

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ
МАРКАЗИ**

“ТАСДИҚЛАЙМАН”

Тармоқ маркази директори

_____ Н.Муслимов

“_____” _____ 2015 йил

**“МИЛЛИЙ ҒОЯ, МАЪНАВИЯТ АСОСЛАРИ ВА ҲУҚУҚ
ТАЪЛИМИНИНГ ТАРАҚҚИЁТ ЙУНАЛИШЛАРИ ВА
ИННОВАЦИЯЛАР
модули бўйича**

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Тузувчилар:

ф.ф.н., доцент С. Валиева

ф.ф.н. М. Собирова

Тошкент -2015

МУНДАРИЖА

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ.....	3
МАЪРУЗАЛАР МАТНИ	17
1-МАВЗУ. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАФКУРА	17
2-МАВЗУ. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ.....	28
3 -МАВЗУ. МИЛЛИЙ ҒОЯЛАР ТАРИХИ	39
4-МАВЗУ. МУСТАҚИЛЛИК ВА “МИЛЛИЙ ҒОЯ” КОНЦЕПЦИЯСИНИНГ ИШЛАБ ЧИҚИЛИШИ	60
5-МАВЗУ. МИЛЛИЙ ҒОЯ, УНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ.....	79
6-МАВЗУ. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА ИЖТИМОИЙ ҲАЁТ.....	101
7-МАВЗУ. ҲОЗИРГИ ДАВР: МИЛЛИЙ ҒОЯ МУАММОСИГА ЯНГИЧА ЁНДАШУВЛАР ВА ИННОВАЦИЯЛАР.	118
8-МАВЗУ. ҒОЯВИЙ ТАРБИЯ. ЁШЛАР ОНГИ ВА РУҲИЯТИГА МИЛЛИЙ ҒОЯНИ СИНГДИРИШДА ҒОЯВИЙ ТАРБИЯНИНГ ЎРНИ.	134
АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР	156
МОДУЛ БЎЙИЧА СИНОВЛАР УЧУН САВОЛЛАР	166
ГЛОССАРИЙ.....	169

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ

Кириш

I. Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълимининг тараққиёт йўналишлари ва инновациялар” модулининг мақсади: тингловчиларда миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълимининг тараққиёт йўналишлари ва инновацияларга назарий ва касбий тайёргарликни таъминлаш ва янгилаш, касбий компетентликни ривожлантириш асосида таълим-тарбия жараёнларини самарали ташкил этиш ва бошқаришга оид билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришга қаратилган.

Тингловчиларни миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими бўйича мутахассис кадрлар тайёргарлигига қўйиладиган талаблар, миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими таълимининг тараққиёт йўналишлари ва инновациялар, фаннинг долзарб муаммолари ва замонавий концепциялари, фандаги анъанавий ва янги йўналишлар мазмунини ўрганишга йўналтиришдан иборат.

Модулни ўзлаштиришга қўйиладиган талаблар:

Тингловчи:

- мустақиллик ва “миллий ғоя” концепциясининг ишлаб чиқилиши моҳиятини;
- ҳозирги давр: миллий ғоя муаммосига янгича ёндашувларни;
- ёшлар онги ва руҳиятига миллий ғояни сингдиришда ғоявий тарбиянинг ўрни ва мақсадини;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълимининг тараққиёт тамойиллари ва етакчи концепциясини;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанларини ўқитишда инновацион педагогик технологияларни қўллашнинг назарий жиҳатларини;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанларини ўқитишда узвийлик ва узлуксизлигини;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанларини ўқитишнинг асосий муаммоларини;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши бўйича мутахассис кадрлар тайёргарлигига қўйиладиган талабларнинг ўзига хосликларни *билиши* керак.

Тингловчи:

- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанларини ўқитишнинг энг сўнгги технологияларини таълим жараёнида қўллаш;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими дарсларида талабаларнинг фаоллигини оширишга хизмат қиладиган интерфаол таълим шакллари, методлари ва воситаларидан самарали фойдаланиш;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанларини ўқитишда талабаларда мустақил дунёқарашни шакллантириш;

- талабаларнинг мустақил ишларини ташкил қилиш;
- бугунги ундаги ғоявий-сиёсий жараёнларни назарий жиҳатдан таҳлил қила олиш;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанларини ўқитиш бўйича ахборотларни жамлаш ва қайта ишлаш;
- таълим-тарбия жараёнида кутилаётган натижаларни башорат қилиш, идентив ўқув мақсадларини шакллантириш;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанларига оид манбаларни ахборот технологиялари воситасида таҳлил этиш *кўникмаларига эга бўлиши лозим.*

Тингловчи:

- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши ўқитувчисининг педагогик фаолиятини лойиҳалаштириш;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналишига оид фанларни ўқитишда илмий-методик адабиётлардан фойдалана олиш;
- фанга оид манбаларни таҳлил этишда назарий ва методик адабиётлардан фойдалана билиш;
- модератор ўқитувчиларнинг илғор иш тажрибаларини ўрганиш асосида ўзининг педагогик фаолиятини такомиллаштириш, касбий сифатларини ривожлантириш;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналишидаги фанларни ўқитиш жараёнида талабаларнинг билимларини холисона баҳолаш механизмларини, рейтинг назоратда қўллашга қаратилган дидактик воситалар: стандарт ва ностандарт тестлар ҳамда ўқув топшириқлари мажмуасини ишлаб чиқиш;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналишидаги фанларни ўқитиш жараёнида талабаларнинг мустақил иш ва ижодий изланишларини ташкил этиш, уларга раҳбарлик қилиш;
- квалиметрик назорат технологиясидан фойдаланиш;
- талабалар билимини баҳолаш ва ўз-ўзини назорат қилиш технологиялари амалга ошириш каби *малакаларига эга бўлиши лозим.*

Тингловчи:

- “миллий ғоя” концепциясида акс этган талаб ва ғоялардан педагогик фаолиятда фойдалана олиш;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналишидаги фанларни ўқитиш воситасида талабаларда илмий дунёқарашни ва ижодий фикрлашни ривожлантириш;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими бўйича ташкил этиладиган машғулотларда инновацион ва ахборот технологияларнинг энг муносиб ва ўринли шакл ва усуслларини топиш ва амалиётга татбиқ эта олиш;

- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанлари дарсларида талабаларнинг фаоллигини оширишга хизмат қиладиган интерфаол таълим шакллари, методлари ва воситаларидан педагогик амалиётда самарали фойдаланиш;
- талаба ва ўқувчиларнинг оғзаки ҳамда ёзма нутқ маданиятини оширишга оид шакл ва усуллар тизимидан амалий фаолиятда фойдалана олиш;
- квалиметрик жараёни ташкил этиш ва ўтказиш;
- талабалар билимини баҳолаш ва ўз-ўзини назорат қилиш ҳамда педагогик фаолиятда қўллаш олиш *компетенцияларига эга бўлиши лозим.*

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Ўзбек тили ва адабиётини ўқитишда замонавий ёндашувлар”, “Тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари”, ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда тингловчиларнинг соҳага оид компетентлик даражасини ривожлантиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълим самарадорлигини оширишдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар таълим сифатини ошириш, ўқув-тарбия жараёнини модернизациялашда инновацияларнинг ўрни ва уларни мақсадли йўналтиришга оид зарурий билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштирадиган ҳамда олий таълим муассасаси амалиётига кенг татбиқ этадилар.

Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши бўйича
 “Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълимнинг
 тараққиёт йўналишлари ва инновациялар” модулининг тақвимий-
 мавзулар

РЕЖАСИ

т/р	Ўқув модулининг мавзулари	Ҳаммаси	Жами ўқув юқламаси	Жумладан			Мустақил таълим	Профессор ўқитувчининг ФИШ
				назарий	амалий	кўчма машғулот		
1.	Миллий ғоя ва мафкура	4	4	2	2		-	
2.	Миллий ғоя ва маънавият	6	6	2	4		-	
3.	Миллий ғоялар тарихи	8	6	2	4		2	
4.	Мустақиллик ва “миллий ғоя” концепциясининг ишлаб чиқилиши	4	4	2	2		-	
5.	Миллий ғоя, унинг ўзига хос жиҳатлари	4	4	2	2		-	
6.	Миллий ғоя ва ижтимоий ҳаёт	6	6	2	4		-	
7.	Ҳозирги давр: миллий ғоя муаммосига янгича ёндашувлар ва инновациялар	6	4	2	2		2	
8.	Ғоявий тарбия. Ёшлар онги ва руҳиятига миллий ғояни сингдиришда ғоявий тарбиянинг ўрни	6	6	2	4		-	
Жами		44	40	16	24		4	

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Миллий ғоя ва мафкура (2 соат)

“Ғоя”, “Миллий ғоя”, “Миллий мафкура” тушунчаларининг фалсафий талқини. Ғоянинг “Фикр”, “билим”, “мақсад”, “идеал” тушунчалари билан алоқаси. Ғояларнинг шакл ва кўринишлари. Миллий ғоя, мафкура, миллий мафкура. Ғоя ва мафкуранинг узвий бирлиги ва алоқадорлиги.

2-мавзу: Миллий ғоя ва маънавият (2 соат)

“Маънавият” тушунчасининг мазмуни. Маънавият муаммосига янгича муносабат. Президент Ислом Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида “Маънавият” муаммосининг куйилиши. Маънавиятнинг намоён бўлиш шакллари. Жамият маънавияти. Шахс маънавияти. Миллий ғоянинг маънавият негизида шаклланиши. Маънавият ва миллий ғоя: узвий бирлик ва ўзаро алоқадорлик.

3-мавзу: Миллий ғоялар тарихи(2 соат)

Миллий ғояларнинг жамиятлар тараққиёти, тарихи билан бевосита боғлиқлиги. Уруғ – қабилачилик даврларида шаклланган илк ғоявий қарашлар. Халқ оғзаки ижоди. Қадимий ёзма манбаларда акс этган ғоялар. “Авесто”да акс этган ғоялар. Илк давлатчилик ғоялари. Босқинчиларга қарши Ватан озодлиги учун кураш, ватанпарварлик ғоялари. Ўрта асрларда шаклланган ғоявий қарашлар. Маърифатпарварлик ғоялари, уларнинг давлатчилик тараққиётидаги ўрни. Мустақиллашчилик ғоялари. Жамият тараққиётида миллий ғоя ва мафқуранинг ўрни. Ўзбекистон: мустақилликка эришиш арафасидаги ғоявий мафқуравий жараёнлар.

4-мавзу: Ўзбекистон мустақиллиги ва “Миллий ғоя” концепциясининг ишлаб чиқилиши(2 соат)

Мустақиллик арафаси ва ундан кейинги дастлабки йилларда вужудга келган ижтимоий-сиёсий ва ғоявий муаммолар. Мазкур муаммоларнинг илдизлари ва ечимларнинг тадбирлари.

Миллий ғоя – миллат тафаккурининг маҳсули, миллий манфаатларнинг ифодаланиши. Мустақиллик – жамиятимиз ҳаётидаги туб бурилиш. Ғоявий-мафқуравий асослардаги ўзгаришлар. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг “Жамиятимиз мафқураси халқни - халқ, миллатни -миллат қилишга хизмат этсин”; “Миллий истиқлол мафқураси халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” асарларида миллий ғоянинг назарий ва амалий жихатдан асосланиши.

5-мавзу: Миллий ғоя ва мафқура, унинг ўзига хос жихатлари(2 соат)

Онг. Миллий онг. Ўзликни англаш. Миллий ўзликни англаш. Миллий ўзликни англаш – миллий онг ривожининг юқори босқичи. Миллий онгнинг маънавий асослари: тил, маданий мерос, тарихий хотира, урф-одатлар, анъаналар, қадриятлар.

Миллий ўзликни англаш ва миллий ғоя. Миллий ғояда тарихий заруратнинг ифодаланиши. Миллий ғоянинг ўзига хос жихатлари. Миллий ғоя. Миллий истиқлол ғояси. Миллий тараққиёт ғояси. Миллий мафқура, унинг ўзига хос хусусиятлари. Миллий ғоя ва ижтимоий тараққиёт. Мустақиллик демократик тараққиётнинг “Миллий ғоя” концепцияси билан муштараклиги. Тараққиётнинг “Ўзбек модели”.

6-мавзу: Миллий ғоя ва ижтимоий тараққиёт(2 соат)

Миллий ғоянинг жамият хаёти соҳалари билан бевосита боғлиқлиги. Миллий ғоя ва жамиятнинг иқтисодий хаёти. Миллий ғоя ва жамиятнинг ижтимоий хаёти. Миллий ғоя ва жамиятнинг сиёсий хаёти. Миллий ғоя ва жамиятнинг маънавий хаёти. Миллий ғоянинг бош мақсади – Обод Ватан, эркин ва фаровон хаётни барпо этиш. Бу мақсадни амалга оширишда жамиятимиз хаётининг барча соҳаларида олиб борилаётган туб ислохотларнинг ўрни ва роли.

7-мавзу: Ҳозирги давр: миллий ғоя муаммосига янгича ёндашувлар ва инновациялар (2 соат)

Глобаллашган, ахборотлашган жамият шароитида миллий ғояга эҳтиёжнинг ошиб бориши. Миллий ғоянинг миллий маънавий мерос, умуминсоний демократик тамойиллар ва қадриятлар негизида таяниши. Миллий ғоянинг мамлакатимиз ва жаҳон миқёсида кечаётган турли-туман мафкуравий жараёнлар билан боғлиқлиги, уларда турли сиёсий кучлар, ижтимоий гуруҳлар, қатламлар манфаатларининг акс этиши. Мафкура полигонлари хавфи тобора ортиб бораётган ҳозирги шароитда ёшлар таълим-тарбиясига ҳамда миллий ғояни инсон онги ва руҳиятига сингдириш масаласига эътиборни кучайтириш зарурлиги.

Мустақиллик даври тафаккурининг янгиланиши Хилма-хил баҳс-мунозаралар ва уларнинг хулосалари. Маънавий-ғоявий тарбиянинг долзарб тақозолари ҳамда вазифалари. Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълимининг тараққиёт йуналишлари ва инновациялар, замонавий тенденциялар.

8-мавзу: Миллий ғояни ёшлар онги ва руҳиятига сингдиришда ғоявий тарбиянинг ўрни ва роли. (2 соат)

Таълим, тарбия, ғоявий тарбия тушунчаларининг мазмун-моҳияти. Таълим тизимидаги ислохотларнинг бош мақсади – етук шахс, баркамол инсонни шакллантириш.

Шахс баркамоллигининг меъёрлари. Миллий ғояни ёшлар онги ва руҳиятига сингдириш борасидаги вазифалар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Миллий ғоя ва мафкура (2 соат амалий)

“Ғоя”, “Миллий ғоя”, “Миллий мафкура” тушунчаларининг фалсафий талқини. Ғоянинг “Фикр”, “билим”, “мақсад”, “идеал” тушунчалари билан алоқаси. Ғояларнинг шакл ва кўринишлари. Миллий ғоя, мафкура, миллий мафкура. Ғоя ва мафкуранинг узвий бирлиги ва алоқадорлиги.

2-мавзу: Миллий ғоя ва маънавият (4 соат амалий)

“Маънавият” тушунчасининг мазмуни. Маънавият муаммосига янгича муносабат. Президент Ислом Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида “Маънавият” муаммосининг қуйилиши.

Маънавиятнинг намоён бўлиш шакллари. Жамият маънавияти. Шахс маънавияти. Миллий ғоянинг маънавият негизида шаклланиши. Маънавият ва миллий ғоя: узвий бирлик ва ўзаро алоқадорлик. “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида миллий ғоя ва маънавият, моддий ва маънавий ҳаёт ўртасидаги узвийлик ва алоқадорликнинг, миллий ғоя асосий тушунча ва тамойилларининг ёритилиши.

3-мавзу: Миллий ғоялар тарихи (4 соат амалий)

Миллий ғояларнинг жамиятлар тараққиёти, тарихи билан бевосита боғлиқлиги. Уруғ – қабилачилик даврларида шаклланган илк ғоявий қарашлар. Халқ оғзаки ижоди. Қадимий ёзма манбаларда акс этган ғоялар. “Авесто”да акс этган ғоялар. Илк давлатчилик ғоялари. Босқинчиларга қарши Ватан озодлиги учун кураш, ватанпарварлик ғоялари. Ўрта асрларда шаклланган ғоявий қарашлар. Маърифатпарварлик ғоялари, уларнинг давлатчилик тараққиётидаги ўрни. Мустамлакачилик ғоялари. Жамият тараққиётида миллий ғоя ва мафқуранинг ўрни.

Ўзбекистон: мустақилликка эришиш арафасидаги ғоявий мафқуравий жараёнлар. Жамият ғоявий-мафқуравий асосларининг ўзгариши, коммунистик ғоядан воз кечилиши, мамлакатимизда жамият ижтимоий ҳаётининг асосларига янгича қараш, унинг ҳуқуқий асослари, Ўзбекистонда жамият ижтимоий ҳаёт соҳаларининг сиёсий институтлар, мафқуралар ва фикрлар хилма хиллигига асосланиши

4-мавзу: Ўзбекистон мустақиллиги ва “Миллий ғоя” концепциясининг ишлаб чиқилиши (2 соат амалий)

Мустақиллик арафаси ва ундан кейинги дастлабки йилларда вужудга келган ижтимоий-сиёсий ва ғоявий муаммолар. Мазкур муаммоларнинг илдизлари ва ечимларнинг тадбирлари.

Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар концепциясининг мазмун ва моҳияти. Миллий ғоя концепциясининг асосий йўналишлари. Миллий ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар концепциясида миллий ғоя ва мафқуралар тарихининг асосланиши. Ҳозирга замонда инсон қалби ва онги учун курашнинг концепцияда ёритилиши.

Миллий ғоя – миллат тафаккурининг маҳсули, миллий манфаатларнинг ифодаланиши. Мустақиллик – жамиятимиз ҳаётидаги туб бурилиш. Ғоявий-мафқуравий асослардаги ўзгаришлар. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг “Жамиятимиз мафқураси халқни - халқ, миллатни -миллат қилишга хизмат этсин”; “Миллий истиқлол мафқураси халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” асарларида миллий ғоянинг назарий ва амалий жихатдан асосланиши.

5-мавзу: Миллий ғоя ва мафкура, унинг ўзига хос жихатлари (2 соат амалий)

Онг. Миллий онг. Ўзликни англаш. Миллий ўзликни англаш. Миллий ўзликни англаш – миллий онг ривожининг юқори босқичи. Миллий онгнинг маънавий асослари: тил, маданий мерос, тарихий хотира, урф-одатлар, анъаналар, қадриятлар.

Миллий ўзликни англаш ва миллий ғоя. Миллий ғояда тарихий заруратнинг ифодаланиши. Миллий ғоянинг ўзига хос жихатлари. Миллий ғоя. Миллий истиқлол ғояси. Миллий тараққиёт ғояси. Миллий мафкура, унинг ўзига хос хусусиятлари. Миллий ғоя ва ижтимоий тараққиёт. Мустақиллик демократик тараққиётнинг “Миллий ғоя” концепцияси билан муштараклиги. Тараққиётнинг “Ўзбек модели”.

6-мавзу: Миллий ғоя ва ижтимоий тараққиёт(4 соат амалий)

Миллий ғоянинг жамият хаёти соҳалари билан бевосита боғлиқлиги. Миллий ғоя ва жамиятнинг иқтисодий хаёти. Миллий ғоя ва жамиятнинг ижтимоий хаёти. Миллий ғоя ва жамиятнинг сиёсий хаёти. Миллий ғоя ва жамиятнинг маънавий хаёти. Миллий ғоянинг бош мақсади – Обод Ватан, эркин ва фаровон хаётни барпо этиш. Бу мақсадни амалга оширишда жамиятимиз хаётининг барча соҳаларида олиб борилаётган туб ислохотларнинг ўрни ва роли.

7-мавзу: Ҳозирги давр: миллий ғоя муаммосига янгича ёндашувлар ва инновациялар (2 соат амалий)

Глобаллашган, ахборотлашган жамият шароитида миллий ғояга эҳтиёжнинг ошиб бориши. Миллий ғоянинг миллий маънавий мерос, умуминсоний демократик тамойиллар ва қадриятлар негизида таяниши. Миллий ғоянинг мамлакатимиз ва жаҳон миқёсида кечаётган турли-туман мафкуравий жараёнлар билан боғлиқлиги, уларда турли сиёсий кучлар, ижтимоий гуруҳлар, қатламлар манфаатларининг акс этиши. Мафкура полигонлари хавфи тобора ортиб бораётган ҳозирги шароитда ёшлар таълим-тарбиясига ҳамда миллий ғояни инсон онги ва руҳиятига сингдириш масаласига эътиборни кучайтириш зарурлиги.

Мустақиллик даври тафаккурининг янгиланиши Хилма-хил баҳс-мунозаралар ва уларнинг хулосалари. Маънавий-ғоявий тарбиянинг долзарб тақозолари ҳамда вазифалари.

8-мавзу: Миллий ғояни ёшлар онги ва руҳиятига сингдиришда ғоявий тарбиянинг ўрни ва роли. (4 соат амалий)

Таълим, тарбия, ғоявий тарбия тушунчаларининг мазмун-моҳияти. Таълим тизимидаги ислохотларнинг бош мақсади – етук шахс, баркамол инсонни шакллантириш.

Шахс баркамоллигининг меъёрлари. Миллий ғояни ёшлар онги ва руҳиятига сингдириш борасидаги вазифалар.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Модул доирасида мустақил таълим учун 4 соат режалаштирилган.

Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълимининг тараққиёт йуналишлари ва инновациялар фанини ўқитишда бугунги фаннинг ютуқлари ва илғор тажрибаларини таълим-тарбия жараёнига татбиқ этиш.

Дастурнинг информацион-методик таъминоти

Модуларни ўқитиш жараёнида ишлаб чиқилган ўқув-методик материаллар, тегишли соҳа бўйича илмий журналлар, Интернет ресурслари, мультимедиа маҳсулотлари ва бошқа электрон ва қоғоз вариантдаги манбаалардан фойдаланилади.

Адабиётлар ва манбалар рўйхати

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура.-Т.: Ўзбекистон, 1996. -364 б.
2. Каримов И.А. Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т.8. -Т.: Ўзбекистон, 2000. -528 б.
3. Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият. -Т.: Ўзбекистон, 1994. –160 б.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. -Т.: Ўзбекистон, 1997. –326 б.
5. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат этсин. («Тафаккур» журнали Бош муҳаррирининг саволларига жавоблар). -Т.: Ўзбекистон, 1998. –30 б.
6. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: “Маънавият”, 2008, 176 б.
7. Каримов И.А.Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. – Т.: “Ўзбекистон” 2011, -440 б.
8. Каримов И.А.Она юртимиз бахту иқболи ва бкюу келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. – Т.: “Ўзбекистон”, 2015, -304 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2014.
2. Ўзбекистон Республикаси президентининг 2006 йил 25 августдаги “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар с ам ардорлигини ошириш тўғрисида” ги ПҚ-451-сон Қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16-февралдаги “Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларни малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 25-сонли Қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1533-сон Қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли Қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сон Фармони.

III. Махсус адабиётлар

1. Абилов Ў. Миллий ғоя: маънавий омиллар. Т.: Маънавият, 1999.
2. Исломов З.М. Фуқаролик жамияти: кеча, бугун, эртага. –Т.: 2002.
3. Миллий истиқлол ғоясини халқимиз онгига сингдириш омиллари вавоситалари. -Т.: 2002.

4. Миллий истиқлол ғояси: асосий хусусиятлари, фалсафий ва тарихий илдизлари. -Т.: 2002.
5. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойиллар ва атамалар. (Қисқа изоҳли тажрибавий луғат) -Т.: Янги аср авлоди, 2002.
6. Бегматов А. Маънавият фалсафаси ёхуд Ислом Каримов асарларида янги фалсафий тизимнинг яратилиши. -Т.: 2000 йил.
7. Гафарли М.М. Касаев А.Ч. Ривожланишнинг ўзбек модели: тинчлик ва барқарорлик – тараққиёт омили. –Т.: Ўзбекистон, 2000.
8. Миллий ғоя:асосий тушунча ва тамойиллар (қўлланма). – Т.: Янги аср авлоди, 2001 йил.
9. Мустақиллик мафкуриси ва Ўзбекистонда демократик жамият қуришнинг иқтисодий, ижтимоий ва маънавий негизлари. -Т.: Университет, 2001.
10. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. – Т.: Молия, 2003. – 192 б.
11. Мамашокиров С. ва бошқалар. Ўзбекистонда янги жамият қурилишининг ғоявий-мафкуравий масалалари. (Ўқув-услубий қўлланма). –Т.: 2004.
12. Миллий ғоя:асосий тушунча ва тамойиллар.(дарслик) –Т.: Академия, 2005 йил.
13. Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. Назаров Қ. таҳрири остида. –Т.: Академия нашриёти. 2007.
14. Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. Назаров Қ. Таҳрири остида. -Т.: Маънавият, 2009.
15. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008. – 180 б.
16. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2009. – 160 б.
17. Отамуродов Глобаллашув ва миллий маънавий хавсизликлик. –Т.: Ўзбекистон, 2013 йил.

IV. Махсус адабиётлар

1. Гимпель Н.Л. Условия продуктивного разрешения педагогического конфликта // Психология обучения. – 2002, №7. С. 12-16.
2. Гордон Драйден, Джанет Вос. Революция в обучении. – перевод с англ. – М.: Парвинэ, 2003.
3. Гузеев В. В. Интегральная образовательная технология. – М., 1999.
4. Гузеев В.В. Образовательная технология: от приема до философии. -М.: Сентябрь,1996.
5. Гузеев В.В. Планирование результатов образования и образовательная технология.- М.: Народное образование, 2000.
6. Дьяченко В.К. Новая дидактика. – М., 2001.

7. Ижтимоий педагогика. Эгамбердиева Н. -Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009. – 232 б.
8. Жук С. А. Понятие “методика” и “педагогические технологии”, их отличительные особенности и место в преподавании культурологических дисциплин. <http://festival.1september.ru/articles/505057/>
9. Жукова Е.Д. Технология организации и реализации самостоятельной работы студентов: рабочая тетр. –Уфа: Изд-во БГПУ, 2004.
10. Загвязинский В.И. Теория обучения. Современная интерпретация. – М., 2001.
11. Зуфаров Ш. Педагогик инноватика. –Т.: “Fan va texnologiyalar” нашриёти, 2012.
12. Кашлев С. С. Современные технологии педагогического процесса. Мн.: “Университетское”, 2000.
13. Коджаспирова Г.М. и Коджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике. – М.: ИКЦ «Март»; Ростов н/Д: Изд. центр «Март», 2005.
14. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование: Учеб.пособие для высш. учеб. заведений / М: Издательский центр «Академия», 2005.
15. Кузнецова Л.Н., Дедушкина О.В., Сущность технологического подхода в образовании. [gmc.ucoz.ru>gmc/mat/diffob.doc](http://gmc.ucoz.ru/gmc/mat/diffob.doc)
16. Левина М.М. Технология обучения, роль в структуре педагогического знания. (Разработка и внедрение гибких технологий обучения педагогическим дисциплинам). М.: МГПИ, 1991.
17. Левитес Д.Г. Современные образовательные технологии. Новосибирск, 1999.
18. Мардонов Ш.Қ. Янги таълимий қадриятлар асосида педагог кадрларни тайёрлаш ва малакасини ошириш. – Т.: Фан, 2006.
19. Место технологии в современной педагогике. ЯГПУ, Отдел образовательных информационных технологий. 26.12.2009 <http://citoweb.yspu.org/link1/metod/met49/node4.html>
20. Монахов, В.М., Бахусова, Е.В., Власов, Д.А. Педагогические технологии как дидактический инструментарий модернизации образования. – М. – Тольятти: ВУиТ, 2004.
21. Монахов, В.М., Бахусова, Е.В., Олейникова, И.А. Педагогическая технология В.М.Монахова от А до Я: самоучитель проектирования учебного процесса: Липецк: ИРО, 2007.
22. Муслимов Н.А., Қўйсинов О.А. Қасб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимни ташкил этиш. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ. Методик қўлланма. 2006.
23. Новикова В.И. Технологии в образовании. <http://cro.berdsk-edu.ru/>
24. Новые педагогические и информационные технологии в средней школе /Под ред. Е.С. Полат. М., 1999. 224 с.
25. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров Под ред. Е.С. Полат. – М.: Издат. центр «Академия», 2001.

26. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка. Автор Т. Ф. Ефремова. – М.: «Русский язык», 2000.
27. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: Азбуковник, 1999.
28. Олешков М.Ю. Современные образовательные технологии: учебное пособие. – Нижний Тагил: НТГСПА, 2011.
29. Сайидахмедов Н.С. Янги педагогик технологиялар. – Т.: Молия, 2003.
30. Самостоятельная работа студентов: метод указания / сост.: А.С.Зенкин, В.М.Кирдяев, Ф.П.Пильгаев, А.П.Лащ – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2009.
31. Селевко Г. К. Саморазвивающее обучение. Ярославль: ИПК, 1996.
32. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998.
33. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. Т.1. – М.: НИИ школьных технологий, 2006.
34. Сериков В. В. Обучение как вид педагогической деятельности: учебное пособие для вузов / В. В. Сериков; под ред. В. А. Сластенина, И. А. Колесниковой. – М.: Академия, 2008.
35. Современные образовательные технологии: учебное пособие/под ред. Н.В. Бордовской. – М.: КНОРУС, 2010.- 432с.
36. Сенькина Г.Е., Емельченков Е.П., Киселёва О.М. Методы математического моделирования в обучении: монография. – Смоленск.: Смол.гос. ун-т, 2007.
37. Сластенин В.А. Исаев И Ф., Шиянов Е.Н. Общая педагогика. В 2-х ч. – М.:ВЛАДОС, 2003. Ч.1
38. Степанов Р.И. Технологический подход к гуманизации образования. // Наука и образование. – 2003. - № 3.
39. Степихова В. Педагогика Френе в Швейцарии // Частная школа. 1995. №3.
40. Столяренко А.М. Психология и педагогика. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008.
41. Столяренко Л.Д., Самыгин С.И. 100 экзаменационных ответов по педагогике: Экспресс-справка для студентов вузов. – Ростов н/Д: МарТ, 2000.
42. Сытин Г. Н. Самоубеждение как средство воспитания и оздоровления личности: Автореферат диссертации на соискание степени доктора педагогических наук: – М., 1994.
43. Технологии обучения: сущность, опыт применения и проблемы развития: Доклады и материалы к научно-практической конференции. – М., 1997.
44. Толипов Ё., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг тадбиқий асослари – Т.: 2006.
45. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. – М., 2003.

46. Хуторской А.В. Современная дидактика. – СПб., 2001.
47. Ярмагов Р. Бўлажак ўқитувчи шахсини тарбиялаш ва ривожлантириш. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2009.

V. Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат Ҳокимияти портали: www.gov.uz
2. www.ziyonet.uz
3. www.edu.uz
4. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
5. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
6. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
7. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
8. www.tdpu.uz.

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

1-МАВЗУ. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАФКУРА

Режа

1. Ғоя ва мафкура тушунчаларининг фалсафий талқини.
2. Ғоя ва мафкураларни туркумлаштириш тамойиллари, уларнинг йўналишлари.
3. Ғоя ва мафкура, миллий ғоя ва миллий мафкура тушунчаларининг ўзаро нисбати.

Таянч тушунчалар: ғоя, идея, мафкура, идеология, миллий ғоя, миллий мафкура, идеал, тафаккур, рухий олам, субъектив реаллик, интенционал, туркумлаштириш, менталитет, миллий ўзликни англаш, «Шарк донолиги», миллий фалсафа.

Биринчи масаланинг баёни: Ғоя ва мафкура тушунчалари, умуман ижтимоий-сиёсий фанлар, хусусан фалсафада муҳим ўрин тутди, аммо уларнинг мазмуни махсус тадқиқот объекти сифатида ҳали етарли даражада илмий тадқиқот қилинмаган, аксарият ҳолларда мазкур тушунчаларга синфийлик, партиявийлик нуқтаи назаридан ёндошиб келинган. Шунинг учун ҳам ҳозирги фалсафий, ижтимоий-сиёсий адабиётларда ғоя ва мафкура тўғрисида бир-биридан фарқ қилувчи турли-туман таърифларни, тавсифларни, изоҳ ва талқинларни учратиш мумкин. Ғоя ва мафкуралар объектининг динамик ўзгариши, плюрализм ва толерантлик тамойиллари тобора кўпроқ эътироф этиб келинаётган ҳозирги даврда бу жараёнга «табiiй ҳол» сифатида қараш тақозо этилади. Зеро, шу жараёнда ғоя ва мафкура, миллий ғоя ва миллий мафкура тушунчаларининг турли-туман қирралари ҳар хил нуқтаи назарлардан таҳлил қилинмоқда.

Маълумки, анъанавий тарзда, аксарият ҳолларда «ғоя» ва «идея» атамалари синонимик тушунчалар сифатида қўлланилиб келинади. Хусусан, Афлотун фалсафаси ҳақида сўз юритилганда одатда «идеялар дунёси» атамаси эмас, балки «ғоялар дунёси» атамаси қўлланилиб келинади. Дарҳақиқат, кенг маънода идея ёки ғоя деганда муайян нарса-ҳодисаларнинг муҳим белгилари мажмуаси, асосий мазмунини ифодаловчи асосий фикр назарда тутилади.

Ғоя ёки идея феномени махсус тадқиқот объекти сифатида Ғарб фалсафаси тарихида илк бор Сукрот ва Афлотун томонидан қўйилган ва ўзига хос «ечимини топган» эди. Хусусан, Афлотун фикрича, идея бу - ҳақиқий борлиқ бўлиб, моддий нарсаларнинг намунаси, андозаси тарзида реал, объектив мавжуд бўлган ғоялар дунёсининг умумий тавсифидир; ҳар бир ғоя ягона ва ўз-ўзига айний бўлгани ҳолда, айни вақтда ҳамма нарсаларда мавжуд бўла олади. Афлотун мушоҳадасига кўра, идеал борлиқ моддий борлиқни, фақатгина белгилабгина қолмай, айни пайтда у ўзида мутлақ умумийлик ва қийматлилик моҳиятларини ҳам мужассам этади.

Бинобарин, Афлотун нуқтаи назарича, идеал борлиқ онтологик маънода ҳам (борлиқнинг асоси), гносологик маънода ҳам (ҳиссий, эмпирикка нисбатан мантиқий, назарий), аксиологик маънода ҳам (моддий мавжудликка қарама-қарши ўлароқ идеал муқаррар мавжудлик, мукамаллик), праксиологик маънода ҳам (жисмий, моддий шаклланиш ва ўзгаришларни белгиловчи фаол, ижодий ибтидо сифатида) бирламчидир.

Ғарб фалсафаси тарихида «идеал борлиқ» атамаси илк бор Афлотуннинг онтологик таълимоти доирасида шаклланган ва унинг фалсафасида «ғоялар дунёси», «ғоя» тушунчалари билан чегарланган. Афлотун мушоҳадасига кўра, ғоялар - конкрет нарса-ҳодисалардан ташқаридаги ҳақиқий объектив реаллик ҳисобланган жисмсиз, идеал моҳиятлардир. Афлотун ғоя тушунчасининг маъно-моҳиятини таҳлил қилишда идеал (идеал борлиқ) категориясига асосланган. Шунга кўра, муайян маънода, Афлотун фалсафасини «ғоялар фалсафаси», дейиш мумкин.

Ҳар қандай тушунча ёки фалсафий категория ўзининг шаклланиш, ривожланиш, мазмунан бойиш ва сайқалланиш жараёнларини ўтайди, турли тарихий даврларда турлича маъно-мазмун касб этади. Ғарб фалсафасининг қадимги даврида Демокрит идея ёки ғоя деганда бўлинмас атомларни назарда тутди.

Ўрта асрлардаги Ғарб фалсафасида «Идея» тушунчаси илоҳий руҳга оид нарсаларнинг тимсоли сифатида талқин этилган бўлса, XVII-XVIII асрларда инсон билишининг услуби (эмпиризм ва рационализм) нуқтаи назаридан тавсифланган. Машҳур немис мутафаккири И.Кант фикрича, «идея» ақлга оид тушунча бўлиб, бизнинг ҳиссий дунёмизда унга мос келадиган нарса йўқ; Гегел мушоҳадасига кўра, идея - субъектив ҳақиқат, субъект ва объектнинг мослиги, ривожланиш жараёнининг юқори босқичидир.

Ҳар қандай тушунча ёки фалсафий категориянинг маъно-мазмунини ва моҳияти бошқа тушунчалар ёки категориялар воситаси ёрдамида очилади. Кейинги йилларда ўзбек тилида чоп этилган ғоя ва мафкура тушунчалари таҳлиliga бағишланган асосий адабиётларда ғоя тушунчасининг мазмун-моҳиятини очишда онг категорияси асос қилиб олинган. Мазкур адабиётларда онг, шартли равишда, иккита катта қисмга - инсоннинг руҳий ва фикрий оламига, яъни тафаккур оламига ажратилиб, ғоя тафаккур маҳсули сифатида тавсифланади. Хусусан, «ғоя - инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга чорлайдиган, мақсад-муддао сари етаклайдиган кучли, теран фикр»¹, дейилган.

Умуман, айтиш мумкинки, мазкур таъриф ғоя тушунчасига берилган, нисбатан мукамал таърифлардан бири сифатида эътироф этиб келинсада, муайян мавҳумликдан ҳоли эмас. Хусусан, психология фани тадқиқ этадиган «руҳий олам» тушунчаси онгли, яъни тафаккур ҳодисаларини ҳам, ноонгли-

¹ Фалсафа. Комусий луғат Т.: Шарк. 2004. –Б.484.

руҳий ҳодисаларни ҳам, ақл-тафаккурдан ташқаридаги ноақлий-интуитив руҳий ҳодисаларни ҳам, темперамент ва характер каби индивиднинг турли туман хислат ва ҳатти-ҳаракатларини ҳам ўз ичига оладиган ғоят кенг тушунчадир. Руҳий олам тушунчаси, ҳатто фалсафадаги «субъектив реаллик», «идеал борлиқ» категорияларидан ҳам кенгроқ тушунчадир. Зеро, ҳар қандай субъектив реаллик ёки идеал борлиқ ҳодисаси руҳий олам ҳодисасидир, аммо ҳар қандай руҳий олам ҳодисаси ҳам субъектив реаллик ёки идеал борлиқ ҳодисаси бўла олмайди. Бинобарин, онг, тафаккур тушунчалари руҳий олам тушунчасининг муҳим таркибий қисмлари ҳисобланади, аммо аксинча эмас.

Шунингдек, тафаккур - бу моҳиятан «жонли» фикрдир. «Жонли» фикр ёки конкрет индивиднинг реал тафаккури ҳеч қачон соф мавҳум бўлмайди. Конкрет индивид томонидан амалга ошириладиган реал тафаккур жараёни мураккаб ва динамик тизим бўлиб, мавҳум-дискурсив, ҳиссий-образли, эмоционал-интуитив компонентларни ўзида мужассам этади. Бунга шунингдек, мақсад, ирода, идеал ва ҳоказолар билан боғлиқ бўлган омиллар ҳам қўшилади.

Онгли-руҳий даражада кечадиган тафаккур ноонгли-руҳий даражада кечадиган информатсион жараёнлар билан узвий боғлиқ бўлади. Бинобарин, реал тафаккур жараёни билан мантиқнинг предмети, мантикий жараён сифатидаги тафаккур бир-биридан фарқ қилади.

Ғоя тушунчасидан фарқли ўлароқ, мафкура тушунчаси соф социал ёки социал-сиёсий соҳага оид тушунчадир. Айрим ҳолларда «мафкура» атамаси «идеология» атамасининг синоними сифатида ҳам қўлланилади. Ғарб ижтимоий фикрига оид «идеология» атамаси илкбор фаранг файласуфи ва иқтисодчиси Дестют де Траси томонидан унинг 1801 йилда нашр этилган «Идеология элементлари» асарида қўлланилган. Дестют де Траси, бизнинг билимларимиз сезгилардан вужудга келади, деган тамойилга асосланган ҳолда, идеология - бу идеялар ҳақидаги таълимот бўлиб, уларнинг пайдо бўлиш қонунларини ҳамда умумий тамойилларини тадқиқ қилади ва бу билан сиёсат, этика, тарбия ва шу қабилар учун мустаҳкам асос яратишга ёрдам беради, деган фикрни олға сурган. Ғарб фалсафий ижтимоий-сиёсий фикри тараққиёти давомида турли тарихий даврларда «идеология» атамаси турли маъно-мазмунларда талқин этилиб келинган. Ҳозирги фалсафий ва ижтимоий-сиёсий адабиётларда ҳам идеология ёки мафкура тушунчалари хусусида турли-туман таъриф ва тавсифлардан энг эътиборлилари сифатида қуйидаги таърифларни қайд этиб ўтиш мумкин.

“Мафкура – муайян ижтимоий гуруҳ ё қатламнинг, миллат ёки давлатнинг эҳтиёжларини, мақсад ва интилишларини, ижтимоий-маънавий тамойилларини ифода этадиган ғоялар, уларни амалга ошириш усул ва воситалари тизимидир”².

---

² Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т.: Янги аср авлоди. 2001. –Б.10-11.

“Мафкура – кишиларнинг воқеликка ва бир-бирларига бўлган муносабатлари, социал муносабатлар ва конфликтлар англаниладиган ҳамда баҳоланадиган, мавжуд ижтимоий муносабатларни мустаҳкамлаш ёки ўзгартиришга йўналтирилган социал фаолиятнинг метод-дастурларини ўз ичига олган қарашлар ва ғоялар системасидир”.

“Мафкура – турли социал гуруҳлар ёки социал бирликларнинг туб манфаатларининг системалаштирилган ва назарий асосланган маънавий ифодасидир”.

Мазкур таъриф ва тавсифлар бир-бирини тўлдиради ва мафкура тўғрисида янада мукамал тушунчага эга бўлиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Мафкура ҳам ғоя сингари воқеликнинг ҳаққоний ёки сохта инъикоси бўлиши мумкин ва, шунингдек, ҳали воқе бўлмаган имконий ва зарурий ҳолатларни, ривожланиш тенденцияларини ўзида ифода этади.

Гносеологик жиҳатдан ғоя ва мафкура рухий олам, субъектив реаллик, онг ҳодисалари сифатида, биринчидан, мавжуд объектив реаллик инъикоси ва айна пайтда келажакнинг режасидир; иккинчидан, ўз-ўзининг инъикоси ва режасидир. Онтологик жиҳатдан ғоя ва мафкура субъектив реаллик ҳодисалари сифатида муайян нарса-ҳодиса, жараён-воқеликнинг бизнинг онгимиздан ташқарида мавжуд эканлигини ифодаловчи мазмунга эга. Аммо, айна пайтда, ғоя ва мафкура инсон ички дунёсининг ҳам реаллигидирки, бу реаллик инсон учун ундан ташқаридаги моддий нарсаларга нисбатан муҳимроқ аҳамиятга эга бўлиши мумкин. Бинобарин, ғоя ва мафкура тушунчалари объектив ва субъектив реалликнинг инъикоси ва келажак режасини ифодаловчи белгиларни ҳам, объектив ва субъектив реалликнинг мавжудлиги ва ривожланишини ифодаловчи белгиларни ҳам ўз ичига олади. Бошқача айтганда, бир томондан, муайян ғоя ва мафкура тушунчаларининг мазмуни муайян воқеликнинг инъикосидир (гносеологик жиҳат), аммо улар ўз-ўзини эмас, балки мазкур воқеликни ифодалайди (онтологик жиҳат), иккинчи томондан, бу муайян мазмун, айна вақтда, субъектив реаллик сифатида мавжуд (онтологик жиҳат) ва мазкур субъектив реалликнинг мазмуни сифатида инъикос этади (гносеологик жиҳат).

Бизнинг онгимиз интенционалидир, яъни ҳар доим муайян нарсага йўналтирилгандир. Шунинг учун ҳам бизнинг онгимиз субъектив реаллик сифатида ташқи интенция (ташқи нарсага йўналтирилган) ёки ички интенция (ички «нарсага» - фикрга, таассуротга ва ҳоказоларга йўналтирилган) томонидан берилган муайян «мазмун»дир. Онг субъектив реаллик ҳодисаси сифатида муайян мазмун реаллигидир. Субъектив реаллик, онг ҳодисалари сифатида ғоя ва мафкура тушунчалари муайян воқелик инъикосларидир ва бу инъикослар уларнинг мазмунини ташкил этади. Муайян мазмунга эга бўлмаган ғоя ва мафкура бўлмайди. Бунда мазкур мазмун адекват инъикосми ёки йўқми, объектив реаллик инъикосими ёки субъектив реаллик инъикосими - буларнинг фарқи йўқ, ғоя ва мафкура тушунчаларининг ана шу муайян мазмуни уларнинг онтологик ва гносеологик жиҳатлари бирлигини ўзида мужассам этади.

Бу бирлик шунда намоён бўладики, ғоя ва мафкура тушунчаларининг мазмуни ҳам инъикос объектини, ҳам объект инъикосини ифодалайди.

Иккинчи масаланинг баёни: Ғоя ва мафкура тушунчаларининг онтологик ва гносеологик жиҳатларининг ўзаро нисбатини тушунишда «объектив» ва «субъектив» атамаларининг турли маъно-мазмунларда талқин этилишини назарда тутиш муҳимдир. «Объектив» атамаси «объектив реаллик» атамасидан фарқли ўлароқ, турли маъноларда қўлланилади. Бу ерда, аввало, «билиш объекти» ва «объектив реаллик» атамаларининг фарқини эътиборда тутиш тақозо этилади. Зеро, биринчидан ҳар қандай объектив реаллик ҳам объект бўлавермайди; иккинчидан, субъектив реаллик ҳодисалари ҳам объект бўлиши мумкин. Хусусан, биз ғоя ва мафкура тушунчаларини таҳлил қилар эканмиз, уларни объект сифатида қараймиз. Аммо, инсон ўз фикр-мулоҳазаларини баҳолашга, ўз таассуротларини таҳлил қилишга, ўз майл-истакларининг моҳиятини тушунишга интилган жараёнларида алоҳида вазият вужудга келади. Бундай тарздаги ўз-ўзини билиш ҳам билишнинг ўзига хос шакли бўлиб, бунда шахс бир вақтнинг ўзида ҳам субъект, ҳам объект сифатида намоён бўлади.

Шунингдек, «объектив» атамаси субъектив реаллик мазмунининг ҳақиқатлигини ифодалашда ҳам қўлланилади. Хусусан, муайян ғоя ёки мафкура объектив мазмунга эга, яъни ҳақиқат бўлиши ёки субъектив мазмунли, яъни сохта бўлиши мумкин. Ғоя ва мафкура тушунчалари бу ҳар иккала мазмунни ҳам ўз ичига олади. Ва, ниҳоят, объектив атамаси яна бир маънода қўлланади. Биз ғоя ва мафкура у ёки бу даражада объективлашган, фақат юксак даражада ташкил топган моддий системанинг, хусусан, миянинг хусусияти сифатида мавжуд деганимизда идеал ҳодисанинг моддий ҳодиса билан алоқадорлигини таъкидлаган бўламиз. Бошқа ҳолларда эса объективлашув деганда ғоя ва мафкуранинг матн ва ҳоказолардан предметлашиш жараёни ва унинг натижалари назарда тутилади.

Ижтимоий даражадаги ғоя ва мафкура, энг аввало, ўзининг конкрет мазмуни ва конкрет социал субъекти билан характерланади. Муайян ғоя ёки мафкуранинг ўзи нима, у қандай маъно-мазмунга эга, унда нималар эътироф этилади ва нималар инкор этилади, қандай социал мақсадни кўзлайди, нимага қарши курашади ва нимага эришишга ундайди, у кимларнинг манфаатлари ва дунёқарашларини ифода этади, унинг субъекти ким - қандай социал гуруҳ, синф, миллат, қандай жамият - булар шундай бир тахминий саволларки, уларга берилган жавоблар ижтимоий даражадаги ғоя ёки мафкурани тавсифлайди, унинг ижтимоий ҳаётдаги ролини, социал функциясини очиб беради.

Аммо мазкур саволларга берилган жавоблар ижтимоий ғоя ва мафкура таҳлилининг бир томонига, энг асосий ва муҳим томонига оиддир. Уларнинг бошқа назарий томони - ғоя ва мафкуранинг ўзлари қай тарзда ва қаерда мавжуд; бошқа социал воқеликларга нисбатан уларнинг онтологик мавқеининг ўзига хослиги нимада; уларнинг «хаёти» ва социал таъсирчанлик усуллари қандай; уларнинг шаклланиш, ривожланиш ва барҳам топиш

жараёнларининг конкрет механизмлари қанақа, деган саволларга бериладиган жавобларни ташкил этади.

Ижтимоий ғоя ва мафкураларнинг бу икки назарий жиҳатлари бири-бири билан узвий боғлиқ бўлса-да, улар мантиқан нисбатан мустақил намоён бўлади. Хусусан, ўз мазмунига кўра бир-бирига зид бўлган ғоялар ёки мафкураларнинг шаклланиш жараёнлари, мавжудлик усуллари ва ўзгаришларининг конкрет механизмлари бир хил бўлиши мумкин. Шунинг учун ҳам муайян ижтимоий ғоя ёки мафкуранинг мазмуни ва социал моҳиятини таҳлил қилишда, у ёки бу даражада унинг шаклланиш ва мавжудлик усулларида мавҳумлашишга тўғри келади, ва аксинча, ғоя ва мафкураларнинг мазкур икки назарий жиҳатларини уларнинг мазмуний баёни ва мавжудлик усули баёни сифатида қараш мумкин.

Ҳар бир кишининг онги муқаррар тарзда ўзининг асосий мазмуни сифатида ғоялар, нормалар, қарашлар, кўрсатмалар ва ҳоказоларни ўз ичига олади. Умуман онг ҳодисаси - ҳам индивидуал онг, ҳам ижтимоий онг - идеал борлиқ мавжуд жойдагина қайд этилади. Бу ерда объектив реаллик, идеал борлиқ ҳодисалари сифатида ижтимоий ғоя ва мафкуранинг яна бир қирраси очилади. Бунда сўз ижтимоий онгда ғоялар «хаёти»нинг интенсивлиги ҳақида (баъзи ғоялар таъсирчан бўлиб, миллионлаб кишиларни ўзига қамраб олади, уларнинг онгида бу ғоялар доимий фаол ва ҳаракатда бўлади; айрим ғоялар эса ғира-шира сезиларли бўлади, камдан-кам кишилар онгида онда-сондагина фаоллашади), ғояларнинг қандай барҳам топиши ҳақида (айрим ғоялар узоқ вақтлар давомида бирон-бир индивидуал онгда фаоллашмайди, ижтимоий онг таркибидан чиқиб кетади), ғояларнинг қандай қилиб айрим ҳолларда қайта жонланиши ёки қайта туғилиши ҳақида ва, ниҳоят, қадимда мавжуд бўлган, аммо хотирадан ўчиб кетган ғояларнинг онгидан пайдо бўлиши ҳақида боради.

Ҳар қандай ғоя энг аввало индивидуал онгда пайдо бўлади. Индивидуал онг эса, ижтимоий онгга нисбатан фаолдир. Баъзан ижтимоий онгнинг мавқеи мутлақлаштирилади ва натижада жамият маънавий ҳаётида шахснинг роли камситилади. Бундай ҳолларда ғояларнинг, умуман маданий қадриятларнинг бирдан-бир ягона ижодкори, ақл ва тафаккурнинг, виждон ва ижодий руҳнинг ягона соҳиби, масъулият ҳис қилувчи жонли конкрет инсон ғойиб бўлади, унинг қобилият ва ваколоти у ёки бу мавҳум умумий кучлар фойдасига бегоналаштирилади. Ваҳоланки, ижтимоий онгда содир бўладиган ҳар қандай янгилликларнинг бирдан-бир ягона манбаи индивидуал онгдир. Ижтимоий онг таркибидан аввал бошда индивидуал ғоя бўлмаган бирон-бир ғояни топиб бўлмайди. Ижтимоий мавқе касб этган барча ғоялар индивидлар томонидан яратилади, ривожлантирилади ва бойитилади. Биз кенг аҳоли оммасига, бутун инсониятга алоқадор муаммоларни таҳлил қилган пайтларимизда аксарият ҳолларда давр воқеликларининг муаллифлари ўзимиз эканлигимизни етарли даражада англай олмаймиз.

Ғоя ва мафкура тушунчалари ҳам объектив реаллик инъикосини, ҳам муайян мақсад-муддао ва идеалларни ўзида мужассам этади. Бу икки томон бир-бири билан узвий боғлиқ бўлиб, ғоя ва мафкура тушунчаларининг ўзига

хос хусусиятларини ва уларнинг инсон онги ҳаракатидаги ўрнини белгилайди. Ғоя ва мафкура тушунчалари воқелик ривожланишида, инсоннинг амалий фаолияти жараёнида янги, ҳали мавжуд бўлмаган реаллик шаклини яратувчи фаол, воситачи звенодир. Бошқача айтганда, ғоя ва мафкура тушунчалари праксиологик характерга эгадир. Бу ҳол - келажак лойиҳаси, мақсадга эришишга интилиш, хоҳиш-ирода ва ижобий яратувчанлик омилларини ифодалайдики, психологияда бу омиллар ёки хислатлар «хоҳиш», «интилиш», «мақсад қўйиш», «иродавий куч», «ақлий ҳаракат» каби атамаларда ифодаланади.

Инсоният тарихи - ғоялар тарихидир, дейишади. Дарҳақиқат, инсониятнинг тарихий тараққиёти давомидаги барча йирик воқеа-ҳодисаларнинг тағ-замирида у ёки бу ғоя ётади. Энг буюк кашфиётлар ёки туб социал ўзгаришлар аввало улар ҳақидаги орзу-ниятлардан, интилишлардан бошланган. Муайян ижтимоий гуруҳ, қатлам, миллат, халқ, давлат ёки жамиятнинг эҳтиёжларини, мақсад-мудаоларни, орзу-интилишларин ўзида мужассам этувчи ғоялар тизими сифатида намоён бўладиган мафкура - истиқболнинг яратувчисидир. Кеча орзу-ният бўлган миллий давлатимизнинг бугун биз учун шаън ва ифтихорга айланганлиги бунинг яққол мисолидир.

Мафкуралар инсоният ибтидосида мифологик-диний қарашлар сифатида шакллана бошлаган. Кишиларнинг бир-бирларига муносабатларининг асосларини белгиловчи муайян қарашлар, ғоялар, ақидалар, қоидалар ва талаблар замирида муайян қўрсатмалар ва тавсиялар ишлаб чиқилган, уларга риоя қилиш қатъий назорат қилинган. Меҳнат соҳаларининг кенгайиши ижтимоий меҳнат тақсимотининг ривожланиши натижасида жамиятда табақаланиш содир бўлган, бу жараён билан узвий боғлиқ тарзда турли-туман диний, дунёвий, этник, ҳукуқий ва бошқа ғоя ва мафкура шакллари юзага кела бошлаган. Шу боис ғоя ва мафкуралар ғоят кўп ва турли-тумандир.

Инсоният ибтидосидан то ҳозирги кунга қадар сон-саноксиз ғоя ва мафкуралар шаклланган, тарқалган, уларнинг айримлари бугунги кунда ҳам яшаб келмоқда, айримлари эса кишиларнинг хотираларидан ўчиб кетган. Бу жараён ҳозирги даврда ҳам давом этмоқда ва инсоният мавжуд экан, давом этаверади. Ғоя ва мафкуралар турли тарихий даврларда турли нуқтаи назариялардан туркумлаштириб келинган. Хусусан, илк даврларда ғоя ва мафкуралар эзгу ва ёвуз, илоҳий ва дунёвий туркумларга ажратилган.

Ғоя ва мафкура хусусидаги кейинги йилларда чоп этилган адабиётларда ғояларнинг мазмун ва намоён бўлиш шакллари тамойили асосида илмий, фалсафий, диний, бадиий, ижтимоий-сиёсий, миллий ва умуминсоний ғояларга туркумлаштирилган. Дарҳақиқат, ғояларни шаклий, мазмуний, социал-этник, қўламий ва бошқа тамойиллар асосида қўйидагича туркумлаштириш мумкин:

-фан ғоялари (табиий-илмий ёки ижтимоий-гуманитар, асосланган ёки гипотетик, ҳақиқий ёки янглиш, нисбий ёки мутлақ ва ҳоказо);

-диний ғоялар (вахий ёки ваҳий бўлмаган, политеистик ёки монотеистик каби);

-фалсафий ғоялар (идеалистик ёки материалистик, теистик ёки атеистик, монистик ёки дуалистик, плюралистик каби);

-бадий-нафосат ғоялари (гўзаллик ёки хунуклик, улуғворлик ёки тубанлик, фожиавийлик ёки кулгилилик каби);

-ахлоқий ғоялар (эзгулик ёки ёвузлик, яхшилик ёки ёмонлик каби);

-ҳуқуқий ғоялар (ҳақлик ёки ноҳақлик, тенглик ёки тенгсизлик каби);

-социал-сиёсий ғоялар (гуруҳий, табақавий, синфий, партиявий, миллий, умуминсоний каби);

-маҳаллий, минтақавий, умумбашарий ва бошқа ғоялар.

Адабиётларда ғояларни уларнинг инсон ва жамиятга таъсир қилиш хусусиятлари тамойилига кўра, уларнинг намоён бўлиш шакллари икки туркумга - бунёдкор ва вайронкор ғояларга ажратилади. Хусусан, тараққиётга хизмат қилувчи, жамият ва инсонни эзгуликка ундовчи ғоялар сифатида озодлик ва мустақиллик, тинчлик ва адолат, тенглик ва ҳамкорлик, дўстлик ва бирдамлик, ҳурфикрлилик ва маърифатпарварлик, бағрикенглик ва халқпарварлик, ватанпарварлик ва инсонпарварлик ғоялари қайд этилади. Жамият, халқ ва давлатларнинг таназзулига сабаб бўлувчи, ғайриинсоний мақсадларга хизмат қилувчи вайронкор ғоялар сифатида эса - мустабидлик ва босқинчилик, террорчилик ва ақидапарастлик, жаҳолатпарастлик ва ирқчилик, миллатчилик ва маҳаллийчилик, ватансизлик ва ёвузлик ғоялари санаб ўтилади. Шунингдек, мафкуралар ҳам ижобий натижа берувчи бунёдкор мафкураларга ва салбий натижа берувчи вайронкор мафкураларга туркумлаштирилган. Прогрессив, либерал, тадрижий ва реал (амалий) мафкуралар ижобий натижа берувчи бунёдкор мафкуралар сифатида, регрессив, мустабид, инқилобий ва утопик (ҳаёлий) мафкуралар эса - салбий натижа берувчи вайронкор мафкуралар сифатида таснифланади.³

Умуман ғоя ва мафкураларнинг юқорида қайд этилган таснифларини тўлиқ эътироф этиш мумкин. Аммо реал, (амалий) мафкуранинг ижобий натижа берувчи бунёдкор мафкура сифатида, утопик (ҳаёлий) мафкуранинг салбий натижа берувчи вайронкор мафкура сифатида тавсифланиши биров баҳслидир. Зеро, ҳар қандай бунёдкор ёки вайронкор мафкура ҳам реал (амалий) бўлиши ва, шунингдек, ҳали амалга ошмаган, ҳозирги кунда утопик (ҳаёлий) саналган, мафкуралар ҳам бунёдкорлик ёки вайронкорлик моҳиятига, йўналишига эга бўлиши мумкин.

“Инсониятнинг кўп асрлик тарихи шундан далолат берадики, бу дунёда ўзининг миллий давлатини қуришга азму қарор қилган ҳар қайси халқ юксак вазифаларни амалга ошириш, шу йўлда одамларни бирлаштириш ва сафарбар қилиш, уларнинг қалбида ишонч уйғотиш, эски ижтимоий тузумдан мутлақо янги тузумга ўтишда ўзига қўшимча куч-қувват ва мадад

³ Қаранг: Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Изоҳли кўргазмали воситалар тўплами. - Т.: Янги аср авлоди, 2001., -Б. 12-17.

топишда умумий, ягона мақсад ва орзу-интилиш ифодаси бўлган миллий ғояни таянч ва суянч деб билади.

Миллий ғоя деганда, аждодлардан авлодларга ўтиб, асрлар давомида эъозлаб келинаётган, шу юртда яшаётган ҳар бир инсон ва бутун халқнинг қалбида чуқур илдиз отиб, унинг маънавий эҳтиёжи ва ҳаёт талабига айланиб кетган, таъбир жоиз бўлса, ҳар қайси миллатнинг энг эзгу орзу-интилиш ва умид-мақсадларини ўзимизга тасаввур қиладиган бўлсак, ўйлайманки, бундай кенг маъноли тушунчанинг мазмун-моҳиятини ифода қилган бўламыз”.⁴

Учинчи масаланинг баёни: Айрим ҳолларда ғоя ва миллий ғоя, мафкура ва миллий мафкура тушунчаларининг фарқларига етарли даражада эътибор берилмайди. Хусусан, ғоя миллий ғоя маъносида, мафкура эса - миллий мафкура сифатида талқин этилади. Агар ғоя тушунчаси асосан ақлий фаолият билан боғлиқ бўлса, миллий ғоя тушунчаси миллий ҳис-туйғу, миллат менталитети билан узвий боғлиқдир. Миллий ғоя - халқнинг қалбидан чиқувчи, унинг орзу-умидларини ўзида ифода этувчи, халқнинг ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя қилувчи, унинг кадр-қийматини юксалтиришга ундовчи ҳаққоний фикрдир. Миллий ғоя халқнинг ўзлигини англаувчи, миллий туйғуларини уйғотувчи, миллий ғурур ва ориятини кўзғатувчи фикрдир. Миллий ғоя халқни уюштирувчи, унинг кадр-қийматини тикловчи, ўзлигини англаувчи, ижодкорлик ва яратувчанлигини рўёбга чиқарувчи, жамият тараққиётини инсонпарварлик йўналишига етакловчи куч сифатида намоён бўлади. Миллий ғоя ватанпарварликка, халқнинг тарихий хотирасига, ўзлигини англашига асосланади. Бизнинг миллий ғоямиз миллатнинг, давлатнинг, юртнинг кадр-қийматини юксалтиради, иқтисодий, социал, сиёсий ва маънавий салоҳиятини юзага чиқаради, орият ва ғурурини асрайди, истиқболни белгилайди, келгуси тараққиёт учун йўл-йўриқлар кўрсатади. Миллий ғоя ўзбек миллатининг ўзига хослиги нимада эканлигини асослаб берувчи илмий-назарий ва фалсафий қарашлар системасидир.⁵

Дарҳақиқат, Президентимиз И.Каримов таъкидлаб ўтганидек, тарих - миллатнинг тарбиячисидир, ўзликни англаш - тарихни билишдан бошланади, - исбот талаб қилмайдиган бу ҳақиқат давлат сиёсати даражасига кўтарилиши лозим. Алоҳида инсон хотирасида ўзининг ҳаётида нималар қилганлиги, унинг ақл-заковати ва иродаси нималарга сарфланганлиги қай даражада ўрнашиб қолса, миллат учун ҳам у томондан амалга оширилган нарсалар шу даражада яқин ва қимматлидир. Тарих - бу инсониятнинг, миллатнинг ижтимоий хотираси, унинг ўз-ўзини билиши ва англашидир: воқеликда йўқолган нарсалар онгда, хотирада яшайди. Ўтмишни билиш ҳозиргини яратиш учун бекиёс аҳамиятга молик. Ижтимоий ҳаётни тушунишдаги биринчи қадам ҳозирнинг ўтмиш томонидан яратилганлигини тасаввур қилиш билан боғлиқдир. Миллий ғоя халқимиз тарихига, унинг тарихий хотирасига таянади. Тарихий хотирасидан жудо бўлган халқ ўзини

⁴ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. –Б.71.

⁵ Қаранг: Тўраев Б., Раматов Ж. Миллий истиқлол ғояси: асосий хусусиятлари, фалсафий ва тарихий илдизлари. -Т.: Ижод дунёси, 2002.

миллат сифатида англай олмайди, миллатнинг манфаат ва эҳтиёжларини қалбан хис қила олмайди. Бинобарин миллий ғоя ҳам рационал, ҳам иррационал моҳиятга эга бўлиб, у миллий руҳият, кайфият, ички уюштирувчи, йўналтирувчи, ҳаракатга келтирувчи, етакловчи миллий ҳис-туйғу ҳисобланади.¹

Истиқболнинг яратувчиси ҳисобланган миллий мафкура - муайян жамиятнинг таркибидаги миллатларнинг ўз мустақиллигини, мустақиллик манфаатларини ҳимоя қилиш, ривожлантириш йўналишидаги ички интилишлари натижасида вужудга келувчи туйғулари, мақсадлари, ҳошиш-иродаларини ифодаловчи ғоялар мажмуасидир. Миллий мафкуранинг ўзагини миллий ғоя ташкил этади, у жамиятда барқарорлик, тинчлик, миллатлараро ва фуқаролараро тотувликни таъминлайди. Миллий ғоянинг асосий таянчи нуқтаси ҳам, ҳаракатга келтирувчи, уйғотувчи кучи ҳам миллий ўзликни англашдир. Миллат ўзини халқ сифатида, миллат сифатида, эл сифатида англамагунча унинг обрўйи, кадр-қиммати, ор-номуси ҳақида қайғуриши, миллий фахр ва ғурури учун курашиши мумкин эмас. Ўзликни англаш халқни ғафлатдан уйғотувчи, фаол ҳаракатга келтирувчи, ижтимоий уюштирувчи кучдир.²

Дарҳақиқат биз киммиз ва жаҳон цивилизацияси тарихидаги ўрнимиз ва ролимиз қандай кечган? Биз жаҳон цивилизациясига катта ҳисса қўшган ва қўшиб келган маърифатли миллат эканлигимизни унутганмиз, аниқроғи, унуттиришган. Миллий ғурур тикланиши шарт. Ўзбек тарихини умумтурк тарихининг бир қисми сифатида ўрганишимиз ва баҳолашимиз, ўзбек халқининг қадим-қадимдан Турон, Туркистон деб атаб келинган кўҳна заминнинг минглаб йиллар давомида яшаб келаётган ва ўз тарихий такомилида ўнлаб салтанатлар қурган ҳақиқий эгалари эканлигини, бу Турон-Туркистон Ўзбекистон қадим маданият бешиқларидан бири эканлигини, ҳозирги замонавий фан ва техниканинг пойдевори шу ерда яратилганлигини англамоғимиз ва англамоғимиз зарур. «Биз ким, мулки Турон, амири Туркистонмиз, биз ким миллатларнинг энг қадими ва улуғи - туркнинг бош бўғинимиз» - Соҳибқирон Амир Темурнинг буюклиги замирида ана шундай миллий ўзликни англаш, тарихий хотира ётган бўлса ажаб эмас. Зеро, миллий ҳис-туйғу ва мустаҳкам эътиқод - инсоний ва миллий камолотнинг икки қанотидир. Тўмарис момомиз ва Алп Эртўнга бобомиздан то Абдулла Қодирий ва Озод Шарафиддиновгача енгилмас куч-қудрат ато этган нарса миллий ҳис-туйғу ва эътиқодий руҳдир, десак хато қилмасмиз.

Назорат саволлари

1. Ғоя ва мафкура тушунчаларининг фалсафий моҳияти
2. Ғоя ва мафкура, миллий ғоя ва миллий мафкура тушунчаларининг ўзаро нисбати.

¹ Қаранг: Тўраев Б., Раматов Ж. Ўша китоб.

² Қаранг: Ўша китоб.

3. Ғоя ва мафкура тушунчаларининг онтологик ва гносеологик жиҳатлари.

4. «Инсоният тарихи - ғоялар тарихидир», «Мафкура - истиқлолнинг яратувчисидир» деган тавсифларнинг мазмун-моҳияти.

5. Миллий ва умуминсоний ғояларнинг ўзаро нисбати, уларнинг шаклланиши ва ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2014.

2. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. –Т.: Ўзбекистон, 1997.

3. Каримов И.А. Миллий мафкура – давлатимиз ва жамиятимиз қурилишида биз учун руҳий-маънавий куч-қудрат манбаи. – Т. 8. –Т.: Ўзбекистон, 2000.

4. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси – халқни халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин. – Т. 7. -Т. : Ўзбекистон, 1998.

5. Каримов И.А. Соғлом авлод тарбияси – барчамизнинг муқаддас бурчимиз. – Т 8. -Т.: Ўзбекистон, 2000.

6. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008.

7. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т.: Янги аср авлоди. 2001.

8. Тўраев Б., Раматов Ж. Миллий истиқлол ғояси: асосий хусусиятлари, фалсафий ва тарихий илдизлари. -Т.: Ижод дунёси, 2002.

9. Фалсафа. Қомусий луғат Т.: Шарқ. 2004

10. Миллий истиқлол ғояси. –Т.: Академия, 2005.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyonet.uz

2. www.edu.uz

3. [Infocom.uz](http://infocom.uz) электрон журнали: www.infocom.uz

4. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>

5. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>

6. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>

7. www.tdpu.uz.

2-МАВЗУ. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ.

Режа:

1. “Маънавият” тушунчасининг мазмуни. Маънавиятнинг намоён бўлиш шакллари. Шахс ва жамият маънавияти.
2. “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида “Маънавият” муаммосининг қуйилиши.
3. Маънавият ва миллий ғоя: узвий бирлик ва ўзаро алоқадорлик.

Таянч тушунчалар: маънавият, маънавият муаммоси, маънавиятни англаш, маънавиятни жамият маънавияти, шахс маънавияти, маънавий-маърифий тарбия, узлуксиз таълим, таълимни инсонпарварлаштириш, маънавият ва миллий ғоя.

Биринчи масаланинг баёни: Маънавият - инсоннинг инсонийлик моҳияти, инсон шахсида таркиб топган ижобий фазилатлар мажмуи. Шахсдаги ижобий фазилатлар жамиятда тарихан шаклланади. Шундай экан, улар ижтимоий тараққиёт маҳсулидир.

Одатда инсон шахсидаги ижобий фазилатлар авлодлардан авлодларга ўтиши, эъзозланиши билан қадриятга айланади. Қадриятлар ўз навбатида инсон ақли, тафаккури, характери, туйғу-ҳиссини шакллантиради. Шу асно маънавиятнинг жамиятдаги етакчи ғояларга ҳам боғлиқлиги англашилади. Жамиятимизда келажаги буюк ҳуқуқий демократик давлат яратиш даврининг етакчи ғояси саналадики, буюк келажак яратиш учун комил авлодни маънавий етук, ахлоқий юксак, руҳан ва жисмонан соғлом авлодни тарбиялаш ҳаётий эҳтиёж ҳисобланади. Шу билан бирга, комил инсон комил жамиятда вояга етиши ҳам маълум. Машҳур донишмандимиз Абу Наср Форобий “Ҳар бир инсон табиатан шундай яратилганки, у яшаш ва олий даражадаги етукликка эришмоқ учун кўп нарсаларга муҳтож бўлади, ёлғиз ўзи бундай нарсаларни қўлга кирита олмайди, уларга эга бўлиш учун инсонлар жамоасига эҳтиёж туғилади” деб ёзади. Бинобарин, жамият инсонга инсон сифатида шаклланиши учунгина эмас, ҳатто оддийгина турмуш кечириши учун ҳам керак. Жамиятнинг инсон шахси, тақдири, яшаш тарзига таъсири, аввало, унинг ахлоқий - ҳуқуқий нормалари билан белгиланади.

Маънавият яхшиликка мойиллик, ёмонликдан тийилиш, жамиятнинг ахлоқий, ҳуқуқий, маърифий-маданий мезонларига амал қилиш ҳиссидир. Гарчи яхшилик ва ёмонликнинг миллати бўлмаса-да, ҳар бир миллатнинг ўз маънавияти бор.

Миллий маънавият - миллий қиёфа, миллий руҳ дегани. Маънавият ўзини таниш, ўзни ўзгалар назари билан тафтиш қила билиш, демакдир. Ҳар бир одам ўзини қанчалик таниса, бутун борлиқни, Яратганни ҳам шунчалик танийди. Инсоннинг маънавий комиллиги

жамиятнинг одиллигига, жамиятнинг одиллиги маънавиятнинг юксаклигига, маънавиятнинг юксаклиги эса шахс камолотига таъсир ўтказаверади. Шахс, жамият ва маънавиятнинг диалектик бирлиги инсоният тараққиётининг асосий бирлигидир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1994 йил 23 апрелдаги “Республика “Маънавият ва маърифат” жамоатчилиқ марказини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 8 июндаги “Республика маънавият ва маърифат жамоатчилиқ маркази фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги 1996 йил 9 сентябрдаги “Маънавият ва маърифат жамоатчилиқ маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Фармони “Маънавият ва маърифат” жамоатчилиқ маркази қошида “Олтин мерос” халқаро хайрия жамғармасини қўллаб-қувватлаш тўғрисида фармон ва қарор бунинг яна бир ёрқин далилидир.

Юқоридаги Фармонда “Жойларда маънавиятнинг моҳиятини, унинг фаровон жамият қуришдаги ҳимматини идрок этмаслик ҳоллари мавжудлигини, маънавият ишларига иккинчи даражали иш сифатида қаралаётганлиги” таъкидланди. Шунингдек ушбу Фармонда маънавий-маърифий ислохотлар давлат сиёсатининг асосий устувор йўналиши деб ҳисобланди.

“Халқнинг маънавияти ва маданияти - деган эди Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов, - унинг ҳақиқий тарихи ва ўзига хослиги қайта тикланаётганлиги жамиятимизни янгилаш ва тараққий эттириш йўлидан муваффақиятли равишда олға силжитишда ҳал қилувчи, таъбир жоиз бўлса, белгиловчи аҳамиятга эгадир”.

Маънавият жуда чуқур ва кенг маънога эга. Маънавият инсонни инсон қилиб, уни бошқа жамики жонли мавжудотлардан тубдан фарқлаб, кескин ажратиб турадиган онг ва тил, ақл-идрок ва тафаккур, одамгарчилиқ, мурувват, саховат, раҳм-шафқат, меҳр-оқибат, иймон-эътиқод, меҳнатсеварлик, ватанпарварлик, халоллик, поклик табиатни эъозлаш, илм ва фанни, адабиёт, санъат ва маданиятни севиб ардоқлаш, миллий ва умуминсоний қадриятларга садоқат, ўзи ва ўзга халқларнинг тили, тарихи, маданияти, урф-одатлари ва анъаларини ҳурмат қилиш ва қадрлаш сингари ажойиб хислат ва фазилатларни ўз ичига олади. Маънавият инсон ҳаётини безайди, гўзаллаштиради.

Маънавият жамият билан чамбарчас боғлиқ ҳолда таркиб топар экан, жамият ҳаётининг руқунлари бўлмиш ижтимоий иқтисодий ҳодисаларга қаттиқ боғланган бўлади. Маънавият, энг аввало, жамиятнинг иқтисодиёти билан узвий боғланган. Иқтисодиёт билан маънавият инсон ва жамият ҳаётининг ўзаро ажралмас, бир-бирини тўлдирадиган, ўзаро таъсир ва акс таъсир этадиган икки томони, икки қиррасидир.

Жамият тараққиёти ана шу икки томоннинг ўзаро бирлиги ва алоқадорлиги асосида амалга ошади. Агар жамиятда иқтисодиёт раванқ топган, мўл-кўлчилик таъминланган бўлмаса, маънавият ўз-ўзидан

пасайиб кетади. Ўз навбатида маънавият барқарор бўлмаган жойда моддий бойликларни ишлаб чиқариш ва истеъмол қилиш маданияти ҳам юксак бўлмайди. Мамлакатимиз фуқаролари олдида турган ўтиш даврига хос ислохотларда ана шу жиҳатлар кўзда тутилган. Ишлаб чиқаришни, умуман халқ хўжалигини тараққий эттириш билан бир қаторда халқнинг умуммаданиятини юксалтиришга оид қатор тадбирларнинг амалга оширилаётгани бунинг ёрқин далилидир. Жумладан, улуғ аждодларимизнинг таваллуд топган саналари муносабати билан уларнинг юбилейларини муносиб нишонлаш, шу аснода асарларини нашр этиш, “Шарқ тароналари” халқаро фестивалининг доимийлик тусига кириши, мақом ижросига бағишланган халқаро танловнинг ўтказилиб туриши, “Жаҳон адабиёти” журналининг юзага келгани, Хоразмда Маъмун академиясининг тикланиши ва бошқа қатор тадбирлар ана шу мақсадга қаратилгандир. Республикамиз фуқароларининг маънавий баркамол бўлиб бориши уларнинг ҳар жиҳатдан маданияти юксалиб боришига ҳам муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Маънавияти юксак, одоб-ахлоқли, маърифатли, маданиятли кишиларгина элим, юртим деб яшайди, бировларга ҳиммат-мурувват кўрсатишни, ёрдамга муҳтож кишиларга кўмак бериш ва тўғри йўл кўрсатишни ўзи учун бахт деб билади. Юксак маданият соҳиби бўлган инсонлар бошига мушкул иш тушган кишининг мушкулени осон қилади, дардига малҳам бўлади, ҳожатини чиқаради, етим-есирларни парвариш қилади. Маънавиятли, маърифатли кишиларда миллий ғурур, миллий ифтихор туйғуси, орият кучли бўлади. Ана шундай фазилатларга эга бўлган кишилар ўз миллати, эл улуси манфаати шарафини ҳимоя қилишни ўзи учун шон-шараф деб билади. Ватанига хавф туғилса, унинг ҳимояси йўлида мол-дунёсини, жону жаҳонни аямайди, фидоийлик ва қаҳрамонлик намуналарини кўрсатади.

Маънавий баркамол бўлган одамлар бировлар орқасидан гинахонлик қилмайди, гап ташимайди, фисқу фасад, бўҳтонга нисбатан мурасасиз бўлади, маҳаллийчиликка йўл қўймайди, гуруҳбозликка, миллат ажратишларга қарши астойдил курашади, миллий бирдамлик, миллий ҳамкорлик ва миллий ҳамжиҳатлик, ўзаро дўстликни қарор топтириш ва мустақамлаш йўлида тинмай ҳаракат қилади.

Вазифасини суистеъмол қилиш, таниш-билишчилик асосида иш юритиш, тамагирлик, порахўрлик, одоб-ахлоқимиз ва жамиятимиз қабул қилган қонун-қоидаларимизни четлаб ўтишга ҳаракат қилиш жамиятимиз тараққиёти ва давлат мустақиллигимиз учун катта ғов эканлигини англаб етиш ва бундай салбий иллат ва ярамас одатларга нисбатан мурасасизлик ҳам етук маънавият соҳиби бўлган инсонларга хос хислат ва фазилатдир. Инсон ҳаётида маънавиятга эҳтиёж сезилмайдиган соҳанинг ўзи йўқ. Маънавият инсонга миллий ўзлигини англаб олишда катта ёрдам беради. Маънавият инсоннинг улуғлигини, мартабасини, қудратли ақл-идроқ, тафаккур, маданият ва маърифат соҳиби эканлигини намоён этадиган ва амалда исботлайдиган жамики хислатлар йиғиндисидир.

Демак, Президентимиз “Юксак маънавият–енгилмас куч” асарида таъкидлаганидек: “Маънавият-инсонни руҳан покланиш, қалбан улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-эътиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган беқиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир”.

Ҳозирги пайтда тез-тез қўлланилаётган интер фаол усуллардан, яъни кластер, синквейн, ақлий хужум, ажурли арра, мунозара, ўз ўрнини топ, кичик гуруҳларда ишлаш, меню, депатлар, танкидий фикрлаш ва бошқалардан фойдаланиш дарс самарадорлигини оширишда муҳим аҳамиятга эгадир.

Иккинчи масаланинг баёни: Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг “Маънавият” нашриёти томонидан чоп этилган “Юксак маънавият – енгилмас куч” китобининг маъно-мазмуни, унда илгари сурилган ғоя ва қарашлар бугунги ва эртанги ҳаётимиз учун беқиёс аҳамиятга эга.

Муаллифнинг маънавият ҳақидаги, унинг инсон, жамият ва давлат ҳаётидаги ўрни ва таъсири тўғрисидаги кўп йиллик кузатишлари, фикр-мулоҳазаларининг маҳсули бўлган бу асар ҳар томонлама теран илмий ва ҳаётий қарашларга асослангани билан кўпчиликнинг эътиборини ўзига тортади. Китобда маънавият тушунчасининг илмий-назарий, тарихий ва замонавий тамойиллари ҳар томонлама чуқур ифодасини топган, шу билан бирга, бугунги мураккаб даврда маънавиятга қарши қаратилган таҳдидларнинг кучайиб бораётгани ва бундай хатарларнинг туб илдиэлари кўрсатиб берилган.

Маълумки, бу дунёда табиатда ҳам, жамиятда ҳам бўшлиқ бўлмайди. Бу ҳақиқат давлатимиз раҳбарининг олдинги асарларида ҳам кенг шарҳлаб берилган эди. Мазкур китобда бу масала янада чуқурроқ таҳлил этилади. Жамият ҳаётида, инсонлар онгида ғоявий бўшлиқ пайдо бўлган тақдирда уни бегона мафкура ва қадриятлар билан тўлдиришга уринадиганлар албатта топилиши ҳаётий мисоллар орқали исботлаб берилади. Бу китоб бугун остонамизга ёпирилиб келаётган ана шундай хавф-хатарлардан огоҳ этиб, барчамизни яна бир бор сезгирлик ва ҳушёрликка даъват қилади, эл-юртимиз, ёшларимизни турли хил мафкуравий хуружлардан асраш борасида олдимизда турган вазифаларни аниқ-равшан белгилаб беради.

Муаллиф ўз китобида инсонни юксалтирадиган эзгу фазилатлардан бири бўлмиш маънавий жасорат ҳақида тўхталиб, **“бу ёруғ оламда энг буюк жасорат нима, деган саволга, ҳеч иккиланмасдан, энг буюк жасорат – бу маънавий жасорат, деб жавоб берсак, ўйлайманки, янглишмаган бўламиз”,** – деб ёзади. Шу маънода, бу китоб ҳар биримизни маънавий жасорат кўрсатиб, доимо юксак мақсадларни кўзлаб яшашга чорлаши билан, айниқса, муҳим аҳамиятга эгадир.

Ушбу китобда истиқлол даврида юртимизда миллий маънавиятимизни тиклаш, уни замон талаблари асосида ривожлантириш

бўйича амалга оширилаётган улкан ишлар, бу борада олдимизда турган мақсад ва вазифалар, ислохотларнинг маънавий мезонлари ҳақида атрофлича фикр юритилади.

Муаллиф ҳақли равишда таъкидлаганидек, “Ватанимизнинг келажаги, халқимизнинг эртанги куни, мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятидаги обрў-эътибори, авваламбор фарзандларимизнинг униб-ўсиб, улғайиб, қандай инсон бўлиб ҳаётга кириб боришига боғлиқдир. Биз бундай ўткир ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаслигимиз керак”.

Шу нуқтаи назардан қараганда, бугунги ва эртанги ҳаётимиз билан чамбарчас боғлиқ бўлган ғоят муҳим ва ҳал қилувчи масалалар ўртага қўйилган мазкур асар инсоннинг юксалишида маънавият оламининг қандай таъсир ва кучга эга экани, шунингдек, маънавиятга қарши қаратилган хуружларнинг аниқ хавфи ҳақида ҳар томонлама мушоҳада юритиш, халқимиз янги ҳаёт, янги жамият асосларини қураётган ҳозирги мураккаб ва таҳликали замонда одамларни огоҳ этиш, келажак авлодимизни маънавий соғлом ва баркамол этиб тарбиялаш, эл-юртимиз, кенг жамоатчилик эътиборини бу масалаларга яна бир бор қаратишга даъват этиши билан улкан аҳамият касб этади.

Китоб муқаддима ва тўртта бобдан иборат бўлиб, ўз навбатида уларнинг ҳар бири кичик бўлимлардан ташкил топган. Биринчи боб “Маънавият – инсоннинг улғайиш ва куч-қудрат манбаидир”, иккинчи боб “Мустақиллик – маънавий тикланиш ва юксалиш”, учинчи боб “Маънавиятга таҳдид – ўзлигимиз ва келажагимизга таҳдид”, тўртинчи боб “Ватанимиз тараққиётининг мустаҳкам пойдевори” деб номланади.

Биринчи бобда маънавият, унинг мазмун-моҳияти, аҳамияти, маънавиятни шакллантирадиган асосий омиллар, маънавиятнинг инсон ва жамият ҳаётидаги моҳияти ва аҳамияти ҳақида фикр юритилади.

Китобнинг иккинчи бобида миллий ғоя, ўзликни англаш, юртимизда амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотларнинг маънавий мезонлари ҳақида мулоҳаза юритилади.

Учинчи бобда глобаллашув даврида маънавий оламимизни турли салбий таъсир ва таҳдидлардан асраш ва ҳимоя қилиш билан боғлиқ муаммолар хусусида батафсил мулоҳаза юритилган.

Тўртинчи бобда эса инсон ва жамиятнинг маънавий дунёси, маънавиятнинг ҳаётимиздаги ўрни ва аҳамияти чуқур ва атрофлича таҳлил қилинган.

Ушбу асар халқимиз, кенг китобхонлар ўртасида катта қизиқиш уйғотди. Асар ҳақида матбуотда, радио ва телевидение орқали зиёлилар, мутахассислар ҳамда олимларнинг самимий фикрлари билдирилмоқда. Бу китоб уни мутолаа қилган ҳар бир кишини бугунги ўзгараётган, глобаллашаётган, “оммавий маданият” таъсирини ўзида ҳис этаётган дунёнинг муҳим маънавий муаммолари хусусида ўйлашга, фикр юритишга ва ўзи, келажаги учун тегишли хулосалар чиқаришга даъват этади.

Китобда маънавиятимизга бўлаётган турли кўринишдаги таҳдидларга алоҳида эътибор берилади. Маънавий қуролсизлантирилган ва бунинг оқибатида маънавий илдизлари заифлашган халқ энг оддий хавф- хатар олдида ҳам ожиз бўлиб қолади.

Бугун дунёдаги катта-кичик ҳар бир мамлакат она сайёрамизнинг дуч келган чорраҳасида ўз манфаатини қидириб, воқеа-ҳодисаларга баҳо беришда, аввало, ўз бўлишга тўғри келади. Нияти холисликдан йироқ кучлар бугунги глобаллашув замонида ўзга бир халқ, миллат маънавиятига қарши кураш бошлар экан, бир қарашда беозор кўринадиган “мафтункор, жозибали” воситалардан, жумладан интернет, радио ва телевидение имкониятларидан, чиройли кўриниш ва манзараларга буркалган кўп серияли кино маҳсулотларидан, оммавий ахборот воситаларидан ғоятда унумли фойдаланади. Бунда асосий куч ва имкониятлар ёш авлод онги ва қалбига таъсир ўтказиш, уларни тўғри йўллардан оғдиришга қаратилади. Давлатимиз раҳбари ҳамиша таъкидлаганидек, бу гал ҳам бизни, бутун халқимизни, айниқса келажагимиз, эртанги кунимиз бўлган фарзандларимизни мана шу хавфдан огоҳ қилмоқда: “Маънавий таҳдид деганда, аввало, тили, дини, эътиқодидан қатъи назар, ҳар қайси одамнинг том маънодаги эркин инсон бўлиб яшашига қарши қаратилган, унинг айнан руҳий дунёсини издан чиқариш мақсадини кўзда тутадиган мафкуравий, ғоявий, информацион хуружларни назарда тутиш лозим, деб ўйлайман... Лўнда қилиб айтадиган бўлсак, бундай мафкуравий хуружлар миллий ва диний томирларимизга болта уришини, улардан бизни бутунлай узиб ташлашдек ёвуз мақсадларни кўзлашини, ўйлайманки, юртимизда яшайдиган соғлом фикрли ҳар бир одам яхши тушунади”.

Баъзи китоблар онгимизга таъсир қилади ва онгимизни бойитади. Баъзи китоблар эса онгимиз ва қалбимизни бойитади. Бу китоб эса, ҳам онгимизни ҳам қалбимизни бойитадиган асардир. Мазкур китобнинг файзи ҳам шунда. Қалбимизни ғурур ва ишонч билан тўлдиради, десак муболаға бўлмайди. Китобнинг яна бир хусусияти муаллиф айтган сўзини ҳужжат билан исботлайди ва ўзи амал қилади. У маънавиятга таъриф бериб, “Инсон маънавий оламининг юксалиши билан боғлиқ турли ҳолатлар ҳақида кўп гапириш мумкин. Лекин, мухтасар қилиб айтганда, Оллоҳнинг ўзи бизга буюрган комил инсон бўлиш, ҳалоллик ва адолат билан ҳаёт кечириш каби олижаноб фазилатларнинг маъно-мазмунини нафақат чуқур англаш, балки ана шундай хусусиятларга эга бўлиш, уларга амал қилиб яшаш – одамзотнинг маънавий бойлигини белгилаб берадиган асосий мезон, десак, ҳеч қандай хато бўлмайди”. Демак, сўз билан иш бирлашса, қалб билан онг бирлашсагина юксак маънавият пайдо бўлади. Китоб муаллифи содда тилда тушунтириб бераётган ва биз алоҳида эътибор беришимиз лозим бўлган яна бир муҳим фикр шуки, маънавиятни тушуниш ва англаш учун, аввало, инсонни тушуниш ва англаш зарур. Демак, маънавият инсоннинг руҳий олами, комиллик сари интилиши, одоб-ахлоқи, ўзи мансуб бўлган халқ тарихи, урф-одатлари ва

қадриятларига муносабатини кўрсатувчи ўзига хос кўзгу ҳамдир. Маънавият енгилмас куч эканлиги боиси ҳам шунда. Зеро, руҳий олами пок, ўзини, ўзлигини англаган, Ватани тарихидан бохабар, келажакка ишончи мустаҳкам, имон-эътиқоди бутун кишига ҳеч қандай куч таъсир ўтказа олмайди.

Учинчи масаланинг баёни: Миллий ғоя - миллатнинг етакчи мақсади, *“халқни, миллатни бирлаштирувчи, йўлга бошловчи бамисоли бир байроқ”*.⁶ Бу мақсаднинг аниқ ифодасини Президент И.А.Каримов 2000 йил 8 июндаги “Фидокор”газетаси мухбири билан суҳбатда шундай баён қилади:

“Мамлакатимизда амалга оширилаётган янгиликлар ва тараққиёт сиёсатининг стратегик мақсади – ҳуқуқий демократик давлат ва бозор иқтисодиётига асосланган фуқаролик жамиятини барпо этишдан иборат.

Юртимизда истиқомат қилувчи барча инсонлар учун миллати, тили ва динидан қатъи назар, муносиб ҳаёт шароити яратиб бериш, ривожланган демократик мамлакатлардаги қафолатланадиган турмуш даражаси ва эркинликларни таъминлаш. Ва шу асосда Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида, муносиб ўрин эгаллашига эришиш”.⁷ Бунинг учун сиёсат соҳасида, иқтисодий ва маънавий йўналишларда нималар қилиш лозим эканлиги тўғрисида ҳам ўша суҳбатда батафсил жавоблар берилган.

2008 йили нашр этилган **“Юксак маънавият – енгилмас куч”** номли рисоласининг *“Мустақиллик – маънавий тикланиш ва юксалиш”* деб аталган иккинчи бобида Президент Ислам Каримов миллий ғоянинг янада мукамал таърифини беради: *“Миллий ғоя деганда, аждодлардан авлодларга ўтиб, асрлар давомида эъзозлаб келинаётган, шу юртда яшаётган ҳар бир инсон ва бутун халқнинг қалбида чуқур илдиз отиб, унинг маънавий эҳтиёжи ва ҳаёт талабига айланиб кетган, таъбир жоиз бўлса, ҳар қайси миллатнинг энг эзгу орзу-интилиши ва умид-мақсадларини ўзимизга тасаввур қиладиган бўлсак, ўйлайманки, бундай кенг маъноли тушунчанинг мазмун-моҳиятини ифода қилган бўламиз.”*⁸

Дарҳақиқат, миллий ғоя 130 йиллик асоратдан қутулиб, мустақилликнинг ойдин йўлига чиқиб олган, ҳаётида эркинлик сари туб ўзгаришларни дадил амалга ошираётган миллатнинг бош мақсади, интилиши. Уни Юртбошимиз истиқлолнинг дастлабки йилларидаёқ бир жумлада ёрқин ифодалаб берган эди: *“Мустақилликнинг олий мақсади – ўзбек халқининг иззатини жойига қўйиш”*⁹ Бу - ўз иззати ва қадрини билган миллат ўзини ҳам хўрлатиб қўймайди, ўзгаларнинг ҳам ҳурматини

⁶ Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. 7-жилд. –Т.:Ўзбекистон, 1999, 89-бет.

⁷ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. 8-жилд. – Т.:Ўзбекистон, 2000, 495-496 –бетлар.

⁸ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008,71-бет

⁹ Каримов И.А. Асарлар. 1-жилд, 107-бет

жойига кўяди, дегани. Ўзбек доим жаҳон сахнасида ўзининг салмоқли мавқеига эга бўлиб келган халқ. Жаҳон тарихини холис варақлаган одам бунга амин бўлади. Айни шу сабабдан элимиз бағрикенглиги билан машхур. Аму ва Сир оралиғида доимо турли элат, турли эътикод вакиллари иноқ-иттифоқ яшаб келишган. Агар урушган бўлса, сулолалар урушган, ака-укалар тахт талашган, халқлар ёки миллатлар эмас. Аждодларимиз кўшни халқлар маданиятига, турмуш тарзига эътибор билан қараган, ўзларидан мерос қолдирган ўлмас маънавий обидаларни турли тилларда яратишган. *“Ўз кучига ишонган халқнинг бағри кенг бўлади”*, дейди Президент.¹⁰

Миллий мафкура миллатнинг фикр майдони, унинг асрий орзулари, келажак режаларининг муназзам бир ифодасидир. Маънавиятимиз анъаналаридан келиб чиқиб, тушуниб етишимиз лозимки, биз ишлатадиган “мафкура” сўзи совет даври тарғиботчиларининг тилидан тушмай келган “идеология” тушунчасининг айний таржимаси эмас. Мафкура - фикр майдони, уни хоҳ тор қолип қилиб олинг, хоҳ жаҳон цивилизацияси ва миллий маънавиятимиз қадриятларини уйғунлаштирувчи кенг тафаккур олами сифатида ёндошинг. Албатта, ҳар бир ижтимоий тоифанинг, сиёсий ҳаракатнинг, гуруҳнинг ўз мафкураси бўлиши мумкин. Бу табиий ҳолат. Аммо миллат мафкураси унинг таркибига кирувчи барча тоифалар ва гуруҳларнинг мақсад йўналиши, тафаккуридаги энг умумий томонларни бирлаштиради. Унинг аҳамияти ҳам шунда. **Элни Ватан манфаати бирлаштиради**, деган қутлуғ ибора бор. Миллий истиқлол мафкураси бизга эл-юртимиз, Ватанимиз олдидаги фуқаролик бурчимизни теран англаб етишимизга ёрдам беради, ёш авлоднинг ҳар бир вакилини ҳақиқий миллат фарзанди бўлиб улғайишига кўмаклашади. Миллий истиқлол мафкураси қонун моддаси кучи билан эмас, маънавий камолот орқали эришиладиган ҳидоят йўлидир.

Мустақилликнинг иккинчи йилида асосий қонунимиз қабул қилинди. Унинг иккинчи боби 12-моддасида *“Ўзбекистон Республикасида ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги асосида ривожланади. Ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмас,”* деб ёзиб қўйилган.¹¹ Етмиш йил тоталитаризм жабрини тортган халқимиз бу қонуннинг қанчалик катта аҳамиятга эга эканлигини яхши тушунади. *“Узоқ ва яқин тарихдан яхши маълумки,- деб таъкид этади Президент,- бирон мамлакатда, бирон давлатда яккаю ягона зоя ёки мафкура ҳукмронлик қилар экан, бу жамият, бу давлат, албатта инқирозга юз тутади.”*¹² Чунки ҳаёт доимо ўзгаришда, ривожланишда. Инсон тафаккури, унинг интилишлари, олдига қўйган мақсадлари ҳам доимо ўзгариб, такомиллашиб боради. Шу сабабли унга ҳарқандай ғоявий,

¹⁰ Ўша китоб, 107-бет

¹¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.:Ўзбекистон, 2014,11-бет.

¹² И.Каримов. Асарлар. 8-жилд, 467-бет.

мафкуравий тазийқ ўтказишга уриниш акс таъсир кўрсатиши, нохуш оқибатларга олиб келиши табиий. Қолаверса, жамиятнинг ривожланиш жараёни ҳам ундаги етакчи тамойилларнинг вақти-вақти билан янгиланиб, ўзгача маъно, ўзгача таркиблар ҳосил қилиб туришини тақозо қилади. Ундаги ижтимоий тоифаларнинг мавқеи ва аҳамияти ҳам турли даврларда турли ҳолатда бўлади. Шунга мувофиқ сиёсий кучлар нисбати ҳам муайян ўзгаришларга учраши мумкин. Шундай экан, ҳеч қайси мафкура, жумладан, хатто миллий мафкура ҳам ҳаётий эҳтиёжлардан узоқлашиб, қотиб қолган ақида ҳолига тушмаслиги учун *“давлат мафкураси мақомига кўтарилмаслиги, айланмаслиги керак”*¹³.

“Миллий истиқлол мафкураси халқимизга хос бўлган энг муқаддас туйғу ва тушунчаларнинг мужассам ифодаси бўлиши керак”,¹⁴ - дейди Президент. Миллий мафкурани ўзлаштириш, бир томондан, тафаккуримизнинг миллий маънавиятимиз илдизларидан мунтазам озикланиб, қувват олиб туриши билан боғлиқ. Иккинчи томондан, жаҳон маданияти самараларидан баҳраманд бўлмаган, замон руҳини ҳис қилмаган одам ҳеч қачон миллий мафкуранинг моҳиятини яхши англаб ета олмайди. Чунки одам ўз қудратини тўғри белгилаши учун майдонга чиқиб, мардлар билан куч синаши керак. Шу икки жиҳатнинг уйғунлигига эришиш миллий мафкурани ҳар бир инсон руҳида воқеан шакллантириш бўлади. Асли миллий мафкура йўқ жойдан сунъий ҳосил қилинмайди, аллақандай кабинетларда ўтириб тўқиб чиқарилмайди. Бу ҳақиқатни Президент Ўзбекистон республикаси Фанлар Академияси умумий йиғилишида 1994 йил ёзида сўзлаган нутқидаёқ батафсил тушунтириб берган эди. Унда исломий қадриятлар, маънавий мерос, хусусан, Шарқ фалсафасини теран ўрганиш ҳақида сўзлаб, Юртбошимиз яқин ўтмишдаги қарамлик мафкурасидан халос бўлиш учун *“ўзимизнинг асрлар синовидан ўтган, улуг аждодларимиз бизга қолдирган миллий мафкура ва тафаккуримизни тиклаш, уни замонавий умумбашарий руҳ билан бойитиш вазифамиз”* эканлигини таъкидлаган эди.¹⁵

Кейинчалик 2000 йил 6 апрелда Оқсарой қароргоҳидаги суҳбат асносида бу ҳақда мукамал таъриф шаклланди. Президент унда юқоридаги фикрни батафсил ифодалаб айтдики, *“миллий мафкурамиз халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, тилига, динига, руҳиятига, бир сўз билан айтганда, ўз миллий қадриятларимиз, халқимизнинг дунёқараиш ва тафаккурига асосланиб, шу билан бирга, замонавий, умумбашарий, умуминсоний ютуқлардан озикланган, уларни ўзига қамраб олган ҳолда, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ манфаати, унинг фаровонлиги йўлида хизмат қилмоғи даркор.”*¹⁶

Миллий мафкуранинг маънавиятга нисбати қандай? Бу нисбатни тўғри аниқлаш учун яна бир нарсани эътиборга олиш лозим бўлади.

¹³ Ўша китоб, 467-бет.

¹⁴ Ўша китоб, 502-бет.

¹⁵ Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. 2-жилд. –Т.:Ўзбекистон, 1996, 260-бет.

¹⁶ Каримов И.А. Асарлар. 8-жилд, 466-бет.

Мустақиллигимизнинг уч асосий жиҳати мавжуд. Сиёсий мустақиллик, иқтисодий мустақиллик, маънавий мустақиллик. Буларни бир-биридан жудо қилиб бўлмайди. Аммо ҳар бирининг ўзига хос масалалари ҳам бор. Биз уларни кейинроқ яна батафсил кўздан кечирамиз. Ҳозирча таъкидлаш ўринлики, сиёсат, иқтисод ва маънавият соҳаларида бизнинг бугунгача эришган ютуқларимиз даражаси баробар эмас. Ундан ташқари ҳар бир соҳанинг моҳиятидан келиб чиқсак, миллийлик унсурининг салмоғида ҳам фарқ бор. Демак, дунё халқлари тажрибасидан биз ўрганишимиз, балки бевосита ўзлаштиришимиз керак бўлган нарсалар турли йўналишда турлича миқёсда бўлиши табиийдир. Шундай экан, миллий мафкурамиз тизимини фақат ёки асосан маънавий меросимизда мавжуд кадриятларга боғлаб қўйиш воқелик талабларига тўлиқ жавоб бериши қийин. Чунки мафкурамиз, яъни келажак режаларимизни белгиловчи ва аниқлаштирувчи мақсад йўналишларимиз тизимида юқорида санаб ўтилган ҳар уч йўналиш: сиёсат, иқтисод ва маънавият соҳасига оид муаммолар барчаси ўзаро уйғунликда қамраб олинади. Маънавият шулар ичида фақат бир йўналишдир. Албатта, жуда муҳим йўналиш, асли маънавият масалаларини ечмай туриб, на иқтисодий, на сиёсий вазифаларимизни тугал ҳал қилиб бўлмайди; аммо барибир уч йўналишнинг бири, холос. Иқтисод ёки сиёсат соҳаларидаги долзарб юмушларни ҳам ҳеч қачон, халқ маънавиятини талаб даражасида юксалтириб олиб кейин амалга оширамиз, деб орқага ташлаб бўлмайди. Бу соҳалар бир-бири билан олдин-кейин эмас, бир пайтнинг ўзида, тенг ривожлантирилиб бориладиган соҳалардир.

Назорат саволлари

1. Маънавият тушунчасининг фалсафий моҳияти .
2. Президент Ислом Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида “Маънавият” муаммосининг қўйилиши.
3. Фуқароларни маънавий камол топтириш вазифалари ўч ига олган омиллар.
4. Мустақиллик йилларида маънавиятимизни тиклаш соҳасида амалга оширилган ишлар.
5. Маънавиятни англаш.
6. Маънавият ва миллий ғоя: узвий бирлик ва ўзаро алоқадорлик.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.:Ўзбекистон, 2014.
2. Каримов И.А. – Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1. - Т.: Ўзбекистон, 1996. -364 б.
3. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. 2-жилд. – Т.:Ўзбекистон, 1996.

4. Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. 7-жилд. –Т.:Ўзбекистон, 1999.
5. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. 8 жилд.Т.:Ўзбекистон, 2000.
6. Каримов И .А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008.
7. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. –Т.: Ўзбекистон, 2000.
8. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари. – Т.: Ўзбекистон, 2001.
9. Ҳақиқат манзаралари: 96 мумтоз файласуф. – Т.: Янги аср авлоди, 2002.
10. Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. Назаров Қ. таҳрири остида. -Т.: Маънавият, 2009.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz
3. [Infocom.uz](http://www.infocom.uz) электрон журнали: www.infocom.uz
4. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
5. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
6. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
7. www.tdpu.uz.

3 -МАВЗУ. МИЛЛИЙ ҒОЯЛАР ТАРИХИ

Режа:

1. Миллий ғояларнинг жамиятлар тараққиёти, тарихи билан бевосита боғлиқлиги.
2. Жамият тараққиётида миллий ғоя ва мафкуранинг ўрни.
3. Ўзбекистон: мустақилликка эришиш арафасидаги ғоявий мафкуравий жараёнлар.

Таянч тушунчалар: жамиятлар тараққиёти, уруғ – қабилачилик даврларида шакланган илк ғоявий қарашлар, халқ оғзаки ижоди, қадимий ёзма манбаларда акс этган ғоялар, “Авесто”да акс этган ғоялар, илк давлатчилик ғоялари, ватанпарварлик ғоялари, ўрта асрларда шакланган ғоявий қарашлар, маърифатпарварлик ғоялари, мустамлакачилик ғоялари.

Биринчи масаланинг баёни: Инсоният тарихи - ғоялар тарихидир, дейишади. Дарҳақиқат, инсониятнинг тарихий тараққиёти давомидаги барча йирик воқеа-ҳодисаларнинг тағ-замирида у ёки бу ғоя ётади. Энг буюк кашфиётлар ёки туб социал ўзгаришлар аввало улар ҳақидаги орзу-ниятлардан, интилишлардан бошланган. Муайян ижтимоий гуруҳ, қатлам, миллат, халқ, давлат ёки жамиятнинг эҳтиёжларини, мақсад-мудаоларни, орзу-интилишларин ўзида мужассам этувчи ғоялар тизими сифатида намоён бўладиган мафкура - истикболнинг яратувчисидир. Кеча орзу-ният бўлган миллий давлатимизнинг бугун биз учун шаън ва ифтихорга айланганлиги бунинг яққол мисолидир.

Мафкуралар инсоният ибтидосида мифологик-диний қарашлар сифатида шакллана бошлаган. Кишиларнинг бир-бирларига муносабатларининг асосларини белгиловчи муайян қарашлар, ғоялар, ақидалар, қоидалар ва талаблар замирида муайян кўрсатмалар ва тавсиялар ишлаб чиқилган, уларга риоя қилиш қатъий назорат қилинган. Меҳнат соҳаларининг кенгайиши ижтимоий меҳнат тақсимотининг ривожланиши натижасида жамиятда табақаланиш содир бўлган, бу жараён билан узвий боғлиқ тарзда турли-туман диний, дунёвий, этник, ҳуқуқий ва бошқа ғоя ва мафкура шакллари юзага кела бошлаган. Шу боис ғоя ва мафкуралар ғоят кўп ва турли-тумандир.

Инсоният ибтидосидан то ҳозирги кунга қадар сон-саноксиз ғоя ва мафкуралар шакланган, тарқалган, уларнинг айримлари бугунги кунда ҳам яшаб келмоқда, айримлари эса кишиларнинг хотираларидан ўчиб кетган. Бу жараён ҳозирги даврда ҳам давом этмоқда ва инсоният мавжуд экан, давом этаверади. Ғоя ва мафкуралар турли тарихий даврларда турли нуқтаи назариялардан туркумлаштириб келинган. Хусусан, илк даврларда ғоя ва мафкуралар эзгу ва ёвуз, илоҳий ва дунёвий туркумларга ажратилган.

Дарҳақиқат, инсоният ибтидоси, бинобарин, ғоя ва мафкуралар ибтидоси ҳам, Қадимги Шарқдан бошланади. «Шарқ» ва «Ғарб» атмалари одатда жуғрофий атамалар сифатида идрок этилса-да, аслида икки хил маданий-маънавий анъаналарни ҳам ифодалайди. Қадимги юнонлар Осиё қитъасининг ғарбий ярим оролини ўзларининг афсонавий қахрамони номи билан Европа деб атаганларида ана шу маданий-маънавий ўзига хослик омилига асосланган эдилар. Асл Қадимги Шарқ - бу Қадимги Турон, Қадимги Ҳиндистон ва Қадимги Хитой мамалакатларидир. Қадимги Миср, Қадимги Вавилон каби мамлакатлар нафақат жуғрофий жиҳатдан, балки маданий-маънавий жиҳатдан ҳам Шарққа нисбатан Ғарбга яқиндир, европаликлар бу минтақани «Яқин Шарқ» деб атаганларида тамомила ҳақдирлар; зеро, Ғарб маданиятининг пойдевори саналган қадимги юнон маданияти асосан мисрликлар ва вавилонликлар маданияти асосида шакллангандир.

Қадимги Шарқ тарихида, бинобарин, умуман инсоният тарихида, Қадимги Турон шундай бир муҳим ўрин тутадик, иқтидорли тарихчи тадқиқотчиларнинг эътирофи этишича, унинг моддий ва маънавий маданиятини ўрганмасдан туриб, унинг жаҳон цивилизациясига қўшган улкан ҳиссасини жиддий тадқиқ қилмасдан туриб, инсониятнинг маданий-маънавий тарихи ҳақида ҳаққоний тасаввурларга эга бўлиш ва унинг тараққиёт қонунларини тўғри аниқлаш мумкин эмас. Қадимги Турон ҳали илму-фанда очилмаган сирли ва мўъжизавий бир хазинаки, унинг ўрганилиши - инсониятнинг янги бир маданий-маънавий дунёсини кашф этишдир. Турон-Туркистон-Ўзбекистон - бу ҳам диний, ҳам дунёвий маънода ҳақиқатдан ҳам муқаддас заминдир. Бу заминлардан топилган тош қуролнинг ёши 1,8 - 3,2 миллион йилни, ибтидоий манзилгоҳлар ёши тахминан 1 миллион йилни, илк маънавий удум-эътиқодлар тарихи 100 минг йилни ташкил этади. Оддий овқатга туз солишдан то тўрт унсур ҳақидаги фалсафий таълимотларга қадар кўплаб ғоя ва кашфиётлар, инсоният тарихидаги илк ваҳий эътиқод саналган зардўштийлик ватани ана шу муқаддас заминдир. Француз ва инглиз зардўштийшунос олимлар фикрича зардўштийлик милоддан олдинги 3-2 минг йилликлар чегарасида вужудга келган. Лондон университетининг профессори, зардўштийшунос олима Мэри Бойс фикрича, Зардўшт милоддан олдинги 1500-1700 йиллар оралиғида яшаб ўтган. Зардўштийлик – юксак фазилатли, эзгу ниятли эътиқоддир. Унинг кўпгина ғоялари ноёб, бетакрор ва улуғвордир. Ўзининг инсониятга бевосита ёки билвосита таъсири борасида дунёдаги бирон-бир эътиқод зардўштийликка тенглаша олмайди. Зардўштийлик ғоялари иудаизм, буддизм, христианлик, ислом динлари томонидан, қатор диний йўналишлар ва фалсафий мактаблар томонидан ўзлаштирилган. Зардўшт томонидан тарғиб қилинган кўпгина ғоя ва таълимотлар ҳозирги кунда ҳам жаҳон халқлари томонидан мамнуният ва хайрихоҳлик билан эътироф этиб келинади. Зардўштийлик тарихини ўрганиш - инсониятнинг минглаб йиллар давомидаги маънавий-ахлоқий тараққиёти тарихини, ғоя

ва мафкуралар тарихини ўрганиш демакдир. Эзгу ғоялар мажмуаси сифатида зардўштийлик мафкураси умумий тартиб-интизомни мустаҳкамлашга, ташқи таъсирларга нисбатан яхлитлик ва мустақилликни сақлашга, умумий ҳис-туйғу ва бирликни тарбиялашга хизмат қилган. Зардўштийлик қомусий эътиқод бўлган, Зардўшт ўз ҳаёт йўли билан, мақсад ва интилишлари билан инсониятни эзгуликка, адолатга, ҳақиқатга ундайди. Бу эътиқоднинг Ҳиндистон ва Афғонистондан Юнонистонгача, Арманистон ва Озарбайжондан Бобилгача бўлган улкан ҳудудларда 2000 йил атрофида ҳукмрон эътиқод сифатида эътироф этилиши бежиз эмас эди, албатта. Зардўштийликнинг муқаддас учликка асосланган дунёнинг яратилиши, ҳозирги ҳолати ва келажаги ҳақидаги, «Эзгу ният, эзгу сўз ва эзгу амал» ҳақидаги, инсоннинг табиатга ва бир-бирларига муносабатлари ҳақидаги, эзгулик ва ёвузлик ҳақидаги, инсон ҳаётининг маъно-мазмуни ва мақсади ҳақидаги ғоялар тизими инсонга янги мавқе, ваколат, юксаклик, улуғворлик, кадр-қиймат ва мамнунлик бахш этади.

Ҳозирги кунда асосий демократик тамойиллар сифатида эътироф этилаётган плюрализм ва толерантлик тамойиллари илк бор буддавий авлиё боболаримиз томонидан амалда жорий этилган. Шарқ ва Ғарб халқларининг маданий-маънавий тараққиётида муҳим ўрин тутган Улуғ Кушонлар салтанати Орол денгизидан Ҳинд океанигача бўлган улкан минтақада яшаган, ўзининг тили, дини, урф-одат ва анъаналари билан бир-биридан фарқ қиладиган кўплаб халқларни ягона бир сиёсий салтанат даражасида бирлаштирган. Улуғ Кушонлар, хусусан Канишка ва Ҳувишка боболаримиз олиб борган плюрализм ва толерантликка асосланган сиёсат туфайли мазкур халқларнинг бой ва ранг-баранг маданиятларининг ўзаро таъсири натижасида янги бир кўринишдаги маданият вужудга келадик, бу маданият ҳозирги кунда ҳам «эллинча маданият» деб нотўғри талқин этиб келинади. Марказий Осиё халқлари ана шу даврдан бошлаб эркин тарзда форс ва юнон маданиятларини ижодий ўзлаштиришга киришадилар. Бу даврда Ғарб ва Шарқ халқлари ўртасидаги маданий алоқалар умуминсоний кўламдаги янги, юксак ва улуғвор даражага кўтарилади. Турли-туман маданий-этник унсурлар, маросимий ва эътиқодий қадриятлар, диний ва фалсафий йўналишлар бир-бири билан ёнма-ён, ўзаро муроса ва хайрихоҳлик муносабатлари асосида яшаши ва раванқ топиши мазкур давр маданиятнинг характерли хусусияти эди. Бундай жараённинг шаклланишида Канишка ва Ҳувишкаларнинг олиб борган умумбашарий ғояларга асосланган сиёсати ҳал қилувчи асосий рол ўйнайди. Барча маданий-этник урф-одат ва удумлар, маросимлар ва эътиқодий анъана ва қадриятлар тўла-тўқис эътироф этилгани ҳолда, уларнинг ҳаммаси учун умумий қийматга эга бўлган умумбашарий маънавият шаклланди. Турли-туман динлар, фалсафий таълимотлар, маданий-этник қадриятлар, ҳар хил оқим ва йўналишларнинг ягона сиёсий тузум доирасида мавжуд бўлиб туриши, яшаши ва ривожланиши жаҳон цивилизацияси тарихида илгари

учрамаган янги ноёб ҳодиса эди. Буддавийликнинг энг демократик умуминсоний ғоя ва йўналишлари, унинг маънавий бойитилиши ва жаҳон дини мақомини олиши жараёнлари бизнинг буддавий авлиё боболаримизнинг ижодий ва таржимонлик фаолиятлари билан боғлиқдир. Бобомиз Канишканинг ташаббуси билан буддавийлик йиғинлари ташкил этилган, уни буддавийлик тарқалган барча мамлакатларда хурмат ва эҳтиром билан тилга олишади, Ҳиндистондаги Каниспор шаҳри унинг номи билан аталган, Канишка эраси жорий этилган. Бинобарин, бу даврада ҳам умуминсоний ғоялар тизими сифатидаги янги мафкура шаклланди.

Миллий ғоянинг асосий таянч нуқтаси ҳисобланган миллий ўзликни англашни, тарихий хотирамизни ислом динисиз тасаввур қилиш қийин. Президент И.Каримов таъкидлаганидек, ислом дини - бу ота-боболаримиз дини, у биз учун ҳам иймон, ҳам ахлоқ, ҳам диёнат, ҳам маърифатдир. Марказий Осиёда ислом динининг руҳан ўзига хослиги шундан иборатки, унда аждодларимизнинг қадимий қадриятлари мужассамлашган, миллий ва диний қадриятлар бирлашган. Ислому фақат дингина эмас. Миллий фалсафамиз, унинг барча йўналишлари инсон бахт-саодати идеали атрофида ривожлана борган. Бу идеал диндан кенгроқ кўламли бўлган. Унда диний ва ижтимоий мулкий тенгсизликларни, қарама-қаршилик ва зиддиятларни йўқотиш, улар ўрнини ўзаро ёрдам ва ҳамкорлик эгаллаган ижтимоий турмуш орзу қилинган. Хусусан, даҳо мутафаккир бобомиз Абу Наср Форобийнинг фалсафий мушоҳадасига кўра, коинотдаги ҳар бир вужуд-мавжудот ўзига хос мартаба – энг юксак камолатга эришиш учун дунёга келган. Инсон учун хос бўлган бу камолотнинг номини энг етук бахт-саодат деб атайдилар.

Улуғ бобомиз Имом Бухорийнинг «Жомеъ ас-саҳиҳ» китоблари ислом дунёси уламолари томонидан яқдиллик билан Қуръони Каримдан кейинги иккинчи муқаддас китоб деб эътироф этилиши ва умуман, Қуръони Каримдан кейинги ислом динимизнинг асосини ташкил этган олти ҳадис тўпламидан тўртасининг она-Ватанамиз Туркистон заминида яратилганлиги аждодларимиз анъаналарининг нақадар улуғ ва самарали бўлганлиги далолатидир.

Турон-Туркистон-Ўзбекистон - бу нафақат исломият қадами етган, Калом фалсафаси, Шариат устунлари етишган юрт, балки Тангри, Умай Момо, Малҳиона, Мардона, муқаддас Ер-сув эътиқодлари дунёга келган, Зардўшт ва монийлар туғилган, буддавийлик камолот ва балоғатга етган, унинг ақидаю-арконлари, амалиёти ниҳоясига етказилиб тугалланган, ҳатто яҳудийчилик, христианлик эътиқодлари ҳам баҳра олган, илоҳий нурлар барқ урган, Оллоҳ назари тушган, Ер қуррасининг Ҳазрати Инсон дунёга келган ва унинг илк маданияти шаклланди муқаддас заминдир. Ҳозирги замонавий фан ва техниканинг пойдевори шу муқаддас заминда яратилган. Илк бор йирик ҳайвонларни қўлга ўргатиш, улардан ҳаракат воситаси сифатида фойдаланиш, илк деҳқончилик, қоятош суратлари,

Ўсимлик ва ҳайвонларнинг бўртма расмлари, меъморчиликдаги гумбазли иншоотлар, ҳозирги замонавий қурулларнинг илк шакли саналаган ўқ-ёй, масофавий жанг усуллари, ҳарбий парадлар, замонавий табобатнинг жарроҳлик, ички касалликлар, санитария-гигиена ва психотерапия соҳалари, табобат рамзи саналган илон ўралган қадах, оқ халат, учиш аппаратлари, беморнинг иқтисодий ҳолати асосида хизмат ҳақи тўлаш, қонунчилик, қурултой ва сайлов каби давлатчилик анъаналари ва жуда кўплаб табиий-илмий ғоялар ва кашфиётлар аجدодларимизнинг ижодий фаолиятлари маҳсуллари дир. Халқимизнинг миллий-диний қадриятларини ўрганиш ва уларни ижодий ўзлаштириш - бу ўзликни англаш, тарихий хотирани тиклаш, миллий ифтихор туйғусини, миллий шаън ва ор-номус қадриятларини шакллантириш, маънавий-ахлоқий камолотга интилиш демакдир.

Иккинчи масаланинг баёни: Миллий ғоялар ва мафкуравий қарашлар ҳар бир давлатнинг мавжудлик белгиси ҳисобланади. Айни пайтда, ушбу қадриятлар ўша давлат ва халқнинг ижтимоий мўлжали ҳамдир. Яна шу нарсага эътибор бериш лозимки, давлатларнинг ижтимоий-сиёсий тузумлари ўзгарган пайтларда ғоявий-мафкуравий қарашлар ҳам ўзгаради. Умуман, ғоявий-мафкуравий қарашлар, улар томонидан ҳимоя қилинадиган қадриятлар ҳар бир давлат ва халқнинг ижтимоий тараққиётида катта аҳамият касб этади.

Айни пайтда, бир ижтимоий-сиёсий тузум давридаги ғоявий-мафкуравий қарашлар бошқа тузум шароитида тамомила янгича моҳият касб этсада, аммо, уларнинг айрим жиҳатлари ворислик аҳамиятига эга бўлади. Давлатларнинг ижтимоий-сиёсий тузумидан қатъий назар бу ҳолнинг моҳияти ўзгармасдан қолиши мумкин.

Масалан, мустақилликнинг дастлабки йилларида миллий мафкурани шакллантириш тўғрисида кўплаб фикрлар билдирилди. Бироқ, бу - Ўзбекистонда миллий мафкура илгари мавжуд эмасди, деган маънони англатмайди. Чунки ўзбек халқининг узок тарихий - маданий ривожланиши даврида миллий мафкуранинг муайян жиҳатлари шаклланган эди. Масалан, «Авесто», туркий битикларда, IX-XII асрлардаги Шарқ Ўйғониш даврида, шунингдек, Амир Темур ва темурийлар ҳамда жадиждар давридаги маънавий-мафкуравий жараёнларда миллий мафкуранинг устувор кўринишлари намоён бўлган эди.

Аммо, совет мустабид тузуми даврида бу мафкура сиёсий ақидалар исканжасига олинди ва расмий ҳокимият томонидан рад этилди, унинг гўё реакцион эканлигини «исботлаш»га ҳаракат қилинди. Мустабид тузум даврида миллий мафкура сиёсий тазйиқлар остида бўлсада яшаб қолди, у йўқолмади. Бошқача айтганда, бу даврда икки мафкуравий муҳит юзага келди. Биринчиси, расмий мафкура бўлиб, у коммунистик дунёқарашни акс эттирар, иккинчиси эса, расмий ҳокимиятнинг чеклашларига қарамасдан мавжуд эди ва норасмий равишда ўзбек халқининг миллий қарашларни ташкил этарди.

Ҳақиқатан ҳам цивилизациялар тарихи, бу инсоният ва унинг ғоялари тарихидир. Маълумки, цивилизация айрим худудий, бир-бири билан боғланмаган цивилизация масканлари ёки ўчоқлари сифатида шакллана бошлаб (масалан, Қадимги Миср цивилизацияси, Қадимги Бобил цивилизацияси, Қадимги Ҳинд цивилизацияси, Ўрта Ер денгизи цивилизацияси ва ш.к.), бозор иқтисодиёти муносабатлари ва иқтисоди ҳукмронлиги даврида (XVI - XX асрлар) умумжаҳон цивилизациясига айланади.

Таъкидлаш керакки, цивилизациянинг тарихи урушлар ва диний жаҳолатпарастликка қарши, дунёвий жамият учун кураш тарихидир. XX асрнинг иккинчи ярмига келиб илғор фан-техника ва технология асосида иш кўриб, ўзларида демократик, инсонпарвар жамият ва ҳуқуқий давлат қурган мамлакатларгина ҳақиқий цивилизация йўлига чиқмоқдалар. Цивилизация инсоният тараққиётининг махсулидир. У инсоният жамиятининг ниҳоятда нозик ҳолати бўлиб, вақт жиҳатидан беш миллион йиллик инсоният тарихининг бор-йўғи 0,1 фоизини ташкил қилади, яъни инсоният ўзининг босиб ўтган йўлининг 99,9 фоизи давомида ёввойилик ва ваҳшийлик даражасида ҳаёт кечирган.¹

Умуман, цивилизациялар тарихида ғоя ва мафкураларнинг ўрни беқиёс. Бошқача айтганда, цивилизацияларнинг пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнининг ўзи ҳам ғоя ва мафкураларнинг мавжудлиги асосида юз берган. Цивилизациялар ўз-ўзидан пайдо бўлмайди. Бу жараён прогрессив ҳолатнинг реакцион, ижобийнинг салбий, яхшининг ёмон, бунёдкорликнинг вайронкорлик билан ўзаро курашлари асосида юзага келган.

Бунинг натижасида янги ғоялар ва мафкуралар юзага келган ва ўзига йўл очган. Халқпарварлик, тинчлик, озодлик, ҳурфикрлик, дўстлик, бағрикенглик, тараққиёт каби ғоялар ақидапарастлик, диний фанатизм, терроризм, босқинчилик, фашизм, большевизм, жаҳолатпарастлик, шовинизм каби вайронкор ғояларга қарши курашлар жараёнида умуминсоний, умумбашарий қадриятлар даражасига кўтарилди.

Шовинизм, террорчилик, ирқчилик, миллатчилик, сиёсий терроризм, расизм каби ғоялар цивилизациянинг ашаддий душманларидир. Миллий ғоя ушбу ғояларни тамомила инкор этади.

Миллий тараққиёт концепциясида халқимизнинг ғоявий-мафкуравий меросини ижодий ривожлантириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган. Ғоявий-мафкуравий мерос ҳар бир халқ ҳаётида тарихан шаклланган феноменал ҳодиса ҳисобланади. Бундай мерос ўзгармас ва қотиб қолган нарса эмас. У доимо ижодий ривожланиб борадиган, янги сифат ва мазмун билан бойийдиган ҳодисадир.

Ўзбекистондаги узоқ даврлар мобайнида шаклланган ижтимоий-сиёсий, маданий меросга эътибор бериладиган бўлса унда инсон ва

---

¹ Қаранг: Мустақиллик изоҳли илмий-оммабоп луғат. –Т.:Ўзбекистон, 1998. –Б. 237.

жамиятни эзгулик ва яхшиликка ундовчи ғоялар ҳамиша устувор аҳамият касб этганлигини кўришимиз мумкин. Аммо, миллий маданий меросимиздаги барча қадриятлар ҳам ўзгармас, деган хулоса келиб чиқмаслиги лозим.

Масалан, миллий меросимизда инсонни фақат сабр-қаноатга ундовчи, ундаги яратиш, бунёд этишга рағбатлантирувчи ғояларнинг юзага келишига монельлик қилувчи қадриятларимиз ҳам борлигини унутмаслик керак. Бу ғоялар ҳозирги шароитда замонга, дунёда содир бўлаётган ўзгаришларга мос равишда янги сифатлар билан бойиб боришига эришиш муҳимдир.

Қолаверса, масаланинг яна бошқача жиҳати ҳам бор. У ҳам бўлса, миллий ғоявий-мафкуравий меросни идеаллаштиришга бўлган уринишлардир. Албатта, бундай мерос билан биз фахрланамиз. Аммо, айни пайтда, уни мутлақлаштириш ҳам яхши натижаларга олиб келавермайди. «Ота-боболаримиз шухратининг соясига маҳлиё бўлиб юрадиган даврлар энди ўтди. Бугун жаҳон биздан ўз сўзимизни айтишимизни, ўз тафаккуримизни намоён этишимизни талаб қилмоқда. Бошқа халқлар, бошқа миллатлар бизга ётсираб - беписанд қарамаслиги, балки бизни эътироф этиши, бизни эҳтиром этиши керак. Биз ана шу юксак муносабат ва ҳурматга лойиқ бўлишимиз даркор»¹⁷.

Миллий ғоянинг туб мазмун-моҳиятини аниқлашда ғоя ва мафкуралар шаклланиб, ривожланишининг тарихий давр ва босқичларини таҳлил қилиш муҳимдир. Гап шундаки, совет мустабид тизими даврида ғоя ва мафкуралар ривожланиш тарихини даврлаштириш тарихни даврлаштириш билан бир хил амалга оширилди. Бунда формацион ёндошувга амал қилинди.

Маълумки, формацион ёндошув асосида инсоният тарихи: ибтидоий жамоа, қулдорлик, феодализм, капитализм ва коммунизм формацияларидан иборат, деган ақидага амал қилинди. Бу ёндошувнинг хато жиҳатлари эса қуйидагилардан иборат эди:

1. Ҳар бир даврни ўрганиш синфийлик, партиявийлик тамойиллари асосида олиб борилди.

2. Цивилизацион ёндошув мутлақо инкор этилди.

3. Тарихни даврлаштиришда ҳукмрон сиёсий-мафкуравий куч манфаатлари ҳимоя қилинди. Мазкур ҳолатга биноан совет мафкураси формацион ёндошув асосидагина ўзининг яшовчанлигини таъминлаши мумкин эди. Шу ўринда И.Каримовнинг қуйидаги фикрлари жуда ўринлидир: «Шўро даврининг мафкураси, коммунистик дунёқараш, агарки аслини суриштирсангиз, моҳият эътиборига кўра, бизнинг турмуш тарзимизга, халқимизнинг табиатига тамоман бегона эди. Шунга қарамасдан, кишиларнинг онгига мажбуран сингдирилган бу сохта

---

¹⁷ Каримов И. А. Жамиятимиз мафкураси халқни- халқ, миллатни- миллат қилишга хизмат қилсин. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қурамиз. Т.7. Т.: Ўзбекистон, 1999. –Б. 99.

таълимотнинг салбий таъсири ҳануз сезилиб туради. Афсуски, биз бу сарқитлардан ҳали буткул халос бўла олганимиз йўқ»¹⁸

Демак, умуман тарихни, шу жумладан ғоя ва мафкуралар тарихини давлатлаштиришда умумийлик мавжуд. Ҳозирги кунда тарихни синфийлик, партиявийлик каби тамойиллар асосида ўрганиш ва даврлаштириш инкор этилгани каби, уларни цивилизация ёндашув асосида ўрганиш ҳам аниқ бўлиб қолди. Цивилизация ҳодисаларни комплекс- тизимли ёндашув асосида ўрганиш бизга ғоя ва мафкураларнинг ривожланиш тарихини даврлаштиришда тўғри йўл танлашга имкон бермоқда.

Агар масалага шу асосда ёндашадиган бўлсак, унда Ўзбекистонда ғоя ва мафкуралар ривожланишини қуйидаги цивилизация ёндашув асосида ўрганиш мумкин:

1. Ибтидоий жамият ;
2. Ўрта асрлар даври;
3. Хонликлар даври;
4. Чор Россияси мустамлакачилиги даври;
5. Совет мустабид тизими даври;
6. Миллий мустақиллик даври.

Таъкидлаш лозимки, ҳар бир даврнинг ўзига хос ижтимоий тараққиётининг ўша босқичини ўзида мужассам этган ғоялари мавжуд бўлган. Масалан, ибтидоий жамиятда инсон ёввойиликдан маданийлашишга ўта бошлади, табиат сирларини ўрганиб ўзининг инсон эканлигини ҳис этиш билан боғлиқ ғоялар юзага кела бошлади.

Ўрта асрлар даврида эса ибтидоий жамият пайтида шакллана бошлаган миллий давлатчилик янада такомиллаша борди, халқнинг шаклланиш жараёни рўй бера бошлади, маданият ва санъатда ўзига хослик юзага келди ҳамда бу маънавий ҳаётдаги миллийлик сифатида пайдо бўлди. Умуман миллий истиқлол ғояларининг юзага келишида бу давр ўзига хос аҳамиятга эга. Зеро, ўрта асрларда Ўзбекистонда буюк Шарқ Уйғониш маданияти, Шарқ Ренессанси юз берди. Айни пайтда, бу даврда юртимизга ислом дини кириб келиши натижасида мусулмон маданияти шакллана бошлади. Табиий, илмий фанлар билан бирга диний таълимот ривож топди. Ушбу даврнинг асосий ғояси эса баркамол инсонни тарбиялаш ва адолатли жамият қуришдан иборат бўлди. Хоразмий, Фарғоний, Форобий, Ибн Сино, Беруний, Алишер Навоий, Бобур, Мирзо Улуғбек кабиларнинг илмий меросида, Мотуридий, Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Баҳоуддин Нақшбанд ва бошқаларнинг диний таълимотларида кўтарилган асосий ғоялар муштарак бўлиб, уларда миллий ғоянинг муҳим жиҳатлари ўз ифодасини топган.

---

¹⁸ Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни - халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т.7. Т.: Ўзбекистон, 1999. –Б. 89.

Шунингдек, муштамлакачилик ва совет муштабид тизими давридаги норасмий ғоя ва мафкураларнинг мазмунини асосан муштақиллик ғояси, Ўзбекистонни том маънода истиқлолга эришишга йўналтирувчи ғоялар ташкил этганлигини ҳам қайд этиш лозим. Умуман, ғоя ва мафкуралар ривожланишининг тарихий босқичларини ёритишда цивилизацияон ёндашиш миллий ғоянинг мазмун-моҳиятини тўғри англаб этишга имкон беради.

Айни пайтда миллий ғояни чуқур ўрганиб, уни жамиятнинг ҳар бир фуқаросида ижтимоий амалиёт даражасига кўтаришда ижтимоий онг ва унинг шакллари муҳим аҳамият касб этишини эътиборга олиш лозим. Бошқача айтганда, ижтимоий онг шакллари, маълум даражада, ғоявий-мафкуравий функцияларни бажаради.

Маълумки, онг ўз мазмун-моҳиятига кўра ғоявий-мафкуравий тавсифга эга. Ижтимоий онг жамиятнинг ишлаб чиқариш муносабатларини ўзида акс эттирувчи, халқнинг умумий ҳаёт даражасини ифодаловчи ҳис-туйғу, ғоя ва қарашлари мажмуидир. Ижтимоий онг маданиятдаги сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, фалсафий, диний, эстетик қарашлар, кечинмалар тарзида кўринади.

Таъкидлаш лозимки, ижтимоий онгнинг ҳар бир шакли ўзига хос тарзда ғоявий-мафкуравий вазифани бажаради ва миллий истиқлол ғоясининг шаклланишида ўзига хос рол ўйнайди. Унинг турли шаклларида умуминсоний аҳамиятга эга бўлган, айни пайтда миллий ўзликни ўзида акс эттирган чуқур мазмун, теран ғоя ва инсоний қадриятлар мужассам бўлади. Ҳар бир шаклда у ёки бу миллатнинг узок йиллар мобайнида тўплаган миллий маданий, илмий, маърифий ва ғоявий-мафкуравий мероси ворислик тамойили асосида авлоддан-авлодга ўтиб боради.

Инсоният тарихий тараққиёти тажрибалари шуни кўрсатмоқдаки, миллий ғоя жамиятдаги ижтимоий, сиёсий, иқтисодий, маънавий ва ҳуқуқий муносабатлар тизимига мутаносиб шакллангандагина реал кучга айланиши мумкин. Ижтимоий ҳаёт, иқтисодий турмуш, сиёсат, маънавият ва маърифат, ҳуқуқий муносабатлар, ҳеч шубҳасиз, ғоявий-мафкуравий жараёнларга таъсир кўрсатади. Шу билан бирга, ғоявий-мафкуравий жараёнларнинг ўзи ҳам ана шу муносабатлар тизимига ижобий ёки салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Ўзбекистоннинг ҳозирги тараққиётида ижтимоий-маънавий омилларнинг нуфузи ва аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Республикамиз Президентининг 1996 йил 25 августдаги Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини оширишга қаратилган Қарорида маънавий-мафкуравий ишларга давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида қаралган.

Миллий мафкура концепциясида ҳам бу масалага алоҳида эътибор берилган. Жумладан, маънавий қадриятларимизни илм-фан ва тараққиёт ютуқлари билан бойитиб бориши, ўзлигимизни англаш, миллий ғоя ва мафкура тамойилларини халқимизнинг қалби ва онгига синдириш,

муқаддас динимиз ва тарихимизни сохталаштириш, улардан сиёсий мақсадларда фойдаланишга йўл қўймаслик - бу борадаги асосий вазифаларимиз эканлиги таъкидланади.

Ижтимоий-тарихий тараққиётда ҳар бир давлатнинг у ёки бу даврдаги сиёсати ва унинг мафкура билан ўзаро муносабатлари ҳамиша долзарб масала бўлиб келган. Маълумки, давлат сиёсати шу мамлакатда мавжуд бўлган расмий мафкуранинг манфаатларини ҳимоя қилади. Умуман, ижтимоий ривожланишнинг ҳозирги босқичида «мафкуравий сиёсат» атамаси ҳам кенг ишлатилмоқда.

Шу нуқтаи назардан ҳозирги пайтда сиёсат мафкуралашини мумкин бўлгани каби, мафкура ҳам сиёсийлашуви мумкин. Бу нарса бугун пайдо бўлгани йўқ. Унинг мавжудлиги узоқ ва яқин тарихда кўп кузатилади. Яъни, сиёсатнинг тўғрилигини исботлаш ва «асослаш» учун шунга мос мафкура ишлаб чиқилади.

Масалан, қадимги Римда мустамлакачилик сиёсатини асослаш учун сохта ватанпарварлик мафкураси ишлаб чиқилган. Муқаддас жойларни ўзининг «ҳақиқий эгалари»га қайтаришдан иборат бўлган сохта мафкура эса Ўрта аср Европа давлатларининг «Салб юриши» сиёсатига асос бўлди. Туркистонни босиб олиш, унинг моддий бойликларига эга бўлишдан иборат Россиянинг XIX аср ўрталаридаги сиёсати, унинг «Қолоқ халқларни маданийлаштириш»дан иборат мафкуравий сиёсатининг юзага келтирди. Совет ҳукумати ўзининг талончиликдан иборат сиёсатини амалга ошириш учун коммунистик мафкурани такомиллаштирган бўлса, фашистлар Германияси ўзининг мустамлакачилик сиёсатини юритиш мақсадида «Олий ирк» мафкурасини олға сурдилар.

Умуман, сиёсат ва мафкура инсон манфаатларига мос келмас экан, бунда ижтимоий тўнтаришлар, оммавий қирғинлар юзага келиши мумкин. Масалан, ушбу сабаблар туфайли XX асрда иккита жаҳон уруши, 450 га яқин локал урушлар юзага келди. Бунинг натижасида дунёда 185 миллиондан ортиқ киши ҳалок бўлди.

Масаланинг яна бошқа бир жиҳати ҳам мавжуд. Гап шундаки, у ёки бу мамлакатда ҳокимиятнинг расмий сиёсатига у танлаган расмий мафкура мос келиши тайин. Аммо, шу билан бирга, айрим ҳолатларда ўша мамлакатдаги расмий сиёсатга муқобил тарзда, расмий куч томонидан чекланган, бошқа мафкура ҳам фаолият кўрсатиши мумкин. Масалан, мустамлакачилик даврида миллий манфаатларни ҳимоя этувчи, миллий истиқлол учун кураш йўлини танлаган жаҳидчилик мафкураси юзага келди.

Бироқ, бу мафкура ўз мазмун-моҳиятига кўра, миллий мафкура бўлганлиги учун ҳам таъқиқланди. Биргина 1937-1939 йилларда Ўзбекистонда 6920 нафар давлат арбоби, зиёли - ижодкорлар, 80-йиллардаги «Қайта қуриш» йилларида эса «пахта иши» ва «ўзбеклар» иши оқибатида 4,5 минг миллий кадрлар қатағон қилинди.

Бу ўринда таъкидлаш лозимки, жамиятдаги инсон манфаатларига мутаносиб равишда мавжуд бўлган сиёсат ва мафкура масаласи мазкур жамиятда барқарорликни юзага келтиради.

Учинчи масаланинг баёни: Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиш арафаси (1989-1991йй.) даги тарихий жараёнларни ижтимоий-иқтисодий аҳволни аниқ тасаввур этиш учун Юртбошимизнинг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” асарига мурожаат қиламиз.

“Биз республикамызда 1500 та йирик ишлаб чиқариш бирлашмаси ва корхонаси ишлаб тургани ҳақида, революциядан аввал бир йил давомида ҳосил қилинган миқдордаги электр энергия ҳозир тўрт кунда ишлаб чиқарилаётгани ҳақида ҳамиша фахрланиб гапирар эдик. Биз газ қазиб олиш соҳасида мамлакатда тўртинчи ўринда турибмиз. Қишлоқ хўжалигимиз мамлакатдаги пахтанинг учдан икки қисмини, қорақўл терининг учдан бир қисмидан кўпроғини, пилланинг 60 фоиздан зиёдини, кўп миқдордаги каноп, мева, узум, сабзавот ва полиз маҳсулотларини етиштириб бермоқда.

Минг киши ҳисобига тўғри келадиган талабалар сони жиҳатидан Ўзбекистон кўпгина ривожланган мамлакатлардан олдинда турибди.

Бу хулосалар мўътабар минбарлардан туриб, диссертацияларда, рапортларда ва маълумотномаларда кўп такрорланган. Хўш, бу гапларнинг замирида қандай маъно бор? Иқтисодийетимиз бирёқлама тарзда, фақат хомашё етиштирадиган ҳолга тушиб қолганини ва комплекс ривожланиш йўлига, аҳоли эҳтиёжларини қондиришга ўтказилмаганини қайд этишга тўғри келади. Саноатда тайёр маҳсулотнинг улуши бор-йўғи 50 фоизни ташкил этади, қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг 80 фоиздан кўпроғи мутлақо қайта ишланмасдан, республика ташқарисига чиқарилмоқда. Республикадан олиб кетилаётган маҳсулотнинг учдан икки қисми хомашё, материаллар ва чала тайёр материаллар эканлигининг ўзи ижтимоий ишлаб чиқариш тузилишидаги чуқур номутаносибликдан дарак беради.

Республикага келтирилаётган товарларнинг 60 фоизи эса машиналар, асбоб-ускуналар, енгил саноат ва озиқ-овқат саноати маҳсулотларидир.

Ғалати бир вазият вужудга келмоқда. Республика жуда қимматли хомашё - пахта, нитрон, капролактама ишлаб чиқараётган бир пайтда уларни қайта ишлашдаги саёзлик, технология занжири ниҳоясига етказилмагани оқибатида айни шу хомашёдан ишлаб чиқариладиган газлама, сунъий тола ва тайёр маҳсулотларни четдан келтиришга мажбур бўлмоқда”¹⁹.

Ёки қуйидаги мисол ҳам эътиборга молик: “Статистиканинг кўрсатишича, бугунги кунда Ўзбекистонда аҳоли жон бошига ҳисоблаганда даромади 75 сўмдан ошмайдиган 8 миллион 800 мингга

¹⁹ Ўша манба. 169-170 бетлар.

яқин киши яшаб турибди, бу эса аҳолининг 45 фоизини ташкил этади. Мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига кўра, ҳозирги пайтда кун кечириш учун камида 85 сўм зарурлигини эътиборга оладиган бўлсак, ана шунда одамлар қандай қийинчилик билан, учма-уч яшаб келаётганига ўзингиз баҳо беришингиз мумкин.

...Республикадаги социал аҳвол, одамларнинг социал таъминоти ва уларни ижтимоий ҳимоя қилиш мутлақо қониқарсиз. Қишлоқ аҳолисининг атиги 5 фоизи канализация ва водопровод билан, салкам 50 фоизи ичимлик сув билан, 17 фоизи табиий газ билан таъминланганини нормал аҳвол, деб ҳисоблаш мумкин эмас”²⁰, деб таъкидлайди И.А.Каримов.

Собиқ мустабид тузум давридаги пахта яккаҳокимлиги, мустамлака тузумига хос, бирёклама ривожланган иқтисодийнинг ҳалокатли оқибатлари аввало одамларнинг турмуш тарзида, энг ёмони, уларнинг жон бошига тўғри келадиган даромад даражасининг ўта пастлигида, томорқа ерларининг кескин камайиб боришида, миллатнинг саломатлиги, унинг генофондига салбий таъсирларнинг кучайишида, болалар ва оналар ўлимининг авж олишида, ўлкамизнинг экологик ночор ҳолатида ва бошқа кўплаб масалаларда яққол намоён бўлган эди.

Юқорида зикр этилган ижтимоий муаммоларнинг асл илдизлари, салбий оқибатлари очиб берилган кенг кўламли тадқиқотлар эски тузум даврида ҳеч қаерда, ҳеч қайси илмий муассасада олиб борилмаган ва олиб борилиши мумкин ҳам эмасди. Бордию ана шундай тадқиқотлар амалга оширилса, уларнинг асосида чиқариладиган хулосалар муқаррар равишда СССР деган улкан империянинг томирига болта уриш, деб баҳоланар эди. Чунки бундай факт ва рақамлар собиқ Иттифоқ ҳудудида темир деворлар орасида яшаган халқларнинг нақадар ҳуқуқсиз, уларнинг ҳаёти эса қандай ночор бўлганини яққол исботлаб, бу тузумнинг асл қиёфасини фош этиб қўйган бўларди. Бинобарин, бундай мавзуда илмий иш олиб борган одам сўзсиз-сўроқсиз халқ душмани деб эълон қилинарди.

Президент И.А.Каримов ўша даврдаги фаолиятида Ўзбекистоннинг ҳаётига дахлдор бўлган ҳар бир масалага комплекс ёндашади, уларнинг ягона тўғри ва муқаррар ечими – бу мустақиллик ва фақат мустақиллик, деган мантиқий хулосага келади. Бундай дадил фикрни собиқ иттифоқнинг катта-катта минбарларидан туриб баён этишдан чўчиб ҳам, тортиниб ҳам ўтирмайди. Жумладан, биз учун мустабид тузумнинг бутун даври давомида энг оғриқли масала бўлиб келган пахта хомашёси етиштириш ва халқимиз ўзининг машаққатли меҳнати учун муносиб ҳақ олиши, муносиб турмуш шароитига эга бўлиши ҳақидаги талаб муаллифнинг Москвада чоп этиладиган “Рабочая трибуна” газетасига берган интервьюсида қуйидагича баён этилади:

“Пахта толаси белгилаб қўйилган паст нархларда Ўзбекистондан ташқарига жўнатилди ва ҳамон жўнатилмоқда. Бунинг эвазига нима

---

²⁰ Ўша манба, 47-49-бетлар.

берилмоқда? Пахта етиштиришда меҳнатнинг 84 фоизи бизнинг зиммамизга тушмоқда ва уни қайта ишлашдан келадиган даромаднинг атиги 16 фоизи бизга тегмоқда. Пахтани олаётган бошқа республикаларда нисбат аксинча бўлмоқда. Масалан, айтайлик, Россияда тўқилган ва тикилган тайёр кўйлак гоят катта фойда келтирмоқда. Меҳнати - бизга, пули - бошқаларга. Мамлакатнинг “пахта цехи” бўлиш, мана, нимани англатади”²¹.

Собиқ Иттифоқнинг расмий жихатдан тугатилишида 1991 йил 8 декабрда Белоруссиянинг Беляя Вежа пушчасида Россия, Украина ва Белоруссия раҳбарлари томонидан имзоланган ўзаро битим муҳим аҳамият касб этди. Битимда 1922 йил 30 декабрда ташкил топган СССР тугатилганлиги ва Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДҲ) ташкил этилганлигини расман эълон қилдилар. 1991 йил 25 декабрда СССР халқаро ҳуқуқ субъекти сифатида барҳам топди ва М.С. Горбачёв Бош котиб ва Президент лавозимларидан истеъфога чиқди.

Москвада фожиали ходисалар рўй берган пайтда Ўзбекистон Президенти И.А. Каримов расмий сафар билан Ҳиндистонда эди. Президентимиз 1991 йил 19 августда сафардан қайтиб келди ва шу куни кечкурун Тошкент шаҳрининг фаоллари билан учрашиб, қатъий тарзда Ўзбекистон нуқтаи назарини маълум қилди. Республика раҳбарияти Марказдан бериладиган қонунга хилоф бўлган ҳар қандай кўрсатмаларни бажаришни ман этди. 20 августда Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши Раёсати ва Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри раҳбарлари иштирокида кўшма мажлиси бўлди. Унда фитна муносабати билан вужудга келган вазият муҳокама қилиниб, Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиш йўли ўзгармаслиги ҳақида Баёнот қабул қилинди.

1991 йил 21 август куни Ўзбекистон Президенти И. Каримовнинг Фармони билан Фавқулодда ҳолат давлат кўмитасининг Ўзбекистон Конституцияси ҳамда қонунларига зид келадиган қарорлари ва фармонлари ноқонуний деб эълон қилинди.

Ўзбекистон Президентининг 1991 йил 25 августдаги Фармонида биноан Республика ички ишлар вазирлиги ва Давлат хавфсизлиги кўмитаси қонуний равишда Ўзбекистон тасарруфига олинди. Республика ҳудудида жойлашган СССР ички ишлар вазирлигининг ички кўшинлари бевосита Ўзбекистон Президентига бўйсундирилди. Республика ички ишлар вазирлиги, Давлат хавфсизлик кўмитаси, прокуратураси, адлия органлари, ички кўшинлар, Туркистон ҳарбий округи қисмлари ва кўшилмалари партиядан бутунлай холи қилинди.

Собиқ Иттифоқнинг расмий жихатдан тугатилишида 1991 йил 8 декабрда Белоруссиянинг Беляя Вежа пушчасида Россия, Украина ва Белоруссия раҳбарлари томонидан имзоланган ўзаро битим муҳим

---

²¹ Ўша манба, 353-354-бетлар.

аҳамият касб этди. Битимда 1922 йил 30 декабрда ташкил топган СССР тугатилганлиги ва Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДҲ) ташкил этилганлигини расман эълон қилдилар. 1991 йил 25 декабрда СССР халқаро ҳуқуқ субъекти сифатида барҳам топди ва М.С. Горбачев Бош котиб ва Президент лавозимларидан истеъфога чиқди.

Марказ ва республикалар ўртасидаги муносабатлар тобора таранглашиб, марказ бошқарув қобилятини йўқотган, ҳар бир минтақа, ҳар бир республика ўз ҳолига ташлаб қўйилган бир шароитда тарихий вазиятни тўғри баҳолай билиш қобилятига эга бўлган Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Қаримов Олий Кенгаш сессиясини чақириш ва унда Ўзбекистон Мустақиллиги ҳақида Қонун қабул қилишни талаб қилди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши 1991 йил 26 август куни Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги тўғрисида қонун лойиҳасини тайёрлаш ҳамда 31 августда Олий Кенгаш сессиясини чақиришга қарор қилди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитаси ва Марказий назорат қўмитасининг 28 августда бўлган қўшма Пленуми Республика Компартиясининг КПСС МҚ билан ҳар қандай алоқасини тўхтатишга, КПССнинг барча ташкилотларидан чиқишга, унинг Марказий органларидаги ўз вакиллари чақириб олишга қарор қилди.

Ана шундай вазиятда Ўзбекистон Олий Кенгашининг XII чақирик навбатдан ташқари VI сессияси 1991 йил 31 августда ўз ишини бошлади. Ўзбекистоннинг мустақил давлат деб эълон қилинишида мазкур сессия катта тарихий аҳамият касб этиди. Унда «Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги тўғрисида» ҳамда «Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроғи тўғрисида»ги масалалар кун тартибига қўйилиб, қизгин муҳокама қилинди. Сессияда Ўзбекистон Президенти И.А. Каримов нутқ сўзлаб, собиқ Иттифоқда сўнги пайтларда юз берган ижтимоий – сиёсий воқеаларни, давлат тўнтаришига уриниш оқибатларини таҳлил қилиб, улар Ўзбекистон тақдирига, халқимиз тарихига бевосита дахлдор эканлигини ҳар томонлама асослаб берди. Вазиятдан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини эълон қилди ва уни мастақиллик тўғрисидаги қонун билан мустаҳкамлашни таклиф қилди.

Олий Кенгаш депутатлари моддама – модда муҳокамадан сўнг «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги қонунни қабул қилдилар.

Сўнгра «Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги тўғрисидаги Олий Кенгаш Баёноти» қабул қилинди. Олий Кенгаш сессияси «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини эълон қилиш тўғрисида» қарор қабул қилинди. Мазкур қарорда:

1) Республиканинг давлат мустақиллиги тўғрисидаги Олий Кенгаш баёноти тасдиқлансин ва республика бундан буён Ўзбекистон Республикаси деб аталсин;

2) 1 сентябрь Ўзбекистон Республикасининг Мустақиллик куни деб белгилансин ва 1991 йилдан бошлаб бу кун байрам ва дам олиш куни деб эълон қилинсин, деб қатъий белгилаб қўйилди.

«Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги қонун ғоят катта аҳамиятга эга бўлиб, бу қонун асосида Ўзбекистоннинг ҳуқуқий ҳолати тубдан ўзгарди. Ўз моҳиятига кўра бу ҳужжат республика учун вақтинча конституция ролини ҳам ўйнайдиган бўлди. 17 моддадан иборат ушбу қонун суверен Ўзбекистон Республикасининг асосий белгаларини аниқлаб берди.

Бундай Қонуннинг қабул қилиниши Мустақиллик даврида қўлга киритилган ютуқларнинг натижаси ҳисобланади. Бу эса ҳуқуқий, иқтисодий ҳамда маънавий – ахлоқий муносабатлар натижаси сифатида муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун ҳам мазкур Қонунга Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1991 йил 30 сентябрда бўлиб ўтган VII сессиясида қабул қилинган қарори билан Конституциявий Қонун мақоми берилди. Жумладан, унда шундай дейилади:

1. «Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида» 1991 йил 31 августда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Қонунига конституциявий мақом берилсин.

2. Ўзбекистон Республикасининг амалдаги Конституцияси моддаларига «Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги Қонуннинг моддаларига зид келган ҳолларда мазкур Қонунга амал қилинсин», – деб белгилаб қўйилди.

Шу тариқа, халқимизнинг асрий орзуси, умидлари ушалди, рўёбга чиқди. Узоқ йиллар давом этган кураш натижасида мамлакатимиз, халқимиз сиёсий мутеликдан, асоратдан қутилди. Дунё харитасида яна битта мустақил давлат – Ўзбекистон Республикаси пайдо бўлди. Ўзбекистон тарихида янги давр – миллий истиқлол даври бошланди. Ўзбекистон учун мустақил ички ва ташқи сиёсат юритиш, халқимиз учун ўз тақдирини ўзи белгилаш, ўзлари учун муносиб турмуш яратиш имконияти вужудга келди.

Ўзбекистон эришган истиқлолни мустаҳкамлаш учун, аввало, халқнинг фикрини билиш, мустақилликка муносабатини аниқлаш зарур эди. Шу мақсадда 1991 йилнинг 18 ноябрида Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг VIII сессияси «Ўзбекистон Республикаси референдумини ўтказиш тўғрисида» қарор қабул қилди. Қарорда қуйидагилар белгиланди:

1. 1991 йил 29 декабрь, якшанба куни Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги тўғрисидаги масала бўйича Ўзбекистон Республикасининг референдуми ўтказилсин.

2. Референдумда овоз бериш бюллетенига масала қуйидаги таърифда киритилсин: «Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши томонидан эълон қилинган Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини маъқуллайсизми?»

1991 йил 29 декабрь куни бўлиб ўтган референдумда 9 миллион 898 минг 707 киши ёки сайлов рўйхатига киритилганларнинг 94,1 % қатнашди. Уларнинг 98,2 % референдумда қўйилган саволни маъқуллаб овоз берди. Демак, Ўзбекистоннинг Давлат мустақиллиги умумхалқ томонидан яқдиллик билан маъқулланди. Шунини таъкидлаш лозимки, референдум бутун республика ҳудудида қонун асосида ташкилий жиҳатдан уюшқоқлик, фуқароларнинг юксак сиёсий фаоллиги билан ўтди. Буни референдумда АҚШ, Туркия, Малайзия ва бошқа мамлакатлардан келган мустақил кузатувчилар ҳам тасдиқладилар.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин давлат бошқарувининг янги, замонавий ва самарали тизими – Президентлик республика бошқаруви шакли ривожлантиришга киришилди. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1991 йил 18 ноябридаги VIII сессиясида умумхалқ референдумини ўтказиш қарори билан бирга «Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида»ги Қонуни, шунингдек, «Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловини тайинлаш тўғрисида» қарор қабул қилинди ва Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови 1991 йил 29 декабрь, яқшанба кунига белгиланди. Сайловга жиддий тайёргарлик кўрилиб, 13 та округ ва қарийб 7 мингта участка сайлов комиссиялари тузилди. Олий лавозимга икки номзод – Ўзбекистон ХДП ва Ўзбекистон қасаба уюшмалари Федерацияси номзоди И.А. Каримов ва «Эрк» Демократик партияси вакили Салой Мадаминов (Муҳаммад Солих) номзоди қўйилди.

1991 йил 29 декабрда бўлиб ўтган сайловлар якунига кўра овоз беришда қатнашганларнинг 86 фоизи Ислон Каримов номзодини, 12,3 фоизи Салой Мадаминов номзодини ёқлаб овоз берди. 1991 йил 30 декабрда Марказий сайлов комиссияси округ комиссиялари мажлис баёнларини кўриб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисидаги қонуннинг 35 – моддасига асосан Ислон Абдуғаниевич Каримовни Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига сайланган деб ҳисоблашга қарор қилди. Шундай қилиб мамлакатимизда биринчи марта яширин овоз бериш йўли билан ўтказилган тўғридан – тўғри умумий ва альтернатив асосдаги сайловда И.А. Каримов 5 йил муддатга Ўзбекистон Республикаси Президенти этиб сайланди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1992 йил 4 январда бўлган навбатдан ташқари IX сессиясида Президент Ислон Каримов қасамёд қилди.

Ўзбекистон ўзининг давлат мустақиллигини мустаҳкамлашга дадиллик билан киришди. Биринчи бўлиб, давлат рамзлари белгилаб олинди.

Ўзбекистон мустақилликни қўлга киритилгач, табиий равишда давлат мустақиллиги ва суверенитетини Қонституция асосида мустаҳкамлаш зарурати юзага келди.

Ўзбекистоннинг янги Конституциясини тайёрлаш ғояси дастлаб И.А. Каримов томонидан 1990 йилни март ойида илгари сурилди.

1990 йил 20 июнь куни бўлиб ўтган Ўзбекистон Олий Кенгашининг II сессиясида янги Конституция ишлаб чиқиш лозим, деган хулосага келинди. Сессия Ўзбекистон Президенти И.А. Каримов бошчилигида 64 кишидан иборат Конституция лойиҳасини тайёрлаш бўйича комиссия тузиш тўғрисида қарор қабул қилади. Комиссия таркибига Олий Кенгаш депутатлари, Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар вакиллари, давлат, жамоат ташкилотлари ва хўжаликларнинг раҳбарлари, олимлар, мутахассислар киритилди.

Конституциявий комиссия Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини ишлаб чиқиш устида 2,5 йил ишлади. Конституция лойиҳасини ишлаб чиқишда конституциявий ривожланишнинг жаҳон тажрибаси ўрганилди, инсон ҳуқуқлари, демократия ва қонунчилик соҳасида жаҳонда қўлга киритилган ютуқлар ҳисобига олинди. Миллий давлатчилигимизнинг тажрибаси, Амир Темур ва бошқа алломаларимизнинг давлатни идора қилиш соҳасидаги ғоялари янги Конституцияга асос қилиб олинди.

Лойиҳанинг дастлабки варианты 1991 йил октябрь – ноябрига тайёрлаб бўлинди. У муқаддима, олти бўлимга бўлинган 158 моддадан иборат эди. Бу лойиҳа ҳали муқамаллик даражасидан анча йироқ эди. Унинг устида янада жиддийроқ ва талабчанлик билан ишлаш зарур эди. 1992 йил баҳорида эса лойиҳанинг 149 – моддадан иборат иккинчи варианты ишлаб чиқилди. 1992 йил 26 сентябрда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси лойиҳаси умумхалқ муҳокамаси учун матбуотда эълон қилинди. Муҳокама 2 ойча давом этди. Муҳокама жараёнида билдирилган таклифлар асосида тузатишлар киритилган лойиҳа 1992 йил 26 ноябрда матбуотда иккинчи марта эълон қилинди. Умумхалқ муҳокамаси даврида 6 мингдан ортиқ таклиф ва мулоҳазалар билдирилди, улар инобатга олинди. Президент И.А. Каримов Ўзбекистон Конституциясини ишлаб чиқишга раҳбарлик қилди ва ўзининг катта ҳиссасини қўшди.

1992 йил 8 декабрда ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашнинг XI сессияси бўлди. Унда мамалакатнинг Асосий Қонунини қабул қилиш масаласини муҳокама қилди. Сессияда депутатлар лойиҳага 80 га яқин ўзгартириш, қўшимча ва аниқликлар киритдилар. Шундай қилиб, шу куни Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг XI сессияси «Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини қабул қилиш тўғрисида», «Ўзбекистон республикасининг конституцияси қабул қилинган кунни умумхалқ байрами деб эълон қилиш тўғрисида» ва «Ўзбекистон республикасининг конституциясини амалга киритиш тартиби тўғрисида»ги Қонунларни қабул қилди.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 6 бўлим, 128 моддадан иборат. У «Мустақиллик Декларацияси», «Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги Қонунда мустақамланган тамойиллар ва ғояларни ўзида тўла мужассамлаштирди.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини ўрганиш жараёнида унинг моҳиятини очиб беравчи қуйидаги асосий тамойилларини билиб олишга аҳамият бериш зарур:

Ўзбекистон Конституциясининг биринчи тамойили - давлат суверенитетидир. 1-6 - моддаларда Ўзбекистон - суверен демократик республика, давлат халқ манфаатларига хизмат қилади, мустақил ички ва ташқи сиёсат юритади, ўзбек тили давлат тилидир, деб белгилаб қўйилган. Конституцияда давлатнинг «Ўзбекистон Республикаси» ва «Ўзбекистон» деган номлари бир маънони англатади, деб белгилаб қўйилган.

Иккинчи тамойил - халқ ҳокимиятчилигидир. 7-14 - моддаларда халқ давлат ҳокимиятининг бирдан бир манбайидир, Ўзбекистон халқини миллатидан қатъий назар унинг фуқаролари ташкил этади, давлат ўз фаолиятини инсон ва жамият фаровонлигини кўзлаб амалга оширади, деб кўрсатилган.

Учинчи тамойил - давлат ҳокимиятининг уч тармоққа бўлинишидир. Ўзбекистон давлат ҳокимияти тизими ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятларига бўлиниши қонунлаштирилди.

Тўртинчи тамойил - бу демократияга содиқликдир. Конституцияда демократия ва ижтимоий адолатга садоқат эълон қилинади ҳамда инсонпарвар демократик – ҳуқуқий давлат барпо этиш назарда тутилади.

Бешинчи тамойил - Конституция ва қонунларнинг устуворлигидир. Конституциянинг 15-моддасида «Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларининг устунлиги сўзсиз тан олинади. Давлат, унинг органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмалари, фуқаролар Конституция ва қонунларга мувофиқ иш кўрадилар», деб белгилаб қўйилган.

Олтинчи тамойил - халқаро андозалар даражасида ифодаланган фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва мажбуриятларининг тенглиги ва дахлсизлигидир. Ўзбекистон фуқароларининг ҳуқуқлари муҳим халқаро ҳужжатлар - «Инсон ҳуқуқлари бутун жаҳон Декларацияси», «Иқтисодий, социал ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро акт», «Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро акт» ва бошқалар асосида баён этилган.

Конституциянинг 18-52 - моддалари инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчларига бағишланган. Ўзбекистон давлати томонидан фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини олий қадрият сифатида тан олинган ва улар ҳимоя қилинади. Конституция бўйича ҳар бир шахснинг ўз ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиши кафолатланади.

Еттинчи тамойил - қонунийликдир. Қонунийлик жамиятнинг бир маромда ҳаёт кечиришини, давлат органларининг маромли фаолият кўрсатишини таъминлайди. Давлат, унинг органлари, мансабдор шахслар,

жамоат бирлашмалари, фуқаролар Конституция ва қонунларга мувофиқ иш кўргандагина жамиятда барқарорлик ва тараққиёт бўлади.

Саккизинчи тамойил - Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг асосий қоидаларини аниқ белгилаб қўйилганлигидадир. Асосий Қонуннинг 17-моддасида Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсати ақс этган.

Конституцияда давлат халқнинг манфаатлари ва хавфсизлигини таъминлаш мақсадида бошқа давлатлар билан иттифоқ ва дўстона алоқалар ўртаниши ҳамда давлатлараро тузилмаларга кириши ва улардан ажралиб чиқиши мумкинлиги қонунлаштирилган.

Тўққизинчи тамойил - маҳаллий ўзини - ўзи бошқаришдир. Ўзбекистонда ўзбек давлатчилиги ривожининг тарихий тажрибасига таянган ҳолда маҳаллий ҳокимият бошлиғи бўлган ҳоким институти жорий этилди. Вилоятлар, туманлар ва шаҳарларда ҳокимиятнинг вакиллик органлари халқ депутатлари кенгашлари бўлиб, уларга вилоят, туман ва шаҳар ҳокимлари бошчилик қиладилар. Конституциянинг 99 – 104 – моддаларида маҳаллий давлат ҳокимияти асослари, ҳокимларни тайинлаш ва тасдиқлаш тартиблари, уларнинг вазифалари белгилаб берилган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясига киритилган бу ўзгартиришлар ва қўшимчалар Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг, ҳукуматнинг масъулиятини кучайтиришга, жамият сиёсий ҳаётининг фаоллашувига, сайлов тизимининг янада такомиллашувига хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1991 йил 18 ноябрь VIII сессиясида 13 моддадан иборат бўлган «Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроғи тўғрисида»ги Қонуни қабул қилинди. Давлат байроғи мамлакатимиз ҳудудида илгари мавжуд бўлган ғоят қудратли салтанатлар байроғига хос бўлган энг яхши анъаналарни давом эттирган ҳолда республиканинг табиатига хос бўлган хусусиятларни, халқимизнинг миллий ва маданий соҳалардаги ўзлигини ҳам ақс эттиради. Ўзбекистон Республикаси давлат байроғи юртимизнинг ўтмиши, бугунги куни ва келажакнинг ёрқин рамзи бўлиб қолди.

1992 йил 2 июлда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг X сессиясида 8 моддадан иборат бўлган «Ўзбекистон Республикасининг Давлат герби тўғрисида»ги Қонун қабул қилинди. Давлат гербидаги ҳар бир белги чуқур маънога эга. Герб рангли тасвирда бўлиб, Хумо куши кумуш рангда, қуёш, бошоқлар, пахта чаноғи ва «Ўзбекистон» деган ёзувлар тилла рангда, ғўза шохлари, барглари ва водийлар яшил рангда, тоғлар ҳаво рангида, чаноқдаги пахта, дарёлар, ярим ой ва юлдуз оқ рангда. Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроғи тасвирланган лента тўрт хил рангда берилган.

1992 йил 10 декабрда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг XI сессиясида 12 моддадан иборат «Ўзбекистон Республикасининг Давлат мадҳияси тўғрисида»ги Қонуни қабул қилинди.

Ҳар бир мустақил давлатнинг асосий белгиларидан бири – миллий валютасидир. Ўзбекистон давлат мустақиллигини кўлга киритиб ўзининг миллий валютани муомалага киритишга киришди. Бироқ бу жараён учун маълум вақт, тажриба керак эди. Шу боисдан Ўзбекистон 1991 – 1993 йилларда собиқ иттифоқдан мерос қолган рубль зонасида бўлиб турди. Аммо советлардан кейинги маконда ялпи ички маҳсулот ишлаб чиқаришнинг кескин пасайиши натижасида рублнинг қадри ҳам шунга мос равишда тушиб борди.

Ўзбекистон муомалага янги миллий валюта киритиш ишига жиддий киришди. 1992 йилдаёқ муомалага чиқаришга мўлжалланган сўм – купон нусхалари тайёрланади. Ниҳоят, 1993 йил 1 ноябрда Ўзбекистонда сўм – купон муомалага киритилди, унинг курси олдин муомалада бўлиб келган рублга тенглаштирилган эди. Ўзбекистон раҳбарияти сўм-купонлар асосида зарур тажриба орттирди, ҳақиқий миллий валютани жорий қилиш тадбирларини кўрди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1994 йил 16 июнда эълон қилинган «Ўзбекистон Республикасининг миллий валютасини муомалага киритиш тўғрисида»ги Фармониға мувофиқ 1994 йил 1 июлидан бошлаб республика ҳудудида ягона, чекланмаган ва қонуний тўлов воситаси сифатида миллий валютаси Сўм муомалага чиқарила бошланди.

Назорат саволлари

1. Жамиятлар тараққиёти, уруғ – қабилачилик даврларида шаклланганлик ғоявий қарашлар.
2. Халқ оғзаки ижоди, қадимий ёзма манбаларда акс этган ғоялар.
3. “Авесто”да акс этган ғоялар.
4. Илк давлатчилик ғоялари.
5. Ватанпарварлик ғоялари.
6. Ўрта асрларда шаклланган ғоявий қарашлар.
7. Маърифатпарварлик ғоялари.
8. Мустамлакачилик даврида мустақиллик учун кураш.
9. Ўзбекистон Республикаси мустақиллиги тўғрисидаги қонун ва унинг тарихий аҳамияти.
10. Мустақилликнинг дастлабки йилларидаги ижтимоий-сиёсий ислохотларнинг моҳияти.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 1992; - 2014.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. –Т.: Ўзбекистон, 1992.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. –Т.: Ўзбекистон, 1996.

4. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. –Т.: Ўзбекистон, 2012.
5. Мустақиллик: Изоҳли илмий – оммабоп луғат // Р. Рўзиев ва Қ. Хоназаров умумий таҳририда. Тўлдирилган учинчи наشري. –Т.: Шарқ, 1996.
6. Салимов О., Усмонов Қ., Ғаниев Д. Янги Ўзбекистоннинг 7 зафарли йили. –Т.: Шарқ, 1999. –Б. 9-20, 40-46.
7. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 1, 2, 3 ...12 жилдлар.
8. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. – Т.: Шарқ, 2000. –Б. 624-676.
9. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Учинчи китоб. Мустақил Ўзбекистон тарихи. –Т.: Шарқ, 2000. –Б. 7-4, 773.

Электрон таълим ресурслари

1. www.edu.uz
2. [Infocom.uz](http://infocom.uz) электрон журнали: www.infocom.uz
3. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
4. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
5. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
6. www.tdpu.uz.

4-МАВЗУ. МУСТАҚИЛЛИК ВА “МИЛЛИЙ ҒОЯ” КОНЦЕПЦИЯСИНИНГ ИШЛАБ ЧИҚИЛИШИ

Режа:

1. Мустақиллик ва ғоявий-мафкуравий асослардаги ўзгаришлар.
2. Мамлакатимизда “миллий ғоя” концепциясининг ишлаб чиқилиши.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов асарларида миллий ғоянинг назарий ва амалий жиҳатдан асосланиши.

Таянч тушунчалар: мустақиллик, концепция, “миллий ғоя” концепцияси, ғоявий-мафкуравий асослар, миллий ғоянинг назарий ва амалий жиҳатдан асосланиши.

Биринчи масаланинг баёни: Ўзбек тилида мустақиллик атамаси одатда истиқлол сўзи билан яқин маънода қўлланилади ва узлуксизликни англатувчи чуқур, кенг қамровли жараённи акс эттиради. Мустақиллик «ихтиёри ўзида бўлган, тобе эмаслик, қарам бўлмаслик, ўзганинг ёрдамсиз ва раҳнамолигисиз ўз масалаларини ҳал қила оладиган, ўзича эркин фикр юритиб, кун кечира оладиган» маъноларни билдиради. Мамлакатимиз 1990 йил 20 июнда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг II сессиясида «Мустақиллик Декларацияси» қабул қилинган. Унда ўзбек халқи давлатчилиги тарихи, тажрибаси, ҳар бир миллатнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш асосида республикамизнинг давлат мустақиллиги эълон қилинди. Олий Кенгашнинг 1991 йил 31 августда навбатдан ташқари VI сессиясида «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўғрисида Баёнот» берилди. Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигининг асосий ҳужжати Ўзбекистон Республикаси Конституцияси бўлиб, у 1992 йил 8 декабрда Олий Кенгашнинг 12-чақирик 11-сессиясида қабул қилинган. Унинг нафақат иқтисодий мустақиллиги, балки сиёсий, маънавий тараққиётнинг илмий-наз-ий ва амалий жиҳатларини таъминловчи тамойиллар Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов асарларида ўз аксини топган.

Мустақиллик йилларида шаклланиш йўлига кирган миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг асрий анъана ва қадриятларини, миллий ўзлигимизни ўзида мужассамлаштириб, уларни умуминсоний қадриятлар, дунё цивилизацияси ютуқлари ҳамда илғор, тараққийпарвар ғоялар билан бойитиб, мамлакатимиз ўз олдида қўйган эзгу мақсад ва вазифаларни аниқ-равшан акс эттиради. Унинг воситасида ҳар бир давлат, қандай тузум барпо этмоқдамиз, унинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маънавий асослари нималардан иборат, деган саволларга жавоб топа олади. Мамлакатимиз мустақиллигининг бугунги бош стратегик мақсади озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт, бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик жамият барпо этишдир. Бунда қуйидаги бир қатор соҳаларда туб ислохотлар амалга оширилмоқца:

Иқтисодий соҳада барча соҳа ва тармоқларда эркинлаштириш жараёнини изчиллик билан амалга ошириш ва олиб борилаётган ислоҳотларни янада чуқурлаштириш, хўжалик юритувчи субъектларнинг мустақиллигини янада ошириш, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш йўлидаги мавжуд тўсиқларни бартараф этиш ўзгаришларнинг асосий йўналишларидир.

Сиёсий соҳада жамият ҳаётини демократлаштириш жараёнини янада чуқурлаштириш, унинг изчиллиги ва самарадорлигини ошириш - мамлакатимизда амалга оширилаётган бу борадаги ислоҳотларнинг энг асосий йўналишларидир.

Ижтимоий соҳада жамият ҳаётининг барча жабҳаларида туб ўзгаришлар амалга оширилаётган, бозор муносабатлари устувор бўлиб бораётган ҳозирги шароитда кучли ижтимоий сиёсат юритиш асосий тамойиллардан бири бўлиб қолаверади.

Маънавий соҳада илм-фан ютуқларини амалий ишлар билан бойитиб бориш, ўзлигимизни чуқурроқ англаш, миллий истиқлол мафкураси тамойилларини халқимизнинг қалби ва онгига сингдириш, муқаддас динимиз ва тарихимизни сохталаштиришга, улардан сиёсий мақсадларда фойдаланишга йўл қўймаслик асосий вазифалардир.

Мустақиллик нафақат жамият ва давлат ҳаётининг асосий мезони, балки ҳар бир инсон, фуқаро умрининг мазмунини ҳам белгилайди. Ана шу маънода у нафақат имконият, балки юксак масъулиятдир.

Хулоса қилиб айтганда мустақиллик Ўзбекистон жамияти ижтимоий ҳаёт соҳаларида миллий истиқлол ғоясининг негизларининг тикланиши, шаклланиши ва ривожланиш босқичлари бўлди деб айтишга асос беради.

Биринчидан, мустақиллик йилларида, ижтимоий ҳаётнинг бошқа соҳалари каби миллий ғояни ишлаб чиқиши ва ҳаётга тадбиқ этилиши ҳамда уни ишонч ва эътиқодга айланиши даври бўлди. Кўпчиликнинг онг ва тафаккури орқали ишонч ва эътиқодига айланди. Уларнинг фаолиятида дастурамал бўлиб хизмат қилмоқда.

Иккинчидан, миллий ғоя туфайли, халқимизда ҳақиқий Ватанпарварлик туйғуси, миллий ғурур, ўзликни англаш амалга ошмоқда. Сохта ғоя ва мафкуравий ақидалар билан боғлиқ тушунча ва қарашларга барҳам берилмоқда. Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш”(И.А.Каримов) тафаккури, маданияти шаклланыпти. Мустақил фикрга ва фикрлашга асос бўлмоқда.

Учинчидан, мустақиллик йилларида миллий ғоянинг негизлари бўлган миллий маданий мерос ва умуминсоний қадриятларга бўлган муносабат ўзгарди. Унинг ўзаро уйғун ва муштараклиги ҳаётий ҳақиқат эканлигини демократик тараққиёт қонунияти эканлигини ҳаётнинг ўзи кўрсатиб бермоқда.

Тўртинчидан, мустақиллик туфайли миллий ғоя таълим-тарбияни янги асосга, халқимизнинг тарихий мероси, миллий маданий урф-

одатлари, анъаналарига таянган ҳолда, умум эътироф этилган демократия принциплари асосида таълимда миллийлик ва умуминсонийликнинг уйғунлигини амалда таъминланмоқда. Ҳозирги ёшлар дунё фани, таълим соҳасида эришилган ютуқлардан бахраманд бўлмоқда

Бешинчидан, миллий ғоя негизида, янги авлод шаклланди. Уларнинг миллий кадриятларни ҳурмат қилиши турли соҳалар бўйича ўзининг самарасини бермоқда. Бу айрим ёшларнинг хулқ атвори, тафаккур тарзида учрайдиган миллий ғояга зид ҳолатларнинг олдини олмақда. Ёшларнинг ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини қуришда масъулияти ошиб боришига хизмат қилмоқда. Бу мустақилликни янада мустаҳкамланишида муҳим омилдир.

Олтинчидан, мустақилликнинг йигирма йилида амалга оширилган ўзгаришлар миллий ғоя мақсадлари билан ҳамоханг эканлигини, бу мамлакатда белгиланган демократик ислохотларни амалга оширишда, маънавий куч-қудрат манбаи бўлиб хизмат қилаётганлиги эришган ютуқларимизнинг маънавий ғоявий кафолати эканлигини амалда уни тўғри эканлигини ҳаётнинг ўзи исботлаб турибди.

Еттинчидан, миллий ғоя – Ўзбекистон жамиятининг мафқураси сифатида, истиқболига эга. У жамият ривожига доимо зарур. Фуқаролик жамиятининг ривожланишига хизмат қилади. Мамлакат аҳолисини турли хил зарарли ёт ғоялардан асрайди, химоялайди. Мустақиллигимизни янада мустаҳкамланиб боришига, янги ютуқларга маънавий руҳий куч манбаи бўлиб хизмат қилиши билан тарихий аҳамият касб этади.

Иккинчи масаланинг баёни: Мустақиллик туфайли жамиятнинг ғоявий-мафқуравий соҳасида туб ўзгаришлар амалга оширилди. Давлат мафқураси бўлган ягона коммунистик ғоядан воз кечилди. Унинг ўрнида “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари” концепцияси ишлаб чиқилди ва “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари” фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимида жорий этиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармойиши (2001йил 18 январ) қабул қилинди.

Миллий истиқлол ғоясининг шаклланиш ва ривожланишига тарихан ёндашганда, уни қуйидаги йиллар билан боғлиқ ҳолда кўриш мумкин.

1. 1989-1991 йиллар;
2. 1991-1992 йиллар;
3. 1993-2000 йиллар;
4. 2001-2007 йиллар;
5. 2007 йилдан ҳозиргача бўлган босқичларни ўз ичига олади.

Тарихан ёндашганда ҳар бир босқич миллий истиқлол ғоясини ишлаб чиқиш соҳасида амалга оширилган муҳим хусусиятлар билан характерланади.

Биринчи босқич 1989-1991 йиллар Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиш арафасида амалга оширилган ўзгаришлар билан боғлиқ бўлиб,

амал қилиб келган ягона мафкуравий ақидалардан воз кечиш, комунистик ғояни мамлакатимиз тараққиёти, янги давр ва замон ўзгаришлар талабларига жавоб бермаслиги, уни янгича онг ва тафаккур орқали қайта куриб чиқиш ва мутлоқо янги принциплар асосида ишлаб чиқиш вазифаларини қуйилганлиги билан харктерланади. Бунда жамият ҳаётини муайян ғоя ёки мафкура билан боғлиқлиги уни халқимизнинг миллий маданий хусусиятларини хисобга олган ҳолид ишлаб чиқилишига алоҳида эътибор берилганлиги билан алоқадор. Албатта, бу жараён Ўзбекистоннинг мустақил давлат сифатида ўз тараққиёт йўлини танлаши борасида қилинган амалий харакат билан боғлиқ. Бу хусусида Президентимиз И.А.Каримов “Мустақиллик дегани биз учун энг аввало:

она заминга эгалик, ер ости ва ер усти бойликларимизни ўзимиз, авваламбор, республикамызда яшаётган аҳоли учун ишлатиш, бошқача айтганда, ўз тақдиримизни ўзимиз ҳал қилишимиз;

миллий демократик давлат тузумини халқимизнинг мустақил иродаси билан ташкил этиш. Ўзбекистон тупроғида яшайдиган ҳар бир инсон учун, унинг миллати, дини ва эътиқодига қарамасдан, муносиб ҳаёт яратиш, инсон ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш;

халқимизнинг, эл-юртимизнинг келажакини мустақил белгилаш, бўлғуси авлодларга тўқис тақдирлар яратиш ва хориж билан, у ёқдаги ватандошлар билан ҳеч қандай воситачиларсиз муносабат ўрнатиш демакдир”²² деб таъкидлаганлар.

Мустақил Ўзбекистоннинг демократик тараққиётида унинг талабларига жавоб берадиган жамият мафкурасини ишлаб чиқиш ва белгилашда 1991-1992 йиллар ўзига хос, унинг ҳуқуқий асосини белгилаш босқичи бўлди деб айтиш мумкин. Бу миллий истиқлол ғоясининг жамият ижтимоий ҳаёти соҳаларида қандай принципларга асосланишини аниқ ифодалаб берилганлиги билан аҳамиятлидир. Мустақиллик туфайли биринчи мартаба Конституциямызда мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллигига кенг ўрин бирилди. Масалан, Конституциянинг 12-моддасида: «Ўзбекистон Республикасида ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги асосида ривожланади. Ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмас» - деб ёзиб қўйилган. Бу қоида Республикада ижтимоий-сиёсий барқарорлик ва истиқлол мафкурасини ишлаб чиқишда ҳамда мустақилликни мустаҳкамлашда муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Ижтимоий ҳаёт соҳаларида сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрлар хилма-хиллигини эътироф этилиши жамият ҳаётининг ривожланишига тамомила янгича қараш ва ёндашув эканлигини таъкидлаш мумкин. Бу биринчидан, миллий истиқлол ғоясини “ягона комунистик ғоя”дан тубдан фарқ қилишини кўрсатади. Иккинчидан, ҳеч қайси мафкурани давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин

---

²² Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. –Т.: Ўзбекистон, 2011

эмаслиги миллий истиқлол ғоясини давлат мафкураси эмас жамият мафкураси сифатида шаклланиши ва ривожланиши учун кенг имконият яратиш берди ва уни ҳуқуқий жиҳатдан кафолатлади. Миллий истиқлол ғоясининг ишлаб чиқилиши ва ривожланишида эришилган ютуқларда муҳим конституцион асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Ҳаёт мавжуд экан, жамият, давлат бор экан, ҳар қайси миллат, ҳар қандай халқ ўз йўлини, мақсадини, лўнда қилиб айтганда, ўзининг миллий ғоясини, миллий мафкурасини аниқлаб олишга ҳаракат қилади. Ҳаёт тараққий этган сари бундай масалалар янада бойиб, янада такомиллашиб бораверади. Шу маънода, бу борада турлича қарашлар, муҳокамалар бўлишини табиий ҳол сифатида қабул қилиш керак. Миллий ғоянинг яна бир муҳим аҳамияти шундан иборатки, у миллатимизнинг, халқимизнинг ўзлигини англашига, ўзининг миллий кадриятларини, урф-одатларини йўқотмасдан, уларни тиклаб, авайлаб, эъзозлаб, янги, ўсиб келаётган авлодга етказиб бериш учун хизмат қилиши керак.²³

Миллий истиқлол ғоясининг шаклланиши ва ривожланишида 1993-2000 йилларда амалга оширилган ўзгаришлар жамият мафкурасини янада бойитиш, уни ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида намоён бўлиш ва миллий истиқлол ҳояси билан боғлиқ бўлган тушунча ва тамойилларни, мақсад ва вазифаларни ҳамда унинг асосий ғояларини, шунингдек, жамият мафкураси билан боғлиқ концепцияни яъни, “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари”ни ишлаб чиқилганлиги билан характерланади. Буни амалга ошириш учун Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов ташаббуслари билан амалга оширилган ташкилий, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маданий-маърифий ишлар ўзининг кенг қўламлиги билан муҳим аҳамиятга эга.

И.Каримов 1993 йил 6 май куни Олий Кенгашнинг XII сессиясида сўзлаган нутқида: «Олдимизда турган энг муҳим масала, бу - миллий истиқлол мафкурасини яратиш ва ҳаётимизга татбиқ этишдир. Бизнинг энг улуғ мақсадимиз, энг улуғ ғоямиз, энг улуғ шиоримиз шуки, Ўзбекистоннинг битта йўли бор: мустақилликни мустаҳкамлаб, истиқлолни мустаҳкамлаб - олға юриш. Мафкурамиз, тутган йўлимиз, бор ғайратимиз ана шу улуғвор ниятга йўналтирилиши керак. Халқимизни, барча сиёсий кучларни, жамият ташкилотларини яқдил, бир жон, бир тан қиладиган ғоя ҳам аслида шу»¹, деган эди.

Миллий ғояни ўрганишни тақозо этадиган умумий ва ўзига хос қонуниятлар мавжуд. Умумий қонуниятлар турли халқлар, мамлакатлар, жамиятлар ҳаётида амал қиладиган умумий асосга эга бўлган ички зарурий боғланишлар бўлиб, у жамият ва мафкуралар (ғоялар) нинг бир-бирлари билан узвий боғлиқлиги қонунидир. Жамият мафкурасиз, мақсадсиз яшай олмайди. Демак, биринчидан мафкура ҳар қандай жамият

²³ Каримов И.А. Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт - пировард мақсадимиз. – Т.: Ўзбекистон, 2000. - 462 бет

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1. –Т.: «Ўзбекистон», 1996. 203-б.

ҳаётида зарур. Мафкура бўлмаса, одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар. Иккинчидан, қаердаки мафкуравий бўшлиқ вужудга келса, ўша ерда бегона мафкура ҳукмронлик қилиши ҳам тайин. Бунинг исботи учун хоҳ тарихдан, хоҳ замонамиздан кўплаб мисоллар келтириш қийин эмас²⁴. У жамият олдидаги мақсадлар, уни амалга ошириш воситаларидир.

Ўзбекистон халқининг миллий истиқлол мафкураси жамиятни жипслаштиришга, буюк келажак йўлида ҳамжиҳатлик билан ҳаракат қилишга, барпо этилаётган эркин фуқаролик жамиятида ҳар бир юртдошимизнинг ўзига хос ўрни бўлишига эришишга сафарбар этади.

Президент Ислам Каримов жамият мафкурасига шундай таъриф берган: «Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқараши ва менталитетига асосланган, айтини вақтда шу халқ, шу миллатнинг келажagini кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ - равшан белгилаб беришга хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги кун ўртасида ўзига хос кўприк бўлишга қодир ғояни мен жамият мафкураси деб биламан»² Бинобарин, миллий мафкура ҳар қандай халқни- халқ, миллатни- миллат қиладиган, унинг йўли ва мақсадларини аниқ- равшан чароғон этадиган маёқдир.

Учинчи масаланинг баёни: Президентимиз И.А.Каримовнинг «Маънавий мерос қудрати» (Ўзбекистон мустақиллигининг бир йиллиги тантаналарида сўзланган нутқ), «Халқни Ватан манфаатлари бирлаштиради» (Ёзувчилар билан суҳбат), «Жамиятимиз мафкураси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат этин» («Тафаккур» журнали бош муҳаррири саволларига жавоблар), «Тарихий хотирасиз келажак йўқ» (Тарихчи олимлар билан суҳбат), «Миллий истиқлол мафкураси - халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир» («Фидокор» газетаси муҳбири билан суҳбат), «Юксак маънавият- енгилмас куч» каби қатор асарларида миллий истиқлол ғоясига оид муҳим фикрлар, янгича ғоялар олға сурилган.

1994-йил баҳорида "Маънавият ва маърифат" республика жамоатчилиқ марказини тузиш ҳақида Президентнинг Фармони чиқди. 1996-йил сентябрда ушбу марказ фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисида яна алоҳида Фармон бўлди ва унинг асосида Вазирлар Маҳкамаси махсус қарор қабул қилди. Ниҳоят, 1999-йилга келиб, бу марказ Республика Маънавият ва маърифат кенгашига айлантирилди.

Миллий ғоя - миллатнинг етакчи мақсади, "Халқни, миллатни бирлаштирувчи, йўлга бошловчи бамисоли бир байроқ". Бу мақсаднинг аниқ ифодасини Президент И. Каримов 2000-йил 8-июндаги "Фидокор" газетаси муҳбири билан суҳбатида шундай баён қилади:

²⁴ Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т.7. -Т.: «Ўзбекистон», 1999, 84-85 б.

² Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни - халқ, миллатни - миллат қилишга хизмат этсин. -Т.: «Ўзбекистон», 1998, 11- бет

“Мамлакатимизда амалга оширилаётган янгиланиш ва тараққиёт сиёсатининг стратегик мақсади - ҳуқуқий демократик давлат ва бозор иқтисодиётига асосланган фуқаролик жамиятини барпо этишдан иборат”.

Президент Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси умумий йиғилишида 1994-йил ёзида сўзлаган нутқидаёқ батафсил тушунтириб, унда Шарқ фалсафасини теран ўрганиш ҳақида сўзлаб, Юртбошимиз яқин ўтмишдаги қарамлик мафқурасидан халос бўлиш учун “ўзимизнинг асрлар синовидан ўтган, улуғ аجدодларимиз бизга қолдирган миллий мафкура ва тафаккуримизни тиклаш, уни замонавий умумбашарий рух билан бойитиш вазифамиз” эканлигини таъкидлаган эди.

Президент И. Каримов асарларида ўз аксини топган ғоялар ва қарашлар бугунгача миллатимиз ва бутун инсоният босиб ўтган тараққиёт йўллари тажрибасини имкон ва зарурат даражасида ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган.

«Жамиятимиз мафқураси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат этсин», деб миллий мафкура қандай бўлиши тўғрисида Президентимиз «Тафаккур» журнали бош муҳаррири саволларига жавобда аниқ курсатиб берганлар. Бундан ташқари ушбу суҳбатда миллий ғоя тўғрисида қуйидагиларни айтиб ўтган, «миллий ғоя биринчи навбатда ёш авлодимизни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат руҳида тарбиялаш, уларнинг қалбига инсонпарварлик ва одамийлик фазилатларини пайванд қилишдек олийжаноб ишларимизда мададкор бўлиши зарур. Миллий ғоя ватанимизнинг шонли ўтмиши ва буюк келажагини узвий боғлаб туришга, ўзимизни улуғ аجدодларимиз боқий меъросининг муносиб ворислари деб ҳис қилиш шу билан бирга, жаҳон ва замоннинг умумбашарий ютуқларига эришмоққа йўл очиб берадиган вазифа ва мақсадларга муттасил даъват қиладиган ғоя бўлиши керак.

Миллий ғоя, миллий ифтихор кундалик машаққатли ишларимизда ва бунёдкорлик фаолиятимизда кучимизга куч, ғайратимизга ғайрат қўшиб, ҳақиқатдан ҳам келажаги буюк давлат кураётганимизга мустаҳкам ишонч бағишлаб, руҳимизни баланд, белимизни бақувват қилишига ишонаман.» деб айтиб ўтган.²⁵

Ҳаёт мавжуд экан, жамият, давлат бор экан, ҳар қайси миллат, ҳар қандай халқ ўз йўлини, мақсадини, лўнда қилиб айтганда, ўзининг миллий ғоясини. Миллий мафқурасини аниқлаб олишга ҳаракат қилади. Ҳаёт тараққий этган сари бундай масалалар янада бойиб, янада такомиллашиб бораверади.

Мустақилликнинг, ўнинчи йили, (2000 йил, апрель) миллий ғоянинг асосий тушунча ва тамойиллари билан боғлиқ концепциясини ишлаб чиқишда, алоҳида амалий аҳамиятга эга бўлди. Ўзбекистон Республикаси Президенти раҳбарлигида Оқсаройда бўлиб ўтган миллий ғоянинг концепциясини ишлаб чиқишга бағишланган анжуман, уни

²⁵ Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. 7-жилд.-Т., «Ўзбекистон», 1999, 92-б.

амалий жиҳатдан ишлаб чиқиш ва ҳаётга жорий этишда янги бир босқични бошлаб берди. Бу соҳада сўздан амалий ишга ўтишда алоҳида масъулият юклади.

Президент Ислом Каримов 2000 йил 8 июнда “Фидокор” газетаси мухбири саволларига жавоблари “Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” деб номланган бўлиб, мазкур асар Президентнинг 8-жилдидан жой олган. Ҳар қандай жамиятни, халқни соғлом, эзгу мақсадлар сари бирлаштириб, унинг ўз муддаоларига эришиш учун маънавий-руҳий куч-қувват берадиган пойдевор ғоялари мавжуд бўлиб келган. Президентимиз таъбирича, мафкура – жамиятда яшайдиган одамларнинг ҳаётий мазмуни, интилишларини Ўзида мужассамлаштиради. Ҳар қандай инсон, табиийки, мурод-мақсадсиз яшай олмайди. Мамлакатлар, давлатлар ўз манфаатларини миллий ғоя, миллий мафкура орқали белгилаб олади. Ҳозирги замонда энг катта хавф – инсонларнинг қалби ва онгини эгаллаш учун узлуксиз давом этаётган мафкуравий курашдир.

Президент Ислом Каримовнинг “Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва келажакка ишончдир” асарида кўтарилган асосий ғоялар қуйидагилардан иборат:

1. Мамлакат, давлат манфаатлари миллий мафкура орқали ифодаланади.
2. Эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади.
3. Қудратли давлатлар, айрим сиёсий марказлар инсон онгини забт этиб, ўзига қаратиш учун курашмоқда.
4. Мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмайди. Чунки ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар мафкуравий бўшлиқ туфайли юз бермоқда.
5. Одамнинг қалбида иккита куч – бунёдкорлик ва вайронкорлик ҳамиша Ўзаро курашади.
6. Ёт мафкуравий таъсирга айрим ёшлар кириб кетмаслиги учун мафкуравий иммунитетни кучайтириш керак.
7. Мақсад ҳуқуқий демократик давлат ва бозор иқтисодиётига асосланган фуқаролик фамиятини барпо этишдан иборат.
8. Сиёсий ва давлат қурилишини эркинлаштириш лозим.
9. Оилани мустаҳкамлаш орқали адолатли жамиятни шакллантириш.
10. Жамиятнинг иқтисодий асоси ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига қаратилиши керак.
11. Жамият юксак маънавий ва ахлоқий қадриятлар асосида ривожланади.
12. Миллий мафкурани ёшлар онгига содда, лўнда қилиб тушунтиришда турли воситалардан самарали фойдаланиш.
13. Мафкура қотиб қолган ақидалар йиғиндиси эмас, балки у узлуксиз жараён бўлганлиги боисдан миллат манфаатларига жавоб

бериши даркор.

14. Миллий мафкурани тепадан туриб яратиб бўлмайди, у принципиал масаладир.

15. Миллий истиқлол мафкураси Ватан туйғуси, она тилига муҳаббат, миллий кадриятларга эътиборда бўлиши, оила маҳалла, яъни миллий кадриятлар билан бирга умуминсоний кадриятларга, диний кадриятларга, маърифат тамойилларига монанд ривожланиш керак²⁶.

2001 йил 18 январда Ўзбекистон Президентининг “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида” ги Фармойиши қабул қилинди. Бунга кўра Олий ва ўрта махсус ўқув юртларида, мактабларда “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар”, “Миллий ғоя ва маънавият асослари” фанлари таълим дастурларига киритилди.

Президентимиз И.А.Каримов асарларида жамият ривожланишининг янги назарий концептуал ғоялари, шунингдек унинг мафкура билан боғлиқлиги аниқ ўзининг ғоясига эга бўлиши, унинг мазмун-моҳияти, характерли хусусиятлари, мақсад вазифаларининг аниқ йўналишлари кўрсатиб берилганлиги билан муҳим аҳамиятга эга бўлди. Миллий истиқлол ғоясини ишлаб чиқишда ва ҳаётга тадбиқ этишда мафкура соҳасида амалга оширилган ишлар, қўлга киритилган ютуқлар хулоса ва назарий мушоҳадаларни янги босқичга кўтаришга (2000 йил, апрелда оқсаройда миллий истиқлол ғоясига бағишланган анжуман), уни ишлаб чиқишда аниқ амалий ишларни белгилаб олишда муҳим босқич бўлганлигини таъкидлаш лозим. Шу анжуманда чиқарилган муҳим хулоса “миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” концепциясини ишлаб чиқиш бўйича тузилган ишчи гуруҳ ва унинг олдида қуйилган вазифалар, миллий ғоя шаклланиши ва ривожланишида алоҳида аҳамият касб этади. Шу ўринда мамлакатимиз президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек, -“зиёлиларимиз, илм-фан ва маданият номоёндалари, аввало, маънавий-маърифий соҳа ҳодимлари миллий мафкурани такомиллаштириш ҳамда унинг асосий тамойилларини одамлар онги ва қалбига сингдиришга қаратилган ишларни янги босқичга кўтаришлари зарур. Маърифатпарвар шоирларимиздан бирининг сўзларини бир оз ўзгартириб айтадиган бўлсак, бу борада барчамиз учун фикрлаш ва ишлаш замони келди”²⁷.

«Миллий ғоя ва истиқлол мафкураси ҳақида гап борар экан, деб таъкидлайди Юртбошимиз, - биз ниҳоятда кенг қамровли, мураккаб, серқирра, инсоният тарихида аниқ ва мукамал ифодаси, тугал намунаси ҳали-ҳануз яратилмаган тушунчаларни ўзимизга тасаввур қилишимиз керак, деб ўйлайман. Бу тушунчалар Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби юксак ғояларнинг маъно-мазмунини теран англаб

²⁶ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т.8.-Т.: Ўзбекистон, 2000. 489-508-бетлар

²⁷ Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз маъсулмиз. Т.9. -Т.: «Ўзбекистон», 2001, 223 б.

етишга хизмат қилади»²⁸. Бинобарин, миллий ғоянинг асосий тушунчалари ва қонунларини ўрганиш нисбийлик хусусиятига эгадир.

Миллий истиқлол ғояси ва унинг тамойилларини амалий ҳаётга тадбиқ этишда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари” фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимида жорий этиш тўғрисида”ги Фармойиши (2001йил 18 январ) эълон қилинди. Натижада “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари” бўйича ўқув дастурлари яратилди ва таълим тизимининг барча босқичларига фан сифатида ўқитиш жорий қилинди ва ҳозирги кунгача уни ўқитишга ва фан дастурлари, дарсликларини доимий равишда ҳаёт ўзгаришлари билан боғлиқ ҳолда янгилаб, такомиллаштириб келинмоқда. Шунингдек, мамлакатда миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ йўналишида мутахассис кадрларга бўлган эҳтиёжни ҳисобга олиб, “Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ” таълими йўналиши бўйича мутахассис бакалавр ҳамда илмий педагог кадрлар(магистрлар) тайёрлашни республикамиз олий ўқув юртларида амалга ошира бошланганлиги миллий истиқлол ғоясини таълим тизими орқали жорий этишда ва янги авлод кадрларини тайёрлаш муҳим амалий қадам бўлди. Улар бугун республикамизнинг таълим тизими соҳаларида фаолият олиб бормоқдалар. “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари”ни ёшлар онгига сингдиришда уларни миллий ғоянинг мақсадларига бўлган ишонч ва эътиқодини мустаҳкамлашга уларни ҳақиқий ватанпарвар қилиб тарбиялашда муҳим рол уйнамоқда.

Миллий ғоя Ўзбекистон халқининг тарихий мақсадларини амалга ошириш учун маънавий-руҳий куч-қувват манбаи ҳисобланиб, демократик, фуқаролик жамиятини қуриш учун илмий-назарий асос бўлиб хизмат қилади. Мустақилликни мустаҳкамлаш учун халқимизни бирлаштирадиган, унинг асрий эзгу мақсадлари бўлган “Келажаги буюк давлат”ни барпо этиш ҳар бир шахснинг ҳаётини манфаатларини ўзида мужассам этадиган миллий ғоя ва мафқурани яратиш ижтимоий-сиёсий ва маънавий тараққиётимизнинг муҳим шартига айланмоқда. Миллий ғояни фан сифатида ўрганишнинг сабабларини мамлакатимиз Президенти Ислом Каримов қуйидагича таъкидлаган: «Олдимизга қўйган олижаноб мақсад-муддаоларимизга етиш, эски мафқуравий асоратлардан батамом халос бўлиш, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик, бегона ва ёт ғояларнинг хуружидан ҳимояланиш, бундай тажовузларга қарши тура оладиган ҳар томонлама баркамол инсонларни вояга етказиш зарурати халқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос янги мафқурани шакллантиришни тақозо этмоқда»¹. Ана шу ҳаётини зарурат миллий ғоянинг асосий тушунча ва тамойилларини фан сифатида ўрганишни тақозо этади.

²⁸ Уша китоб. 221-222 б.

¹ Каримов И.А. Ватан равнаки учун ҳар биримиз маъсулмиз. Т. 9. Т.: «Ўзбекистон», 2001. 220-б.

Маълумки, жамият ҳаёти муайян мафку билан боғлиқ бўлади. Бунда “ғоя”, “мафкура”, “миллий истиқлол ғояси”, “миллий мафкура”, “жамият мафкураси”, “давлат мафкураси” ва хоказо тушунчалар жамият ривожланиш жараёнида ўзига хос маъно-мазмунга эга бўлган, бу тушунчаларнинг фарқини ҳисобга олиш ва билиш жамият тарраққиёти нуқтаи назардан ёндашганда муҳим аҳамият касб этади. Чунки, жамият тарихида турли ғоялар мавжуд бўлиб, уларни биринчидан, эзгу, бунёдкор ғояларга, иккинчидан, бузғунчи ва вайронкор ғояларга бўлиб ўрганиш, шунингдек улар ўртасидаги фарқни ҳисобга олиш умум эътироф этилган миллий истиқлол ғояси ўз олдига қуйган мақсад вазифасига кўра бунёдкор эзгу мақсадларни кўзлайдиган ғоя эканлиги билан характерланади.

Миллий истиқлол ғояси 2 та муҳим негизга таяниши билан ўзига хос хусусиятга эга. У Ўзбекистон жамиятининг мафкураси сифатида бир томондан ўзбек халқининг миллий маданий меросига урф-одат ва анъналарига таянса, иккинчидан дунёда эътроф этилган демократик принципларга таяниши билан ҳаётбахшдир. Бунинг моҳияти шундаки, миллий истиқлол ғояси Ўзбекистон халқининг онг ва тафаккур тарзи менталитети ва тарихий анъналарини ҳисобга олади. Бу билан ўзбекистон жамиятини ўзига хос мос демократик тараққиёт йўлида мустақил тараққий этишини таъминлаб беради. Шунингдек, муҳим демократик принциплар бўлган инсон ҳаётининг дахлсизлиги, эркинлиги, шаъни ва кадр-қиммати, ҳуқуқ ва манфаатлари устуворлигини эътироф этиб, риволаниш учун муҳим таянч ва омил бўдиб хизмат қилади. Эзгу ҳояларни эътироф этади, инсон манфаатига йўналтирилган ҳар қандай янгиликни қабул қила олиши билан мамлакатнинг иштимой-иқтисодий, маданий-маърифий тараққиётини кафолатлайди. Бу айниқса бугунги глобал ўзгаришлар даврида “фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан жавоб бериш” маданиятини маънавий мафкуравий иммунитетини оширади ва мустаҳкамлайди.

Миллий истиқлол ғоясининг шаклланиши ва ривожланишида мамлакатимиз миқёсида амалга оширилаётган ўзгаришлар демократик жамият ва ҳуқуқий давлат, фуқаролик жамиятини куриш мақсадлари глобал дунёда кечаётган ҳоявий ва мафкуравий ўзгаришларни ҳисобга олишни ва унга жавоб беришни тақазо этади. Шу нуқтаи назардан ёндашганда миллий ғоянинг тарғиботида ва унинг самардорлигини оширишда уни узликсиз янгилашишига эришиш миллий ғоя тарғиботида янги инновацион технологияларни қўллаш орқали уни самардорлигига эришишда замон талабларидан орқада қолмаслик. Бугунги “маънавий таҳдид”, ахборот хуружлари ва мафкуравий курашларнинг таъсирига жавоб беришда аҳамиятлидир. Шунинг учун ҳам миллий ғоя тарғиботи ва уни самардорлигига эришиш масаласи миллий истиқлол ғоясини янада ривожлантириб боришни тақазо этади. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йилда 25 августдаги “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самардорлигини ошириш

тўғрисида”ги Фармони Миллий ғояни ҳаётга тадбиқ этишда алоҳида аҳамиятга эга бўлди.

“Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази” ва “Маънавият тарғибот марказ”лари ташкил этилди. Улар миллий ғоянинг илмий ва амалий масалаларини ўрганишда, ҳамда маънавий ишлар тарғиботини ташкил этишда, марказ томонидан кўпгина хайрли ишлар амалга оширилмоқда. Улар миллий ғоя, маънавий марифий ишларнинг самарадорлигини оширишга хизмат қилмоқда. Халқ таълими ва Олий таълим тизимининг барча йўналишлари бўйича тузулган дастурлар, ўқув қўлланмалари, дарсликлар, кўргазмалар ўқув услубий қўлланмалар миллий ғояга таянган ҳолда тайёрланиб, янги авлодни шаклланишида муҳим ўрин тутмоқда.

Миллий истиқлол ғояси ривожланишига тарихий шароит ва замон нуқти назардан ёндашганда ҳам турли даврларда турли мафкуралар ўртасида кўраш бўлиб келганлигини кўриш мумкин. Бу бир томондан эзгу фикр, эзгу сўз ва эзгу амал (Авесто)лар орқали, иккинчи томондан тажовузкорлик, бузғунчилик, турли-хил урушлар, миллий айирмачилик, агрессив миллатчилик, шовиниз ва ирқчилик, космополитизм, янги фашистик ҳояларни қўллаш ва бошқа кўринишларда ҳозиргача давом этаётганлиги эзгу ва бунёдкор ғояларга бўлган эҳтиёжни янада оширади. Бугунги дунёдаги мафкуравий курашларнинг тарихан илдизи чуқур эканлиги, ҳисобга олиш лозим.

Миллий ғоя ва мафкуранинг таъсирчанлиги ва жозибдорлигини ошириш учун олимлар, тадқиқотчилар, умуман зиёлиларнинг илғор вакиллари ҳали кўп меҳнат қилишларига тўғри келади. Маълумки, миллий ғоя ва мафкуранинг тарихий-фалсафий илдизлари нечоғлик мустаҳкам бўлса, унинг кўлами кенг, таъсири кучли бўлади. Шу маънода миллий ғоянинг “Авесто”даги фалсафий илдизларини англаш, улардан фойдаланиб ғоявий таъсир кучи ва қудратини янада ошириш, унинг умуммиллий ва умумбашарий характерга эга эканлигини кўрсата билишда бағоят аҳамиятли бўлади, албатта²⁹.

Қадимдан халқларнинг миллий маданий меросларидан бегоналаштиришга, миллий маданий мерс ва кадриятларни ҳурмат қилмаслик, айниқса ёшларни миллий маданий мерсоларга нисбатан ҳурматсизлик руҳида тарбиялашга ўриниш, уларни кексаларга қарши гижгижлаш, турли авлодлар ўртасида нифоқ солиш, ахлоқсиз хатти-харакатларни рағбатлантиришга бўлган носоғлом ўринишлар бугунги “оммавий маданият” кўринишидаги маънавий таҳдидлар билан боғланиб кетаётганлигини тарих ва бугунги кун нуқтаи назардан ҳам ҳисобга олиш муҳим аҳамиятга эга. Бу ҳар бир кишини огоҳликка ундайди. Миллий ғоя негизида мафкуравий ва маънавий иммунитетини ошириб боришини таъказо этади.

---

²⁹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: “Маънавият”, 2008, 31-б.

Миллий истиқлол ғояси ўзининг характери жиҳатдан демократик эканлигини алоҳида таъкидлаш лозим. У демократик ўзгаришларни ҳисобга олади. Сиёсий плюрализм, мафкуравий плюлазим принципларига таяниши миллатидан қатий назар ҳар бир фуқаронинг мақсад ва манфаатлари билан муштаракдир.

И.А.Каримов асарларида миллий ғоя, миллий истиқлол ғояси, миллий мафкура тушунчаларининг мазмун моҳияти чуқур ёритилган. Хусусан, миллий ғояга қуйидагича таъриф берилди: “Миллий ғоя деганда, аждодлардан авлодларга ўтиб, асрлар давомида эъзозлаб келинаётган, шу юртда яшаётган ҳар бир инсон ва бутун халқнинг қалбида чуқур илдиз отиб, унинг маънавий эҳтиёжи ва талабига айланиб кетган, таъбир жоиз бўлса, ҳар қайси миллатнинг энг эзгу орзу-интилиш ва умид-мақсадларини ўзимизга тасаввур қиладиган бўлсак, ўйлайманки, бундай кенг маъноли тушунчанинг мазмун-моҳиятини ифода қилган бўламиз³⁰. Миллий ғоя ва миллий истиқлол ғояси кенг, мураккаб серкиррадир. Бу Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби юксак ғояларнинг маъно-мазмунини теран англаб олишга хизмат қилади. Бу ғоя халқни-халқ, миллатни-миллат этадиган, унинг шаъну шарафи, ишонч-эътиқодини ифодалайдиган, ўзига хос тараққиёт йўли, турмуш тарзи, туб манфаатларига таянган ҳолда мутассил ривожланиб боровчи қарашлар тизими ҳисобланади”.

Мустақил тараққиёт йилларида барча соҳада амалга оширилган ишлар, эришилган ютуқлар одамларнинг кўз-ўнгида, бевосита иштироки билан содир бўлмоқда. Соғлом фикр ва дунёқарашга эга бўлган ҳар бир инсонни қайси қатламга мансублигидан қатъий назар эришилган ва эришилаётган натижаларни ҳолисона баҳолаши табиий. Ҳамда уларнинг моҳияти, унга асос бўлган омиллар, шарт-шароитлар тўғрисида тарихий таҳлилий кўз билан қараб, умумий хулосалар чиқариши ютуқ ва натижаларига баҳо бериши ҳар жиҳатдан фойдали ҳамда аҳамиятлидир.

Мустақиллик йилларида бўлган ва бўлаётган ўзгаришларни, бунёдкорликни кўриб турган ҳар бир фуқаро, унинг омиллари тўғрисида фикр айтмаслиги мумкин эмас. Мустақилликка бефарқ, лоқайд одамгина ундан четда туриши мумкин, холос.

Ўз соҳаси ва фаолиятидан келиб чиққан ҳолда ҳар бир зиёлининг қараши мустақиллигимизни янада чуқурроқ идрок этишга, унинг ўзига-хос натижаларини, эришилаётган ютуқларнинг мураккаблиklarини турли шарт-шароитлар, омиллар, ўзгариш ва янгиланишлар билан бирга яхлит ҳолда аниқроқ тасаввур этиш имкониятини беради.

Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт йўлида эришилган ва эришилаётган ютуқларида миллий ғоянинг ишлаб чиқилгани ва унга таянилганлиги, ўзига хос ва мос мустақил тараққиёт йўлидан боришида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлди. Чунки, мустақилликнинг дастлабки йилларида И.А.Каримовнинг: “бундан кейин биз ягона ҳукмрон бўлган

³⁰ Қаранг: Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. Т. “Маънавият” 2008. 71-бет.

коммунистик ғоя билан яшамаймиз. Ўзбекистоннинг ўз ғояси бўлади”, деган, концептуал, футурологик ахамиятга эга бўлган амалий қарашлари, мустақил тараққиёт йўлининг миллий ғоявий-мафкуравий асосларини белгилаб олишда, жамиятга қарашда туб ғоявий ўзгаришлар даврини бошлаб берди ва у оқилона амалга оширилди. Шу жиҳатдан миллий ғоя қадрли ва қадриятга эга эканлигини нафақат мамлакатимиз ахолиси томонидан, ютуқларимизнинг муҳим омили сифатида дунёда эътироф этилаётганлигини алоҳида таъкидлаш лозим.

Ўзбекистон халқининг илғор зиёлилари миллий ғояни ишлаб чиқишга фаол иштирок этди. Унга маъсулият билан қаради. Шу даврда матбуотдаги чиқишлар, ўтказилган илмий амалий анжуманлар бунди далиллашга асосдир. Бунда Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини қабул қилиниши унинг конституцион ҳуқуқий асосини белгилаб берди. “Ўзбекистон Республикасида ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги асосида ривожланади. Ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмас” деган фикр орқали ўзининг ҳуқуқий ифодасини топди. Бу мустақил тараққиётнинг дастлабки йилларида миллий ғоя ва мафкура соҳасида эришилган ютуқлар, жамиятни ғоясиз, мақсадсиз бўлмаслигига қатъий амал қилиниши мамлакатнинг ижтимоий ҳаёти соҳаларида эришилган ютуқлар учун, муҳим ҳаётий изланишлар сифатида ўзининг натижасини берди. Сиёсий институтлар, мафкуралар, фикрлар хилма-хиллигига асосланиш, ҳеч қайси мафкурани давлат мафкураси сифатида ўрнатилмаслигини аниқ ифодаланиши миллий ғоямизни “коммунистик ғоядан” тубдан фарқ қилиниши англантиши билан бирга, жамият ва ғоя муносабатига янгича қараш ҳамда ёндашув экани, амалга оширилган ўзгариш ва янгиланишларнинг муҳим омили бўлганлиги билан характерланади.

Миллий ғояни ишлаб чиқиш, унинг мақсад ва вазифаларини аниқ тасаввур этишда, одамларнинг онги – шуурига етказишда, Ўзбекистоннинг ўзига хос ва мос тараққиёти концепциясининг ғоявий негизи эканлигини идрок этишда, муҳтарам Президентимиз И.А.Каримовнинг матбуот орқали чиқишлари, суҳбат ва мутахассис олимларнинг жамоатчилик вакиллари билан учрашувлари муҳим ахамиятга эга бўлди. Ҳақиқатни очик тан олиб айтганда “онги ва тафаккури” коммунистик ғоя мақсадлари билан суғорилган ақидалардан воз кечиш, уни янгича миллий ғоя маъно-мазмунини билан идрок этиш осон бўлгани йўқ. Лекин, ўтган йигирма йил онг ва тафаккурда ўзгариш ва янгиланишлар, миллий ғояга ишонч ва эътиқодни қарор топиш йиллари сифатида қадрли ва ахамиятлидир.

Миллий ғоя билан боғлиқ кўпгина тушунчалар ва ғоялар, табиийки, миллий ғоямиз шу юртда яшаётган барча одамларнинг олийжаноб ниятларини, ҳаётий манфаатларини мужасам этадиган юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги каби юксак тушунчалар бугунги халқимиз ва ёшларимиз томонидан қадрланмоқда. У турли

миллатга мансуб аҳолини бирлаштиришга, уларни эзгу ва бунёдкорлик ишларига йўналтириш ва сафарбар этишга хизмат қилмоқда. Ўзбекистонда тотувлик ва ҳамжихатликни таъминламоқда. Мафкуравий бўшлиқнинг олдини олиш омилларидан бўлди. Бугун кўпчиллик ҳақиқий миллий ғоя билан сохта бузғунчи ғоя ўртасидаги, дин билан оқим ўртасидаги фарқни миллий ғояга таянган ҳолда фарқламоқда. Кундалик ва стратегик мақсадларини миллий ғоянинг тамойилларига таянган ҳолда амалга оширмоқда. Бу мустақиллик йилларида маънавий соҳада эришилган катта ютуқдир.

Мустақилликнинг, ўнинчи йили, (2000 йил, апрель) миллий ғоянинг асосий тушунча ва тамойиллари билан боғлиқ концепциясини ишлаб чиқишда, алоҳида амалий аҳамиятга эга бўлди. Ўзбекистон Республикаси Президенти раҳбарлигида Оқсаройда бўлиб ўтган миллий ғоянинг концепциясини ишлаб чиқишга бағишланган анжуман, уни амалий жиҳатдан ишлаб чиқиш ва ҳаётга жорий этишда янги бир босқични бошлаб берди. Бу соҳада сўздан амалий ишга ўтишда алоҳида масъулият юклади.

Маълумки, собиқ тузум даврида республикамизнинг иқтисодиёти бир томонлама ривожланган, фақат хомашё етиштиришга йўналтирилган бўлиб, машъум салбий оқибатларга олиб келган пахта яккаҳоқимлиги авжига чиққан эди. Ўзбекистон ўзининг қолоқ ишлаб чиқариш ва социал инфратузилмаси билан собиқ иттифоқда жон бошига истеъмол даражаси бўйича энг паст ўринда турарди. Мустақил ривожланиш йилларида - тарихан қисқа бир даврда юртимиз янги ва улкан марраларни кўлга киритди, бунинг натижасида мамлакатимизнинг қиёфаси бутунлай ўзгариб, жаҳон ҳамжамиятидаги ўрни ва нуфузи юксалиб бормоқда. Шундан миллий ғоянинг ижтимоий иқтисодий ҳаёт ўзгаришларида, одамлар онги ва тафакуридаги янгиланишларда, Республикамиз шаҳар ва қишлоқларида амалга оширилаётган юксак бунёдкорлик ишларини ана шу миллий ғоянинг амалий жиҳати, унинг мақсадларини ҳаётга тадбиқи билан боғлиқ.

Бу миллий ғоянинг “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт” қуришдан иборат бош ғояси – мақсади билан ҳамоҳангдир. Бу миллий ғояни ўзини катта маънавий ва моддий кучга эга эканлигини кўрсатиб турибди.

Бугун мустақиллик йилларида эришилган улкан ўзгаришларда миллий ғоянинг мақсадлари, асосий тушунча ва тамойиллари билан боғлиқ бунёдкорликни кўриш мумкин. Уни мамлакат аҳолисининг хохиш истагига ишонч ва эътиқодига сингиб бориши, фуқароларда уни англашга бўлган хохиш ва истакнинг ортиб бориш билан, мамлакат аҳолисининг кўпчилиги томонидан қадрланадиган ва қадриятга айланиб борадиган тушунча ва ғоялар мажмуи сифатида, мустақил тараққиётимизга хизмат қилади ва унинг келажагини кафолатлайди. Дунё мамлакатлари томонидан эришилган ютуқларимиз миллий ғоямизнинг эътироф этилаётганлиги, барқарор тараққиётимизнинг кафолати сифатида қабул

қилинаётганлиги ҳар бир кишида, фахр-ифтихор туйғусини уйғотади. Ўзларининг ҳаётида маънавий маърифий соҳага алоҳида эътибор бераётганлигининг ўзи унинг ўзига хос эътирофи эканлигини таъкидлаш лозим.

Ўзбекистон бугун бу соҳада ўзига-хос тажрибага эга. Уни ҳисобга олиш, дунё мамлакатларининг ижтимоий ҳаёти билан боғлиқ кўпгина муаммоларнинг ечимини топишга хизмат қилиши табиий.

Шу маънода миллий истиқлол ғояси ўзининг чуқур тарихий негизларига эга. У халқимизнинг бой маданий мероси билан боғлиқ бунёдкор ғояларда ўзининг ифодасини топади. халқимизнинг онг ва тафаккур тарзи хусусиятлари айна пайтда иқтисодий ҳаёти ва турмуш тарзида, ижтимоий ҳаёт соҳалари орқали, адабиёти, санъати фан таълим соҳаларида эришган ютуқлари ҳамда дунё маданиятини бойитишда муҳим ўрин тутган тарихий ёдгорликлар, номоддий маданият кўринишлари, халқимиз орасидан етишиб чиққан илғор мутафаккирлар шоир ва ёзувчилар турли халқларга мансуб бўлган миллатнинг илғор зиёлилари асарларидаги эзгулик ва бунёдкорлик билан суғорилган ғоялар миллий ғоямизни шакллантиришда ва уни ривожлантиришда муҳим манба бўлиб, хизмат қилди. Шу маънода президентимиз И.А.Каримов “Миллий ғоя деганда авлодлардан аجدодларга ўтиб, асрлар давомида эозлаб келинаётган, шу юртда яшайтган ҳар бир инсон ва бутун халқнинг қалбида чуқур илдиз отиб, унинг маънавий эҳаёт талабига айланиб кетган, таъбир жоиз бўлса, ҳар қайси энг орзу интилиш ва умид мақсадларини ўзимизга тасаввур қиладиган бўлсак, ўйлайманки, бундай кенг маъноли тушунчанинг мазмун моҳиятини ифода қилган бўламиз.

Табиийки, миллий ғоямиз шу юртда яшаётган барча одамларнинг олий жаноб ниятларини, ҳаётий манфаатларини мужассам этадиган юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги деган юксак тушунчаларни ўз ичига олади”³¹ деган таърифларида, миллий ғоянинг чуқур ҳамда тарихий илдизга эгалиги тўғрисидаги концептуал жиҳатлари аниқ ифодасини топганлигини кўрамыз.

Миллий ғоя маънавий ҳаёт билан ўзвий боғлиқ. Айна пайтда тарихимизнинг ажралмас жиҳати эканлиги ҳам ҳисобга олиш кераклиги “тарихий хотирасиз келажак йўқ” ғояси орқали аниқ ифодалаб берилган.

2007 йилдан ҳозиргача бўлган даврда мамлакатимизда модернизациялаш, демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясини амалга ошириш билан ўзвий боғлиқ бўлиб, айна пайтда миллий ғоянинг мақсадлари ҳамдаунинг муҳим негизи бўлган демократик принциплар билан муштаракдир. Бугун Ўзбекистонда демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси Президентимиз томонидан ишлаб чиқилган олти йўналишда ўзининг аниқ

---

³¹ И.А.Каримов Юксак маънавият-енгилмас куч.-Т., «Маънавият»,2008, 71, 72-б.

ифодасини топганлиги билан характерланади. Бу йўналишлар куйидагилардан иборат:

- Давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаштириш;
- Суд-ҳуқуқ тизимини ислоҳ қилиш;
- Ахборот соҳасини ислоҳ қилиш, ахборот ва сўз эркинлигини таъминлаш;
- Ўзбекистонда сайлов ҳуқуқи эркинлигини таъминлаш ва сайлов қонунчилигини ривожлантириш;
- Фуқаролик жамияти институтларини шакллантириш ва ривожлантириш;
- Демократик бозор ислоҳотларини ва иқтисодиётини либераллаштиришни янада чуқурлаштириш;

Жамият тараққиётида демократия моделларининг хилма-хиллиги демократияни миллий ва умуминсоний кадрият сифатида эътироф этилиши билан миллий ғоя мақсадлари билан муштарақ, унинг асосий тамойилларига тўғри келади ва тарихий тараққиётга муҳим аҳамиятга эга. У тарихни тўғри тушунишга уни ҳолисона ёритишга инсон омили ва инсон тараққиёти концепциясига таяниш миллий ғоянинг умумэътироф этилган демократик принциплари билан ҳамоҳангдир.

Назорат саволлари

1. Мустақиллик тушунчасининг мазмун ва моҳияти.
2. И.Каримов 1993 йил 6 май куни Олий Кенгашнинг XII сессиясида сўзлаган нутқининг моҳияти.
3. Миллий истиқлол ғоясининг шаклланиш ва ривожланиш босқичлари.
4. Президент Ислон Каримовнинг “Миллий истиқлол мафкураси – ҳалқ эътиқоди ва келажакка ишончдир” асарида кўтарилган асосий ғоялар.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йилда 25 августдаги “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Фармонининг мазмун ва моҳияти.
6. Ўзбекистонда демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясида Президентимиз томонидан ишлаб чиқилган йўналишлар.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 1992-2014.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг “Ўқув дастури, қўлланма, дарслик ва маъруза матнларида миллий ғоя, миллий мафкура асосларининг шаклланганлик аҳволини ўрганиш тўғрисида ”ги 2000 йил 29 апрел 128 сонли буйруғи

3. Каримов И.А. Асарлар 1-16-жилдлар. –Т.: Ўзбекистон, 1996-2009.
4. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. -Т.: «Ўзбекистон», 1998, 14-б.
5. Каримов И.А. Ватанзимнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг олий мақсадимиз. Т.17. – Т.: “Ўзбекистон”, 2009.
6. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанзим тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. –Т.: Ўзбекистон, 2010.
7. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: “Маънавият”, 2008.
8. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. –Т.: “Ўзбекистон”, 2009.
9. Каримов И.А. Жаҳон инқирозининг оқибатларини енгиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ва тараққий топган давлатлар даражасига кўтарилиш сари. Т.18. –Т.: “Ўзбекистон”, 2010.
10. Каримов И.А. “БМТ Саммити Мингйиллик ривожланиш мақсадларига бағишланган ялпи мажлисдаги” нутқи. // 2010 йил 21 сентябрь, www.mfa.uz
11. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси (Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси). –Т.: “Ўзбекистон”, 2010.
12. Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш йўлини изчил давом эттириш – тараққиётимизнинг муҳим омилдир” Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 18 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. // Халқ сўзи. 2010 йил 8 декабрь, № 220
13. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз ватанзим тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган ЎзР Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза, 2011 йил 21 янв. -Т.: “Ўзбекистон”, 2011.
14. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. –Т.: Ўзбекистон, 2011. -440 б.
15. Каримов И.А. Демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш – мамлакатимиз тараққиётининг асосий мезони. 19-ж. – Т.: “Ўзбекистон”, 2011.
16. Буюк ва муқаддасан, мустақил Ватан. –Т.: “Ўқитувчи” НМИУ, 2011.
17. Президент Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимда

“Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир” номли маъруза. // “Халқ сўзи”, 2011 йил 8 декабрь

18. Эргашев И, А.Холбеков «Фуқаролик жамияти ва миллий ғоя».-Т.:Академия.2007

19. Назаров Қ., Эргашев И. Миллий ғоя ва раҳбар масъулияти.Т., 2007.

20. Аббосхужаев О., Умарова Н., Қўчқаров Р. Мафкура полигонларидаги олишув. – Т.: “Академия”, 2007.

Электрон таълим ресурслари

1. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
2. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
3. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
4. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
5. www.tdpu.uz.

5-МАВЗУ. МИЛЛИЙ ҒОЯ, УНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ.

Режа:

1. Миллий онг, миллий ўзликни англаш, миллий ғоя. Миллий онгнинг маънавий асослари.
2. Миллий ғоя ва миллий мафқуранинг ўзига хос жихатлари.
3. Тараққиётнинг “Ўзбек модели”.

Таянч тушунчалар: онг, миллий онг, ўзликни англаш, миллий ўзликни англаш, миллий онг ривожи, миллий онгнинг маънавий асослари, тил, маданий мерос, тарихий хотира, урф-одатлар, анъаналар, қадриятлар, тараққиётнинг “Ўзбек модели”, маданий мерос, бадиий мерос, фалсафий мерос, илмий мерос, диний мерос, моддий ва маънавий мерос, миллий мерос, тарихий хотира, миллий маънавий қадриятлар,

Биринчи масаланинг баёни: Миллий онг миллатнинг мавжудлиги унинг тарихий тараққиёти ва истиқболи билан боғлиқ омил бўлиб, у миллатнинг шаклланиши, тараққий этиши ва абадийлигини таъминлайди. Миллий онг миллатнинг ўзи билан бирга шаклланиб боради. Миллий онг миллат билан параллел равишда узок тарихий даврда, унинг турмуш тарзи, иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ва кенг маънавий-маърифий салоҳияти таъсирида ривожланади. Миллий онг деб, миллатнинг тарихи, тақдири ва истиқболи билан боғлиқ бўлган манфаатлар ва мақсадларни ифодаловчи, миллат вакиллари фаолиятини мақсад, йўналишлар томон бошқариб турадиган ғоялар, фикрлар тизимига айтилади. Миллий онгга таъриф берганда, миллатнинг онглилиги даражасига эътибор бериш билан бирга, унинг фаоллиги даражаларини ҳам ҳисобга олиш керак бўлади.

Яъни миллатнинг манфаатлари ва мақсадларини ифода этгирувчи онг бўлса-ю, уни амалга оширувчи ҳаракат бўлмаса, миллатнинг онги, амалда ўз ифодасини топа олмайди. Шу маънода миллий онг миллат манфаатлари ва мақсадларини амалга ошириш борасидаги фаоллигининг даражаси ҳамдир. Миллий онг миллий манфаатлар сифатида, моддий ва маънавий бойликларни ишлаб чиқариш, ўзга миллатлар билан ўзаро муносабатлар жараёнида ҳам шаклланиб ва ривожланиб боради. Худди шу жараёнда миллатга хос бўлган хусусиятлар шаклланади. Ўша хусусиятлар миллатни бошқа миллатлардан ажратиб туради. Бундай ўзига хос хусусиятлар, ўз навбатида, миллий манфаат ва мақсадларни шаклланишида етакчи омил вазифасини бажаради. Шунинг учун ҳам миллатнинг барча тарихий даврлардаги ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маънавий-маърифий камолоти миллий онгда ўз ифодасини топади. Миллий онг ривожининг маънавий асосларини миллий тил, маданий мерос, тарихий хотира, урф-одат, анъаналар, қадриятлар, миллий тарбия, таълим тизими кабилар ташкил қилади. Мана шу манбадан миллат маънавий озуқа олади, улар орқали ўзини англайди. Мамлакатимиз давлат мустақиллигини қўлга киритганидан кейин миллий онг ривожланиши учун катта имкониятлар вужудга келди.

Миллий онг миллий ўзликни англашга замин ҳозирлайди. Ҳар бир миллат (элат) нинг ўз-ўзини реал субъект, муайян моддий ва маънавий бойликларнинг эгаси, ягона тил, урф-одатлар, анъаналар, қадриятлар ва давлатга мансублигини, манфаатлар ҳамда эҳтиёжлар умумийлигини тушуниб етишига миллий ўзликни англаш дейилади. Миллий ўзликни англаш миллий шаклланиш жараёнининг юқори босқичи. Миллат ўзига хос бўлган урф-одатлар, анъаналар, қадриятларни шакллантириши заминида давлат атрофига бирлашиши мумкин. Миллий ўзликни англаш- мураккаб жараён. Бу жараён миллат вакилларининг умуммиллий манфаатларини устувор қўя билиш малакаси билан бевосита боғлиқдир. Миллий ўзликни англаш миллий онгдан фарқ қилади.

Миллий онг ҳар бир миллатнинг ягона тили, урф-одатлари, анъаналари, қадриятлари ва маънавиятининг пастдан юқорига, оддийдан мураккабга томон ривожланиб боришининг муҳим мезони. Ўз навбатида, миллий онгнинг ривожланиб бориши ҳар бир миллатнинг ўз-ўзини англаш даражасига кўтаради. Миллий онг миллатнинг ўзига хослигининг муҳим белгиси бўлса, миллий ўзликни англаш миллий манфаатларни ҳимоя қилишда ички туртки берувчи маънавий-руҳий салоҳиятдир. Миллий ўзликни англаш реал моддий куч сифатида, миллат шаъни, кадр-қиммати, обрў-эътибори, ор-номуси поймол этилганда ёки миллатнинг моддий ва маънавий манфаатларига зид ҳаракатлар юзага келганда янада яққолроқ намоён бўлади. Шаъни, кадр-қиммати, ор-номуси, обрў-эътибори ва манфаатлари поймол этилганда миллат вакиллари, қайси лавозимда хизмат қилиши, бой ёки камбағал бўлишидан қатъий назар, ягона умуммиллий куч бўлиб бирлашадилар ва ўзлигини ҳимоя қиладилар. Шундай қилиб, миллий ўзликни англаш миллат манфаатларини ҳимоя қилувчи омил ҳисобланади.

Миллий ғоя эса миллатнинг ўтмиши, бугуни ва истиқболини ўзида мужассамлаштирган, унинг туб манфаатлари ва мақсадларини ифодалаб, тараққиётга хизмат қиладиган ижтимоий ғоя шаклидир.

Барча ижтимоий-маънавий ҳодисаларнинг, шу жумладан миллий ғоя ривожланишининг моддий ва маънавий асослари, объектив ва субъектив омилларини, бир томондан, жамият ҳаётидаги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маънавий-маданий жараёнлар белгилайди. Иккинчи томондан, ғоя ва мафкуралар жамиятнинг моддий-иқтисодий, сиёсий, маънавий-маърифий тараққиётига ҳал қилувчи таъсир кўрсатади. Шу нуқтаи назардан Ўзбекистоннинг бугунги ва келгуси тараққиётида мустақиллик йиллари шаклланаётган миллий истиқлол мафкураси ғоят муҳим ўрин тутади.

Президентимиз И.А.Каримов 2000 йил 6-апрелда Миллий истиқлол мафкураси концепциясининг асосий тамойилларини яратиш масаласига бағишлаб илмий ва ижодий жамоатчилик вакиллари билан ўтказилган учрашувда сўзлаган нутқида: «Миллий ғоя олдида қўйиладиган асосий талаблар ҳақида гапирмоқчи бўлсак, аввало унинг икки суянган тоғи – таянчи ҳақида фикр юритишимиз зарур. Биринчи

навбатда, миллий мафкурамиз халқимизнинг тарихий мероси, азалий анъаналарига, удумларига, тилига, динига, руҳиятига, бир сўз билан айтганда, миллий қадриятларимиз, халқимизнинг дуёқараши ва тафаккурига асосланиб, шу билан бирга, замонавий, умумбашарий, умуминсоний ютуқлардан озикланган, уларни ўзига қамраб олган ҳолда, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ манфаати ва фаровонлиги йўлида хизмат қилмоғи даркор»¹, деб таъкидлаган эди.

Шу нуқтаи назардан жамиятимиз ҳаётида, кишиларимиз онги ва қалбида миллий ғояни шакллантириб, ривожлантиришда ўтмиш маданий мерос ва миллий маънавий қадриятларимизни тиклаш ҳамда ўрганиб, ўзлаштириш ғоят муҳим аҳамиятга эга.

Ҳозирги шароитда миллий ғоя ва мафкурани ривожлантиришда маданий мероснинг ўрни қуйидаги омиллар билан белгиланади.

1. Халқимизнинг ҳаққоний тарихи, бой маданий мероси ва миллий маънавий қадриятлари ҳамда мустақиллик йиллари уларни тиклаб, ривожлантириш бўйича амалга оширилган ишларнинг мазмуни ва аҳамиятини чуқур англаш.

2. Республикамиз таълим-тарбия тизимида яратилган кенг имкониятлар ва ҳозирги давр талабларидан келиб чиқиб, миллий истиқлол ғоясини тарихий мерос билан узвий боғлиқ жиҳатларини ўқитишнинг замонавий услуб-воситаларини яратиш ва улардан самарали фойдаланиш.

3. Ғоявий таълим-тарбияда маданий меросдан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш ва бу борадаги ишларни миллий тараққиёт манфаатлари асосида узлуксиз ривожлантириб бориш.

Бу омилларнинг мазмуни ва аҳамияти маданий меросдан ғоявий-мафкуравий тарбияда қай йусинда фойдаланиш мумкин, деган масалалар билан боғлиқ.

Дунёдаги ҳар бир инсон, миллат, жамият маънавияти ва мафкурасининг реал ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, тарихий асос-манбалари ҳамда уни ривожлантириш усул-воситалари ўзига хосдир. Масалан, баъзи халқларнинг маънавияти, руҳияти, миллий ғурури, кўп жиҳатдан, улар яшаётган мамлакат (давлат)нинг моддий-иқтисодий, ҳарбий-сиёсий куч-қудратига асосланса, бошқа баъзилариники, умуман, маънавий-маданий жараёнлар билан боғлиқ. Шу нуқтаи назардан бизнинг халқимизда миллий маънавият ва мафкуранинг шаклланиб, ривожланишида ўтмиш ва бугунги маънавий-маданий жараёнлар асосий роль ўйнайди. Умумлаштириб айтганда, миллий мафкура ғарбда рационал манфаатдорликка, Шарқда миллий анъанавийликка асосланади, бўйсинади.

Кейинги тўрт-беш асрлар мобайнида рус, немис, француз, инглиз каби қатор миллатларнинг мафкуралари, асосан, умумий ижтимоий-

¹ Каримов И.А. Миллий мафкура – давлатимиз ва жамиятимиз қурилишида биз учун руҳий-маънавий куч-қувват манбаи. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т. 8. - Т.: Ўзбекистон, 2000. –Б. 463-466.

сийсий, иқтисодий жараёнлар билан боғлиқ ҳолда бошқа миллатларга раҳна солувчи улуғ миллатчилик ва буюк давлатчилик шовинизм руҳи билан бирга шаклланиб, тараққий қилган бўлса, Шарқдаги деярли барча халқларники анъанавий миллийликни сақлаб, муҳофаза қилишга қаратилган ижобий маънодаги миллатчилик ҳамда миллий мустақиллик ва тараққиёт ғоялари билан ривожланиб келмоқда. Бинобарин, ҳар бир халқнинг ғоявий, маънавий-мафкуравий тараққиёти ўзига хос реал ижтимоий-тарихий асосларга эга бўлиб, унинг ривожланиб, юксалиши ёки пасайиб, барҳам топиши тўғридан-тўғри ана шу омилларга боғлиқ. Бунга дунёдаги халқларнинг ўтмиши ва бугунидан кўплаб мисоллар келтириш мумкин.

Маданий мерос - ҳар бир халқнинг аجدодлари томонидан яратилиб, авлодлари ҳаётида янада ривожланиб борувчи моддий ва маънавий бойликлар мажмуидир. «Ҳар бир давр ва авлод ўзига хос маданий мерос яратади. Маданий меросга қараб давр ва авлодлар ҳақида ҳукм чиқарилади. Маданий мерос қандай бўлса, давр ва авлодлар ҳам шундай»³² бўлади. Шу боис маданий мероснинг инсон, миллат, жамият ҳаётидаги ўрни, аҳамияти ва қадри, уларга нисбатан муносабатлар билан боғлиқ бўлиб, бу мерос ҳар бир авлод томонидан ривожлантирилиб, бойитиб борилса, миллатнинг келгуси тараққиёти юксалиб бориши; унутилиб ёки йўқ қилиб юборилса, миллий маданият, бинобарин миллат ҳам барҳам топиши мумкин. Шу нуқтаи назардан, миллий ғояни шакллантиришда маданий мероснинг ўрни кишиларимизнинг бу меросга нисбатан муносабатлари билан белгиланади.

Шунга кўра, ўз тараққиётида жуда қадимий илдизларга эга:

- она тилимиз ва у билан боғлиқ оғзаки ва ёзма ижодиётимиз намуналари – адабий меросни;
- жаҳон илм-фани ва тафаккури тараққиёти тарихида катта ўрин тутувчи илмий, фалсафий меросни;
- турли тарихий даврларда яратилган моддий маданиятимизнинг нодир намуналари, яъни моддий меросни;
- халқимизнинг руҳий-маънавий тараққиётида муҳим аҳамиятга эга диний қадриятларни;
- кўп асрлар давомида шаклланиб, мустақиллик йиллари янги босқичларда ривожланаётган юксак миллий урф-одат, анъаналарни ҳамда маънавий маданиятимизни кишиларимиз томонидан чуқур ўрганиб, ўзлаштириши миллий ғоя ва мафкуранинг ривожланишида ғоят муҳим аҳамият касб этмоқда.

Инсоннинг олами (бу ўринда, ижтимоий маънавий борликни) билиш жараёнида пайдо бўладиган тушунчалари миллий тилда рўёбга чиқади, унда ифодаланади. Ҳар бир инсоннинг миллий маданият, қадрият, урф-одат, анъаналарни билиши, уларнинг ижтимоий-маънавий

---

³² Мустақиллик изоҳли илмий-оммабоп луғат. -Т.:Шарқ, 1998. –Б. 102.

моҳияти ва аҳамиятини чуқур тушуниб, англаши учун миллий тилни билиш тақозо қилинади. Зеро, тил - миллатнинг, инсоннинг қалби, дейишади мутафаккирлар. “Маълумки, ўзликни англаш, миллий онг ва тафаккурнинг ифодаси, авлодлар ўртасидаги руҳий-маънавий боғлиқлик тил орқали намоён бўлади, - дейди Президентимиз И.Каримов. - Жамики эзгу фазилатлар инсон қалбига, аввало, она алласи, она тилининг бетакрор жозибаси билан сингади. Она тили – бу миллатнинг руҳидир”.³³ Шу боис инсонни, у мансуб миллатнинг қалбини, маънавиятини билиш учун унинг тилини ўрганиш лозим. Бинобарин миллатга, миллийликка эътибор ҳам, ҳурмат ҳам унинг тилини билишдан бошланади.

Фанларда тўлиқ исботланганидек, тил – онгнинг ифодаланиш шакли бўлсада, у миллий онг тараққиётига жуда катта, баъзан эса, ҳал қилувчи таъсир кўрсатади. Хусусан, бу ҳол инсонлардаги маънавий-руҳий хусусиятларнинг миллий характердалиги назарда тутилса, аниқ-равшан кўринади. Масалан, ўз миллий тилини билмайдиган одамда шу миллатга хос миллий онг ҳам шаклланиб, ривожланмайди. Миллий онг ва тафаккурсиз эса миллий ғоя ва мафкура бўлмайди. Бинобарин, миллий ғоянинг шаклланишида тилни билиш, уни ҳурматлаш ва қадрлаш ғоят муҳим ўрин тутаяди.

Мустақиллигимиз туфайли асл ҳолида тикланиб ҳаётимизга қайтарилаётган ноёб ва бебаҳо халқ оғзаки ҳамда ёзма ижодиётимиз намуналари «Алпомиш», «Гурўгли», «Равшан», «Авазхон», «Ойсулув», «Қирққиз» каби қатор дostonлар, бадиий адабиётимизнинг бошқа кўплаб намуналари, турли хил эртақлар, мақоллар, маталлар, термалар, латифа ва қизиқчилик, фольклор асарлари эндиликда халқимиз ижтимоий-маънавий ҳаётига янги мазмун бахш этмоқда. Истиқлол йиллари бундай меросларимизни ҳар томонлама ўрганиб, янги босқичларда ривожлантириш ва улардан жамиятимиз эҳтиёжлари йўлида кенг фойдаланиш энг муҳим вазифалардан бўлиб қолди. Хусусан, ўтмиш маънавий меросимиз ичида алоҳида ўрин тутувчи халқ дostonлари бугунги кунда ғоявий-мафкуравий тарбияда жуда катта аҳамиятга эга.

Умуман, ноёб халқ дostonларимизнинг тикланиб, ҳаётимизга қайтиши халқимиз миллий маънавий уйғонишининг, ўз-ўзини англаши ва миллий мафкурасига эга бўлишининг рамзидир.

Халқимизнинг миллий маданий мероси ва маънавий кадриятларининг катта қисмини ўтмиш аждодларимиз яратган фалсафий мерос ташкил қилади. Фалсафий меросимиз Шарқ ижтимоий-фалсафий фикрлари тараққиёти тарихида жуда катта ўрин тутаяди. Масалан, немис классик фалсафасини билмасдан туриб, янги замон европа фалсафасини, ўтмиш ўзбек фалсафасини ўрганмасдан туриб эса, Шарқ фалсафасининг моҳиятини тўла ва тўғри тушуниб бўлмайди. Шунингдек, Европа ва Ғарб фалсафасининг шаклланиши тарихида бизнинг ҳам фалсафий меросимиз муҳим роль ўйнаганлигини алоҳида таъкидлаш лозим. Чунончи,

³³ Каримов И. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.:“Маънавият”, 2008. –Б. 83.

зардўштилик дини тарихини чуқур ўрганиб, тўрт жилдлик китоб ёзган инглиз олимаси Мэри Бойс ўз тадқиқотларида қадимги Юнонистондаги ижтимоий-фалсафий фикрлар тараққиётини бошлаб берган Милет мактаби фалсафаси, асосан, Авесто маданияти, яъни зардўштилик таълимоти таъсирида шаклланганлигини кўрсатади. У Иониядаги (Қадимги Юнонистондаги) Милет донишмандларининг фалсафий қарашларига «таъсир фақат бир томонлама, зардўштилик томонидан бўлган» деб ёзади.³⁴

Юқорида айтилганлардан келиб чиқиб:

1. Миллий ғоя ва мафқурани шакллантириб, ривожлантиришда муҳим ўрин тутувчи ўтмиш маданий мерос ва миллий маънавий қадриятларимизни, биринчидан, мустақил тараққиётимиз манфаатлари нуқтаи назаридан янгича илмий услуб ва тамойиллар, руҳий-маънавий мезонлар асосида объектив ўрганиб, ёритиш, иккинчидан, шу тариқа юзага келган ўтмиш маданий меросимиз ҳақидаги назарий билимларни давлатимиз ва жамиятимиз ғоявий-мафқуравий тараққиётининг амалий масалалари билан боғлаш зарур.

Бу - ғоявий-мафқуравий ишларимизда тарихий меросимизнинг ўрнини, шунингдек, яқин ўтмишимиздаги мустамлакачиликнинг моҳиятини ва айни пайтда, мустақилликнинг аҳамиятини, жамиятимизнинг бугунги ва келгуси ривожланиш йўналишларини теран англаб олишга катта ёрдам беради.

2. Шунини қайд қилиш лозимки, Ўзбекистон заминида тарихан юзага келган улкан маданий мерос умуминсоният маданияти тараққиёти билан бирга, унинг ажралмас бўлаги сифатида шаклланиб, ривожланган. Аммо, шу билан бирга, бу мерос ўзига хос хусусиятларга, бетакрор кўринишларга ҳам эга бўлиб, яқинларгача унинг яхлит дунё маданиятидаги ўрни ўз нуфузи даражасида эътироф этилмас эди. Шунинг учун, мамлакатимиз мустақилликка эришгач, юксак ривожланиш имкониятларига эга бўлган ушбу маданий меросни, аввало, ана шу ўзига хос томонларини кенг тараққий эттириб, унинг умумжаҳон маданиятидаги мавқеини тиклаш, бу борадаги энг муҳим вазифалардандир.

3. Ҳар қандай ижтимоий-маънавий ҳодиса муайян тарихий асосларда, жамият ҳаётидаги объектив шарт-шароитлар ва субъектив омиллар таъсирида шаклланиб, ривожланади. Шу боис, бугунги кунда миллий мафқурани ривожлантириш ва ғоявий тарбия самарадорлигини оширишда ғоя ва мафқуралар тарихини ўрганиш ғоят муҳим аҳамиятга эга. Бинобарин, бу йўналишдаги ишларга алоҳида эътибор қаратиш: ғоявий-мафқуравий соҳада ўтмиш тажрибаларидан самарали фойдаланиш, ғоявий тарбиянинг ретроспектив асосларини мустаҳкамлаш, умуман, миллий мафқурани индивидуал ва ижтимоий даражаларда,

³⁴Қаранг: Boyce M. A. History of zoroastrianism, V. 1. leiden - Koln, 1982, -P. 153.

микро ва макро босқичларда изчил ривожлантириш имкониятларини кенгайтиради.

4. «Буюк давлат, буюк келажагимизга эришиш учун оқил, маърифатли, айна пайтда ўзининг ўтмиши, улуғ қадриятлари, миллати билан фахрланадиган ва келажакка ишонадиган инсонларни тарбиялашимиз керак»¹. Шу нуқтаи назардан, бизнинг маънавий-маърифий тараққиётимизнинг асосий мақсади, ҳар томонлама етук - Комил инсонни шакллантиришдир. Бундай инсонларни тарбиялаш эса, миллий ғояни халқимиз эътиқодига айлантириш билан узвий боғлиқдир.

Шунинг учун халқимиз ўтмиши ва ҳозирги ҳаётида яратилган маънавий-маданий ва ғоявий-мафкуравий қадриятлардан юртимиздаги таълим-тарбия тизими ва ижтимоий-маданий тузулмалардаги турли босқич, шакл ва йўналишлар: оила, боғча, мактаб, олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг, шунингдек, юртимиздаги маҳаллалар, маданий-маърифий муассасалар, оммавий ахборот воситалари, жисмоний тарбия ва спорт, адабиёт, санъат ва дин билан боғлиқ соҳаларнинг фаолиятида миллий ғояни халқимиз онги ва қалбига чуқур сингдиришда кенг фойдаланиш кутилган натижаларни бериши муқаррар.

Бу борадаги ишларни Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонуни, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, Президентимиз И.А.Каримов асарларида ифодаланган назарий фикрлар, йўл-йўриқ, кўрсатмалар ҳамда миллий ғояни ўқитиш ва тарғиб-ташвиқ қилишга доир илмий-услубий тавсиялар асосида олиб бориш муҳим аҳамиятга эга.

Иккинчи масаланинг баёни: Жамиятни эркинлаштириш ва демократлаштириш миллий ғояни халқимиз онги ва қалбига сингдиришнинг муҳим шартидир. Миллий ғоя сиёсий воқеликни уйғунлаштириб, турли шахслар, ижтимоий гуруҳлар эҳтиёжларини мутаносиблаштиради, уларни мавжуд имкониятлар асосида бир-бири билан яқинлаштиради ва шу маънода демократик қадриятларнинг нуфузини оширади. Кишилар онгини маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик, миллий маҳдудлик каби ижтимоий иллатлар асоратидан поклаш, ёт ғояларга нисбатан мафкуравий иммунитетни шакллантириш, мафкуравий курашда тўғри йўл танлаш ва жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш, ғоявий-мафкуравий ишларни демократиялаш билан боғлиқ ҳозирги даврдаги энг муҳим вазифалардандир.

Миллий ғоя кучли давлатдан кучли жамият сари бориш концепциясига асосланади ва шундан келиб чиқиб, у сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ҳаётнинг барча соҳаларини эркинлаштириш ва демократлаштиришда ҳаётий манфаат ва мақсадлар уйғунлигини таъминловчи омил бўлиб хизмат қилади.

---

¹ Каримов И.А. Илму Фан мамлакат тараққиётига хизмат қилсин. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. Т. 2. -Т. : Ўзбекистон, 1996. -Б. 261.

Мамлакатимиз мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб ўз ривожланишининг аниқ йўналишларини белгилаб олди. Президентимиз И.А.Каримов бу йўналишларнинг мазмун ва маъносига тўхталиб, мамлакатнинг сиёсий, иқтисодий ҳаётини, давлат ва жамият қурилишини эркинлаштириш ва демократлаштириш устувор йўналиш эканлигини таъкидлади.¹ Ҳозирги даврда жамият ҳаётининг барча соҳаларини эркинлаштириш ва демократиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган барча ўзгаришларнинг асосий бўғини эканлиги билан характерланади. Мустақиллик йилларидаги эркинлаштириш жараёнлари, жамиятни демократиялаштириш натижалари бу йўлда эришилган дастлабки босқич сифатида баҳоланмоқда. Айтиш жоизки, иқтисодий, сиёсий соҳани, ҳуқуқий демократик давлат ҳамда фуқаролик жамияти қурилишини янада эркинлаштириш, демократиялаш ва модернизациялаш билан боғлиқ аниқ вазифалар белгилаб олинди.

Президентимиз И.Каримовнинг 2005 йил Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қўшма мажлисида “Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир” номли маърузасида бу борадаги вазифалар аниқ-равшан кўрсатиб берилди. Чунинчи, “Мустақилликни мустаҳкамлаш, жамиятни демократлаштириш ва янгилаш биз учун ҳамisha биринчи даражали устувор мақсад ва вазифа бўлиб қолаверади”, деб таъкидланди, маърузада.³⁵ Миллий ғоянинг стратегик йўналишлари, вазифалари ва истиқболдаги ривожланиш хусусиятлари айтиш жоизки шу вазифалар билан узвий боғлиқдир.

Истиқлолимизнинг илк кунлариданоқ халқимизнинг эски, қотиб қолган мафкуравий ақидалардан воз кечиб, маънавий янгилинишига, одамларнинг онги ва қалбига миллий ғояни сингдиришга қаратилган аниқ сиёсат олиб бораётганлиги, юртдошларимизнинг тафаккурини ўзгартиришда, ислохотларни жорий этишда янгича ёндашувларни шакллантириш, жамиятимизда диний бағрикенглик, миллатлараро тотувлик ва барча ижтимоий гуруҳлар ўртасида аҳилликни мустаҳкамлашда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Маълумки, фуқаролик жамияти асосларини барпо этишнинг муҳим йўналиши, маънавият ва маърифат соҳасида баркамол шахсни шакллантириш борасида узлуксиз иш олиб боришдан иборат. Бу ҳаётий тамойил жамият ривожининг асоси ва шартига айланмоғи ҳамда ўзида яхлит бир тизимни мужассам этмоғи лозим. Ушбу тизим марказида маънавият, ахлоқ-одоб, маърифат каби ўлмас қадриятлар турмоғи керак. Мана шу уч буюк қадриятни халқимиз асрлар давомида эъзозлаб келган. Бизнинг муқаддас динимиз ҳам, бутун Шарқ фалсафаси ҳам бу

¹ Қаранг: Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т.7. –Т.: Ўзбекистон, 1999. –Б.379.

³⁵ Каримов И. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. –Т.: “Ўзбекистон”, 2005. –Б.36.

қадриятларни улуғлаган, уларни ижтимоий тараққиётнинг энг муҳим шартлари деб билган. Мана шундай чинакам инсоний фазилатларга эга бўлган ёки шунга интиланган одам демократия неъматларининг оддий истемолчиси эмас, балки уларнинг фаол яратувчиси ва ҳимоячисига айланади. Ана шунда демократия ва фуқаролик жамияти асосларини амалда барпо этиш, инсон ҳақ-ҳуқуқларини ва эркинликларини таъминлаш мумкин бўлади. Шундагина инсон ўз мамлакатининг том маънодаги муносиб фуқароси бўла олади. Дарҳақиқат, буюк аждодимиз Абу Наср Фаробийнинг «Фозил одамлар шахри» асаридаги билим, фан, ахлоқ ва маърифат соҳасида юксак даражага кўтарилган жамиятгина ижтимоий тараққиётда самарали натижаларга эриша олиши мумкин, деган фикрида жуда катта маъно бор.

Истиқлолга эришгандан сўнг Ўзбекистон демократик, адолатли, фуқаролик жамиятни барпо этиш йўлини танлади. Президентимиз И.А.Каримов айтганидек, «Демократик жамиятни қуриш кўп миллатли Ўзбекистон халқи манфаатларига тўла мос тушади. Бу халқ ўзининг эрк, бахт–саодат, фаровонлик тўғрисидаги орзуларини ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида ўтказилаётган ислохотлар билан боғлайди. Бу ислохотлар халққа нима бериши муҳимдир. Кишилар ҳаётида яхшилик томон қандай ўзгаришлар бўлиши, уларнинг ҳаёти қанчалик тўқ, бой, гўзал бўлиши, инсон ўзини нақадар чинакам эркин ҳис этиши, ўз меҳнатининг, ўз тақдирининг, ўз мамлакатининг эгаси бўлиши муҳимдир»³⁶.

Бу сиёсий соҳада демократлаштириш, аҳолининг сиёсий фаоллигини кучайтириш, фуқаролик жамиятини шакллантириш, демократик институтлар фаолиятини йўлга қўйиш ва жонлаштириш, сўз ва фикр эркинлигини ривожлантиришни кўзда тутаяди. Иқтисодий соҳада эркинлаштиришнинг туб моҳияти мулкка муносабатни ўзгартириш, мулкдорлар табақасини вужудга келтириш, иқтисодий фаолият ташаббусини рағбатлантириш, хусусий мулк дахлсизлигини қонунан ва амалда кафолатлашдан иборат. Юртбошимизнинг жамият маънавиятини юксалтиришни эркин фуқаролар жамиятини барпо этиш, янги шахсни шакллантиришнинг устувор йўналиши деб эълон этгани бежиз эмас. Зеро, сиёсий ва иқтисодий ҳаётни эркинлаштириш ўз ҳақ-ҳуқуқини таниган, қадр-қимматини билган, курашчан, фаол ватанпарвар шахсларнинг бўлишини тақозо этади.

Миллий ғоя инсонпарварлик тамойилига амал қилишни тақозо этади. Мамлакатимизда инсонпарвар ва демократик жамият барпо этилмоқда. Биз халқимизнинг муқаддас қадриятлари ҳамда улкан тарихий меросига таяниб, шунингдек, умумэтироф этилган демократик тамойил

³⁶ Каримов И. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т.3. –Т.:Ўзбекистон, 1996. –Б. 352.

ва меъёрларга риоя қилган ҳолда, инсонпарвар жамият барпо этмоқдамиз. Бугунга келиб мустабид тузум асоратларидан, унинг ғайриинсоний ғояларидан, шунингдек яқка мафкурачилик амалидан халос бўлдик. Ҳозирги мураккаб ривожланиш босқичида Ўзбекистоннинг демократик истиқболлини жамиятда инсоннинг туб манфаатларига мос ижтимоий муносабатларни шакллантириш орқалигина таъминлаш мумкин. Бунда миллий ғоянинг инсонпарварлик ва демократик тамойиллари мазмуни инсон ва жамият манфаатлари уйғунлигини белгилаб берувчи таянч нуқта ва жипслаштирувчи куч ҳисобланади.

Миллат тафаккури, руҳияти ва фикрлаш тарзи қарашлар хилма-хиллигини асло инкор этмайди. Халқимизнинг «Кенгашли тўй тарқамас» деган мақоли ҳам фикримизни тасдиқлайди. Умумбашарий демократик тамойилларнинг ҳаётимиздан мустаҳкам ўрин олиши, маънавий куч-қудратимиз тимсоли бўлган миллий ғояда акс этган инсонпарвар тузум, барқарор тараққиёт, хавфсизлик, миллий давлатчиликнинг маънавий таянчлари нечоғлик мустаҳкам бўлишига боғлиқ.

Ўзбекистон Конституцияси ва қонунларида фуқароларимизнинг ҳуқуқлари тўла кафолатланган. Ушбу ҳуқуқий асосга таянган ҳолда ғайриинсоний қарашларнинг ҳаётимизга таъсиридан мутлоқ халос бўлиш, миллатнинг куч қудратини заифлаштирувчи айрим маънавий нуқсонларга барҳам бериш жараёни изчил амалга оширилиши керак. Бу эса демократия моҳиятини том маънода англаб етишни, ҳокимият органлари ва фуқаролар ўртасидаги муносабатлар маданиятини юқори савияга кўтаришни талаб этади.

Мамлакатимизда демократик жараёнлар ривожланиши ва жамият ҳаётини янги шароитга мос равишда маънавий-маърифий янгиланиш, одамларни ана шу жараёнларга мослашуви бозор муносабатлари шаклланишидан орқада қолаётганлиги кузатилмоқда.

Шунингдек, жамиятнинг демократиялашуви учун яратилган имкониятлар, ҳуқуқий базалар билан уларнинг реал ҳаётга айланиши ўртасида номутаносиблик сезилмоқда. Юртимизда жамиятни демократиялашуви учун ҳуқуқий база ва имкониятлар яратилган. Аммо, уларнинг реал амалга ошуви мавжуд эҳтиёж даражасидан орқада қолмоқда.

Бугунги кунда бизнинг турмуш тарзимизга, руҳиятимизга турли маънавий-маърифий хуружлар бўлмоқда, «демократия» ва «эркинлик» ниқоби остида сохта демократия ва эркинлик ғоялари турли усуллар орқали узлуксиз равишда тикиштириляпти. Ҳозир бизнинг миллий тушунчаларимизни барбод этишга, мафкуравий иммунитетимизни сусайтиришга, ёшларимизни дурагайлаштиришга қаратилган тажовузларни, мунтазам ҳаракатларни сезиб турибмиз. Бугунги кунда инсон қалбини эгаллаш учун бутун дунёда тўхтовсиз кураш кетаяпти. Бу зарарли ғояларга қарши халқимизнинг ор-номуси, имон-эътиқоди, маънавий қадрияти мафкуравий иммунитет вазифасини ўташи зарур.

Юртбошимизнинг «Бугунги кунда ғояни таъқиқ билан, маъмурий чоралар билан енгиб бўлмайди. Ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан баҳсга киришиш, олишиши мумкин»,¹ - деган фикрлари ҳар бир ватандошимиз учун дастуруламал бўлиши керак.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 11 йиллигига бағишланган тантанали маросимда И.Каримов миллий уйғониш руҳи, миллий ғоя ҳаётимизга тобора чуқурроқ кириб бормоқда деб таъкидлади. Шунингдек, давлатимиз раҳбари ўз нутқида ҳозирги пайтда баъзи хорижий мамлакатларда турли ғоя ва қарашлар ниқоби остида бизнинг миллий кадриятларимизга, умуман барча миллат вакиллари ҳурмат қиладиган инсонийлик тамойилларига мутлақо тўғри келмайдиган номақбул ҳаракатлар телевидение орқали тез-тез кўзга ташланиб туришини афсус билан айтиб ўтди. Дарҳақиқат, бундай ғайриинсоний ҳаракатларни кўрганда, инсон беихтиёр ўйлаб қолади: Аслида демократиядан мақсад инсоннинг кадр-қимматини жойига қўйиш эмасми? Куппа кундуз куни қип-яланғоч кўчага чиқиб турли намоёнлар ўтказиб кимларнидир ҳуқуқини талаб қилмоқчи бўлаётган кимсалар аслида одамзоднинг энг буюк бойлиги бўлмиш юксак туйғуларни ерга урмаяптими, ақл–заковат ва тафаккур, ор–номус соҳиби бўлган инсоннинг кадрини тушурмаяптими?

Инсонийликни ҳар нарсадан азиз билган халқимиз бундай «демократия», бундай «эркинлик»ни асло қабул қилолмайди. Шу сабабли ҳам бундай зарарли ғоя ва ҳаракатларнинг турмуш тарзимизга кириб, ёшларнинг қалбини эгаллаши ва миллий урф–одат, кадриятларимизни қадрсизлантиришига муросасиз бўлиш ҳар бир маърифатли инсоннинг ватанпарварлик бурчидир.

Айрим кучлар томонидан «демократия тарғиботи» шаклида амалга оширилаётган ишлар тўғридан–тўғри Ғарб турмуш тарзининг зўрма зўраки тикиштирилишига айланиб кетаяпти. Бир пайтлар «жаҳон пролетариати инқилоби» қандай экспорт қилинган бўлса, бугун беҳаёлик, уятсизлик, шафқатсизлик ва зўравонлик сингари ноинсоний тушунчалар шундай экспорт қилинаяпти. Бундай зарарли ғояларга қарши ёшларда мафкуравий иммунитетни шакллантиришнинг зарурлиги тўғрисидаги Президентимизнинг қуйидаги фикрлари ўринли. Яъни, «Ҳар қандай касалликнинг олдини олиш учун, аввало, киши организмда унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам фарзандларимиз юрагида она Ватанга, бой тарихимизга, ота–боболаримизнинг муқаддас динига соғлом

---

¹ Каримов И. Жамятимиз мафкураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т.7. -Т.: Ўзбекистон, 1999. –Б.88

муносабатни қарор топтиришимиз, таъбир жоиз бўлса, уларнинг мафкуравий иммунитетини кучайтиришимиз зарур»¹.

Ушбу омилларнинг мустақиллигимизга ва миллий маънавиятимизга зарарини эътиборга олиб, Юртбошимиз «Миллатни асраш керак» деган ғояни қайта-қайта уқтиради. Миллатни асраш ўзлигимизни, одоб-ахлоқимизни, меросимиз, қадриятларимиз ва миллий руҳимизни зарарли ғоялар ва мафкуралар таъсиридан ҳимоялаб, уларга қарши курашиш фуқароларимиз ва ёшларимиз қалбида мафкуравий иммунитетни шакллантириш деган маънони ҳам англатади. Шу сабабдан мустақил Ўзбекистонда ҳозирги даврда миллат, жамият, давлатнинг бирлаштирувчи байроғи бўлган миллий ғоя ва мафкурани халқимиз онгига сингдириш борасида кенг қўламли маънавий–маърифий ишлар олиб борилмоқда

Мамлакатимизда амалга оширилаётган демократик ўзгаришлар ва эркинлаштириш жараёнларини янада чуқурлаштириш, миллий–маънавий салоҳиятни ривожлантириш, ёшлар онгига миллий ғоянинг демократик ва гуманистик мазмунини сингдириш муҳим вазифадир.

Мустақил Ўзбекистон ҳуқуқий демократик давлат қурилишининг ўзига хос йўлини, яъни жаҳонда эътироф этилган «ўзбек модели»ни танлаган. Ўтган йиллар ичида ҳар жиҳатдан қўлга киритган ютуқларимиз билан фахрлансак арзийди. Ана шу муваффақиятларда мустақил тараққиётимизнинг туб манфаат ва мақсадларини ифодаловчи ғоялар тизими - миллий мафкура ҳам муҳим роль ўйнамоқда.

Учинчи масаланинг баёни: Ҳар қандай тарихий даврда, ҳар бир мамлакатда: юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғояси жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий ривожланиш даражасини белгилашда муштараклашган универсал мезон ҳисобланиб, миллат, элат ва халқларнинг тарихий шаклланган менталитетига, манфаатларига мос келади. Шу нуқтаи назардан, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғояси билан бевосита боғлиқ ва унинг мазмунини ифодаладиган ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий-маданий ҳодисалар ривожланишининг объектив шарт-шароитларини, субъектив омилларини, чуқур ўрганиш ҳамда назарий-концептуал асосларини ишлаб чиқиш ғоят долзарб илмий муаммодир.

Ўзбекистон халқининг миллий ғояси ва мустақиллик фалсафасининг асосчиси Ислом Каримовдир. Хусусан, илмий-концептуал жиҳатдан мамлакатимиз миллий тараққиёт йўлини, озод ва обод юрт тинчлигининг истиқболлари стратегияси ҳамда тактикасини асослаб бериш, мустақиллик йилларида қўлга киритилган катта муваффақиятларнинг амалий тажрибалари бевосита Ислом Каримов номи билан боғлиқ бўлиб, Ватан ва миллат олдидаги буюк хизматларидир.

---

¹ Каримов И. Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард мақсадимиз. Т.8. -Т. :Ўзбекистон, 2000. –Б. 494.

Умуман инсоният тарихий тараққиёти тажрибаси, хусусан мустақил Ўзбекистон ривожланишининг «ўзбек модели» теран илмий-фалсафий тафаккур натижасидир. Дарҳақиқат, ижтимоий-сиёсий фикрлар тарихида қиёси бўлмаган «беш тамойил»нинг ишлаб чиқилиши ва изчил амалга оширилиши умуминсоният цивилизацияси тараққиётини муҳим назарий хулосалар ва амалий тажрибалар билан бойитишга олиб келди.

Биз бу тамойилларнинг юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғояси билан боғлиқлик жиҳатларини кўриб чиқадиган бўлсак, уларнинг мавжудлиги ва ривожланишидаги объектив-субъектив омиллар ҳамда шарт-шароитлари бирлиги яққол намоён бўлади.

Биринчидан, иқтисодиётнинг сиёсатдан устуворлиги тамойили, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлигини таъминлайдиган ижтимоий-сиёсий омиллар таркибидаги иқтисодий детерминизм ғояларидан тубдан фарқ қилади. Зеро, мустақилликка эришгандан кейин мамлакат олдида турган вазифалар тизими ва уларни ҳал қилиш кетма-кетлиги нуқтаи назаридан иқтисодиётни ривожлантириш, биринчи навбатда кун тартибига қўйилди. Чунки, иқтисодиётни мустабид тузумдан мерос қолган тоталитаризм, волюнтаризм, субъективизмга асосланган ҳукмрон коммунистик ғоя ва мафкуранинг, сиёсий тизимнинг исканжасидан халос қилмасдан, Ватан равнақини, юрт тинчлигини, халқ фаровонлигини таъминлайдиган демократик ислохотларни амалга ошириш мумкин эмас эди.

Ислохотларнинг биринчи босқичида Ўзбекистоннинг миллий тарихий тараққиёт хусусиятларини, демографик-этнографик, маданий структурасини, ишлаб чиқаришнинг мустабид тузум шароитида шаклланган таркибий тузилишини ҳар томонлама эътиборга олиб, иқтисодиётни эркинлаштиришдан иборат ислохотлар - ижтимоий-сиёсий муносабатларни жамиятнинг объектив қонуниятлари асосида ташкил қилиши, унда инсон омилнинг ролини ошириш - барқарор ривожланишнинг зарурий шarti эди. Бунда «энг муҳим устувор масала - бу кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг жадал ривожланишини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, шу асосда аҳоли бандлигини ва фаровонлигини ошириш муаммоларини ҳал этишдан иборатдир».³⁷

Бу соҳада қўлга киритилган муваффақиятлар кейинги йилларнинг режаларини тузиш, уларни амалга оширишнинг реал имкониятларини қидириб топишни тақозо қилмоқда. 2008 йилда «кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ялпи ички маҳсулот таркибидаги улушини 48 фоизга, 2010 йилга бориб эса, 50-52 фоизга, хизмат кўрсатиш соҳасининг салмоғини тегишли равишда 45 ва 49 фоизга етказиш учун бугун бизда барча асосларимиз бор. 2010 йилда янги ташкил этилаётган иш

---

³⁷ Каримов И. А. Демократик ҳуқуқий давлат, эркин иқтисодиёт талабларини тўлиқ жорий этиш, фуқаролик жамияти асосларини қуриш-фаровон ҳаётимиз гаровидир. Жаиятимизни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир. Т.15. –Т.: Ўзбекистон, 2007. –Б.199.

ўринларини касаначилик асосида 250 мингтага етказиш»³⁸ кўзда тутилмоқда.

Иқтисодий ислохотларнинг жамият сиёсий тизимини ўзгартиришга нисбатан устуворлигини таъминлаш, мафкура якка ҳокимлигидан ҳоли қилиш натижасида, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаравонлиги ғоясини амалга оширишнинг қуйидаги имкониятлари вужудга келди. Яъни: 1) жамиятни бошқараётган мавжуд сиёсий тизимнинг пароканда бўлиши натижасида, муқаррар тарзда, келиб чиқиши мумкин бўлган ҳокимият талашиш, сиёсий бошбошдоқлик, анархия ҳодисасининг олди олинди, жамият ижтимоий-сиёсий «иклимнинг» мўътадиллиги, мамлакатда тинчлик ва барқарорлик таъминланди; 2) иқтисодиётни сиёсатдан босқичма-босқич эркинлаштириш натижасида муқобил мулкчилик шакллариининг вужудга келиши иқтисодий ишлаб чиқариш соҳасининг таркибий ўзгаришларига асос бўлди; 3) сиёсий тизими шаклидан қатъий назар турли мамлакатлар билан иқтисодий муносабатлар ўрнатиш, «очиқ эшик» сиёсати чет эл инвестицияси кириб келишига имконият яратди; 4) кишилар онгидаги мустабид тузумдан қолган боқимандалик кайфияти барҳам топиб, ташаббускорлик, тадбиркорлик сифатлари қарор топди.

Иқтисодиётнинг сиёсатдан устуворлигини таъминлаш, уни «эркинлаштиришдаги бош вазифа - энг аввало, давлатнинг назоратчилик ва бошқарувчилик вазифаларини - функцияларини қисқартириш, унинг корхоналар хўжалик фаолиятига аралашувини чеклашдан иборат бўлди.

Булар ўз навбатида, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаравонлиги ғоясини амалга оширишнинг, миллий мустақилликни мустаҳкамлашнинг зарурий иқтисодий шарт-шароитларини яратиб берди. Натижада, «яқин уч йилда иш ҳақини 2-2,5 баробар ошириш бўйича ўз олдимизга қўйган стратегик вазифага мувофиқ, 2007 йилда иш ҳақи, пенсия, стипендия ва нафақалар миқдори 1,5 баробар кўпайтирилди. 2007 йил декабрида ўртача ойлик иш ҳақи, хўжалик субъектлари ва бюджет соҳаларини ҳисобга олган ҳолда, 210 АҚШ доллари миқдорига тенг бўлди».³⁹

Иккинчидан, жамиятнинг ҳар қандай тарихий ривожланиш босқичларида, давлат сиёсий устқурманинг муштарақлашган асосий элементи сифатида, ижтимоий-сиёсий муносабатларни *ташкиллаштириш, бошқариш ва назорат қилиш*да муҳим рол ўйнайди. “Айниқса, ўтиш даврида давлатнинг бош ислохотчи сифатидаги ролини ислохотларни жорий этишнинг асосий шартларидан бири тариқасида қатъий белгилаб олганимиз иқтисодиётнинг универсал талаб ва

³⁸ Каримов И.А. Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир. Ўзбекистон республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2007 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2008 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузасидан: «Халқ сўзи», 2008 йил 9 феврал.

³⁹Каримов И. Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир. «Халқ сўзи», 2008 йил 9 феврал.

мезонларини миллий маънавиятимиз хусусиятлари билан уйғунлаштиришда гоят муҳим аҳамият касб этди”.⁴⁰

Инсоният тараққиётининг тарихий тажрибалари демократик тамойилларга асосланган давлатгина бош ислоҳотчилик ролини бажариши мумкинлигини назарий ва амалий жиҳатлардан исботлаб берган. Дарҳақиқат, жамият сиёсий институтлари ичида давлатнинг бош ислоҳотчилик ролини белгилайдиган куч-қудрати, аввало, демократик институтларнинг мустақил фаолият кўрсатиши учун шарт-шароит яратиш, фуқаролар ва жамиятнинг барча сиёсий, ижтимоий салоҳиятини рўёбга чиқариш, тадбиркорлик ва иқтисодий ташаббуслар эркинлиги учун зарур имкониятларни ташкил этиб бериш қобилияти билан ўлчанади.

Ўзбекистонда миллий мустақилликни мустаҳкамлаш ва юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғоясини амалга оширишда давлатнинг бош ислоҳотчилик роли куйидаги хусусиятларида намоён бўлади: 1) давлат - сиёсий ҳокимиятнинг узвий муштараклашган институтлари тизимига эга бўлиб, миллий ғояни амалга оширадиган, стратегик мақсадларга йўналтирилган ички ва ташқи функцияларини бажаришнинг мукамал механизмларига, воситаларига эга; 2) давлатнинг демократик конституционализмга асосланган қонуний-ҳуқуқий тамойиллари ва уларнинг юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги манфаатларига мос келиши бош ислоҳотчилик роли самарадорлигини белгилайдиган мезон ҳисобланади; 3) давлатнинг ижтимоий-сиёсий муносабатларни ташкиллаштириш, бошқариш ва назорат қилиш жарёнида ислоҳотчилик ролини такомиллаштириб бориши юрт тинчлиги, Ватан равнақи ва халқ фаровонлигини таъминлаш даражаси билан ўлчанади; 4) Миллий тараққиётнинг юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғояларини амалга оширилиши давлатнинг ислоҳотчилик роли натижаси бўлиб қолмасдан, шу билан биргаликда, унинг мавжудлиги шарти ва ривожланишини таъминлайдиган омилларидир.

Учинчидан, инсоният жамиятининг ҳар қандай босқичида, умуман ижтимоий-сиёсий муносабатларни, хусусан ғоявий-мафкуравий муносабатларни ташкиллаштириш, бошқариш ва назорат қилиш муайян қонунларни тақозо қилган. Бу қонунларни яратиш «технологияси», уларга қатъий амал қилиш механизмлари мукамаллиги жамият, шахс ва бошқа ижтимоий-сиёсий институтлар томонидан устуворлигини таъминлаш даражасига боғлиқ бўлади.

қонунларнинг жамият тараққиёти эҳтиёжларидан келиб чиқиб, миллий ва умуминсоний манфаатларига мослиги - юрт тинчлигини, Ватан равнақини, халқ фаровонлигини таъминлашнинг зарурий шартидир. Зеро, умумдемократик тамойилларга асосланган қонунлар устуворлиги миллий тараққиётнинг асосий ғояларини амалга ошириш йўналишларини

⁴⁰ Каримов И. А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.:“Маънавият”, 2008. –Б. 108.

белгилайдиган мезонлар тизимида алоҳида аҳамиятга эга. Чунки, бу ғояларни инсон онгига сингдириш, амалий ҳаётига жорий этиш: 1) жамият ривожланишини ташкиллаштирувчи, бошқарувчи ва назорат қилувчи қонунлар устуворлигини ҳамманинг бирдек эътироф этиши ҳамда истисносиз бажаришига; 2) қонунларни яратувчи ва қабул қилувчи демократик институтлар фаолияти, уларни амалга ошириш усуллари ва воситаларидаги миллий хусусиятларининг умуминсоний андазаларга мослигига; 3) жамиятнинг динамик ўзгаришига мос мавжуд қонунлар тизими ўзгаришини тақозо қиладиган объектив зарурият ва эҳтиёжни ўз вақтида англаш асосида қонунларни таҳрир қилишга; 4) аҳоли турли қатламларининг ҳуқуқий онги ва маданиятини ривожлантириш ҳамда уларни юрт тинчлиги, Ватан равнақи ва халқ фаровонлиги учун хизмат қилишга йўналтиришга боғлиқ бўлади.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, аксарият ҳолатларда қонун устуворлиги ҳақида гапирилганда, ҳуқуқий қонунлар назарда тутилади, Ваҳоланки, табиат, жамият ва инсон тафаккурининг ривожланиш қонунлари объектив характерга эга бўлиб, инсон уларни билиш асосида ўз амалий ва назарий фаолиятини оқилона ташкил қилиши мумкин.

Инсоннинг тарик организм сифатида, биологик-физиологик тузилиши - табиат қонунларига мослашувини, ижтимоий мавжудот сифатида эса - жамият қонунларига бўйсунини тақозо этади. Агар, инсон бу қонунларнинг объективлигини суистеъмол қилса, муқаррар равишда, жазосини тортади. Шунинг учун қонун устуворлиги деганда, биринчи навбатда, табиат қонунларининг устуворлигини ҳам эътироф этиш керак. Чунки, инсоннинг табиат қонунларини илмий билиши асосида, уни ўсиб бораётган эҳтиёжларига кўра, оқилона ўзгартириши ва ўзлаштириши, умуман жамият тараққиётининг даражасини белгилайди. Бошқача қилиб айтганда, инсонларнинг табиат қонунларига асосланиб яшаш маданиятини шакллантирмасдан, ижтимоий ҳаёт қонунларига кўра яшаш маданиятини ривожлантириб бўлмайди. Ундан ташқарида эса, миллий ғоянинг амалий фаолият доирасини тасаввур қилиш мумкин эмас.

Тўртинчидан, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғоясининг асосий мақсади - бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтиш даврида, **аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш** билан бевосита боғлиқдир. Чунки, Ўзбекистоннинг демографик структураси, иқтисодий ишлаб чиқаришнинг, мустабид тузумдан мерос бўлиб қолган, таркибий тузилиши аҳолининг моддий жиҳатдан кам таъминланган, ночор қатламини давлат томонидан ижтимоий ҳимоя қилишни кун тартибига кўйган эди.

Бу вазифага мамлакатимизда давлат ижтимоий сиёсати даражасида, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлигини таъминлашнинг зарурий шарти ва гуманистик тамойили сифатида қаралмоқда. «Аҳолининг реал пул даромадлари бир йилда 27 фоиздан зиёд кўпайди. Статистика идоралари маълумотларига кўра, 2001 йилда меҳнатга лаёқатли аҳолининг ўртача иш ҳақи кун кечирини учун минимум

даражада зарур бўлган маблағнинг 99 фоизини ташкил қилган бўлса, 2007 йилда бу кўрсаткич 3 баробардан кўпроқ ошди. Таъкидлаш жоизки, бу рақам Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатлари ўртасида юқори кўрсаткичлардан бири ҳисобланади»⁴¹. Лекин, аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш тамойили, кенг ва универсал мазмунга эга бўлиб, фақатгина кам таъминланган кишиларга инсонпарварлик ёрдами кўрсатиш ёки моддий жиҳатдан кўмак беришдан иборат эмас, балки ҳаёт шароитининг барча томонларини яхшилашни ҳам ўз ичига олади. Шу нуқтаи назардан, 2007 йилга келиб «аҳолини ичимлик суви билан таъминлаш 84 фоизга, шу жумладан, қишлоқ жойларида 77 фоизга етди, табиий газ билан таъминлаш 82 фоиз, қишлоқларда эса 77 фоизгача ўсишини»⁴² ижтимоий ҳимоянинг муайян йўналиши тарзида қараш керак.

2007 йил мамлакатимизда Соғлиқни сақлаш тизимини тубдан ислоҳ қилишнинг иккинчи босқичини амалга ошириш бўйича махсус дастур қабул қилинди ва у бугунги кунда амалга оширилмоқда. Ривожланган мамлакатлар тажрибасидан ва амалий мақсадга жавоб беришдан келиб чиққан ҳолда, тиббиёт соҳаси бошқарув тизимининг барча бўғинлари қайта кўриб чиқилмоқда.

Давлатнинг ижтимоий муҳофаза сиёсати мамлакатимизда яшаётган аҳолининг иқтисодий, сиёсий, маънавий, маданий, руҳий ҳаёт шароитларини менталитетига ёт ғоя ва мафкураларнинг тажовузидан муҳофаза қилишни ҳам ўз ичига олади. Зеро, миллат руҳига, ҳаёт тарзига ёт бўлган ғояларнинг мамлакатимизга кириб келишига қарши кураш, фуқароларнинг ғоявий-мафкуравий иммунитетини шакллантириш ҳам ижтимоий муҳофаза сиёсатининг муҳим йўналиши бўлиб, миллий тараққиётни рағбатлантирувчи зарурий омилдир.

Юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғояси ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш тамойили ўртасидаги боғланиш, уларнинг бири иккинчисини тақозо қилишида намоён бўлади. Хусусан: 1) Ватан равнақи ғояси аҳолининг барча қатламларини ижтимоий ҳимоя қилиш механизмлари, усуллари ва воситалари самарадорлигини таъминлаган вазиятда, ўз мазмунига эга бўлади;

2) аҳолининг ижтимоий ҳимояланиш даражаси юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғоясининг гуманистик мазмун ва моҳиятини ифодаладиган асосий мезондир; 3) жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маданий соҳалардаги изчил ривожланиш хусусиятлари юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғоясини фаол амалга ошириш жараёнида намоён бўлади; 4) юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғояси динамик характерга эга бўлса ҳам, ҳар қандай тарихий даврларда аҳолини ижтимоий муҳофаза қилишнинг умумий мақсад ва вазфаларини ифодалайди.

⁴¹ Каримов И. Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислоҳот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир. «Халқ сўзи», 2008 йил 9 феврал.

⁴² Каримов И. Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислоҳот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир. «Халқ сўзи», 2008 йил 9 феврал

Беинчидан, Ўзбекистоннинг миллий тараққиёт хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, бозор иқтисодиёти муносабатларига тадрижий, эволюцион йўл билан босқичма-босқич ўтиш тамойили, ҳозиргача жамиятни ривожлантиришга доир мавжуд бўлган ижтимоий фикр тарихидаги назариялар ва ғояларнинг мазмунини, умуминсоний тамойилларини ривожлантиришнинг конкретлашган йўналишидир. Зеро, жамият тараққиётининг тарихий тажрибалари ижтимоий ҳаётни инқилобий йўл билан кескин ўзгартиришлар, унинг равнақини эмас, балки ғоят хавфли: иқтисодий, сиёсий, маънавий инқирозларининг асоси, бошланиши бўлганлигини қайта-қайта исботлаб берган. Бу ҳақда Н.Бердяев «Интеллигенциянинг маънавий инқирози» деган асарида: «Ҳар қандай революция реакцияга қарши реакциядир, ундан кейин эса революцияга қарши реакция бошланади»⁴³, деб ёзган эди. Шу нуқтаи назардан, жамиятимиз ривожланишидаги ворислик муносабатлари, тадрижийлик, «янгисини қурмасдан, эскисини бузмаслик» тамойили юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлигининг зарурий шарти бўлиб қолмоқда

Умумлаштириб айтганимизда, бозор иқтисодиёти муносабатларига тадрижий-эволюцион йўл билан ўтиш жараёнида, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғоясини амалга ошириш қуйидаги хулосаларга асос бўлади: 1) Ўзбекистонда жамият тараққиётининг маҳаллий шарт-шароитларини, миллат менталитети хусусиятларни эътиборга олиб, босқичма-босқич, тадрижий амалга оширилиши миллат ва умуминсоният манфаатларига мос келади; 2) ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маънавий соҳалар ислоҳотидаги тадрижийлик сусткашлик, инертлик эмас, балки янги жамият қурилишининг стратегик мақсадларидан келиб чиққан тактикадир; 3) Ўзбекистон танлаган тараққиёт йўли истиқболига халқимизнинг чуқур ишончи, эътиқоди ва уни амалга оширишдаги фидойилиги Ватан ҳамда миллат равнақининг асосий кафолатидир; 4) Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиёти муносабатларига босқичма-босқич, тадрижий йўл билан ўтишдаги ютуқлари, тажрибалари жаҳон жамоатчилигининг диққат-эътиборига сазавор бўлмоқда.

И. Каримов Биринчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ўн тўртинчи сессиясида сўзлаган маърузасида: «Жамиятни янгилашнинг инқилобий усулларига биз мутлақо қаршимиз. Биз тадрижий — эволюцион ислоҳотлар йўли тарафдоримиз ва бунга қатъий амал қиламиз. Мамлакатимизнинг тарихий ва миллий хусусиятларини, халқимиз табиатини — менталитетини инobatга олсак, ривожланишнинг мазкур йўли биз учун ниҳоятда мақбулдир»⁴⁴, деб миллат иродасини ифодалаган эди.

⁴³ Бердяев Н. Духовный кризис интеллигенции. СПб., 1909. –С.92.

⁴⁴ Каримов И. А. Ўзбекистон XX! асрга интилмоқда. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. Т.7. –Т.: 1999 –Б.379.

Бу илмий-назарий ва амалий хулоса, бир томондан, миллий истиқлолнинг олий мақсади бўлиб, Ўзбекистонда яшаётган барча фуқароларнинг: ижтимоий таркибидан, сиёсий мавқеидан, этник хусусиятларида, диний эътиқодидан, иқтисодий аҳволдан қатъий назар мамлакатимиз ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий, маданий ривожланиш истиқболи билан боғлиқ эзгу орзу-умидларини амалга оширишни ифодалайди. Бошқача айтганда, Ўзбекистонда бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтишнинг ҳозирги босқичида, «Ислохотларнинг мазмуни ва мақсади Ўзбекистоннинг ҳар бир фуқароси миллати, дини ва маслагидан қатъий назар, шахс сифатида намоён бўлиш, ўз қобилиятини, истеъдодини намоён этиш, ўз ҳаётини яхшироқ, муносиброқ, маънавий бойроқ қилиш имкониятларига эга бўладиган зарур шартларни яратишдан иборатдир»⁴⁵.

Иккинчи томондан эса, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғоясини амалга ошириш, жамиятнинг нисбатан мустақил: ижтимоий, иқтисодий сиёсий, маънавий соҳалардаги ривожланиш хусусиятларига ва даражаларига боғлиқ бўлади. Уларнинг ҳар бирини алоҳида-алоҳида ўрганиш юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғоясининг маъно-мазмунини конкретлаштириш ва аҳамиятини аниқлаш имкониятини беради.

Ижтимоий-сиёсий барқарорликнинг: минтақавий тинчлик, миллатлараро тотувлик, диний бағрикенглик, баркамол авлод тарбиясининг дастлабки асоси ва шarti бўлган оилани мустаҳкамлаш, жамият бошқарувида маҳаллий ҳокимиятнинг, хусусан маҳаллалар ролини ошириш, миллат менталитетига хос сабр-қаноат, инсоф-диёнат, барқарор психологик муҳит, соғлом экологик вазият, урбанизация даражаси ва аҳолининг иш билан бандлиги каби омиллар муҳим аҳамиятга эга.

Мамлакатдаги ички сиёсий вазиятнинг мўътадиллиги, ҳаётнинг барча соҳаларини эркинлаштиришда демократик тамойилларнинг устуворлашуви, давлат ва жамиятни бошқаришда муқобил сиёсий партиялар, оммавий ва нодавлат ташкилотлар ролининг ошиб бориши, ҳудудий дахлсизликни таъминлаш ва мамлакат мудофаа қобилиятини, аҳоли сиёсий онги, масъулияти ва фаоллигини ошириш - миллий тараққиёт ғоясининг **сиёсий мақсадларидан** келиб чиқади.

Ўзбекистонда бозор муносабатларига хос муқобил мулкчиликнинг шаклланиши, иқтисодиётнинг таркибий тизимидаги ўзгаришлар, кичик ва ўрта бизнес, ишбилармонлик ва тадбиркорлик, моддий ишлаб чиқаришнинг замонавий хом-ашё ва техник-технологик асослари, иқтисодиётни эркинлаштириш ва рақобат, ташқи савдо ва иқтисодий алоқаларни кучайтириш, энг муҳими, аҳолининг иқтисодий онги ва тафаккурини, маданиятини ривожлантириш миллий барқарор тараққиёт истиқболларини, таъминлашнинг **иқтисодий имкониятларини** яратди.

---

⁴⁵Ўша жойда

Айниқса, «қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш бўйича аниқ мақсадга қаратилган ишлар олиб борилмоқда. Бунинг натижасида кейинги йилларда қишлоқ хўжалиги тубдан ўзгарди. Ҳозирги кунда республикада 215 мингдан ортиқ фермер хўжалиги фаолият юритмоқда, уларда 1,6 миллион киши ёки соҳада банд бўлган аҳолининг қарийиб 90 фоизи меҳнат қилмоқда, қишлоқ хўжалиги экин майдонларининг қарийиб 85 фоизи ана шу хўжаликлар ҳиссасига тўғри келади. Ўтган йили мамлакатимизда тайёрланган ялпи пахта ҳосилининг 99 фоизи фермер хўжаликлари томонидан етиштирилди»⁴⁶.

Миллий тарихий меросимиз ва анъаналаримизнинг тикланиши, аҳоли интеллектуал салоҳиятини ошириш, илмий ва маънавий-маданий муассасаларни, санъат ва адабиётни ривожлантириш, комил инсонни тарбиялаш бўйича Ўзбекистон республикасида «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва «Таълим тўғрисида»ги Қонунининг қабул қилиниши ва илғор педагогик технологиялар ёрдамида изчил амалга жорий этилиши, оммавий ахборот воситалари ва алоқа коммуникациялари таъсирчанлигини ошириш, халқаро маданий муносабатларни кучайтириш каби *маънавий-маърифий тадбирлар* ҳам миллий тараққиёт манфаатларига хизмат қилади.

Юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғояси мамлакатимизнинг ҳар бир фуқароси тақдирида ўз ифодасини топмоқда. Келажак авлодларга озод ва обод Ватан қолдириш масъулияти эса, ҳаммага бирдек мажбурият юклайди. Уни англаш эса, инсон баркамоллигининг муҳим мезонидир. Зеро, бу ғоя «ҳар бир юртдошимизни ўзининг маънавий камолоти учун юксак масъулиятини ҳис этишга, ўз манфаатларини шу юрт, шу халқ манфаатлари билан уйғунлаштириб яшашга даъват этади».⁴⁷

Инсоният тарихининг ҳар қандай босқичида, ҳар бир соф виждонли киши ўз ватани равнақини олий мақсад деб билган ва ўзича тасаввур қилган. Масалан, жазирама саҳрода яшовчи кўчманчи бадавий, абадий музликлар билан қопланган юртлардаги эвенклар, инсон ўтиб бўлмайдиган туқайларда яшаётган аборигенлар ва бошқа халқлар учун ажодлари ўтган ҳамда ўзлари яшаётган табиий муҳит, ижтимоий макон Ватан ҳисобланади. Унинг равнақини ўз ўтови, чайласи, ертўласида яшаётган оиласи, қондош уруғлари, халқи ҳаёт тарзи, эътиқоди, орзу-умидлари тимсолида тасаввур қилади. Бу тасаввурлардаги умумийлик маънавиятдаги умуминсонийликнинг намоён бўлишидир. Бироқ, ўз ватани равнақини мутлақлаштириб, бошқа мамлакатлар манфаатларига қарама-қарши қўйиш, ҳеч қачон том маънодаги *юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғоясининг* мазмунини ифодаламайди. Агар биз, уларни олий бахт деб ҳисоблайдиган бўлсак, буюк файласуфлардан

⁴⁶ Каримов И. А. Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир. «Халқ сўзи», 2008 йил 9 феврал.

⁴⁷ Миллий истиклол ғояси: асосий тушувча ва тамойиллар. — Т.: Ўзбекистон, 2001. –Б. 51-52.

бири айтганидек, «бировларнинг кўз ёшлари эвазига эришилган бахт - энг буюк бахтсизликдир».

Умумлаштириб айтадиган бўлсак, эркин бозор муносабатлари шаклланаётган ҳозирги шароитда, жамиятнинг умуминсоний демократик тамойилларга асосан ижтимоий табақаланиши жараёнида, нафақат иқтисодий нуқтаи назардан, балки маънавий-маърифий, психологик-руҳий жиҳатлардан ҳам қатламлашиш ҳодисаси содир бўлмоқда. Ҳар бир ижтимоий гуруҳнинг сиёсий қиёфаси, энг аввало унинг мафкурасида намоён бўлади. Чунки, *мафкура - ягона Ватан ҳудудида яшаётган миллатга, халққа мансуб бўлган ижтимоий гуруҳлар зояси ва фалсафий дунёқараишлари, орзу-истакларининг сиёсий жиҳатдан манфаатлашган ҳамда уларни амалга ошириш усуллари ва воситаларининг муштараклашган шаклидир.* Шунинг учун ҳам жамиятнинг турли ижтимоий табақаларга ажралиши мураккаб мафкуравий тизимни вужудга келтириши билан биргаликда, улар тарихий заруриятга кўра, ҳар бир миллат, элат, ижтимоий қатламнинг юрти тинчлиги, Ватани равнақи, халқи фаровонлиги ғояси доирасида туташади ва мамлакатимизда яшаётган барча фуқаролар ҳамда ижтимоий табақалар учун умуммиллий ғоя сифатида эътироф этилади.

Назорат саволлари

1. Маънавий ва маданий мерос деганда нима тушунилади?
2. Ўзбекистонда ўтмиш меросни тиклашдан мақсад нима?
3. Тарихий мероснинг миллий тараққиётдаги ўрни нима билан белгиланади?
4. Ўзбек халқи бадиий меросида умуминсоний ғоялар қандай ифодаланган?
5. Миллий ғояни шаклланишида ўтмишдаги буюк аждодларимизнинг роли қандай?
6. Миллий тараққиёт ғоясининг шаклланишида фалсафий меросимизнинг ўрнини айтиб беринг.
7. Ўзбекистонда ўтмиш меросни тиклашнинг ғоявий-мафкуравий аҳамияти нимадан иборат?
8. Халқимиз маданий меросининг жаҳон маданиятидаги ўрни ҳақида мулоҳаза қилинг.
9. Ғоявий-мафкуравий ишларда ўтмиш меросдан қандай фойдаланиш мумкин?

Адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Миллий мафкура – давлатимиз ва жамиятимиз қурилишида биз учун руҳий-маънавий куч-қувват манбаи. Ғ Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т. 8. -Т.: «Ўзбекистон», 2000. –Б. 462-474.
2. Каримов И.А. Улуғлари эъзозланган юрт завол кўрмагай. Ғ Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т. 10. -Т.: «Ўзбекистон»,

2002. –Б. 18-23.

3. Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият. -Т.: «Ўзбекистон», 1994. –160 б.

4. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин. / Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. Т. 7. -Т.:«Ўзбекистон», 1998. –Б. 84-102.

5. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажақ йўқ. / Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. Т. 7. -Т.:«Ўзбекистон», 1998. – Б. 131-154.

6. Каримов И.А. Амир темур - фахримиз, ғуруримиз. Ғ Янгича фикрлаш ва ишлаш давр талаби. Т. 5. -Т.:«Ўзбекистон», 1998. –Б. 181-191.

7. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси - халқ эътиқоди ва буюк келажаққа ишончдир. / Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т. 8. -Т.:«Ўзбекистон», 2000. –Б. 489-508.

8. Каримов И.А. Бурхониддин Марғиноний таваллудининг 910 йиллигига (2000 йил, 16-ноябр. Фарғонада), Имом Мотуридий таваллудининг 1130 йиллигига (2000 йил, 17-ноябр, Самарқандда), бағишланган тантанали маросимларда сўзлаган нутқлари. / Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. Т. 9. -Т.: «Ўзбекистон», 2001. –Б. 113-132.

9. Каримов И. Юксак маънавият-енгилмас куч. –Т.:“Маънавият”, 2008.

10. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар (Ўқув қўлланма). Т. : 2002. –222 б.

11. Сулаймонова Ф. Шарқ ва ғарб. -Т.: «Ўзбекистон», 1997. –416 б.

12. Туленов Ж. Гафуров З. Мустақиллик ва миллий тикланиш. -Т.: «Ўзбекистон», 1996. –253 б.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyounet.uz
2. www.edu.uz
3. infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
4. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
5. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
6. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
7. www.tdpu.uz.

6-МАВЗУ. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА ИЖТИМОЙ ҲАЁТ.

Режа:

1. Миллий ғоянинг жамият ҳаёти соҳалари билан бевосита боғлиқлиги.
2. Миллий ғоя ва жамиятнинг иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маънавий ҳаёти.
3. Миллий ғоянинг бош мақсадини амалга оширишда жамиятимиз ҳаётининг барча соҳаларида олиб борилаётган туб ислохотларнинг ўрни ва роли.

Таянч тушунчалар: жамият ҳаёти соҳалари, жамиятнинг иқтисодий ҳаёти, жамиятнинг ижтимоий ҳаёти, жамиятнинг сиёсий ҳаёти, жамиятнинг маънавий ҳаёти, жамият ҳаёти соҳаларида олиб борилаётган туб ислохотлар.

Биринчи масаланинг баёни: Жамият тараққиётида кишиларнинг теварак олам сирларини ўрганиши, табиат ва жамият қонунларини кашф этиши, табиий билимлари ва дунёқарашлари жуда муҳим аҳамиятга эга. Дунёнинг тузилишини тушунтирган ва унда қандай яшаш лозимлигини кўрсатган илмий билимларнинг юзага келишида инсониятнинг энг илғор вакиллари яратган дунёвий ғоялар ҳамиша тараққиёт учун хизмат қилиб келган.

Жумладан, Демокритнинг атомлар тўғрисидаги фаразлари, Коперникнинг гелиоцентрик назарияси, Ибн Синонинг тиббиёт соҳасидаги ютуқлари, Берунийнинг “Ғарбий яримшарда қуруқлик бор” деган фикрлари, Улуғбекнинг коинот сирларини ўрганиш соҳасидаги ютуқлари, Эйнштейннинг нисбийлик назарияси каби илмий ғоялар инсоният тараққиётига жуда кучли ижобий таъсир кўрсатди.

Инсон тафаккурига таянган фан тараққиёти олам каби узлуксиз ва чексиздир. Бу жараёнда тасдиқланмаган, эскирган фикрлар янги илмий ғоялар билан ўрин алмашаверади. Миллатлар ташкил топган даврлардан бошлаб, миллий ғоя ва мафкуралар энг долзарб сиёсий-ижтимоий, маънавий масала ҳисобланиб, жамиятни соғлом, эзгу мақсадлар сари бирлаштириб, оммани маънавий-руҳий жиҳатдан тар-биялашга катта ҳисса қўшиб келмоқда.

Инсон камолотини фикрсиз тасаввур қилиб бўлмаганидек, жамият тарихини ҳам ғоя ва мафкураларсиз тушунтириб бўлмайди.

Фикр, аввалги бобда айтиб ўтилганидек, дастлаб индивид онгида пайдо бўлади. Инсон камолга етиши билан унинг фикрлари ҳам, улар ўртасидаги қурашлар ҳам кучайиб боради. Улар қанчалик ҳақиқатни кўп ифода этса, шунчалик кўпчиликнинг мулкига айланади. Чинакам ғоя мақо-мига эришади. Табиийки, бу тез кечмайди. Худди шунингдек, ғоя ва мафкура, айниқса, миллий ғоя бирданига қисқа муддатда пайдо бўладиган ҳодиса эмас. Аслида гўё бирданига пайдо бўлгандай туюлган ғоя

замирида ҳам онгининг, кишилар фикрий, ғоявий изланишларининг кўп асрлик тараққиёти ётади. Шу жиҳатдан қаралганда миллий ғоя узок жараёнларнинг ҳосиласи бўлиб, ўзида индивидлар мажмуасидан иборат бўлган халқнинг тарихи, дунёқараши, мақсад ва интилишлари, маънавиятини мужассам этади.

Илк асослари айрим шахслар тафаккурида пайдо бўладиган миллий ғоя ва мафкура ҳар бир фуқаро онги ва шуурига чуқур таъсир қилиб унинг оила, маҳалла, жамият, давлат, халқ олдидаги бурч ва масъулияти қай даражада адо этилаётганини назорат қилиб туради.

Миллий ғоя – миллат тафаккурининг кўп асрлик маҳсули ва давр тақозоси билан такомиллашиб борувчи узлуксиз ҳодисадир. Фалсафада “фикрлаяпман, демак яшаяпман” деган ҳикмат бор. Миллий ғоя – инсон ва жамият ҳаётига маъно – мазмун бахш этадиган, уни эзгу мақсад сари етаклайдиган фикрлар мажмуи, халқ ҳаётининг фикрий ифодасидир.

Ҳар қандай тушунча, фикр ва қараш ҳам миллий ғоя бўла олмайди. Чунки шахсий фикр ўзига хос бир қарашдир. Аммо, юқорида айтганимиздек, у ўсиб, ижтимоий фикрга айланиши мумкин. Бошқача айтганда, фикрсиз ғоя йўқ. Ижтимоий фикр эса - воқеликка нисбатан ўзгариш ёки ҳаракатни тақозо этадиган фаол муносабатни ифодалайди. Ғоя ана шу муносабатни ҳаракатга, жараёнга, зарурат туғилганда эса, бутун бир давр тарихига айлантиради.

Миллий мафкура – моҳиятан миллий ғояга етиш йўли. Нима қилинса, шу ғояга интилиш тезлашади, осонлашади, мақсад амалга ошади, қандай иш тутилса, мазкур ғояга зид ҳаракатларнинг йўли тўсилади – миллий мафкура айнан шу саволларга жавоб беради ва ўзига хос вазифаларга эга.

Илмий тилда талқин этилса, миллий мафкура – тактика бўлиб, тарихан диний, ахлоқий, ҳуқуқий, сиёсий, эстетик, фалсафий шаклларда намоён бўлади.

Миллий мафкура - халқнинг ўзгаларга тобе бўлмай эркин ва озод яшаши, ўзини ўзи идора этишига қаратилган, унинг истиқболини белгилайдиган орзу-умидлари, қарашлари, энг илғор фикрлари мажмуидир.

Мафкура ўтмиш, бугунги ва эртанги кун ўртасида ўзига хос тафаккур кўприги ва миллатни бирлаштирувчи байроқдир. Ўзбекистонда бир юз ўттиздан ошиқ миллат, элат ва этник гуруҳлар бир мамлакат ҳудудида яшар экан, уларнинг бир мақсадни кўзлаши, ўзаро уйғунликка эга бўлиши, миллий бирликни вужудга келтириш учун, албатта, ўзаро ўзига хос бир миллий мафкураси бўлиши ҳаётий заруриятдир. Шунинг учун ҳам, мафкура бугунги кунимизда кўп миллатли халқимизни бир давлат миқёсида, бир юрт халқини бир ҳудудда бирлаштирувчи асосий куч сифатида ҳам майдонга келиши мустақил тараққиёт талаби ҳисобланади.

Миллий мафкура бизда давлат мафкураси эмаслиги Асосий Қонунимизнинг 12 – моддасида белгилаб қўйилган. Маълумки, ҳар қандай давлат мафкураси маълум даражада кучга асосланади. Миллий

мафкура эса ихтиёрийликка таяниб, мамлакат халқининг манфаатларини ҳимоя қилади, шунга асосланади. Миллий мафкураси кучли халқларда “мен” ва “жамият” деган тушунчалар ўзаро бирикиб, уйғунлашиб кетади. Чунки энди ҳар бир шахс ташлаган қадами, юрган йўли, қилган иши бўйича ўзига-ўзи: “Мен учун-ку бу яхши, лекин халқим, мамлакатим учун-чи?” деб савол берадиган бўлади.

Ўйлаб кўрилса, ҳеч кимнинг ўз халқи манфаатига зид иш кўришга ҳаққи йўқ. Лекин ҳамманинг юксак маънавий мезонга жавоб берадиган даражага етиши учун кучли миллий мафкурага эргашган тафаккури бўлиши керак.

Миллий ғоя ва миллий мафкурани шакллантириш тараққиётимизнинг бебаҳо манбаи бўлмиш инсон омилининг сафарбар қилиниши билан кадрли. Зеро, ислохотлар аввал одамлар онгида, кейин кундалик фаолиятида амалга ошади.

Маънавий баркамоллик, мафкуравий собитлик намунасини халқ, аввало, жойлардаги раҳбарларда, зиёлиларда кўриши керак. Раҳбар кадр, зиёлининг, мураббийнинг мафкураси, иймон-эътиқоди мустаҳкам бўлса, унинг айтган ҳар бир сўзи тарғиботчининг сўзига, ғояга айланади. Мустаҳкам яшашга ижобий таъсир этади.

Миллий ғоя ва миллий мафкура жамиятнинг маънавий ҳаётига ўзига хос ички муштараклик, бус-бутунлик ва умумий мақсад бағишлайди. Агар миллий ғоя ва миллий мафкура халқнинг туб манфаатларини ифодалай олса, жамият миқёсида аксарият фуқаролар, ижтимоий қатламлар ва синфлар томонидан тан олинса, маънавиятнинг барча соҳаларига кучли таъсир кўрсатади.

Миллий ғоя турли синфлар, табақалар, ижтимоий гуруҳлар, қатламлар манфаатларидаги умумийликни, яъни умуммиллий манфаатларни, халқнинг орзусини акс эттирувчи ғоядир. Ушбу сифатда у миллатнинг жипслигини таъминловчи, ўзлигини англатувчи маънавий омилдир.

Миллий мафкура миллий ғоя замирида шаклланади ва у ифодалаган олий мақсад йўлида жамият аъзоларини этник мансублигидан, ижтимоий аҳволдан, жинси, ёши, тилидан қатъий назар жипслаштиради. Бошқача айтганда, миллий ғоя миллий мафкура орқали халқнинг куч ғайратини, иродасини, ақлий ва ҳиссий салоҳиятини белгиланган амалларга, орзу-умидларга эришиш томон йўналтиради. Бу йўлда учрайдиган қийинчиликларни енгишга сафарбар этади.

Хўш, миллий мафкурамиз нималарга асосланиши ва онгимизга қандай тамойилларни сингдирмоғи лозим? Бу саволга жавобни ҳам Президентимиз асарларидан топиш мумкин.

“Миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг азалий анъаналаримизга, удумларига, тилига, динига, руҳиятига асосланиб, келажакка ишониб, меҳр-оқибат, инсоф, сабр-тоқат, адолат, маърифат туйғуларини онгимизга сингдириши лозим. Шу билан бирга бу мафкура халқимизга ўзининг қудрати ва ҳимоясига суянган ҳолда, умуминсоний

қадриятларга асосланиб, жаҳон ҳамжамиятидаги мута-раққий давлатлар орасида тенг ҳуқуқли ўлароқ муносиб ўрин эгаллашига доимо интилиш ҳиссини тарбияламоғи керак”.

Шубҳасиз, айнан миллий мафкурагина фикр қарамлиги, тафак-кур қуллигининг олдини олишга хизмат қилади, миллий жипсликни, тараққиётни, мамлакатимизнинг том маънодаги буюк келажагини таъминлайди.

Иккинчи масаланинг баёни: Миллий ғоя жамиятнинг иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маънавий ҳаётида муҳим вазифаларни амалга оширишни тақозо этади. Жумладан:

Иқтисодий соҳада:

Иқтисодиётнинг барча соҳа ва тармоқларида эркинлаштириш жараёнини изчиллик билан амалга ошириш ва олиб борилаётган ислоҳотларни янада чуқурлаштириш, хўжалик юритувчи субъектларнинг мустақиллигини янада ошириш, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш йўлидаги мавжуд тўсиқларни бартараф этиш – бу соҳадаги ўзгаришларнинг асосий йўналишларидир. Мазкур ўзгариш ва йўналишлар миллий истиқлол ғоясининг иқтисодий соҳадаги хусусият ва тамойилларини белгилайди. Бунда бир қатор вазифалар амалга оширилади.

Биринчидан, *иқтисодиётни эркинлаштиришдаги бош вазифа - энг аввало, давлатнинг бошқарувчилик вазифаларини - функцияларини қисқартириш, унинг корхоналар хўжалик фаолиятига, биринчи галда, хусусий бизнес фаолиятига аралашувини чеклаш.*

Бу - хусусий бизнесга, умуман, иқтисодий фаолиятининг бозорга хос механизмларига кўпроқ эркинлик бериш, бунинг учун тегишли ҳуқуқий замин, ташкилий ва иқтисодий шарт-шароит ва кафолатларни яратиш, институционал ўзгаришлар, молия ва банк тизимини ислоҳ этишни янада чуқурлаштириш, ривожланган бозор инфратузилмасини барпо этиш, рақобат муҳитини шакллантиришга асосий эътиборни қаратиш демакдир.

Мустақиллик даврида мулкчиликнинг турли шакллари, жумладан хусусий мулк ривожланиши учун зарур ҳуқуқий кафолатлар ва амалий механизм яратилди. Масалан, Давлат мулкни бошқариш ва хусусийлаштириш қўмитаси, унинг жойлардаги тузилмалари барпо этилди, товар, хом ашё, фонд биржалари, тижорат банклар тизими, товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатаси, бизнес-фонд, турли консалтинг, лизинг ва бошқа бозор инфратузилмаси тармоғи шакллантирилди. Мулкнинг аксарият қисми давлат тасарруфидан чиқарилди. Нодавлат шаклидаги мулкчиликнинг акциядорлик жамиятлари, корпорациялар, компаниялар, фирмалар, ширкатлар, қўшма корхоналар, хусусий корхоналар, фермер ва деҳқон хўжаликлари, ўрта ва кичик корхоналар каби тармоғи вужудга келди. Бозор инфратузилмасини шакллантириш ва такомиллаштириш жараёни бундан буён ҳам давом эттирилади ва чуқурлаштирилади.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг юридик, ҳуқуқий эркинлиги тўлақонли амалий эркинликка айланиши учун улар ишлаб чиқаришни бозор талабларига мос ташкил этиш, етарлича инвестициялар жалб қилиш, маркетинг тадқиқотлари ўтказиш, зарур ахборот ва консултация олиш имкониятларига эга бўлишлари лозим. Шунда бозор механизми яхши ишлай бошлайди, ҳақиқий рақобат вужудга келади, иқтисодиётнинг ўз-ўзини тартибга соладиган, мувозанатга келтирадиган механизми шаклланади. Шу боис янги жамият барпо этиш жараёнида мазкур масалаларга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Иккинчидан, *хусусийлаштириши жараёнини янада чуқурлаштириши ва бу борада ҳақиқий улқдорлар синфни шакллантириши, бу жараёнга тармоқларнинг асосини ташкил қилувчи йирик корхоналарни жалб этиши.*

Бу - хусусий мулкнинг миқёси ва улуши узлуксиз ортиб борадиган кўпқладли иқтисодиётни ривожлантириши, жамиятда мулкдорларнинг кўпчиликини ташкил этишига эришиши орқали ижтимоий қайтадаги барқарорлик ва фаровонликни кафолатлаш демакдир.

Хусусийлаштиришнинг асосий мақсади, бир томондан, мулкчиликнинг турли нодавлат шакллари ривожлантириб, улар ўртасида ҳақиқий рақобатни вужудга келтириш бўлса, иккинчи томондан, мулкдорлар сонини, айниқса банд аҳоли таркибидаги яқин келажакда кўпчиликини ташкил этадиган ўрта синфни қарор топтиришдан иборат.

Учинчидан, *иқтисодиётга хориж сармоясини, аввало, бевосита йўналтирилган сармояларни кенг жалб этиши учун қулай ҳуқуқий шарт-шароит, кафолат ва иқтисодий омилларни янада кенгайтириши.*

Бу – салоҳиятли хорижий шериклар билан фаол ҳамкорлик қилиши, улар билан бирга замонавий, халқимиз эҳтиёжига мос, дунё бозорида рақобатга бардош бера оладиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни амалга ошириши демакдир.

Иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилиш ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга. Чунки ишлаб чиқариш фондларини замонавий асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва механизмлар билан янгилаб, илғор технологияларга ўтиш учун маблағ керак. Халқ хўжалигида таркибий ўзгаришлар қилиш, кўплаб янги корхоналар қуриш, ишлаб чиқаришнинг ва бозор иқтисодиётининг инфратузилмасини ривожлантириш учун ҳам маблағ керак.

Шу боис хориж сармоясини иқтисодиётга оқилона, қулай шартлар асосида жалб қилиш зарурати кучли.

Янги жамият барпо этиш жараёнида Ўзбекистонда чет эллик инвесторларнинг манфаатларини кафолатлайдиган, уларнинг тадбиркорлик фаолиятлари учун маълум муддатга имтиёзлар берадиган тегишли қонунлар қабул қилиниб зарур ҳуқуқий база яратилмоқда. У муттасил кенгайиб боради.

Чет элликларга ўзларининг корхоналарини очишга, маълум шартлар асосида ер ости бойликларини қазиб олишда иштирок

этишларига рухсат берилаётгани ҳам бу борада олиб борилаётган ишлар сирасига киради.

Мамлакатимизда сифатли, рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқариш қанчалик кўпайса, халқимизнинг моддий эҳтиёжлари шунчалик қондирилади, турмуш фаровонлиги ўсади, давлатимизнинг иқтисодий қудрати ошади.

Тўртинчидан, *мамлакат, экспорт салоҳиятини ошириш, унинг халқаро меҳнат тақсимоотида тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатли шартлар асосида иштирок этиши, иқтисодиётимизнинг жаҳон иқтисодий тизимида кенг кўламда интеграциялашувини янада кучайтириши. Бу – Ватанимизнинг дунё бозоридаги ўрни ва нуфузини, фуқароларимизнинг ўз юрти иқтисодий салоҳияти ва қудрати билан фахрланиши тўғрисида юксалтириши демакдир.*

Мамлакатнинг экспорт салоҳиятини ошириш бевосита жаҳон бозорида харидоргир, рақобатга бардош бера оладиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш билан боғлиқ. Ўтмишдан қолган оғир мерос – бу иқтисодиётимизнинг асосан хом ашё етказиб беришга мўлжаллангани ва саноат корхоналари технологиясининг қоқоқлиги, уларнинг серҳаракат сифатсиз ишлаб чиқариш воситалари билан жиҳозланганидир. Бундай технологияси эски корхоналар маҳсулоти жаҳон бозорида рақобатга бардош бера олмайди. Шу боис мамлакатимиз ҳозирча четга купроқ хом ашё чиқаришга мажбур бўлмоқда.

Ўзбекистонда олиб борилаётган иқтисодий сиёсатда унинг экспорт салоҳиятини оширишга алоҳида эътибор берилмоқда. Маҳсулот сифати ва нархининг маъқуллиги билангина жаҳон бозоридаги мавқени мустаҳкамлаб олиш, доимий шериклар ва харидорлар топиш мумкин. Шундан кейингина халқаро меҳнат тақсимоотида тенг ҳуқуқли иштирок эта оламиз. Лекин мамлакатимиз экспорт салоҳиятини ошириш учун нафақат анъанавий маҳсулотлар ҳажмини кўпайтиришимиз, балки илгари Ўзбекистонда ишлаб чиқарилмаган маҳсулотларни ўзлаштириб, экспорт қилишга эришмоғ лозим. Бизда эса бундай имконият юксаклигини қисқа муддатда автомобилсозлик саноати вужудга келгани, автомобилларимизни хорижга сотаётганимиз ва шунга ўхшаш бошқа мисоллар кўрсатиб турибди.

Бешинчидан, *иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириши.*

Бу – бой табиий захираларимиз, интеллектуал ҳамда илмий–техникавий салоҳиятимиздан тулик ва самарали фойдаланиш, иқтисодиётда мукамал технологик жараённи ўз ичига оладиган, тайёр маҳсулот ишлаб чиқарадиган, минерал ва кишлоқ хужалиги хомашёсини сифатли қайта ишлайдиган қувватлар етакчи ўрин тутишини таъминлаш, хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш, уларнинг иқтисодиётдаги ўрнини кучайтириш, қишлоқда янги иш ўринларини яратиш демакдир.

Ўзбекистон иқтисодиётида таркибий ўзгаришлар бир неча йўналишда амалга оширилмоқда:

1. Иқтисодиётнинг мулкчилик асослари ривожлантириляпти. Турли мулк шакллари вужудга келтирилди ва такомиллаштирилмоқда. Юқорида бу ҳақда гапирилган эди.

2. Тайёр маҳсулот ишлаб чиқарадиган корхоналар тармоғи кенгайтирилмоқда, янгилари қурилмоқда.

3. Кичик ва ўрта бизнес корхоналари тизими шакллантирилди ва жадал ривожлантирилмоқда.

4. Бозор инфратузилмаси вужудга келди. Тадбиркорларга ва аҳолига ранг-баранг иқтисодий, молиявий, ахборот-реклама, ҳуқуқий ва илгари ўзимизда бўлмаган бошқа хизмат турлари кўрсатилмоқда. Бу тармоқ ҳам кенгайиб, ўсиб, шакл ва мазмунини бойитмоқда.

5. Ўзбекистоннинг географик ўрни, геополитик хусусиятлари транспорт ва коммуникация масалаларига жиддий эътибор қаратишни талаб этмоқда. Мазкур масалага иқтисодиётда амалга оширилаётган таркибий ўзгаришларнинг муҳим ва нисбатан мустақил қисми деб қараш лозим.

Жаҳон мамлакатлари билан кафолатли алоқа, савдо-сотикни, иқтисодий муносабатларни ривожлантириш учун бир неча йўналишларда транспорт алоқа тизими барпо этилмоқда.

Иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, айниқса қишлоққа саноатни олиб бориш, биринчи галда, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашга мўлжалланган ўрта ва кичик корхоналар тармоғини ривожлантириш давлатимиз иқтисодий сиёсатида устувор аҳамият касб этмоқда.

Ижтимоий соҳада. *Жамият ҳаётининг барча жабҳаларида туб ўзгаришлар амалга оширилаётган, бозор муносабатлари устувор бўлиб бораётган ҳозирги шароитда кучли ижтимоий сиёсат юритиш тараққиётимизнинг асосий тамойилларидан бири бўлиб қолаверади.* Бу эса миллий истиқлол ғоясининг ижтимоий соҳадаги тамойилларини белгилайди, уларнинг амалга ошишига хизмат қилади.

Кучли ижтимоий сиёсат деганда, халқ тўғрисида – ҳар бир ижтимоий гуруҳ, қатлам, табақа, ҳар бир фуқаро, ёшу кекса, эркагу аёл – барча-барча юртдошларимиз тўғрисида ғамхўрлик қилиш, ислоҳотларни, иқтисодий тадбирларни халқ манфаатларини кўзлаган ҳолда ўтказиш, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, маданият, илм-фан соҳаларига эътиборни сусайтирмаслик тушунилади. Президент Ислон Каримовнинг ислоҳотлар ислоҳотлар учун эмас, халқ учун, унинг турмуш фаровонлиги ўсиши, муносиб ҳаёт кечириши учун, деган хулосаси кучли ижтимоий сиёсат ўтказишнинг маъно-мазмунини ташкил этади. Бу - давлатимиз сиёсатининг инсонпарварлик моҳиятидан келиб чиқади.

Янги жамиятни барпо этиш жараёнида ижтимоий йўналтирилган кучли сиёсатни давом эттиришга қаратилган қуйидаги тадбирлар ўтказилади.

Биринчидан, *халқ моддий фаровонлигини босқичма-босқич ва изчил ошириб боришни таъминлаш, юртдошларимизнинг муносиб ҳаёт*

кечириши ва камол топиши учун зарур шарт-шароитларни яратиш, аҳолини, энг аввало, унинг ёрдамга муҳтож қатламлари – болалар, қариялар, ногиронлар, ўқувчи ёшларни ижтимоий муҳофазалашнинг аниқ йўналтирилган механизмини янада такомиллаштириши.

Иккинчидан, *халқимиз учун муқаддас қўрбон ва маънавият бешиги бўлган оила, оналар ва аёлларимизнинг жамиятдаги ўрни ва мавқеини ошириш соҳасида олиб борилаётган ишларни изчил давом эттириши.*

Оила ҳар қандай жамиятнинг ҳам асосини ташкил этади. У қанча мустаҳкам, фаровон ва илғор бўлса, жамият шунчалик барқарор ва тараққийпарвар бўлади. Жамиятда амалга ошириладиган йирик лойиҳалар, туб ўзгаришлар агар улар оила асосларини ҳам мустаҳкамласа, такомиллаштира ёки жила курси, унга салбий таъсир кўрсатмаса муваффақиятга эришади.

Учинчидан, *фуқароларнинг ҳуқуқий тенглиги ва қонун устуворлигини, жамият манфаатлари ва аҳоли хавфсизлигини янада самарали кафолатловчи давлат тузилмалари фаолиятини такомиллаштириши.*

Тўртинчидан, *келажаги буюк давлатни соғлом мафқурали, маънавий баркамол авлод барпо эта олишини назарда тутиб, комил инсонни тарбиялаш борасидаги ишларни истиқболда ҳам давлат сиёсати даражасида кучайтириб бориши ва умумхалқ ҳаракатига айлантириши.*

Жамиятимиз ўз олдига қўйган олий мақсад – келажаги буюк Ўзбекистонни, озод, обод Ватанни яратиш ва умуман, ислохотларнинг тақдири охир-оқибатда бугун шаклланаётган авлоднинг дунёқарашига, ижтимоий мўлжалларига, замонавий илм-фан ва касбларни эгаллашига, амалий ташкилотчилигига бевосита боғлиқ.

Шу боис ақлан етук, руҳан тетик ва соғлом, эркин ва танқидий фикрловчи, айни пайтда ижтимоий масъулиятни тўғри ҳис этадиган, муайян ҳунар-касбни эгаллаган баркамол авлодни тарбиялаш Ўзбекистонда янги жамият барпо этишнинг таркибий қисмига, асосий шарт-шароитига ва мақсадига айланди. Мана шундай мураккаб вазифани удалаш учун таълим соҳаси тубдан ислох қилинмоқда. Бу ислохотлар Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида амалга оширилмоқда. Бундай дастурнинг андозаси жаҳонда бирор бир мамлакатда йўқ. Унинг асосида юртимизда амалда таълимнинг янги модели жорий этилмоқда. Шунинг учун ҳам унга бутун жаҳонда қизиқиш катта. Миллий дастурнинг тўлиқ амалга оширилиши йигит ва қизларнинг касбий, иқтисодий ва маънавий жиҳатдан тезроқ мустақил бўлиб олишига, аниқ мақсадни кўзлаб, ҳаётдан ўз ўрнини топиб олишига имкон яратади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини бажариш бўйича қилинаётган ташкилий ишлар, соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш борасидаги барча ишлар Ватанимизнинг келажақда жаҳон майдонида мустаҳкам ва нуфузли ўринни эгаллашидан, биз, бугунги ва келгуси авлод вакиллари ота-боболаримиздан мерос мана шу муборақ заминда келажаги буюк давлат, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишга қодир эканимиздан далолат беради.

Маънавий соҳада. *Маънавий қадриятларимизни илм-фан ва тараққиёт ютуқлари билан бойитиб бориш, ўзлигимизни чуқурроқ англаш, миллий ғоя ва истиқлол мафқураси тамойилларини халқимизнинг қалби ва онгига сингдириш, муқаддас динимиз ва тарихимизни сохталаштириш, улардан сиёсий мақсадларда фойдаланишларга йўл қўймаслик – бу борадаги асосий вазифаларимиздир.* Ушбу вазифалар миллий истиқлол ғоясининг маънавий соҳада намоён бўлишининг асосий тамойилларини белгилайди.

Янги жамиятни барпо этиш жараёнида, энг аввало, маънавий қадриятларни тўғри баҳолай олишни, сохта қадриятлардан ёки тарихан эскирган, ўзидаги бунёдкорлик ва ижобий салоҳиятни сарфлаб бўлган қадриятлардан ҳақиқий ҳаёт бахш қадриятни ажрата олишни ўрганиш лозим. Бирор бир қадриятга баҳо берилар экан, унинг мамлакатимиз мустақил тараққиётининг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, эътиқодий ва ахлоқий асосларини қай даражада мустаҳкамлай олиши, халқимизнинг умумжаҳон ижтимоий тараққиётининг фаол субъектига айланишига хизмат қила олиши бош мезон бўлиши керак.

Миллий қадриятларга, жумладан маданий меросга илмий асосда тўғри ёндашишнинг асосий тамойилларига хос мезонлар - инсонпарварлик, ватанпарварлик, халқчиллик ва тараққийпарварликдир. Бу мезонларнинг ҳар бирида миллийлик ва умуминсонийлик мужжассамлашган. Улар моҳиятан умуминсоний характерга эга бўлса-да, ҳар бир тарихий даврда муайян халқларнинг эҳтиёжларини юзага чиқаради ва уларни қондиришга хизмат қилади. Шу боис уларнинг замирида мужжассам бўлган умуминсонийлик моҳияти, миллий эҳтиёжларни муайян миллий шаклда ифодалаб ва ўз мазмунини уларга мослаштирган ҳолда юзага чиқади. Мазкур мезонларга нафақат миллийлик ва умуминсонийлик, балки тарихийлик ҳам хос. Яъни улар шаклан ва мазмунан қотиб қолган андозалар мос ҳолда эмас, балки давр талабларига, жамият олдида турган янги вазифаларга мутаносиб тарзда бойиб, такомиллашиб боради.

Мазкур тамойиллар миллий ғоямизнинг таркибий унсурларидир. Зеро, миллий истиқлол ғояси бутун жамият, бутун миллат, бутун Ўзбекистонликлар учун хизмат қилади. Миллий қадриятларимизни баҳолаганда, уларнинг миллий ғояга нечоғлик мос эканини назарда тутамиз. Лекин биз баҳолаш жараёнида фақат алоҳида бир инсон, муайян ижтимоий гуруҳ, бирор бир этнос, манфаатни эмас, балки умуминсоний жамиятимиз, барча Ўзбекистонликлар манфаатини назарда тутамиз. Шу боис, юқорида зикр этилган мезон ва тамойилдан фойдаланиб, маданий меросимизни ва бугун айрим ёт мафқуравий полигонлар томонидан тарғиб этилаётган баъзи ғояларни таҳлил этсак, уларда инсоннинг эркин ривожига, ўз орзу-интилишларига мос ҳолда яшашига, халқимизнинг психологияси, мақсад-муддаолари, Ватан манфаатлари ва замонавий тараққиёт талабларига мос келмайдиган унсурларни, ғояларни яхши пайқаб оламиз.

Янги жамиятни барпо этишида маънавий соҳада қўйидаги вазифаларни бажаришимиз лозим:

Биринчидан, *юртдошларимизни маънавий янгилашни ва ислоҳотлар жараёнининг фаол иштирокчисига айлантириши. Уларнинг куч ва салоҳиятини ижтимоий ҳамкорлик ва миллатлараро тотувлик, диний бағрикенглик каби эзгу мақсадларга хизмат қилдириши.*

Бу - маънавиятнинг кучқудратидан эзгу мақсадлар йўлида самарали фойдаланиши, ижтимоий муносабатларни инсонийлик зоялари асосида ривожлантириши демакдир.

Иккинчидан, *турли қараш ва фикрга эга бўлган ижтимоий қатламлар, сиёсий куч ва ҳаракатларнинг ўзига хос орзу-интилишларини уйғунлаштирувчи зоялар - Ватан равнаи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги - барча юртдошларимиз учун муқаддас мақсадга айланишига эришиши. Бу - кўппартиявийлик ва плюрализм тамойилларига амалда риоя қилган ҳолда миллий ҳам жиҳатликни янада мустаҳкамлаши демакдир.*

Учинчидан, *ота-боболаримиз динининг гуманистик моҳиятини кенг жамоатчиликка тушунтириши борасидаги ишларни давом эттириши. Токи, бу дин халқимизнинг минг йиллик тарихи, бугунги маънавий ҳаётимизнинг ҳам асоси, мухтасар айтганда, Оллоҳ доимо қалбимизда, юрагимизда экани юртдошларимиз онгига сингиб борсин.*

Шу маънода, буюк аждодимиз Баҳоуддин Нақшбанднинг «Дилинг - Оллоҳда, қўлинг - меҳнатда бўлсин» деган ҳикмати биз учун муҳим ҳаётий тамойил бўлиб қолаверади.

Тўртинчидан, *Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириши борасидаги ишларни изчил давом эттириши, таълим-тарбия тизимини замон талаблари асосида муттасил такомиллаштириб бориши.*

Бу - давлатимиз қудрати, мамлакатимиз келажаги билимли, доно ва маънавий баркамол кадрларга боғлиқ эканини чуқур англаган ҳолда фаолият юритиши демакдир.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг ҳаётга татбиқ этилиши инсон омилини фаоллаштиришга, уни замон талабларига мос равишда ривожлантиришга имкон беради. Шу боис мазкур дастурни бажаришни изчил давом эттириш, уни янада такомиллаштириш таълим жараёнини жаҳон халқлари тажрибаси ва ютуқларини ҳисобга олиб бойитиб бориш Ўзбекистонда янги жамият қуришнинг устувор вазифаларидан бири бўлиб ҳисобланади.

Бешинчидан, *Ўзбекистонда яшаётган барча миллат ва элатларнинг қадриятлари, тили, маданияти, диний эътиқоди, урф-одат ва анъаналарини ҳурмат қилиши, уларни асраб-авайлаши ва ривожлантиришга қўмаклашиши.*

Бу – кўп миллатли мамлакатимиз фуқаролари орасида, уларнинг миллий ва диний мансублигидан қатъи назар, ҳамжиҳатлик ва биродарлик туйғуларини кучайтириши, «Шу азиз Ватан – барчамизники» зоясининг амалга ошишини таъминлаши демакдир.

Умумий мақсад – Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини мустаҳкамлаш истаги – умумий тақдир ва келажак, Ўзбекистонда яшайдиган барча халқларни янада ҳамжиҳат ва жипс бўлишга, ўзларини бир бутун халқ –Ўзбекистонлик деб, Ўзбекистон учун ўзини масъул деб ҳис қилишга, тараққиётда янада юксак поғонага кўтарилишга даъват этади. Бугунги ҳаётий, зарурат шуни тақазо этмоқда. «Шу азиз Ватан – барчамизники» ғояси амалда ана шу умуммиллий ғоянинг хусусий кўринишларидан биридир. У мамлакатимиз халқларини, миллатидан, динидан, тилидан қатъи назар, Ватан равнақи йўлида, янги жамият барпо этиш йўлида бирлаштирадиган миллий консолидацияни кучайтирадиган кудратга эга омилдир.

«Биз қандай жамият барпо этмоқдамиз» деган саволга, юқорида билдирилган фикрларни умумлаштириб, шундай жавоб бериш мумкин:

1. Биз барпо этаётган жамиятнинг моддий-иқтисодий негизини кўп мулкчиликка таянган, ижтимоий йўналтирилган, ички мувозанатга эришган бозор муносабатлари ташкил этади.

2. У, сиёсий тузумига кўра, кўп партиявийликка, фикрлар хилма-хиллигига таянган, қонуннинг ҳамма учун бир хилда экани ва устуворлиги таъминланган демократик, ҳуқуқий давлат бўлади.

3. Ижтимоий муносабатлар характериға, давлат ва ижтимоий институтлар, жамоат ташкилотларининг ўзаро таъсириға кўра, фуқаролик жамияти қурилади. Унда барча ижтимоий гуруҳлар, қатламлар ўртасида ижтимоий ҳамкорлик, барча миллатлар ва элатлар ўртасида тинч-тотувлик, умуммиллий муштараклик янада мустаҳкамланади.

4. Маънавий хусусиятларига кўра, бу жамият ўзида миллийликни умуминсонийлик билан уйғунлаштирган, барча илғор янгиликларга, ютуқларга очик, миллий маҳдудлик, миллатчилик ёки миллий номукамаллик туйғуларидан холи, эркин фикрловчи ва ижтимоий масъул фуқароларнинг эркин жамияти бўлади.

5. Демак, биз бозор иқтисодиётиға, қонун устуворлигига, ижтимоий ҳамкорликка, миллийлик ва умуминсонийлик тамойилларининг уйғунлигига асосланган демократик, янгиликларга очик, маърифатли фуқаровий жамият барпо этмоқдамиз.

Сиёсий соҳада:

Жамият ҳаётини демократлаштириш жараёнини янада чуқурлаштириш, унинг изчиллиги ва самарадорлигини таъминлаш – мамлакатимизда амалга оширилаётган сиёсий ислохотларнинг энг асосий йўналишидир.

Биринчидан, мамлакатимиз сиёсий барча соҳаларини, давлат ва жамият қурилишини эркинлаштириш, аҳолининг сиёсий фаоллигини ошириш, унда миллий ва умумбашарий қадриятларга асосланган сиёсий маданиятни шакллантириш. Миллий истиқлол ғоясининг сиёсий соҳадаги хусусиятларининг мохияти ана шуларда намоён булади.

Ўзбекистон Конституциясига мувофиқ, халқ давлат хокимиятининг бирдан бир манбаидир. Халқнинг менталитети, сиёсий маданияти, уз ҳақ-

хуқуқларини, туб манфаатларини англаш даражаси, хуллас, сиёсий ва маънавий етуклиги унинг давлат қурилишида қанчалик фаол иштирок этишини белгилайди.

Бинобарин, сиёсий ҳаётни эркинлаштиришнинг асосий шартларидан бири халқнинг сиёсий онгини ўстириш, унга демократик эркинликларнинг маъно-моҳиятини туғри тушуниб олиш ва ўзлаштиришга имкон яратишдан иборатдир.

Сиёсий маданият, бир томондан, фуқароларнинг, иккинчи томондан, давлат идоралари ва жамоат ташкилотлари ҳамда хўжалик юритувчи субъектларнинг қонунга бўйсунушидан бошланади. Демак, биз барпо этаётган жамиятда нафақат аҳоли ҳуқуқий билимларининг ошиши, унинг онги юксалишига, балки ҳокимиятнинг барча мустақил тамойилари, нодавлат ташкилотлари ва ижтимоий институтлари фаолият самарадорлиги ортишига ҳам жиддий эътибор қаратилади.

Учинчи масаланинг баёни: *Бизнинг бош стратегик мақсадимиз – озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт, бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик жамият барпо этишидир.* Бозор иқтисодиёти, энг аввало, кўпмулкчиликка ва улар ўртасидаги рақобатга таянади. Унда мулкнинг барча қонуний шакллари тенг ҳуқуққа эга бўлиб, бу ҳуқуқ давлат томонидан қафолатланади. Иқтисодий тараққиётни бозордаги талаб ва таклиф йўлга солади ва бошқара бошлайди. Уни марказдан туриб бошқаришга, маблағ ва фондларни режали тақсимлашга ҳожат қолмайди. Собиқ социалистик мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатадики, марказдан туриб бошқариладиган режали иқтисодиёт охири-оқибатда барибир таназулга юз тутаяди.

Кўпмулкчиликка асосланган бозор иқтисодиётини жорий қилиш орқали юртимизда яшайдиган барча инсонлар учун миллати, тили ва динидан қатъи назар, муносиб ҳаёт шароити яратиб бериш, ривожланган демократик мамлакатлардаги каби қафолатланган турмуш даражаси ва эркинликларни таъминлаш - давлатимиз сиёсатининг мазмун-моҳиятини ифодалайди.

Лекин бозор иқтисодиёти муносабатларига утиш ва уларни амалда жорий қилишнинг тайёр андозаси йуқ. Бу борада биз хатто жаҳондаги энг юксак ривожланган мамлакатлар тажрибасини ҳам кўр-кўрона эллай олмас эдик. Чунки бизнинг мамлакатимиз иқтисодиётининг таркибий тузилиши, қазилма бойликлари ва иқлим шароити, табиий ресурслари, халқимизнинг менталитети, аҳоли таркиби ва ўсиши бирор мамлакатникига айнан ўхшамайди. Бошқа давлатларда яхшигина самара берадиган тараққиёт модели бизда ҳеч қандай натижа бермаслиги ёки аксинча, инқирозни янада чуқурлаштириши мумкин эди. (Масалан, айрим Ҳамдўстлик мамлакатларининг шок терапияси усулини қўллаб, қийин аҳволга тушиб қолганини эсланг).

Шу боис халқимиз иродаси билан танлаб олинган ва ўзимизга мос ривожланиш бу - ижтимоий ларзаларсиз, инқилобий сакрашларсиз, тадрижий тарзда олға боришни таъозо этадиган йўлдир. Миллий истиклол

гояси ана шу йулда фуқароларни бирлаштиради, якдил ва ҳамфикр булишларига хизмат килади. Жамият тараққиётининг устувор йўналишларини катъий белгилаб олиб, асосий куч ва имкониятларни бир жойга тўплаб, аввало ана шу устувор йўналишлар буйича тараққиётни таъминлаш, ислохотларни босқичма-босқич амалга ошириш орқали бозор муносабатларига асосланган демократик одил жамият барпо этиш Ўзбекистон танлаган йўлнинг маъно-мазмунини ташкил этади.

Танлаб олинган бу йўл, ҳамда унга хос миллий истиқлол ғоясининг *стратегик мақсадлари жамият ҳаётининг барча соҳаларига дахлдор бўлган куйидаги бир қатор вазифаларни амалга оширишни тақозо этади.*

Ижтимоий тараққиётга интилаётган, сиёсий ва иқтисодий ҳаётни эркинлаштириш йўлидан бораётган ҳар қандай жамият ҳуқуқий маданияти юксак, озод ва эркин шахсни тарбиялашга интилади. Зеро, шундагина *демократия, фикр ва виждон эркинлиги, плюрализм ва инсон ҳуқуқларини таъминлаш, гуманизм ва умуминсоний қадриятларга амал қилиб яшаш тамойили жамият ҳаётининг асосий мезонига айланади.* Чунки демократиянинг ижодкори, амалга оширувчиси, ривожлантирувчиси - инсондир. Демократия - фақат халқ ҳокимияти бўлиб қолмай, у айна пайтда ҳар бир инсон, ҳар бир жамоа ва бутун халқнинг ўз мамлакати келажаги, ўз тақдири олдидаги масъулияти ҳамдир.

Демократия ва сиёсий ҳаётни эркинлаштириш заруратини охлоқратиядан (охлос - тўда, оломон), яъни турли гуруҳларнинг сиёсий ўзбошимчалигидан, ҳокимият идораларига ноўрин талаблар қўйишидан, тазйиқ утказишидан фарқ қилиш лозим.

Бу ўз навбатида демократия, сиёсий ҳаётни эркинлаштириш орқали фуқаролардан ўз манфаатларини давлат ва жамият манфаати билан уйғунлаштиришни, юксак сиёсий маданиятга эга бўлишни талаб қилади.

Иккинчидан, *жамиятимиздаги турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги мувозанатни таъминлайдиган самарали механизмни шакллантириш, сиёсий ҳаётда ҳақиқий маънодаги кўппартиявийлик тамойилини қарор топтириш.* Мазкур жиҳатлар миллий истиқлол ғоясининг сиёсий соҳадаги ўзига хос тамойилларини ифодалайди.

Мулкчиликнинг ранг-баранг шакллари қарор топаётгани, улар тенг ҳуқуқчилигининг давлат томонидан кафолатланаётгани жамиятнинг ижтимоий-табақавий таркибини ўзгартирмоқда. Бугун янги ижтимоий қатлам ва гуруҳлар - сармоядорлар, тадбиркорлар ва ўрта синф вужудга келмоқда. Мулк шакллари хилма-хилиги ва ижтимоий табақаланиш жараёнига мос ҳолда турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ҳамда ҳаракатлар ҳам пайдо бўлмоқда. Мамлакатимизда кўппартиявийлик тизимининг шаклланиши бунинг яққол далилидир.

Ҳозирги ўтиш даврида мулкчиликнинг нодавлат шакллари ва сиёсий партиялар ҳали мустаҳкам оёққа туриб олгани йўқ. Лекин улар кундан-кунга кучга тўлиб ўз мавқеларини ошириб бормоқда.

Шу маънода, Президентимиз Ислом Каримовнинг қуйидаги мулоҳазаси муҳим аҳамиятга эга: «Шунга эришиш керакки, мамлакатимиз сиёсий ҳаётида ҳақиқий маънодаги кўппартиявийлик муҳити қарор топиши даркор. Ҳар бир партия муайян ижтимоий қатламга таянган ҳолда, ана шу тоифа манфаатларининг ҳимоячиси сифатида ўзининг аниқ ва равшан ҳаракат дастурига эга бўлиши керак. Унда ҳар қайси партиянинг мақсад ва вазифалари, жамият тараққиёти борасидаги муқобил таклифлари ўз ифодасини топиши лозим»⁴⁸.

Кўппартиявийлик, партияларнинг жамият ҳаётида фаол иштирок этиши, энг аввало, парламент ишида ўз вакиллари орқали иштирок этувчи партияларнинг демократик қонунлар қабул қилиш ва уларни ҳаётга татбиқ этиш борасида фаолиқ кўрсатиши, парламент орқали ижроия ҳокимият фаолиятини назорат қилиб бориши турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ўртасидаги мувозанатни вужудга келтирувчи асосий омилдир.

Турли манфаатлар, қарама-қарши куч ва ҳаракатлар мувозанатини таъминлайдиган маънавий омил бу – миллий ғоядир. У ижтимоий гуруҳлар манфаати ва мафкурасидаги умумийликни, яъни умуммиллий манфаатларни ва ягона олий мақсадни акс эттирувчи ғоядир. У миллатнинг жипслигига, консолидациясига хизмат қилувчи маънавий кучдир. Шу боис мамлакатимиз мустақиллиги, келажак тараққиётимиз уни халқимиз онгига мунтазам ва босқичма-босқич сингдириб боришни тақозо этади. Миллий ғоя негизида миллий мафкура шаклланади.

Шундай қилиб, биз барпо этаётган жамиятдаги турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги мувозанатни таъминловчи механизм қуйидаги иқтисодий, сиёсий, ижтимоий омиллардан ташкил топади:

- мулкчиликнинг турли шакллари ривожлантириш;
- ҳақиқий кўппартиявийликни қарор топтириш;
- мулкдорлар синфи ва ўрта синф шаклланишини жадаллаштириш;
- ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги ҳамкорлик ва шерикчиликни вужудга келтириш;
- миллий истиқлол ғоясини мунтазам ва босқичма-босқич жамият онгига сингдириб бориш.

Учинчидан, демократик институтларнинг мустақил фаолият кўрсатиши учун янада кенгроқ шарт-шароит яратиш, ҳокимиятнинг конституциявий бўлиниши тамойилига қатъий амал қилиш, жамият аъзоларининг барча сиёсий, ижтимоий салоҳиятини, ташиббус эркинлигини рўёбга чиқариш учун зарур имкониятларни ишга солиш тақозо этади.

Бу — мамлакатимизда демократия тамойилларига асосланган, ҳеч қандай сиёсий кучнинг субъектив хоҳиш-иродасига қарам бўлмасдан ишни фаол ташкил қиладиган, тз моҳиятига кўра, жамиятнинг олға

---

⁴⁸ Ислом Каримов. «Озод ва обод Ватан, эркин фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз». Тошкент, «Ўзбекистон», 2000 й., 7-бет.

силжисига халақит бераётган иллат ва асоратларни бартараф этишига қодир бўлган самарали тизимни шакллантириши демакдир.

Бундай самарали тизим – демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятидир. Ҳуқуқий давлатда нафақат ҳокимиятнинг уч тармоғи – қонун чиқарувчи, ижроия ва суд ҳокимияти бир-биридан ажратилади ва бир-биридан мустақил ҳаракат қилади, балки оммавий ахборот воситалари ва бошқа ижтимоий институтлар ҳам эркин ва мустақил бўлиб, ҳеч қандай кучга қарам бўлмайди. Ҳокимият бўғинлари ва ижтимоий институтлар фақат Конституция ва амалдаги қонунчиликка таяниб иш тутади. Уларнинг ўзаро муносабати ва ҳамкорлик механизми ҳам Конституция ва амалдаги қонунлар орқали белгилаб қўйилади. Уларнинг мустақиллиги, бир-бирига бевосита бўйсунмаслиги, фақат қонун олдида масъуллиги, амалда уларни бутун жамият олдида масъул қилиб қўяди.

Демак, мустақиллик бу - ҳуқуқ, ҳуқуқ эса – масъулият ёки, бир сўз билан айтганда, мустақиллик – масъулият. Мана шу боғлиқликни, айниятни оддий фуқародан тортиб масъул ходимларгача теран англаб, ўз фаолиятини ана шу асосда юритиши мақсадга мувофиқдир.

Тўртинчидан, маҳаллий ҳокимият ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолият доирасини кенгайтириши, уларга давлат ваколатларининг бир қисмини босқичма-босқич ўтказиб бориши, нодавлат ва жамоат тузилмаларининг ҳуқуқи ва нуфузини оширишни кўзда тутадиган «Кучли давлатдан – кучли жамият сари» концепциясини амалга ошириши.

Бу - одамларнинг сиёсий онги, сиёсий маданияти ва фаоллиги юксалиб боргани сари, давлат вазифаларининг нодавлат тузилмалар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига босқичма-босқич ўтиши, мақаллаларнинг нуфузи ва мавқеининг ошиши, уларга кўпроқ ҳуқуқлар берилиши демакдир.

Сиёсий ҳаётни эркинлаштириш жараёнида жамиятни бошқариш борасидаги вазифа-функциялар икки йўналишда қайта тақсимланиб боради. Биринчиси – давлат марказий идораларининг айрим ҳуқуқ ва вазифалари маҳаллий ҳокимиятлар зиммасига ўтказилади. Шу тариха маҳаллий ҳокимиятнинг ҳуқуқ ва масъулияти оширилади. Ушбу жараён марказнинг вазифаларини камайтириш – децентрализация деб аталади. Ўз навбатида, маҳаллий ҳокимият идоралари ҳуқуқ ва вазифаларининг бир қисми фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари (фуқаролар йиғинлари, маҳалла қўмиталари, уй-жой ширкатлари ва бошқалар) зиммасига ўтказилади. Айниқса, бу аҳолининг маълум тоифаларини ижтимоий ҳимоялаш, яшашнинг умумий тартиб-қоидаларини тартибга солиш ва назорат қилишга, коммунал хизмат каби ҳаётий масалаларга тааллуқлидир.

Иккинчиси – жамоат ташкилотларининг ҳуқуқи ва масъулиятини ошириш, давлат зиммасидаги ваколатларнинг бир қисмини улар зиммасига ўтказиш. Бунинг учун Конституция ва қонун доирасида фаолият

кўрсатадиган жамоат, яъни нодавлат ва ноҳукумат ташкилотларининг тармоғини кенгайтириш зарур.

Нодавлат, жамоат ташкилотларининг кўпайиши, уларнинг кундалик ҳаётимиздаги аҳамияти ортиб бораётгани фуқаролик жамияти асослари тобора мустаҳкамланиб, ривожланаётганидан далолат беради. Айнан шундай ташкилотларнинг фаоллиги ва масъулиятининг ортгани, фуқароларнинг онги ва тасаввурида, кундалик ҳаётида улар тобора кўпроқ иштирок этаётгани «Кучли давлатдан – кучли жамият сари» концепциясини ҳаётга татбиқ этишнинг муҳим шарти ва шаклидир. «Кучли жамият» тушунчасининг моҳияти шундан иборатки, халқ жамоат ташкилотлари орқали давлат идоралари фаолиятини назорат қилади, уларнинг ўз вазифалари ва жамият олдидаги бурчларини тўғри ва самарали бажаришига таъсир кўрсатади.

Ўзбекистонда барпо этилаётган жамият ана шундай кучли жамият бўлади. Унинг сиёсий тузуми – демократик, ҳуқуқий давлат бўлса, ижтимоий тузуми – қонун устувор бўлган фуқаролик жамиятидир.

Бешинчидан, *давлатнинг ислоҳотчилик вазифаларини демократик талаблар асосида, халқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос ҳолда амалга оширадиган истеъдодли, изланувчан, чуқур билимли ва юксак малакали, Ватанга, она заминимизга садоқатли ёш кадрларни танлаш жой-жойига қўйиш ва янгилашга имкон берадиган тизимни такомиллаштириш. Бу – ҳеч қайси замонда осонликча ҳал бўлмайдиган, одамларнинг тафаккури ва дунёқараши ўзгарishiни тақозо этадиган, одатда субъективизм, манфаатпарастлик, уруг-аймоқчилик каби кўп-кўп иллатларни бартараф этиш, жамиятни тубдан янгилашни талаб қиладиган жараёндир.*

Давлатнинг иқтисодий, ижтимоий, маданий сиёсатининг қанчалик тўғри ва самарали амалга оширилиши кўп жиҳатдан турли бўғиндаги ташкилотчи–ижрочиларга боғлиқ. Уларнинг касбий тайёргарликлари қанчалик баланд бўлса, ўз вазифаларини қанчалик ҳалол ва виждонан бажарса, ишлар шунча олға кетади, кундалик муаммолар тезроқ ҳал бўлади. Бу ҳол одамларнинг кайфиятига ва уларнинг давлат идораларига муносабатига ижобий таъсир қилади. Шунда жамиятда ўзаро ишонч мустаҳкамланади, ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоқий муҳит яхшиланади.

Ватанпарварлик ва миллий ғояга содиқлик раҳбарнинг фаолиятини, изланишларини юксак маъно-мазмун билан тўлдиради. У йўлида учрайдиган қийинчиликларни, баъзи бир омадсизликларни психологик жиҳатдан осонроқ енгади, тушкунликка тушмайди, ютуқлардан эсанкирамайди. У ўз фаолиятига ва жамоаси эришган ютуқларга доимо энг юксак мезонлар билан ёндашиб, унга танқидий баҳо беради. У энг илғор тажрибаларни кўзлаб иш юритади, уларни жамоаси фаолиятида жорий этишга уринади. Ватанпарварлик ва миллий ғояга содиқлик унинг кучига куч, ақлига ақл, ташаббусига ташаббус қўшади, уни ҳақиқий фидойига айлантиради.

Назорат саволлари

1. Миллий ғоянинг жамият ҳаёти соҳалари билан бевосита боғлиқлиги.
2. Миллий ғоя ва жамиятнинг иқтисодий ҳаёти.
3. Миллий ғоя ва жамиятнинг ижтимоий ҳаёти.
4. Миллий ғоя ва жамиятнинг сиёсий ҳаёти.
5. Миллий ғоя ва жамиятнинг маънавий ҳаёти.
6. Миллий ғоянинг бош мақсадини амалга оширишда жамиятимиз ҳаётининг барча соҳаларида олиб борилаётган туб ислохотларнинг ўрни ва роли.

Адабиётлар рўйхати

1. И.А. Каримов Ўзбекистон XXI бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. -Т., 1997.
2. И.А. Каримов Жамиятимиз мафқураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин. «Тафаккур» жур., 1998.
3. И.А. Каримов Тарихий хотирасиз келажак йўқ. -Т.: Шарқ, 1998.
4. И.А. Каримов Хушёрликка даъват. -Т.: «Ўзбекистон», 1999.
5. И.А. Каримов Ўзбекистон XXI асрга интиломда. -Т.: «Ўзбекистон», 2000.
6. И.А. Каримов Миллий истиқлол мафқураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8-июн.
7. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. -Т.: «Ўзбекистон», 2000.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziynet.uz
2. www.edu.uz
3. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
4. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
5. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
6. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
7. www.tdpu.uz.

7-МАВЗУ. ҲОЗИРГИ ДАВР: МИЛЛИЙ ҒОЯ МУАММОСИГА ЯНГИЧА ЁНДАШУВЛАР ВА ИННОВАЦИЯЛАР.

Режа

1. Глобаллашган, ахборотлашган жамият шароитида миллий ғояга эҳтиёжнинг ошиб бориши .
2. Мафкура полигонлари хавфи тобора ортиб бораётган ҳозирги шароитда ёшлар таълим- тарбиясига, миллий ғояни инсон онги ва руҳиятига сингдириш масаласига эътиборни кучайтириш зарурлиги.
3. Бугунги кунда миллий ғоя муаммосига янгича ёндашувлар ва инновациялар.

Таянч тушунчалар: глобаллашган, ахборотлашган жамият, турли сиёсий кучлар, ижтимоий гуруҳлар, қатламлар манфаатлари, мафкура полигонлари, мафкура полигонлари хавфи, ёшлар таълим- тарбияси, миллий ғоя муаммосига янгича ёндашувлар, ёшлар ва миллий ғоя тарғиботи технологиялари, мафкуравий таъсирлар, маънавий тарбия, миллий ғояни сингдириш технологиялари, мафкуравий хавф.

Биринчи масаланинг баёни: Ҳозирги даврда ғоявий-мафкуравий жараёнлар глобаллашиб, ер юзидаги барча минтақа ва мамлакатларни қамраб олиб, қуйидаги хусусиятларини намоён қилмоқда, яъни: *Биринчидан*, халқаро миқёсда **интеграциялашиши** ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маънавий ҳаётнинг барча соҳаларини қамраб олиб, миллий чегараларни шартли қилиб қўймоқда. *Иккинчидан*, ҳозирги даврда ижтимоий-сиёсий муносабатларнинг **глобаллашиши** хусусияти объектив жараён бўлиб, жамият ҳаётининг ҳамма соҳаларига истисносиз таъсир кўрсатиши билан характерланади. *Учинчидан*, жамият тараққиётининг умумий қонуниятлари миллий ривожланишнинг моделларида **дифференциялашиши** жараёнларини намоён қилиб, инсоният тараққиётида умумий қонуниятларни миллий даражада конкретлаштирмоқда. *Тўртинчидан*, халқаро ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий-маданий муносабатларнинг техник-технологик, интеллектуал асослари, алоқа коммуникация воситалари ривожланиши натижасида ғоявий-мафкуравий муносабатларнинг **интенсивлашуви** билан характерланади.

XX асрнинг охири - XXI аср бошларида дунёда ана шу жараёнлар билан боғлиқ жиддий ўзгаришлар рўй бера бошлади. Илгари оддий фуқаролар, ҳатто мутахассислар тасаввур этолмаган ҳодисалар содир бўлиши туфайли дунёнинг сиёсий қиёфаси ўзгариб, барча давлатларда ижтимоий-иқтисодий, маънавий-мафкуравий соҳаларда янги сифат ўзгаришларига сабаб бўлди. Хусусан, алоқа воситаларининг ривожланиши, уларнинг компьютерлаштирилиши, электрон почта, интернет, космик телерадиоалоқа тизимларининг техник-технологик воситалари кучайиб кетиши билан ахборот алмашуви, бинобарин ғоявий таъсир ўтказиш имкониятлари ҳам тобора кенгаймоқда.

Ғоявий-мафкуравий жараёнларнинг глобаллашувида бир-биридан тубдан фарқ қиладиган икки йўналиш, тенденция намоён бўлмоқда. Биринчидан, инсоният цивилизацияси тарихида эришган ҳар қандай моддий ва маънавий қадриятларнинг умуминсоний жиҳатлари тарихий макон доирасидан чиқиб, байналминаллашиб, универсаллашиб бормоқда. Бошқача айтганда, миллийлик ва умуминсонийлик тамойилининг интеграциялашув жараёни кечмоқда. Иккинчидан, миллатлар ва давлатларнинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий-маданий ривожланишидаги беқарорлик, улар манфаатларидаги ўзига хосликни мутлақлаштириш инсониятга, шу жумладан, ўз миллатининг келажагига хавф туғдирадиган салбий ҳодисаларнинг мафкуралашган ҳолда глобаллашувига олиб келмоқда. Бу халқаро терроризм, экстремизм, фундаментализм ва наркобизнес ҳодисаларида намоён бўлмоқда. Бирон-бир ҳудуд ёки мамлакатда пайдо бўлаётган ғоялар тез фурсатда бутун жаҳонга ёйилмоқда.

Бундай ҳолатнинг асослари ҳам, пайдо бўлиш сабаблари ҳам кўп. Аммо, энг муҳими 70 йилдан ортиқроқ ҳукм сурган икки зиддиятли, бир-бирига қарама-қарши қутбларнинг барҳам топиши ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлди. «Тоталитар тузум емирилгандан кейин, - деган эди И. Каримов, - дунёнинг қутбларга бўлиниши барҳам топди. Лекин шу туфайли у хавфсизроқ, барқарорроқ, собитқадамроқ бўлиб қолдими?»⁴⁹. Дарҳақиқат, масаланинг шу тарзда қўйилишида жуда катта мантиқ бор. Зеро, XX аср охирида «рўй берган улкан ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар, икки қутбли дунёнинг барҳам топиши натижасида нисбий мувозанатнинг бузилиши жаҳоннинг мафкуравий манзарасини ўзгартириб юборди».⁵⁰ Чунончи, ҳозирги кунга келиб:

1. Алоҳида олинган мамлакатлар, давлатлар иттифоқи ёки ҳарбий блоклар ўртасидаги урушлар хавф нисбатан камайди

2. **СССР деб** аталган империя ва жаҳон социалистик лагерининг барҳам топиши оқибатида дунёда икки қутбли ғоявий-мафкуравий муносабатлар ўрнига кўп қутбли ҳолат вужудга келди.

1. Дунё харитасининг ўзгариши билан сиёсий иқлим мўтадиллашуви ғоят нисбий характер касб этди, яъни анъанавий зиддиятлар ўрнига янги – ноанъанавий зиддиятлар вужудга келди ва улар тобора кескинлашмоқда.

2. Глобал муаммоларни ҳал қилишда сиёсий муносабатларнинг интеграциялашуви тенденцияси қонуният мақомига эга бўлиб, турли давлатлар, халқлар, миллатларнинг ривожланиш истиқболлари шу қонуниятга боғлиқлиги англаб етилмоқда. Қурол кучи билан бўладиган урушлар ўрнини мафкуравий агрессия ва тажовузлар эгалламоқда.

XX асрнинг охирларида инсоният цивилизациясига янги жиддий хавфлар вужудга келди. Халқаро терроризм, глобал наркобизнес, жаҳон

⁴⁹ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Ўзбекистон буюк келажақ сари. –Т.: Ўзбекистон, 1999. Б. 419.

⁵⁰ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. –Т.: Ўзбекистон, 2001. –Б. 22.

коррупцияси, фундаментализм, экстремизм каби ҳодисалар ҳам интеграция, глобализация, универсаллашув ва интенсивлашув жараёнларини бошдан кечирмоқда. Хусусан, инсониятнинг ўтмиш тарихи шундан далолат берадики, урушлар - ижтимоий тараққиётнинг кушандаси, ривожланишнинг тўсиғидир.

Мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига кўра, ўтган 5 минг йил мобайнида инсоният ҳаммаси бўлиб 292 йил урушларсиз, тинчликда яшаган. Қолган вақтда 14 мингдан ортиқ урушлар бўлган ва улар 3 млрд. 64 миллион кишининг ёстиғини қуритган. Ушбу урушларга кетган маблағларни олтин баҳосида ҳисоблаганда қалинлиги 10 метр, эни 161 км. га тўғри келадиган ва ер шарини тўла айланиб чиқишга етадиган олтин камар ясаш мумкин эди⁵¹.

XX асрда рўй берган жаҳон урушларининг биринчиси 10 млн., иккинчиси эса 60 млн. дан ортиқроқ кишининг ҳалок бўлишига, миллионлаб кишиларнинг бошпанасиз қолишига, минглаб шаҳар ва қишлоқларнинг вайрон бўлишига, пировард натижада эса инсоният ҳаётида улкан йўқотишларга сабаб бўлди.

Социалистик «лагер»нинг барҳам топиши билан учинчи жаҳон уруши хавфи тамомила йўқолди, деган сиёсий хулоса, ҳозирча ўзининг қатъий исботини топган эмас. Бироқ, ҳозирги даврга келиб, халқаро ижтимоий-сиёсий, ғоявий-мафкуравий муносабатларнинг юқорида кўрсатилган жараёнлари қуйидаги умумий хулосаларга асос бўлиши мумкин:

- тинчлик умуминсоний ғоя ва қадрият эканлиги тўғрисидаги ижтимоий фикр глобал аҳамият касб этмоқда;

- оламшумул муаммоларни ҳал этишда, баҳсли вазиятлар ечимида музоқаралар ва дипломатик мурося ягона маъқул усул эканлиги тан олина бошланди;

- ҳар бир давлатнинг миллий манфаати жаҳон ҳамжамияти манфаати билан уйғунлашгандагина маълум ютуққа эришиш мумкинлиги аниқ бўлиб қолмоқда.

Бошқача айтганда, ҳозирги кунга келиб дунёнинг сиёсий қиёфаси ўзгарди. Глобал муаммолар кескинлашувининг олдини олиш учун аниқ шарт-шароит ва имкониятлари пайдо бўлди. Илгари бир-бири билан ғоявий-мафкуравий нуқтаи назардан душманчилик кайфиятидаги давлатлар ўртасида ўзаро ишонч, бир-бирини ҳурмат қилиш, миллий манфаатларига тажовуз қилишдан тийилиш, хуллас дунёда ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлашда интегратив фаолият зарурлиги англаб етилиб, унинг универсал усуллари ва воситаларини кидиришда ҳамфикрлик юзага келмоқда.

Аmmo, шу билан бирга, ҳозирги пайтда ғоявий-мафкурвий агрессия, тазйиқларнинг кучайиши яққол кўзга ташланмоқда. Айниқса, маънавий-мафкуравий тажовузларнинг янги-янги йўналишлари вужудга

⁵¹ Шайхова Х., Назаров Қ. Умуминсоний қадриятлар ва маънавий камолот. –Т.:Ўзбекистон, 1992. –Б. 11

келиб, улар глобаллашиб бормоқда. Бу тажовузлар маълум миллат (ёки улар гуруҳи)нинг ижтимоий барқарорлигига қарши қаратилган, сиёсий ва конституцион тузумни заифлаштириш ва бузишга йўналтирилган, фуқаро ва жамият хавфсизлигига таҳдид солувчи ғоявий-назарий қарашлар ҳамда унга асосланган амалиёт тарзида намоён бўлмоқда.

Мафкуравий тажовузларнинг ҳозирги кундаги миқёси ва кескинлиги шу даражада ортиб кетдики, уни бир давлат миқёсида, алоҳида олинган бир мамлакат даражасида ҳал этиш амалда мумкин бўлмай қолди. Айниқса, бузғунчи ғоялар, диний экстремизм, ахлоқсизлик ғояларини сингдириш мафкуравий тажовузнинг асосини ташкил этмоқда. Бундай мафкуравий тажовузларнинг мақсади, аҳолининг маълум қатламларида, айниқса ёшлар ўртасида парокандаликни келтириб чиқариш, уларда расмий давлат ва конституцион тузумга нисбатан норозилик кайфиятини ўйғотишдан иборатдир.

Мафкуравий тажовузлар тизимида диний экстремизм у ёки бу диннинг ўта тажовузкор ва жиноий йўналтирилган мазҳаби ёки оқими ҳисобланиб, инсониятга жуда катта зарар етказмоқда. Ҳозирги кунда диний экстремизм халқаро миқёсда кучларни бирлаштириб, ҳамкорликда қарши курашни тақозо қиладиган глобал муаммога айланди.

Диний экстремизмнинг пайдо бўлиши сабаблари жуда кўп бўлиб, асосийлари қуйидагилардан иборат: а) диндан фойдаланиб динга алоқаси бўлмаган сиёсий ва бошқа тажовузлар ва мақсадларни амалга ошириш учун интилиш; б) динни ниқоб қилиб, турли сиёсий можаролар, зиддиятларни келтириб чиқаришга уриниш; в) инсон, миллатларнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқини эмас, балки диннинг яшашга бўлган ҳуқуқини эътироф этиш; г) динни дунёқараш ва тафаккурнинг ягона воситаси деб ҳисоблаш⁵².

Диний экстремизм ҳодисаси барча динларга ҳам хосдир. Хусусан, ўрта асрларда христиан руҳонийлари «муқаддас китобларда белгиланган ҳар қандай ақидаларга қарши чиқиш Худонинг иродасини бузиш демақдир», деб уқтирдилар. Ҳар қандай норозилик «қўрслик», «такаббурлик ифодаси», деб ҳисобланган ва бу мудҳиш гуноҳдир, деб эълон қилинган эди. Аммо, черков нақадар кучли бўлса-да, шаҳарликлар ва деҳқонлар орасида черков таълимотига қарши чиқувчилар кўпая борди. Экстремист руҳонийлар бундайларни, «диндан қайтганлар», деб аёвсиз жазоладилар.

XIII асрда Рим папаси қўшинлари Франциянинг жанубида 20 минг кишини қириб ташладилар, айниқса илғор фикрли зиёлиларга қарши инквизиция суди жорий этилиб, мустақиллик учун курашчи Ян Гус ўлдирилди, осмон илмининг юлдузларидан бири Жордано Бруно ўтда куйдирилди, Галилео Галилей беш ой қийноққа солиниб, тавбасига

---

⁵² Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. (маъруза матнлари). –Т.:Янги аср авлоди., 2001. –Б. 35.

таянтирилди. Бироқ, у барибир «ер айланади» деган фикридан қайтмади⁵³.

Бундай ҳаракатлар мусулмон давлатлари тарихида ҳам кўп бўлди. Диний-сиёсий қарашлар ҳокимиятни қўлга киритиш, мамлакат бошқарувини эгаллаш, ислом дунёсини бирлаштириш шаклида амал қила бошлади. Ислом дини экстремистлари, айниқса ўз фаолиятини Мисрда кенг авж олдирдилар. Ислом экстремизми ташкилий жиҳатдан ягона партиёга бирлашмаган, балки халқ оммасининг турли табақалари орасида иш кўрувчи ҳар хил гуруҳлардан иборат. Энг таъсирчан экстремистик гуруҳлардан бири «Мусулмон биродарлари» (Ал-ихвон ал-муслимин) уюшмасидир.

«Мусулмон биродарлари» уюшмаси диний-сиёсий ташкилот сифатида 1928 йилда Шайх Ҳасан ал-Банно ташаббуси билан ташкил этилди. Ҳозир бу диний-сиёсий экстремистик ташкилот дунёнинг 30 га яқин давлатларида иш олиб бормоқда.

1994 йили Қандаҳор ҳудудида янги сиёсий ҳаракат - «Толибон» уюшмаси ташкил этилди. Шунингдек, халқаро ҳамжамиятга ўта кучли салбий таъсир кўрсатаётган кучлардан «Ҳезби ҳаракати Жиҳод», «Даъват ул Иршад» ва «Покистон ислом уламолари жамияти»ни ҳам таъкидлаш керак. 1996 йилда Покистон ислом «Ҳезби ҳаракати Жиҳод» радикал ташкилотининг фаол ёрдами билан Тоҳир Йўлдошев бошчилигида «Ўзбекистон Ислом Уйғониш» партиёси (ЎИЎП) тузилди. Ҳозирда бу жиний уюшма хорижда «Ўзбекистон Ислом ҳаракати» деб аталмоқда.

Шунинг учун ҳам жаҳон ҳамжамияти унга қарши умумий кураш эълон қилди. Таъкидлаш керакки, кўплаб давлатларда ислом экстремизмига барҳам беришга оид жиддий чоралар кўрилмоқда. 1977 йил 2 июлдан Мисрда, 1980 йил 7 июлдан Сурия Араб Республикасида, 1981 йил 31 мартдан Ироқда, 1981 йилдан Тунис, Жазоирда диний-сиёсий партиёлар ҳаракатлари таъқиқланди.

Шу ўринда Хитой, Россия, Ўзбекистон, Тожикистон, Қирғизистон, Қозоғистон ҳукуматлари томонидан ташкил этилган Шанхай олтилиги хусусида айрим фикрлар айтиш лозимдир. Ушбу халқаро ташкилот ҳозирги кунда катта нуфузга эга бўлиб бормоқда. Айниқса, Тошкентда Шанхай ҳамкорлик ташкилоти таркибида минтақавий антитеррор ижроия қўмитасининг ташкил этилиши халқаро терроризм ва диний экстремизмга қарши курашда муҳим аҳамият касб этади.

Ушбу ташкилот фаолиятида учта йўналиш шаклланди. Булар: а) халқаро терроризмга; б) миллий сепаратизмга; в) диний экстремизмга қарши курашдан иборатдир.

Дарҳақиқат, бугунги кундаги дунёнинг мафкуравий манзараси ўта зиддиятлиги ва қарама-қаршиликларга бойлиги билан изоҳланмоқда. Бузғунчи ғоялар маънавий қашшоқликни, ахлоқсизликни тарғиб этувчи

---

⁵³ Ўша асар. –Б.51.

кучлар, шунингдек, буюк давлат шовинизми, айниқса унинг пансоветизм байроғи остида жонланиши, **собик СССРни қайтадан** тиклашни қўмсаш ва бу борадаги ҳаракатлар ҳар бир мустақил давлатга, жумладан Ўзбекистон мустақиллигига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Миллий ғояни фуқаролар, айниқса ёшлар онгига сингдиришда инсоният олдида турган глобаллашув жараёнининг ижобий ва салбий жиҳатларини аниқлаш жуда муҳим аҳамиятга эга. Хўш, глобаллашувнинг ўзи нима? Таъкидлаш лозимки, глобаллашув ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ҳаётнинг инстенсив интеграциялашуви билан бевосита боғлиқ ҳолда вужудга келадиган жараёндр. Унинг мазмун-моҳиятини халқлар ва давлатлар орасидаги ўзаро алоқалар ва ўзаро боғлиқликларнинг кескин тарзда кенгайиб кетиши ва мураккаблашиши ташкил этади. Бу - умумсайёра миқёсидаги ижтимоий ривожланишнинг янги босқичидир. Унинг пайдо бўлиши фан ва техника ютуқлари туфайлигина мумкин бўлди. У инсон фаолиятининг турли соҳаларида содир бўлаётган кўпдан-кўп теран ўзгаришлардан таркиб топади.

Шу ўринда айтиш керакки, глобаллашув жараёни тамомила янги ҳодиса эмас. Илм-фан, иқтисодиёт, транспорт, алоқа коммуникациялари янги воситаларнинг яратилиши, жаҳон бозорининг шаклланиши, оммавий миграциялар, халқаро алоқалар ва алмашувларнинг интенсив ривожланиши мамлакатлар ва халқларнинг бир-бирларидан мутлақ мустақил ҳолда ҳаёт кечиришларига чек қўйди. Глобаллашувнинг муҳим жиҳати - ҳозирги кунда халқаро муносабатларни бошқариб боришнинг оламшумул тизимлари яратилмоқда. Умуман, глобаллашув инсон фаолиятининг барча жиҳатларини қамраб олган бўлиб, унинг натижаларини турлича баҳолаш мумкин. Лекин, унинг объектив характери жаҳондаги ижтимоий-сиёсий муносабатларнинг универсаллашув, интеграциялашув жараёнлари билан алоқадорлигида ҳам намоён бўлади. Шу нуқтаи назардан, инсоният ижтимоий муаммоларини ҳал этишдаги интеграция, интенсивлашув ва глобаллашувни ижобий тарзда баҳолаш лозим, зеро ижтимоий масалаларни ҳал этиш, инсониятнинг умумий уйи бўлган Сайёрамизнинг хавфсизлигини таъминлаш, экологик фалокатлар олдини олиш, очликка қарши кураш бир давлат томонидан бажариладиган вазифа даражасидан чиқиб кетди.

Шу билан бирга, кейинги пайтларда ғоявий-мафкуравий соҳада ҳам глобаллашув жараёни юз бермоқда. Мафкуравий жараёнларнинг глобаллашувида бир-бирдан тубдан фарқ қилувчи икки йўналиш, тенденция намоён бўлмоқда. Биринчидан, инсоният цивилизацияси тарихида эришган ҳар қандай моддий ва маънавий қадриятларнинг умуминсоний жиҳатлари тарихий макон доирасидан чиқиб байналминаллашиб, универсаллашиб бормоқда. Яъни, миллийлик ва умуминсонийлик тамойилларининг интеграциялашув жараёни кечмоқда. Иккинчидан, миллатлар ва давлатларнинг ижтимоий, иқтисодий-сиёсий, маънавий-маданий ривожланишидаги барқарорлик, улар

манфаатларидаги ўзига хосликни мутлоқлаштириш инсониятни, жумладан, ўз миллатининг келажагига хавф солаётган салбий ҳодисаларнинг мафкуралашган ҳолда глобаллашувига олиб келмоқда. Бу эса халқаро терроризм, экстремизм, наркобизнес ҳодисаларида кўринмоқда⁵⁴.

Ғоявий-мафкуравий муносабатларнинг интенсивлашуви ва глобаллашувига кейинги пайтларда алоқа коммуникацияларининг ҳаддан ташқари компьютерлаштириш, электрон почта, интернет, космик телерадио алоқалар тизимларининг ривожланиб борганлиги жуда кучли таъсир кўрсатмоқда.

Мафкуравий жараёнлар глобаллашувнинг авж олишида халқаро электрон ахборот тизими ҳисобланган интернетнинг ўрни катта бўлмоқда. Бу - сўнгги пайтда инсоният томонидан яратилган янги кашфиёт. Унинг имконият даражаси, ижтимоий функциялари кўлами чексиз бўлиб, дунёда интернет ишқибозлари сони тобора кўпайиб бормоқда. АҚШ, Норвегия, Швеция, Канада, Сингапур каби мамлакатларнинг 50 фоизга яқин аҳолиси шахсий компьютерлардан интернетга боғланиш имкониятига эга. Финландия, Дания, Австралия, Янги Зеландия мамлакатларида бу кўрсаткич 30-40 фоизни Буюк Британия, Голландия, Швейцария, Австрияда 20 фоиздан ортиқроғини ташкил этмоқда.

Шу ўринда таъкидлаш лозимки, глобаллашув ижтимоий-сиёсий ҳаётни янги тарзда мафкуравийлаштириш билан характерланиб, ҳамма соҳаларга «янги таълимот»ни, ҳаёт тарзини сингдиришга уриниш тарзида юз бермоқда. «Янги таълимот» ролини эса Ғарб либерализми ўйнамоқда. Коммунизм ғояси анъаналарини давом эттирган мафкура ҳам худди шундай изчиллик ва қатъият билан янги моделлар ва ечимларни ҳаётга жорий этишга ҳаракат қилмоқда. Зеро, либерал “байналминал кучлар” ортида худди бир замонлар коммунизм ортида тургандек муайян давлат манфаатлари ётибди.

Алоқа тизимларининг глобаллашуви ахборотлар оқими устидан давлат назоратини сусайтиради. Бошқача айтганда давлат, ҳатто маҳаллий оммавий ахборот воситаларини ва жаҳон миқёсидаги янгиликларни холис шарҳлаб, мафкуравий филтрдан ўтказиб берадиган мафкуравий сиёсий имкониятлардан ҳам, воситалардан ҳам маҳрум бўлди. Конкретлаштириб айтганда, дунё информацион чегаралари шартли бўлиб қолди.

Умуман, мафкуравий глобаллашув жараёнида инсон қалби ва онги учун кураш ўта жиддий тарзда рўй беришини ҳам эътибордан чиқармаслик зарур. Зеро, ҳозир турли усулларда олиб бориладиган мафкуравий тарғибот ва ташвиқотнинг асосий мақсади ҳам инсон қалби

---

⁵⁴ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча, тамойиллар ва атамалар (қиқа изоҳли тажрибавий луғат) - Т.: Ўзбекистон, 2002. –Б. 78.

ва онгини эгаллаш учун курашдир. Чунки, ҳар қандай ғоя инсон томонидан қабул қилингандан кейин амалий ҳаёт дастури мақомига эга бўлади, шахсни муайян мақсад сари ҳаракатга келтиради. Шунинг учун ҳам бугунги кунда мафкуравий курашнинг бош мақсади-шахс онгини, қалбини эгаллашдир.

Мафкуравий глобаллашувнинг ўзига хос салбий жиҳатлари инсонни, айниқса ёшларни маънавий-руҳий, мафкуравий жиҳатдан тубанликка бошловчи ғояларни турли воситалар орқали тарғиб этишнинг коммуникациялари, технологиялари универсаллашуви ва глобаллашувини ҳам ифодалайди. Шунингдек, демократияни суеъистеъмол қилиш оқибатида ахлоқсизлик, тубанлик, ёвузликни тарғиб этадиган санъат «асарлари» ҳам тобора кўпайиб бораётганлигини эсдан чиқармаслик керак.

Шундай шароитда фуқаролар, айниқса ёшларни ана шундай тажовузкор ғоялардан муҳофаза қилиш жуда муҳим аҳамият касб этади. Ғоявий-мафкуравий глобаллашув туфайли содир бўлиши мумкин бўлган салбий ҳолатлардан озод бўлиш, ахборот эспанциясидан қутилиш бир давлат ёки бир миллат вазифаси эмас. Уни ўзаро ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликдагина ҳал этиш мумкин.

Албатта, мафкуравий глобаллашув шароитида эзгу, бунёдкор ғояларнинг умумийлашув жараёни ҳам юзага келади. Демократия, гуманизм, тинчлик, барқарорлик, мустақиллик ва озодлик, қонуннинг устуворлиги, инсон эркинликлари каби ғоялар бундай глобаллашув шароитида умумбашарий қадриятга айланиб бормоқда. Эзгу, бунёдкор ғояларнинг универсаллашуви, уларнинг умумбашарий қадриятларга мутаносиблиги инсонларни вайронкор ғоялардан сақлаб қолиши мумкин.

Иккинчи масаланинг баёни: Глобаллашувга ва унинг жамият ҳаётига таъсири доираси тўғрисидаги фикрлар хилма-хил берилган таърифлар дунёда кўплаб топилади. Бу глобаллашувнинг турли кўринишларида кириб келиши ва содир бўлиши билан бир қаторда унинг “таъсир” кучини турли туманлигини кўрсатиб беради. Лекин унинг хусусиятларини тўлароқ қамраб олгани, бизнингча, француз тадқиқотчиси Б.Банди берган таърифдир. Унда глобаллашув жараёнинг уч ўлчовига алоҳида эътибор берилади:

- Глобаллашув-мутассил давом этадиган тарихий жараён;
- Глобаллашув-жаҳоннинг гомогенлашуви ва универсаллашуви жараёни;
- Глобаллашув-миллий чегараларнинг “ювилиб кетиш” жараёнидир.

Давлатлар ва халқлар ўртасида бундай муносабатлар тизими мавжуд экан, аввало бу ўринда туғилиши ва қутилиши мумкин хавфларни алоҳида таъкидлашимиз керак. Жамиятнинг тараққиётига жиддий зарар келтирувчи, кўриниши ва тузилиши жиҳатидан “мулойимлик ва

хушхулк” сифатида кўринган таъсирлар жамиятнинг барча қатламини ўзига ром этади ва бундан дунё тажрибаси бўйича ёшлар кўпроқ зарар кўрадилар. Бунга XX асрнинг бошларида Японияда ишлаб чиқилган ва дунё мамлакатлари ёшларини иродасидан маҳрум қилиб, зомби-яъни, манкуртларга айлантиришга хизмат қиладиган “АУМ Сенрикё” диний оқимининг ҳаракатлари мисол бўла олади.

Ёшларнинг ижтимоий фаоллигини шакллантириш ва йўналтириш учун биринчи навбатда, уларда қуйидаги хусусиятларни шакллантириш керак:

1. Ахборотни қабул қилиш ва таҳлилий фикрлаш.

Ҳар қандай жараёнда қатнашувчи шахс аналитик фикрлашга эга бўлиши керак. Воқеа-ҳодиса ҳақида етарлича маълумотга эга бўлиши, жараённинг боришини таҳлил қилиш ҳамда натижавий кўринишини аниқ тасаввур қила олиши керак. Бундан ташқари, таҳлилларга таянган тарзда маълумотлар ўртасидаги боғлиқликларни аниқлай олиши ҳамда дифференциялаши лозим.

2. Шахслараро муносабатларни ташкил қилиш малакалари.

Шахс учун энг муҳим ҳолатлардан бири-коммуникативликдир. Чунки шахслараро муносабатда-шахснинг киришимлиги, бемалол алоқа ўрната олиши муҳим аҳамиятга эгадир.

3. Мотивация, ташаббус ва фаолиятни ташкил эта билиш.

Ижтимоий жамоада шахс доимо ташаббус кўрсатиш ва бунга яраша интилишга эга бўлиши керак. Бунинг учун шахс етарли билимга эга бўлиши билан бирга, ўз тактика ва стратегиясини ташкил эта олиши керак.

4. Нутқнинг ривожланганлиги.

Шахсда ижтимоий алоқаларни яхши ташкил эта олиши учун нутқ ҳар томонлама ривожланган бўлиши керак. Айниқса “оғзаки” ёки “гаплашув”, “ёзма” нутқни бойитиш устида тинимсиз ишлаш керак.

5. Мустақил фикрлаш.

Жамиятда ўз ўрнига эга бўлиш учун шахсдан мустақил фикрлаш кучли талаб этилади. Бундан ташқари мустақил фикрлаш қобилятига эга шахслар доимо ижтимоий гуруҳда ўзига хос мавқеига эга бўлишади.

6. Мустақил қарор қабул қилиш.

Шахсдан ҳар қандай жараёнда биринчи навбатда, мустақил фикр юритиш талаб этилади.

7. Маъсулиятни ўз зиммасига олиш.

Шахсда маъсулиятни ўз зиммасига олиш шаклланган бўлиши керак. Ҳозир пайтда шахснинг сиёсий фаоллигини бошқариш XXI асрдаги энг долзарб муаммолардан бири бўлиб, бу эса сиёсий жараёнларда инсон омилининг ошиши билан изоҳланади. Инсонда лидерликка эришиш, муваффақиятга интилиш, ўз атрофидагиларга тан олдириш каби шахсий сифатлар сиёсий жараёнларнинг боришига ҳам ўз таъсирини кўрсатиши табиийдир.

Ёшларни ёт таъсирлардан асраш, уларнинг турли оқимлар домига тушиб қолмаслиги учун, аввало миллий ғоя ва унинг кенг тарздаги тарғибот ва ташвиёт ишларини ташкил қилиш лозим. Ёшларнинг орасида миллий ғоя тарғиботи ишларини ташкил этишнинг самарали усулларидан бири уни таълим тизими билан биргаликда амалга ошириш ҳисобланди. Чунки боланинг жамият ҳаётидан воқиф бўлиши аввало, мактаблардан бошланади. Шунингдек, замонавий педогогик технологиялар асосида, турли мавзуларга болаларни қизиқтириш, шу мавзуга нисбатан уларни фикрларини очиқ равишда билдира олишлари билан ташвиёт ишларини амалга ошириш мақсадга мувофиқдир. Бундай замонавий интерфаол усуллардан кенг қўлланилаётганларидан бири **“Ажури арра”** бўлиб, бунда бир мавзуга нисбатан икки гуруҳнинг турлича эркин фикри билдирилади ва айнан тўғри деб белигиланган жавобнинг аниқ исботи берилади. Бунда аввало, мавзунинг моҳияти тўла равишда очилади ва гуруҳнинг барча аъзоси тўла иштироки таъминланади. Яна шундай усуллардан бири-**“Кластер”** усули аввало муноазара усули асосида мавзунинг таҳлили тушунилади ва у миллий ғоянинг хусусиятларига тўла мос келади, чунки, миллий ғоянинг ўзи фикрлар хилма-хиллигига асосланади.

Глобализациянинг салбий таъсирлари давлатнинг миллий статусини хавф остига қўймоқда, кадриятлар ва анъанавий маданиятларни бузмоқда, ҳатто оила ҳаётига, инсоннинг шахсий ҳаётига ҳам кириб келмоқда.

Ёшларда ахборот хавфсизлигини таъминловчи омилларга қуйидагилар киради:

- Таълим ва тарбиянинг давлат сиёсати даражасига кўтарилиши;
- Меҳнат бозорини кадрлар билан таъминлашдаги давлат сиёсати;
- Давлат бошқарувида ёшлар иштирокини кенг таъминланиши;
- Ижтимоий-иқтисодий ислоҳотларнинг мазмун-моҳияти ёшлар муаммосини бартараф этишга қаратилганлигини киритиш мумкин.

Ёшларга тегишли муаммоларни босқичма-босқич ҳал этилиши, меҳнатни тақсимлаш маҳсулот ишлаб чиқариш, меҳнат бозорини енгиллаштириш муаммоларининг бирин-кетин бартараф этиш натижасида ёшларнинг сиёсий ва ижтимоий фаоллиги ошмоқда.

Глобализация шароитида ахборот хуружига қарши курашишда, уни бартараф этишда таълим-тарбия жараёнининг омил сифатида ўрни беқиёс бўлиб, асосий воситалардан бири сифатида намоён бўлади:

- ёшларнинг онгги, тафаккури, дунёқараши шаклланади ҳамда шахси вояга етказилади;
- ёшларга Ватан туйғуси, меҳр-оқибат, тарихий хотира, маънавият ва маърифат сингдирилади;

- ёшларда хавф-хатарга қарши курашиш сезгилари ва кўникмалари шакллантирилади.

Истиқлолнинг сақловчилари деб баҳоланаётган ёш авлоднинг тарбияси, уларнинг маънавий салоҳиятини янада ошириш бугун давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Замоनावий билимлар билан бир қаторда, мустақиллигимизнинг асровчи маънавий дастур вазифасини бажарувчи миллий ғояни аввало билиш, унинг тарғиботида барчанинг маъсуллигини таъминлаш-даврнинг устувор мақсадларидан бири ҳисобланади. Бир жамиятда унинг манфаатлари учун хизмат қиладиган ғоянинг йўқлиги шу давлатнинг бошқага қарамлигининг бош омили бўлса, ғоя бўлсада, аммо унинг атрофида ҳеч ким бирлашмаса, бу жамият унданда кўпроқ қарамликка ва “катта оға”лар мулозаматига мубталодир. Ўзбекистон деб аталган давлатнинг манфаатларини ўзида мужассам этган миллий ғояни таъсир доирасини айнан ёшлар орасида оширишнинг асосий омилларидан бири бугун “совуқ уруш”лар таъсири камайиши билан пайдо бўлаётган “мафкура полигон”ларидан ҳимояланиш орқали миллат ҳамжиҳатлигига ва тараққиётига эришиш билан боғлиқдир. Бундай кураш майдонида Президентимиз таъкидлаганларидек, - “Ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фикр, жаҳолатга қарши фақат маърифат билан баҳсга киришиш, олишиш мумкин”⁵⁵.

Учинчи масаланинг баёни: Ўзбекистон танланган мустақил тараққиёт йўли ҳуқуқий демократик, фуқаролик жамияти қурилиши вазифаларини амалга оширишда миллий ғоя – инсонларни муштарак мақсадлар билан боғлаб турувчи, уларни йўналтирувчи ва сафарбар этувчи маънавий кучга эга. Миллий ғоя тарғиботи технологиялари ҳам кенг қамровли бўлиб, доимо ўзгариб, янгиланиб, такомиллашиб бориши давр талаби ҳисобланади. Миллий ғоя тарғиботида инсон омили ҳал этувчи аҳамиятга эга. У фойдаланиётган технологиялар, механизм, услуб ва воситалар тарғиботнинг самарадорлигига, миллий ғояни инсоннинг ишонч ва эътиқодига айлантиришга кўпроқ таъсир кўрсатади.

Дунёда “мафкуравий кураш давом этаётган” шароитда “тарғибот технологиялари” ёвуз кучлар кўлидаги “мафкуравий таҳдид воситаси”га айланиши эҳтимоли сақланиб келмоқда. Унинг олдини олиш учун замоनावий технологиялардан миллий ғоя тарғиботида фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Миллий ғоя мақсадларини, жамиятдаги фуқароларнинг ҳар бирининг онгида ижтимоий –маънавий эҳтиёж сифатида англаниши мустақил тараққиётни кафолатлаб беради. Ўзлигимизни англашга, асраб-авайлашга хизмат қилади. Шу маънода тарғибот технологиялари эзуликка хизмат қилиши керак.

Бугун инсониятнинг ақл-заковати билан фан-техника соҳасида муҳим ихтиролар амалга оширилмоқда. Ундан эзгу мақсадлар йўлида

---

⁵⁵ Каримов И.А. Жамиятимиз мафкура халқни–халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин. Т.: “Ўзбекистон”, 1998 й. Б.1.

фойдаланиш ўзига хос ахборот алмашинувини, инсоният учун қулай шароит яратиб беради. Бу инсоннинг маънавий оламини бойишига, дунё халқларининг эришаётган ютуқларидан хабардор бўлишига, маданий ҳамкорликнинг ривожланишига, мамлакатда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қурилишига хизмат қилади.

Аммо, ҳамма инсонлар ҳам бундай интеллектуал, ахлоқий ва маънавий-мафкуравий таъсир кучига эга бўлган тарғибот технологияларидан ижобий мақсадларда фойдалана олмаптилар. Шунинг учун ҳам инсон ундан фойдаланишда эзгу мақсадли бўлиши, ёмон ахлоқий кадриятлардан ўзини тийиши ва инсонларни бир-бири билан боғлаб турадиган маънавий-ахлоқий кадриятлар, умуминсоний ғоялар ҳам борлигини эсдан чиқармаслиги лозим. Бу бугунги дунёни сақлаб қоладиган, жамиятни ёвуз ва тажавузкор ғоялар таъсиридан қутқара оладиган ва охир оқибатда инсонни бу дунёда бир-бири билан инсон сифатида мулоқотда бўлиб яшай олишини таъминлай оладиган юксак маънавий кадриятлар мавжудлигини англаш, унга таяниш муҳим.

Ҳозирги кунда олиб борилаётган мафкуравий жараёнлар миллий менталитетимизга ҳам ўз таъсирини ўтказмоқда. Дунёдаги барча давлатлар, сиёсий, диний, мафкуравий ташкилотлар Ўзбекистонга ўзига хос тарзда таъсир кўрсатиш йўлидан бормоқдалар. Айрим сиёсий кучлар, диний мафкуравий бирлашмалар Ўзбекистон аҳолисининг сиёсий онги, диний эътиқоди, ижтимоий руҳиятига, маънавий-маданий савиясига таъсир ўтказиш орқали ўз манфаат-мақсадларига эришишга ҳаракат қилмоқдалар. Ўзбекистонни ўз сиёсий таъсирига ўтказиш, собиқ СССРни тиклаш, постсовет сиёсати, ислом дунёсини бирлаштириш каби «ғоя»лар бундай ҳаракатнинг асосини ташкил этади.

Мамлакатимизда мустақиллик йилларида бундай салбий ҳолатларга қарши ҳимоя воситалари ишлаб чиқилган. Бу ҳимоя воситалари тизимида миллий истиқлол ғояси алоҳида ўринга ва аҳамиятга эгадир. Зеро, ижтимоий ривожланишнинг ҳозирги босқичида мафкуравий курашлар тобора кучайиб бормоқда, геополитик мақсадлар мафкуравий сиёсат билан кўпроқ қўшилиб кетмоқда. Бир томондан, умуминсоний кадриятлар ҳисобланган демократия, ўзаро ҳурмат, ижтимоий-сиёсий ҳамкорлик кучайиб бормоқда. Бироқ, бошқа томондан, ғаразли мақсадларга эришиш ҳаракати, зўравонлик, ҳарбий куч ишлатиш, мафкуравий воситалардан фойдаланиш ҳам кучайиб бормоқда.

Шундай шароитда Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига кириб бориши, унинг таркибий қисми ва субъектига айланиши ўта муҳимдир. Дараҳақиқат, шу ўринда қайд этиш лозимки, Ўзбекистон ўзининг иқтисодий, сиёсий нуфузи, имкониятлари нуқтаи назардан жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин эгаллашга ҳақлидир. Маълумки, Ўзбекистон ҳар доим Шарқ ва Ғарбга бирлаштириб турган муҳим бўғин ҳисобланган. Унинг майдони 447, 4 минг кв. км. бўлиб, унинг ғарбида Қорақалпоғистон Республикаси, 12 вилоят, 165 қишлоқ (овуллар) мавжуд. Мамлакатимизда ҳозир 136 миллат, элатлар вакиллари бўлган 26

миллионга яқин киши яшайди. Аҳолининг 60 фоизига яқинини болалар, ўсмирлар ва 25 ёшга етмаган йигит-қизлар ташкил этади. Мамлакатимиз қадимдан бой табиий ресурсларга, ҳосилдор ерлар, кучли иқтисодий, илмий ва маънавий салоҳиятга эга бўлган мамлакатдир.

Мамлакатимизнинг ички сиёсатида инсон, унинг ҳақ-ҳуқуқлари, манфаатларини ҳимоя қилиш, фуқаролар учун муносиб турмуш шароити яратиб бериш, озчиликнинг кўпчилик иродасига бўйсунishi, шу билан бирга, озчилик фикрининг ҳам кўпчилик томонидан ҳурмат қилиниши каби демократик тамойиллар алоҳида ўрин эгаллайди. Мамлакатимизнинг ташқи сиёсатида барча давлатлар билан тенг ҳуқуқлилик ва ўзаро манфаатдорлик асосида ҳамкорлик қилиш, уларнинг ички ишларига аралашмаслик, умуминсоний қадриятларга содиқлик, тинчлик ва хавфсизликни асраб-авайлаш, халқаро ҳуқуқ меъёрларнинг устуворлиги каби тамойилларга амал қилади⁵⁶.

Ўзбекистоннинг ташқи сиёсати унинг сиёсий нуфузини ортишига олиб келмоқда. Шунингдек, мамлакатимиз ташқи сиёсатининг ўзига хос ғоявий-мафкуравий асослари ишлаб чиқилди. Хусусан, бу нарса мамлакат Конституциясининг 17-моддасида ўз аксини топган. Унда қайд этилишича, Ўзбекистон Республикаси халқаро муносабатларнинг тўла ҳуқуқли субъектидир. Унинг ташқи сиёсати давлатларнинг суверен тенглиги, куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик, чегараларнинг дахлсизлиги, низоларни тинч йўл билан ҳал этиш, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик қоидаларига ва халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган бошқа қоидалари ва нормаларига асосланади.

Буларнинг бариси мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятига ишончли шерик сифатида кириб боришига имкон яратмоқда. Ўзбекистоннинг жаҳон халқаро тинчлиги ва хавфсизлигига мос бўлиб тушган тинчликсевар ташқи сиёсати унинг жаҳонда мустақил давлат сифатида тан олиншини таъминлади. Бугун мамлакатимиз мустақиллигини дунёдаги 165 нуфузли давлат тан олди, уларнинг 120 таси билан дипломатик, сиёсий, иқтисодий, илмий-техникавий ва маданий алоқалар ўрнатилди. Тошкентда 40 та мамлакатнинг элчихонаси очилди, 19 давлатнинг элчиси Ўзбекистонда ўриндошлик йўли билан ишлаб турибди, 88 та хорижий ваколатхона, 24 та ҳукуматлараро ва 13 та ҳукуматга қарашли бўлмаган ташкилотлар фаолият кўрсатмоқда. Уларнинг сони тобора ортиб бормоқда. Буни ҳам Ўзбекистонни жаҳон ҳамжамияти томонидан эътироф этилишининг глобаллашуви тарзида олиб қарашга асос бўлади.

Хўш, бундай ҳамкорлик қандай натижалар бермоқда? Энг аввало, Ўзбекистоннинг бошқа хориж давлатлари билан ўзаро алоқалари яхшиланиши, улар ўртасида ғоявий-мафкуравий интеграция кучайишига

---

⁵⁶ Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. –Т.:Ўзбекистон, 2001. –Б. 39.

олиб келмоқда. Бундай интеграция туфайли давлатларнинг бир-бири тўғрисидаги тасаввурлари ортиб, билимлари кучаймоқда. Локал ва глобал муаммоларни ҳал этишда имкониятлар кенгаймоқда. Бу имкониятлар, айниқса ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, коммуникация ҳамда техник-технологик соҳа интеграциясига олиб келмоқда.

Қайд этиш лозимки, ғоявий-мафкуравий интеграциянинг кучайиши Ўзбекистон фуқароларида совет мустабид тизими даврида шаклланган комформ дунёқарашни сингдиришда, иқтисодий ва мафкуравий-маънавий боқимандалик кайфиятини бекор этишда муҳим рол ўйнамоқда. Бундай интеграция, айниқса мустақилликгача биз учун бегона бўлган демократик жамиятда яшаш кўникмасини ҳосил қилишда ёрдам бермоқда.

Хуллас, ҳар бир давлат ва жамият ўзига хос ривожланиш моделларига эга бўлиб, улар бир-биридан шакли, мазмуни жиҳатдан фарқ қилса ҳам, умумий ривожланиш қонуниятларини истисно қилмайди. Яъни, бир томондан, бундай умумийлик, инсониятнинг эзгу мақсадлари доирасида уюшиш, жипслашиш манфаатларини ифодалайди. Иккинчи томондан, миллий тараққиётдаги ўзига хослик муайян давлатнинг сиёсий тузими, иқтисодий ҳаёти, маданий турмуши, ғоявий-мафкуравий муҳити таъсирида шаклланади. «Содда қилиб айтганда, - деган эди Ислом Каримов, - муайян давлат ва жамият тараққиётининг ҳар бир босқичи ҳаётнинг ўзи ўртага қўяётган шарт ва талабларнинг ҳисобга олинишини тақазо этади.

Айтиш мумкинки, тараққиётнинг ҳар бир босқичи - бу янги муаммолар ва уларни бартараф этиш йўлидаги янги вазифалар демакдир.

Бу - ҳаёт қонунияти, биз уни инкор этолмаймиз ва инкор этишга ҳаққимиз ҳам йўқ»⁵⁷

Дарҳақиқат, ҳар қандай жамиятнинг, давлатнинг муайян тарихий даврдаги ижтимоий-сиёсий тараққиёти мафкуралар ворислиги тамойилига асосланса ҳам, конкрет миллий хусусиятлари мавжуд. Бошқача айтганда, миллий тарихий тараққиётнинг мавжудлиги, унинг ғоявий-мафкуравий мазмунида намоён бўлади. Шунингдек, тарихий тараққиёт ва ғоя ҳамда мафкураларнинг миллат манфаатлари асосида уйғунлашуви, уни реал кучга айлантиради, яъни «миллий ғоя халқнинг миллий манфаатларидан келиб чиқади ва уни ўзида ифода этади»⁵⁸.

Ҳозирги шароитда миллий мафкурамизнинг юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги ғоялари шаклланиб, улар ўзбек халқи тарихий тараққиёти давомида синовлардан ўтган. Бу ғоялар мазмун-моҳияти жиҳатдан бир-бирини тўлдирадиган ҳамда мантикий изчил, гуманистик характерини намоён қилади. Шу ўринда, бу ғоя ва мафкуралар

⁵⁷ Каримов И.А. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари. Биз танлаган йўли – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик қўли. Т.11. -Т.: Ўзбекистон, -Б. 18.

⁵⁸ Каримов И.А.. Ўз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурмоқдамиз.Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз Т.7. -Т.:Ўзбекистон, 1999. –Б. 297.

мамлакатдаги муайян ҳукмрон сиёсий кучларнинг вақтинчалик мақсадларига, мавсумбозлик тадбирларига хизмат қилса, уларнинг ижтимоий-сиёсий нуфузини йўқотишини алоҳида таъкидлаш керак.

Конкрет тарихий шароитларга хос бўлган ижтимоий эҳтиёжларнинг жамият ғоявий-мафкуравий муҳити билан ўзаро алоқадорлиги асосида сиёсий муносабатлар тизимининг шаклланишига олиб келади. Бу эса, ўз навбатида, миллий мафкуранинг таркибига кирувчи ғояларнинг объектив характерини, тарихий илдизларини очиб беришга хизмат қилади.

Тарихан шаклланган ҳар қандай ғоя муайян ижтимоий гуруҳлар манфаатларини ифода этувчи ғоялар тизимининг таркибига киради. Шунинг учун ҳам ўтмишда яшаб ўтган аждодларимизнинг муайян манфаатларини ифодалаган, уларни келажакка сафарбар этган ғоялари ҳам ўша даврнинг стратегик мақсадларини ифода этувчи ижтимоий ҳодиса сифатида дунёга келган.

Миллий тараққиётнинг устувор ғояларни амалга оширишда мамлакат ташқарисидаги ва ичидаги ижтимоий-сиёсий вазият ҳам муҳим аҳамиятга эга. Зеро, ҳар қандай мафкура жамиятдаги ижтимоий гуруҳнинг муайян сиёсий манфаатларини ўзида мужассамлаштирувчи сиёсий онги сифатида жамоатчилик фикри, хоҳиш-истакларини ифодалаб, халқнинг руҳиятига мос келади ҳамда мамлакатда ижтимоий-сиёсий барқарор тараққиётининг маънавий асоси, кафолати бўлиб хизмат қилади.

Миллий мафкуранинг бош стратегик мақсади миллий мустақилликни мустаҳкамлаш ва барқарор тараққиётни таъминлаш учун жамият аъзоларининг ҳаёт шароитини реал яхшилашдан иборат. Шунинг учун ҳам бу масала ислохотларнинг бош йўналиши қилиб белгиланганлиги натижасида «Мамлакатмизда ялпи ички маҳсулотнинг ўсиши 9,5 фоизни ташкил ташкил этди, ишлаб чиқариш ҳажми саноатда 12,1 фоизга, қишлоқ хўжалигида 6,1 фоизга ошди».⁵⁹ «Аҳолининг реал пул даромадлари бир йилда 27 фоиздан зиёд кўпайди. Статистика идоралари маълуматларига кўра, 2001 йилда меҳнатга лаёқатли аҳолининг ўртача иш ҳақи кун кечириш учун минимум даражада зарур бўлган маблағнинг 99 фоизини ташкил қилган бўлса, 2007 йилда бу кўрсаткич 3 баробардан кўпроқ ошди. Таъкидлаш жоизки, бу рақам Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатлари ўртасида юқори кўрсаткичлардан бири ҳисобланади». Бизнинг кейинги йиллардаги стратегик мақсадимиз шу суръатни усайтирмасдан давом эттириш ва миллий тараққиётимизни янги босқичларга олиб чиқишдир.

---

⁵⁹ Каримов И. Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир. «Халқ сўзи», 2008 йил 9 феврал

Назорат саволлари

1. Ҳозирги ижтимоий тараққиёт босқичида ғоя ва мафқуранинг ўрни нима билан белгиланади?
2. Ғоявий-мафқуравий жараёнлар интенсивлашишининг моҳиятини тушунтиринг...
2. Ғоявий-мафқуравий жараёнларнинг интеграциялашуви асосида нималар ётади?
3. Ғоя ва мафқуралар глобаллашувининг объектив ва субъектив сабабларини кўрсатиб беринг.
4. Ёшларда миллий ғоя тарғиботи воситаларидан фойдаланишни ўзига хос жиҳатлари.
5. Миллий ғоя ва миллий ғоя тарғиботининг ёшларни мафқуравий таъсирлар ва хуружлардан ҳимояланишдаги ўрни.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. -Т. : 2014.
2. Каримов И. А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т.7. -Т.:Ўзбекистон, 1999, -Б. 85, 297.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.:Ўзбекистон, 1999. Б. 419.
4. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.. -Т.: Ўзбекистон, 2008. –Б. 112.
5. Каримов И.А. Биз танлаган йўли – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик қўли. Т.11. -Т.: Ўзбекистон, -Б. 18.
6. И. Каримов. Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир. «Халқ сўзи», 2008 йил 9 феврал
7. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча, тамойиллар ва атамалар (қиқа изоҳли тажрибавий луғат) -Т.:Ўзбекистон, 2002. –Б. 78.
8. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. –Т.: Янги аср авлоди. 2001.Б. 35,51.
9. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т.:Ўзбекистон, 2001. –Б. 22, 23, 39.
10. Шайхова Х., Назаров Қ. Умуминсоний кадрятлар ва маънавий камолот. –Т.:Ўзбекистон, 1992. –Б. 11.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz
3. [Infocom.uz](http://infocom.uz) электрон журнали: www.infocom.uz
4. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
5. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
6. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
7. www.tdpu.uz.

8-МАВЗУ. ҒОЯВИЙ ТАРБИЯ. ЁШЛАР ОНГИ ВА РУҲИЯТИГА МИЛЛИЙ ҒОЯНИ СИНГДИРИШДА ҒОЯВИЙ ТАРБИЯНИНГ ЎРНИ.

Режа:

1. Таълим, тарбия, ғоявий тарбия тушунчаларининг мазмун-моҳияти.
2. Таълим-тарбиянинг истиқлол ғоясини ёшлар онгига сингдириш имкониятлари.
3. Миллий ғояни ёшлар онги ва руҳиятига сингдиришда янги инновацион технологияларни такомиллаштириш вазифалари.

Таянч сўз ва иборалар: тарбия, таълим, таълим-тарбия жараёни, таълим тизими, таълим-тарбия тизими, ғоявий тарбия, ғоявий таълим-тарбия усуллари, миллий тарбия, ғоявий-мафкуравий тарбия асослари, ғоявий-мафкуравий савия.

Биринчи масаланинг баёни: Маълумки тарбия ўз моҳиятига кўра, кенг ва тор маъноларда истефода этилади ҳамда ижтимоий ҳаётда амал қилади. Кенг маънода оладиган бўлсак, тарбия - ижтимоий-маданий тажрибаларни аниқ мақсадни кўзлаган ҳолда авлоддан-авлодга ўтказадиган ва шахснинг камол топиши учун шарт-шароитлар яратадиган алоҳида жараёндир.

Тор маънода эса, маънавий маданиятни тарбиялаш - ёшларни ижтимоий турмушнинг мураккаб вазиятларига мослаштириш йўлида катталарнинг биргаликдаги аниқ мақсадга йўналтирган фаолиятини, яъни етук шахсни камол топтириш учун зарур шарт-шароитларни яратиш жараёнини англатади.

Ушбу жараёнлар бир-бири билан узвий боғлиқдир. Худди шунинг учун ҳам ёшлар маънавий маданиятини шакллантиришнинг самарали ташкилий ва педагогик услублари, воситалари ишлаб чиқилиши ҳамда амалиётга жорий этилиши зарур. Миллий таълим-тарбия тизимининг турли шакл ва воситалари миллий ғояни рўёбга чиқариш, баркамол авлодни шакллантиришдан иборат бош мақсадга эришишни таъминловчи халқимизнинг миллий маданий-тарихий анъаналарига, урф-одатларига ва умуминсоний қадриятларига асосланган бўлиши лозим.

Таълим-тарбия барча даврларда ҳам инсоният олдида ҳал этилиши зарур бўлган энг муҳим долзарб вазифа бўлиб турган. Шунингдек, у одамларнинг амал қилиб келаётган тажрибалари, ютуқлари, урф-одатлари ва анъаналари асосида ташкил қилинган. Яъни, таълим-тарбияга доир шаклланган урф-одатларимиз, боқий анъаналаримиз кўп. Бугунги кунда ҳам улардан ёшларни тарбиялашда кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бинобарин, Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаб кўрсатганидек «Биз мамлакатимизнинг истиқболи ёш авлодимиз қандай тарбия топишига, қандай маънавий фазилатлар эгаси бўлиб вояга

етишига, фарзандларимизнинг ҳаётга нечоғли фаол муносабатда бўлишига, қандай олий мақсадларга хизмат қилишига боғлиқ эканини ҳамиша ёдда тутишимиз керак»⁶⁰. Билимлар ва ахборотлар ҳажмининг кўпайиши одамлар дунёқарашининг кенгайиши ва маънавиятининг юксалишига туртки бўлиши шубҳасиз. Айти пайтда, тинимсиз ва тизимсиз келаётган хабарлар ичидан ҳаққоний, объектив ва фойдали маълумотларни ажрата олиш қобилиятини шакллантириш жуда муҳим вазифа бўлиб боради.

Ислом Каримов ташаббуси ва бевосита раҳбарлигида ишлаб чиқилган кадрлар тайёрлаш миллий моделидан бош муддао қилиб, Комил инсон ва етук малакали мутахассисни тайёрлашни қўйилишида ҳам юқоридаги масалалар билан мантиқий алоқадорлик мавжуд. Зеро, кадрлар тайёрлаш миллий модели, фақат таълим-тарбиядангина иборат эмас, балки бир-бирига боғлиқ бўлган кўпгина ҳаёт босқичларини ўз ичига олади. Миллий моделимиз, бу – шахс, давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан, ишлаб чиқаришнинг узвий бирлиги ва ҳамкорлиги, уларнинг ўзаро бир-бирига алоқасини акс эттиради.

Шахс – кадрлар тайёрлаш тизимининг бош субъекти ва объекти, таълим соҳасидаги хизматларнинг истеъмолчиси ҳамда уларни амалга оширувчисидир⁶¹. Шунинг учун ҳам бизнинг аجدодларимиз таълим-тарбия масаласида инсон шахси унинг хусусиятларини ҳисобга олиб иш кўрганлар. Буюк мутафаккирларимиздан Абу Наср Фаробий ёзганидек, таълим-тарбия ишини бошлашдан аввал тарбияланувчиларнинг шахсий хислатларини ўрганиш лозим.

Аллома ўзининг «Бахт-саодатга эришув тўғрисида» асарида билимларни ўрганиш тартиби ҳақида батафсил фикр баён этади⁶². Фаробий таълимотида инсон таълим ёрдамида барча фанларни пухта ўзлаштириш билан маънавий-ахлоқий фазилатларга, одоб меъёрлари ва касб-хунарга оид малакаларга эга бўлади. У «Таълим-тарбияда рағбатлантириш, одатлантириш, мажбур этиш методларини илгари сурди. Бу усуллар эса, ўз навбатида, Фаробийнинг «Фозил инсонлар жамияти»да ахлоқан пок, баркамол авлоднинг тарбияси учун хизмат қилиш керак эди.

Фаробий таълим-тарбияга биринчи марта таъриф берган мутафаккир саналади. Таълим деган сўз инсонга ўқитиш, тушунтириш асосида назарий билим бериш, тарбия - инсоний фазилатни ҳамда маълум ҳунарни эгаллаш учун зарур бўлган хулқ нормаларини ва амалий малакаларни ўргатишдир, дейди олим. IX-X асрдан кейинги даврларда яшаб ўтган алломалар ҳам инсон ахлоқи, ёшлар тарбияси масаласига оид кўп иш олиб борганлар. Бу хайрли ишга тасаввуф оламининг алломалари Нажмиддин Кубро, Фариддин Аттор, Баховуддин Нақшбанд, Аҳмад Яссавий, Жалолиддин Румий, Абдурахмон Жомий, Азизиддин Насафий,

⁶⁰ Мулоқот журнали, 1999 йил. № 4. 21-бет.

⁶¹ Баркамол авлод орзуси. Т. , «Шарқ» нашриёти матбаа концерни. 1999 йил, -Б. 144.

⁶² Комилжон Носиров. Аждодлар сабоғи. Жамият ва бошқарув 1999 йил, №1-2. -Б. 45.

Алишер Навоий ва бошқалар катта ҳисса қўшдилар. Бу алломаларнинг ижодий фаолияти, бой маънавияти туфайли миллий тарбия тизимининг асослари вужудга келди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керак-ки, миллий таълим-тарбия модели концепциясининг мазмуни миллий турмуш тарзи ва маънавий-ахлоқий анъаналари билан боғлиқдир. Шу боисдан ҳам республикамиз жамиятшунос олимлари файласуфлар, таълим-тарбия тизимида миллий моделининг асосий хусусиятларини таҳлил этаётганда кўпроқ унинг миллий тарбиядаги ўрни ҳамда аҳамиятини очиб беришга ҳаракат қилишмоқда.

Жумладан, таниқли файласуф, академик Э.Ю.Юсупов мазкур моделнинг миллий тарбиянинг қуйидаги хусусиятлари билан боғлиқ жиҳатларини кўрсатган эди:

- миллий тарбияда, юксак ахлоқий фазилатларни шакллантириш;
- ёшларга миллий мерос ва қадриятларни ўргатиш;
- инсон омилини шакллантириш;
- кишиларни ҳалол меҳнат қилишга, ишбилармонлик ва тадбиркорликка ўргатиш;
- ёшларда миллий ғурур туйғусини тарбиялаш;
- таълим ва тарбия узвийлигини таъминлаш.

Олимнинг фикрича, миллий тарбиянинг бу хусусиятлари замонавий таълим тизими билан уйғунлаша олиши билан бир қаторда миллий анъаналаримиз, қадриятларимиз билан боғлансагина ижобий самара беради.

Тарбия муаммолари, деб хулоса қилади Э.Юсупов, инсоният тарихининг барча даврларидаги ғоялар, мафкуралар тизимидан ҳам катта ўрин олган. Инсоннинг онги, эътиқоди учун бўлган курашлар ҳам ёшларга тарбиявий йўллар орқали таъсир этиш шаклида намоён бўлади. Шу сабабли ҳам жисмоний соғлом, маънавий баркамол инсонни тарбиялаш Ўзбекистон миллий истиқлол мафкурасининг асосий тамойилларидан бири бўлиб қолмоқда⁶³.

Маълумки, миллий таълим-тарбия моделнинг бош мақсади комил инсонни тарбиялашдир. Ушбу масалада ҳам республикамиз олимлари ўзига хос концепцияларни илгари суришмоқда. Жумладан, файласуф олим Ж.Туленов, маънавий баркамол инсон ақл-идрок асосида ҳаракат қилади. Ватанига, халқи ва миллатига содиқ бўлиш ҳам маданиятлилик, маънавийлик, баркамоллик, ахлоқий поклик белгиларидан ҳисобланади⁶⁴ - деган фикрни илгари суради. Улфат Маҳкамов эса, одамлардаги яхшилик қилиш, ростгўйлик, ҳаёли бўлиш каби энг улуғ фазилатлар бирлашсагина, у комил инсон бўлиб етишишини таъкидлайди⁶⁵.

Нозар Тўраев, Мансур Олтиновлар «Юқори малакали мутахассис олим, меъмор, санъаткор, ҳарбий ходим бўлиш баркамолликни

⁶³ Юсупов Э., Юсупов Ў. Оила – маънавият булоғи. Тошкент, 2003, 18-бет.

⁶⁴ Туленов Ж., Гофуров З.Фалсафа. Олий ўқув юртлари учун. Т. , «Ўқитувчи», 1997, 294-бет.

⁶⁵ Қаранг. Маҳкамов Ў. Ахлоқ-одоб сабоқлари. Т. , «Фан», 1994, 72-бет.

англатмайди, инсон камолотга етиш учун зарур ҳаёт мактабини ўташи, иймон-этиқод йўлига кириш талаб этилади»,⁶⁶ деб таъкидлайдилар. Фалсафа фанлари доктори М.Холматова эса комилликнинг шакллантиришда кўпроқ ўзимизга мос шарқона маданий-маънавий анъаналар, унинг ўзига хослиги, афзалликларига оид адабиётларни чоп этиш, тарғиб қилиш мақсадга мувофиқдир – деган фикрга таянади.

Аввалги мавзуларда айтилган мулоҳазалар ва комил инсон ҳақидаги олимларимиз билдирган фикр ва қарашларга таяниб, шундай хулоса қилиш мумкинки, комил инсон тушунчасига ҳали мукамал таъриф берилиб, унинг моҳияти тўла ва узил кесил ёритилмаган. Зеро, халқимиз тилида «бейб Парвардигор», «Хом сут эмган банда», «Ҳар тўқисда бир айб», деган ҳикматлар юрадики, бу маълум маънода «Комиллик – фақат Аллоҳга хос» деган ақидани эсга олишга ҳам ундайди. Бу билан биз комил инсон ғояси амалда бўлмаган гап деган хулосадан йироқмиз. Балки, комилликка эришиш ўта мураккаб ва масъулиятли жараён эканлигини бу жараёнда инсон фитратини тузатмоқ учун аввало, балои-нафси, худбинликни, мунофиқликни, эгоизмни, кишилардаги лоқайдликни бартараф этиш зарурлигини, бу эса жўн иш эмаслигини таъкидламоқчимиз, халос.

Зотан, инсон мавжуд экан, у хато қилишга мойиллиги, агар унинг маърифати саёз, маънавияти паст бўлса, бу ҳатто фожеага айланиши муқаррар. Ана шундай иллатларга мубтало кишилардан кўпчилик ўзини олиб қочади, уларга яхши одамларни ибратини сингдириш, жамоа маҳалла-қўйни таъсирини ўтказиш ҳам қийин кечади. Шунинг учун ҳам Ҳазрат А.Навоий:

Эл қочса бировдин, эл ёмони бил они,
Аҳволидан идбор нишони бил они
Феъл ичра улус балойи жон бил они
Олам элининг ёмон-ёмони бил они, деб бежиз ёзмаган.

Умумлаштириб айтганда, комил инсон тушунчасига қуйидагича таъриф бериш мумкин.

Комил инсон шундай инсондирки, у аввало дину-диёнатини мустаҳкам тутган, муайян ғоя ва маслакни этиқод даражасига кўтарган, ўзидаги қусурларни илм-маърифат неъматлари асосида бартараф эта олган, нафс ва хою-ҳавасни иродасига таяниб бошқара олган кишидир.

Бизда қадимдан «Маърифатли инсон тушунчаси анча кенг маънони англатган. Унутмаслигимиз керакки, маърифат халқимиз, миллатимиз қонидадир. Анъанавий шарқона қарашга кўра маърифатлилик-билим, маънавият ва гўзал ахлоқ дегани ҳамдир. Халқимиз билимли, комил инсон деганда айнан шундай одамларни кўз олдига келтиради. Миллий меоделимизда комил инсон ғоясига, уни

⁶⁶ Холматова М. Оилавий муносабатлар маданияти ва соғлом авлод тарбияси. Т. , «Ўзбекистон», 2000, 174-бет.

тарбиялаш масалаласига алоҳида эътибор берилганлиги ҳам айни ана шу ҳақиқат билан боғлиқдир.

Эртанги кунимиз, ҳаётимизнинг фаровонлиги, замондан орқада қолмаслик, тараққий топган давлатлардан ва халқлардан кам бўлмаслик, бир сўз билан айтганда, эртанги истиқболимиз, барча эзгу ниятларимизнинг амалга оширилишида, биринчи навбатда, бизнинг ўрнимизга келаётган ёш авлодимизни ҳар томонлама етук инсонлар қилиб тарбиялашга, вояга етказишга боғлиқдир.

Маълумки, тарбия - инсон шахси, маънавий қиёфасини шакллантиришга қаратилган тадбирлар тизимидир. Таълим эса ахлоқли, одобли шахсга ҳунар ўргатиш, билим беришдир. Инсон шахсини шакллантириш билан боғлиқ бўлган тарбия ва таълим бир-бири билан узвий боғланган жараёндир. Абдулла Авлоний таълим ва тарбиянинг муштараклиги ҳақида шундай ёзади: «Дарс (яъни таълим) ила тарбия орасида бироз фарқ бўлса ҳам, иккиси бир-биридан айрилмайдиган, бирининг вужуди бирига бойланган жон ила тан кабидир. Чунки дарс олувчи - тарбия олувчи, амал қилувчи демакдир»⁶⁷.

Инсон шахси шаклланишида тарбия устувор аҳамиятга эга бўлади. Умуман айтганда, тарбия таълим бериш жараёнининг барча маърифий мажмуасини ҳам вазифасини ҳам ўз ичига олади. Ҳар қандай таълим, тарбия билан уйғунлашгандагина етук маънавиятга замин бўлади.

Тарбия, хусусан миллий тарбия ҳақида сўз борганда, бу тушунчанинг моҳияти устида алоҳида тўхтаб ўтиш лозим. Тарбия сўзи асли арабча бўлиб, «парвариш қилиш, таълим бериш, ўргатиш» деган маънони англатади. Тарбиячи эса юқоридаги мақсадларни амалга оширувчи шахсдир. Мукамал тарбия бериш маънавий камолотнинг барча жабҳаларини ривожлантириш учун субъектив омил бўлиб, унга асос ҳам яратади Шунинг учун ҳамма даврларда ҳам тарбиячилар ёшларни ахлоқи ва одоби, иймони ва виждони, билими ҳамда малакасини давр талаблари ва эҳтиёжлари билан уйғунлаштириб шакллантиришга ҳаракат қилганлар. Шунга кўра, «ҳар қандай тарбия жараёни охир-оқибат, ўз мақсад ва моҳиятига кўра ғоявий тарбиядир»⁶⁸.

Соғлом ғоявий тарбия – юксак дунёқараш ва эътиқод тарбиясини ҳам англатади. Шу ўринда тарбия ҳамда таълим берувчининг шахсий сифати ҳамда ўз ишига фидойилиги бу масалада ғоят муҳим эканлигини унитмаслик керак. Бу хусусда Ғаззолий шундай ёзади. «Шайхнинг (тарбиячининг) муридани тарбиялаш калити - ердан унган неъматнинг яхши ҳосил бермоғи учун деҳқон унинг атрофини бегона ўтлар, тиканлардан тозалагани каби бир ҳол»⁶⁹.

Олимларнинг таъкидлашича, информацион ёки психологик хуружлар икки муҳим объектга зарба беришни мақсад қилиб қўяди. Бу,

⁶⁷ Абдулла Авлоний. Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ. Тошкент, «Ўзбекистон», 1992 йил, 15-16-бет.

⁶⁸ Миллий истиқлол ғоясини халқимиз онгига сингдириш, омиллари ва воситалари. Т. , «Ijod dunyosi» нашриёт уйи. 2002 йил, 7-бет.

⁶⁹ Абу Хамид Муҳаммад ал-Ғаззолий. Охиратнома. Бухоро, 1992 йил 18-бет.

биринчидан, компьютерлар ва маълумотлар тизимидир, чунки бугун ҳаётни ахборот технологияларисиз, Интернетсиз тасаввур қилиш қийин. **Иккинчидан** - ҳар биримизнинг индивидуал онгимиз ҳамда барчамизга хос бўлган ва биз амал қиладиган ижтимоий хатти-ҳаракат нормаларига таъсир алоҳида эътиборга олинади.

Маълумотлар асри бўлган ХХI асрда психологик уруш ва информацион хуружлар ҳам айрим геосиёсий кучлар қўлида ўз гегемонлигини ўтказишнинг ўзига яраша таъсир воситаси бўлиб бормоқда. Улар аксарият холларда ёшлар аудиториясига қаратилган, чунки бундай урушнинг моҳияти рақибни осон йўл билан, қаршиликсиз енгишдир. Яъни, маълумотлар оқими шундай етакзиладикки, маълумотни қабул қилувчи шахс қаршилик кўрсатиш бемаъни иш эканлигига ишониб қолади. Бундан ташқари, оммавий ахборот воситалари орқали атайлаб қарама-қарши характердаги маълумотлар пойма-пой бериладикки, бу ҳам охир-оқибат одамларнинг маънавий идроки сусайишига олиб келади. Демак, бу ҳаракатларнинг барчаси тингловчи, томошабин ёки ўқувчининг фикрини ўзгартиришга қаратилгандир.

Иккинчи масаланинг баёни: Инсон ва инсоният ҳеч қачон ташқи дунёдан ўзини қуршаб турган оламдаги ўзгаришлар, ривожланишлар, рўй бераётган ҳодисалар, воқеалар, жараёнлардан ажралиб қолган, уларни ҳис этмаган ҳолда яшай олмайди. Дунёдаги давлатлар, халқлар, миллатлар, ижтимоий-сийёси кучлар, улар ўртасидаги муносабатлар, айниқса ижтимоий жараёнлардаги мафкуравий таъсирлар одамлар онги, тафақури ва дунёқарашига таъсир этмасдан қолмайди. Чунки, ҳозирги мураккаб ва таҳликали даврда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 25 августдаги 451-сонли Қарорида таъкидланганидек, *“ёшларимизни турли мафкуравий хуружлардан ҳимоя қилиш, юртдошларимизнинг ҳаётга онгли муносабатини шакллантириш, ён-атрофда юз бераётган воқеаларга дахлдорлик ҳиссини ошириш, мамлакатимиз мустақиллиги, тинч-осойишта ҳаётимизга хавф тугдириши мумкин бўлган тажовузларга қарши изчил кураш олиб бориш вазифаси ушбу соҳадаги ишларни ... қайта кўриб чиқишни тақозо этмоқда”*.

Бу борадаги энг долзарб вазифа – талаба ёшлар қалби ва онгига она юртга муҳаббат ҳамда садоқат туйғуларини чуқур сингдириш, миллий ғурурни тарбиялаш масаласидир. Ушбу вазифа билан узвий боғлиқ бўлган муаммо – ёшларнинг фаол гражданлик позициясини шакллантириш, ҳаётга онгли муносабат, доимо огоҳ ва хушёр бўлиб яшаш туйғусини оширишдир.

Шу маънода олиб қаралганда ҳар қандай жамият ўз истиқболини кишиларни эътиқод даражасига айланган муайян ғоясида кўра олади. Чунки, «жамиятнинг, жамият аҳлининг мустаҳкам ва равшан мафкураси

бўлмаса, ўз олдига қўйган аниқ бир мақсад-муддаоси бўлмаса, у муқаррар равишда инқирозга юз тутади»⁷⁰.

Ғоявий-мафкуравий таълим-тарбия ўзининг мазмуни, тамойиллари, услублари ва шаклларига кўра мураккаб ҳодисадир. Унда ғоявий душманларнинг:

1) мустақил Ўзбекистоннинг ҳаётий ютуқларини далил-исботсиз атайлаб қоралаш, мустақилликка эришган мамлакатларнинг барчасида мавжуд бўлган умумий муаммоларни «фақат Ўзбекистонда бор» деб талқин қилиш, олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий сиёсат ютуқлари моҳиятини, ҳукуматимизнинг ташқи ва ички сиёсатини сохталаштириш, бузиб кўрсатиш;

2) айрим мамлакатлар турмуш тарзи, сиёсий тизимини бир ёклама кўкка кўтариш; миллий ғояларимизни обрўсизлантириш;

3) тўқилган афсонани астойдил такрорлайвериш;

4) кўпмиллатли Ўзбекистон аҳоли ўртасида ижтимоий ҳамкорликни бузишга қаратилган кайфиятларни тарқатиш ва низолар келтириб чиқаришга уриниш;

5) одамларнинг диний туйғуларини жунбушга келтириш, диний ксенофобияни пайдо қилиш каби усулларига қарши турилади.

Улар мафкуравий дезинформация ташкил қилишда, энг аввало, ёшлар айрим гуруҳларининг ғоявий-сиёсий тажрибасизлигига таянади. Мана шунинг учун ҳам моҳият жиҳатидан мустақиллигимизга ёт бўлган сохта ғояларни фош қилиш мафкуравий иммунитет тарбияси тизимидаги муҳим, зарурий бўғиндир. Бу эса мафкуравий тарбияда лоқайдлик, бефарқлик кайфиятининг ҳар қандай кўринишларига мурасасизликни шакллантиришни тақозо қилади.

Ўз навбатида кишилар онги ва қалбини макон тутган ғоя ва мафкуралар таълим ҳамда тарбиясиз шаклланмайди, жамият равнақига, миллат ва халқни келажагига хизмат қилувчи қудратли ботиний кучга айлана олмайди. Зеро, жамият мафкураси, ўтмиш билан ҳозирги давр ва келажакни, кечаги кун билан эртанги кунни боғлаб, туташтириб, алоқадорлигини мустаҳкамлаб туриш учун хизмат қилишга қодир ижтимоий ғоялар мажмуи бўлиб, уларнинг моҳиятини белгиловчи устувор тамойил, бу жамиятимиз табиатига, миллатимиз менталитетига хос бўлган инсонпарварлик туб негизи ҳисобланади. Бинобарин, ёшларимиз руҳиятига инсонга меҳр-муҳаббат туйғуларини сингдириш жараёнида миллий ғоянинг ана шу тамойилини таълим-тарбия тизимини бош мақсадига айлантириш бугунги куннинг долзарб вазифасидир.

Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек, «эркин фуқаро маънавиятини, озод шахсни шакллантириш масаласи олдимизда турган энг долзарб вазифалардандир. Бошқача айтганда, биз ўз ҳақ-ҳуқуқларини

⁷⁰ Каримов И.А.. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ миллатни –миллат қилишга хизмат этсин. Т. «Ўзбекистон», 1999 й, 5-бет.

танийдиган, ўз кучи ва имкониятларига таянадиган, атрофида содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга мустақил муносабат билан ёндашадиган, айти замонда шахсий манфаатларини мамлакат ва халқ манфаатлари билан уйғун ҳолда кўрадиган эркин, ҳар жиҳатдан баркамол инсонларни тарбиялашимиз керак»⁷¹.

Ёшларни имон-эътиқодли, миллий ғояга садоқат, бир-бирларига меҳр оқибатни, ўз Ватанига, миллати, дини, тили, тарихи, маданияти урф-одатларига ҳурмат руҳида тарбиялаш бугунги кун талабидир. Зеро, фуқароларни янги тафаккур асосида тарбиялаш орқали миллий ғоя ва мафкуранинг ҳаётбахш инсонпарварлик томоилларига, умумбашарий қадриятларга мос келадиган хулқ-атворни шакллантириш ва камолга етказиш, яъни жамиятда меҳр-мурувват маданиятини қарор топтириш мумкин.

Юртимизда ҳар бир йилнинг муайян ижтимоий масалага бағишланишида ҳам чуқур рамзий маъно бор эди. Зотан, ҳар бир нарсага, инсон қалбидаги олий туйғу меҳр билан ёндашилмаса кутилган натижага эришиб бўлмайди. Шу боис миллий ғоя ва мафкурага ҳам ихлос билан муносабатда бўлиш, унинг тарихий, фалсафий, диний, ахлоқий илдизларини мунтазам ўрганиб бориш, аждодларимиз меросини таълимнинг ҳар бир бўғинида ёшларимиз онги тафаккурига сингдириш муҳимдир.

Ўз навбатида, йилларда белгиланган махсус вазифалар бир марталик ҳаракат ҳам, «тадбирлар комплекси» ҳам эмас, балки дунёқараш ва феъл-атвордир, инсон ички маънавиятининг таркибий қисми жамият маданиятининг аломатидир. Юқоридаги фикрларга таяниб, миллий ғоя ва мафкура шаклланишида таълим тарбия тизимидаги ўрни нимадан иборат деган масалага ойдинлик киритиш зарур, деб ўйлаймиз.

Фикримизча, ҳар бир йилда устувор вазифани белгилаб олиш миллий мустақиллик ғоясининг инсонпарварлик томоилларидан кўзланган асосий мақсаддир. Шунинг учун ҳам тарбия жараёнида худди шу конкрет мақсаддан келиб чиққан вазифаларга жиддий эътибор бериш зарур.

Ҳар бир давлат ўз аҳолисини, айтиқса билим ва янгиликка чанқоқ ёшларини илмий билимлар, маърифий-маънавий озук бўладиган ахборотлар билан таъминланишидан манфаатдордир. Ўзбекистонда ҳам ўсиб келаётган ёш авлоднинг интеллектуал эҳтиёжларини қондиришга, маданий, маънавий-ахлоқий қадриятларни сақлаб қолишга йўналтирилган, принципал “ахборот сиёсати” шакллантирилди ва ҳаётга жорий этилмоқда.

Замонавий информацион вазият талабларини ҳисобга олган ҳолда аҳолини янада кенгроқ ва тизимли ахборот билан таъминлаш учун зарур шарт-шароитлар яратиш мақсадида 2006 йили махсус қарор қабул

---

⁷¹ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда -Т.:Ўзбекистон, 1999, 17-18 бетлар.

қилинди. Бундан кўзланган асосий мақсад янги ахборот марказларини барпо этиш, мамлакатдаги кутубхоналар тармоғини тубдан такомиллаштириш эди.

Мазкур қарорда олий ва ўрта махсус таълим муассасалари ҳамда кўп сонли умумтаълим мактаблари ҳузурида ахборот-ресурс марказлари тузиш кўзда тутилди.

Ахборот-ресурс марказларининг асосий вазифалари этиб қуйидагилар белгиланди:

- таълим муассасалари ўқувчилари ҳамда аҳолининг замонавий ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда мунтазам таълим олиши ва мустақил равишда таълим олишига кўмаклашиш;

- миллий маънавий-ахлоқий кадриятларни кенг кўламда тарғиб қилиш, халқнинг маданий-тарихий меросидан баҳраманд бўлишини таъминлаш, маънавий бой ва уйғун камол топган шахснинг ижодий ўсиши учун имконият яратиб бериш;

- янги ахборот технологиялари (маълумотлар электрон базалари, интернет ресурслари) асосида аҳолига ахборот хизмати кўрсатиш;

- маданий, таълим, ахборот ҳамда бошқа дастур ва лойиҳаларни биргаликда амалга ошириш учун таълим муассасалари, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари, миллий маданият марказлари билан ҳамкорликни ривожлантириш ва ҳоказолар.

Республикамизда таълим-тарбия тизимини ислоҳ қилиш борасида амалга оширилаётган ишлар худди мана шу мақсадга йўналтирилган. Зеро, ушбу масала ғоявий нуқтаи назардан «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва «Таълим тўғрисида»ги Қонун принципларига тўла мувофиқ келади.

Таълим-тарбияга оид миллий меросимизни ўрганишнинг долзарблиги назарий жиҳатдан асослидир. Хусусан, кадрлар тайёрлаш миллий дастурида зикр этилган узлуксиз таълимнинг миллий модели тамойиллари моҳиятан таълимнинг миллий-маърифий, миллий тарих, халқ анъаналари, миллий меросимиз билан уйғунликда олиб борилишини англатади. Шунинг учун «Таълим тўғрисида»ги Қонуннинг 4-бобида, маънавий-ахлоқий тарбия ва маърифий ишларни такомиллаштириш, унинг замонавий тарбиявий шакл ва воситаларини ишлаб чиқиб, амалиётга тадбиқ этиш, миллий тарихий анъаналар ва умумбашарий кадриятларга асосланиш муҳим аҳамият касб этиши алоҳида қайд этилган. Умуман таълим-тарбиянинг миллий моделига кўра, таълим тизимини янгилаш – табиий равишда миллий меросимизни ўрганиш ва уни педагогик тафаккур истеъмолига олиб кириш заруриятини вужудга келтирмоқда.

Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг биринчи компоненти шахсдир. Чин маънодаги шахс ўзини-ўзи қайта тарбиялаш салоҳиятига эга бўлади. Ўзи ва миллат учун бефойда, зарарли одатларидан воз кечади. Миллат манфаатларини ўз манфаати, ўз манфаатини эса миллат

манфаатига эришиш шарти деб тушунади. Ўз вазифасини миллатнинг кунига яраш, оғирини енгил қилишда кўради. Шу сабабли у ўз шахсий қобилидан чиқиб кўтарилади ва миллат манфаати учун, миллат фаровонлиги орқали ўзини камолотга эриштириш учун бошқалардан кўпроқ, самаралироқ меҳнат қилади. Умуммиллий ғоя, мақсадга ишонади, уни химоя қилади. Талабада бу фазилатлар бирданига пайдо бўлиб қолмайди. У, аввало, оилада ота-она, оиладан ташқарида қариндош-уруғ, кўшни-маҳалладошлар орасидаги тарбиявий муҳитни рағбатлантириб бориш, сўнгра олий ўқув юртида - мафкуравий билимларни эгаллаш орқали тарбияланади. Шу сабабли бу жараёнга ижтимоий педагогиканинг устувор йўналишларидан бири сифатида қараш лозим.

Бу бежиз эмас, албатта. Чунки, миллий меросимизнинг ғоявий негизи – шахс тарбияси, унинг маънавий эҳтиёжларига даъвогар бўлган омилларни ўрганишдан иборат бўлиб келган, ушбу муаммо ҳозирда ҳам жамиятимизда олиб борилаётган сиёсатда энг муҳим масалалардан бири сифатида намоён бўлмоқда.

Таълим жараёни дунё бўйича турли мамлакатларнинг яқинлашуви, том маънода глобал, инсоният цивилизацияси тақдири учун ҳал этувчи аҳамиятга эга бўлган кўплаб омиллар билан белгиланади. Бу омиллар орасида юзага келган умумий ва миллий ўзига хосликлар алоҳида аҳамиятга эга.

Таълимнинг ноёб имкониятлари ҳозир нафақат инсон ақлини янги тезкор имкониятлар билан қуроллантириш, балки унинг онгини қайта қуриш билан боғлиқ. Инсоният цивилизацияси ривожининг янги босқичи инсоннинг шаклланиш жараёни, шахсий фазилатлар, ҳаётий мақсадлар ва кадриятлар ҳақидаги тасаввурларини ўзгартиради. Ўсиб келаётган ёш авлод учун таълим тизими сифат жиҳатдан янги талаблар қўяди.

Учинчи масаланинг баёни: XXI аср - инновациялар асридир. Мамлакатимиз келажаги жамият ҳаётининг бошқа соҳалари билан бирга таълим тарбия тизимини янги замон талаблари даражасига кўтаришга йўналтирилган ишларнинг самарадорлиги билан белгиланади.

Таълим-тарбия тизимини такомиллаштириш ўз навбатида бу соҳада янги, замонавий, илғор педагогик технологияларни изчил жорий этишга кўп жиҳатдан боғлиқ. Таълим самарадорлиги ўқувчи бу жараёнда қай даражада фаол қатнашаётганлиги билан белгиланишини ҳисобга олган ҳолда янги ўқитиш услублари, шакллари таълим олувчиларга мустақил фикрлаш, ижодий ёндашиш учун имконият яратади.

Навқирон авлод давр руҳида маънавий камол топиб, буюк аждодларимиз барҳаёт мевасидан озиқланиб, замонавий билимларни эгаллаб, уларни онги, шуурига сингдириб бормас экан, бизнинг ўз олдимизга қўйган улуғвор мақсадларимизга эришишимиз, нурли истиқболимизни бунёд этишимиз ҳам қийин. Мана шу боис ҳам ёшлар тарбияси, уларни баркамол инсонлар этиб шакллантириш, вояга етказиш

масаласи ҳар доим давлатимиз олдидаги биринчи даражали вазифалардан биридир.

Дунёқарашимизга ҳамоханг тарзда шаклланиб бораётган амалий ҳатти-ҳаракатларимизда янгиликлар шу қадар кўпки, уларни охирги пайтда **ижтимоий инновациялар** тушунчаси орқали изоҳламоқдамиз.

Ижтимоий инновациялар - бу инсон ақли ва кучи, маънавий дунёсини мутаносиблиги шароитида унинг моҳиятини сақлаш, ҳимоя қилиш, такомиллаштириш, самарадорлигига эришиш йўлларини кўрсатувчи қарашлар мажмуи бўлиб, у бугунги кунда ҳар биримизнинг турли ташқи ва ички маънавий тазйиқлардан ҳимояланишимизнинг кафолатларини белгилайди.

Шу маънода глобализация шароитида миллий таълим-тарбиянинг технологик хусусиятларини белгилашда қуйидагиларни эътибордан қочирмаслик лозим:

1. Муносиб турмуш кечиришга бўлган интилишнинг унга эришишга олиб келувчи аниқ мақсад-муддаолар, маслаклар, фикрлаш тарзи билан уйғунлиги. Яъни, бугунги иқтисодий ислоҳотларнинг аниқ самараси ҳар бир оила, шахс манфаатига мутаносиблигини таъминлашнинг миллий ғояга бевосита боғлиқ жиҳатларини ҳар бир фуқаро онгига етказиш. Аниқроқ айтадиган бўлсак, мамлакатимиз ҳар бир фуқароси ҳалол меҳнат қилмаган инсон маънавий-ахлоқий камолотга эришиши мумкин эмаслигини, фаровон ҳаётга эриша олмаслиги ғоясини англаб етишига қўмаклашиш зарур. Барча эзгуликларнинг бошланиши тинимсиз изланиш, илм ўрганиш, яъни, меҳнат эканлиги бизларга аждодларимиздан қолган мерос эканлигини унутмаслигимиз даркор.

2. Жамиятдаги туб ислоҳотлар, глобал ўзгаришлар ҳар бир фуқарони бир қарашда ноаниқлик, англашилмовчилик вазиятига солиши муқаррар. Шунда унга миллий ғоя керак бўлади, яъни, миллатнинг манфаатини ифодаловчи ғоя аниқ билим, тафаккурга таяниб оқилона иш кўришга, таваккал қилмасликка, ҳаётда қоқилмасликка ундайди. Чунки ноаниқликлар, мавҳумликлар инсон қалбидаги хатарнинг белгисини билдирса, унинг акси бўлмиш миллий манфаатга мос ҳаракатлар хавфсизликнинг кафолатлари рамзи сифатида одамни яшашга, ўз лаёқати ва истеъдодини тўла намоён этишга замин яратади.

3. Миллий ғоя ҳар бир фуқарога жамият нормалари, у ишлаб чиққан қонунлар доирасида яшашга, ўзига раво кўрмаган нарсани бировларга ҳам раво кўрмай яшашга қргатади. Шу маънода миллий ғоямиз ҳар бир инсон манфаатини халқ ва миллат манфаати билан шу қадар уйғунлаштирадики, бу ҳолат ҳуқуқий онгнинг шаклланганлик даражасида белгиланади. Биз кураётган эркин жамият, ҳуқуқий давлат ҳар бир фуқаронинг мақсад-муддаоларига мосл бўлиб, унинг истиқболини қонуна кафолатлайди.

4. Мустақиллик ва эркинлик, қонуний кафолатлар одамларни турли вазиятларда ностандарт қарорлар чиқаришга, ўз фикр-мулоҳазаларини эркин, мустақил баён этишга имкон берадики, бу ўз

навбатида миллий мафқуранинг такомилга хизмат қилса-да, иккинчи томондан, ижтимоий фикрда айрим эврилишлардай идрок этилиши мумкин. Шундай вазиятларда ҳам халқ онгига миллий ғоянинг сингиши турли вазиятларда одамларнинг бир-бирларини тушунишларига, миллий бирликка, ҳамжихатликни таъминлашга хизмат қилади. Хурффикрлик ва ноёб қобилиятлар истиқлол мафқурасини янада бойитади, мустаҳкамлайди.

5. Жамият миқёсида турли зиддиятлар, инқирозлар рўй бераётган бир шароитда аҳоли онгига миллий ғояни сингдиришнинг энг таъсирчан механизмини ишлаб чиқиш мушкул иш. Чунки омма, биринчи навбатда таълим билан қамраб олинган аҳоли, ёшлар ахборот оқимининг барча жабҳаларидан хоҳлаган пайтда, хоҳлаганча маълумотларни олиши мумкин ва унга ўз муносабатини билдиришга ҳақли. Лекин биз тутадиган йўл, миллатни миллат, халқ халқ қилиш йўли кенгмиқёсли таъсирлар шароитида ўам эътиқодли, собит иродали ёшларни тарбиялаш ва улар онгига энг эзгу ғояларни сингдира олишдан иборатдир.

Шунинг учун Юртбошимиз, тарбия, муаллим ҳамда мураббийнинг таълим тизимидаги ўрнини атрофлича таҳлил этиб шундай деган эди: «Тарбиячиларнинг ўзига замонавий билим бериш, уларнинг маълумотини ошириш каби пайсалга солиб бўлмайдиган долзарб масалага дуч келмоқдамиз. Менинг фикримча, «Таълим-тарбия тизимини ўзгартиришдаги асосий муаммо ҳам шу ерда, ўқитувчи болаларимизга замонавий билим берсин, деб талаб қиламиз. Аммо замонавий билим бериш учун, аввало мураббийнинг ўзи ҳам шундай билимга эга бўлиши керак». Шу билан бирга, ўқитувчи ва мураббийларнинг ҳаётий талабларини қондириш, уларни рағбатлантириш, уларни ўз иши, касбидан мамнун бўлишини таъминлашимиз лозим. Албатта бу масалани бирданга ечиш қийин, лекин уни ечмасдан туриб келажак авлоднинг тарбияси тўғрисида гапиришнинг ўзи мутлоқо номақбулдир»⁷². Зеро, биз янги асрда ва янги бир цивилизация даврида яшаймиз. Бу цивилизацияда меҳнат қилиб, ўзининг устида тинмай ишлайдиган, узлуксиз таълим оладиган, доимий равишда ўз билим эҳтиёжларини қондириб, олган билимларини оиласи, халқи ва давлати ривожланишига сарф қила оладиган шахсина муносиб ўринни эгаллаши мумкин. Шунинг учун ҳам Миллий моделimizда узлуксиз таълимга катта аҳамият берилган. Чунки, жамиятимиз ўз олдига қўйган олий мақсад – келажак буюк Ўзбекистонни, озод, обод Ватанни яратиш ва умуман, ислохотларнинг тақдири охир-оқибатда бугун шаклланаётган авлоднинг дунёқарошига, ижтимоий мўлжаллига замонавий илм-фан ва касбларни эгаллашига, амалий ташкилотчилигига бевосита боғлиқ.

Бизнинг давримизда муайян эътиқод, аниқ умид ва эзгу ниятларга эга, ўз мавқеи, ҳуқуқини англаган билимдон, ўз ватани бурчига садоқатли

⁷² Баркамол авлод орзуси. Т. , «Шарқ» нашриёт матбаа концерни Бош таҳририяти. Т. , 1999 йил, 12-бет

фуқаросиз ижтимоий тараққиёт мумкин эмас. XXI аср ёшлари турли-туман мафкуралар тажовузи кучайиб бораётган шароитда яшамокдалар. Бундай вазиятда педагогика фани ёшларимизда ҳар қандай ёт мафкуравий таъсирга қарши муайян муносабатни ҳамма жойда ҳар доим намоён бўлишини таъминлашга қодир бўлмоғи керак. Ушбу ўта муҳим ижтимоий-педагогик муаммо ечилмас экан, келажакда ёшларимизнинг ёт мафкуралар таъсирига қарши жавоб қайтара олмасликлари табиийдир. Бунга эса йўл қўйиб бўлмайди.

Мафкуравий тарбия талабанинг маънавий, маърифий, сиёсий, иқтисодий билимларини оддийгина қабул қилиб олишинигина эмас, балки уларни онгли равишда тушуниб етишини, бу билимлардан замонавий ижтимоий ҳодисаларга мафкуравий курашлар воқелигидан келиб чиқиб, муносабат билдириш кўникмаларини шакллантиришга ўргатишни кўзда тутди. Бу кўникмалар талаба дунёқарашини, билимларини миллий истиқлол ғояси – Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги, комил инсон, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик (толерантлик) нуқтаи назаридан секин-аста бойитиб бориш билан таъминланади. Шунинг учун ёш авлодни тарбиялашда унинг дунёқараши, билим даражаси, маданий ва сиёсий савияси, хулқ-атвори умуминсоний қадриятларга ва қонун-қоидаларга мос келиши энг муҳим аҳамиятга эга. Чунки, инсон мавқеи жамият тараққиёти билан бевосита боғлиқ бўлиб, шахс камолининг асосий манбаи жамиятда, унинг фаолияти билан боғлиқ ижтимоий ва оилавий-маиший муносабатлар тузумида эканлигини тарих тажрибаси тасдиқлаб берган.

Инсон моҳияти масаласини, унинг жамиятда тутган ўрнини, шахснинг дунёсини ифодаловчи ўзаро узвий боғланган эътиқод (иймон), ҳуқуқ, бурч, диёнат (виждон), адолат, ҳалоллик каби қадриятлар орқали тўғри идрок қилиши мумкин. Аслида ҳар бир фуқаро ҳаётдаги ўрнини, мавқеини ўз жамияти, ватани, теварак-атрофидаги муҳим (оила, меҳнат жамоаси, маҳалла ва ҳ.к.) олдидаги бурчи ва масъулиятини ички ҳис-туйғулари, виждони орқали чуқур тушуниб олса, мустақил фикри бўлса ижтимоий тараққиётнинг муҳим омилига айланади. Шундай қилиб, **мустақил фикрлаш** - шахснинг бевосита ўзига боғлиқ бўлган, уни ташқи муҳитнинг турли таъсирларига нисбатан фикр-ўйлари воситасида муносабатда бўлиб, керак бўлса, унга қаршилиқ кўрсатиш қобилиятидир.

Мустақил фикрнинг йўқлиги, афсуски, айрим тоифалар, хусусан олий ва ўрта махсус таълим тизимида тортилмаган ёшлар, аёллар ўртасида учраб туради. Бундай ҳолатда одамларнинг бузғунчи ғоялар таъсирига, ёт мафкуралар гирдобига тушиб қолиш хавфи ортиб боради. Шахснинг фикрга қарши фикр билан, ғояга қарши ғоя билан, жаҳолатга қарши маърифат билан қаршилиқ кўрсата олиш имконияти тораяди. Бу, айтиш мумкинки, ёшларни мафкуравий нуқтаи назардан тарбиялашдаги энг катта муаммолардан биридир.

Ҳозирги мураккаб даврда биз фуқароларимизнинг, айниқса, ёшларнинг дунёқараши ва онги қандай бўлишига бефарқ қарай олмаймиз, келажакда ҳам ҳар томонлама камол топган, билимдон ва ишбилармон, реал ҳаётни ва қонун-қоидаларни тўғри идрок қила оладиган, онгли ва фаол, ўз бурчига садоқатли эркин шахсни тарбиялашимиз зарур. Эркин шахс яшаш мақсадини ва ўз мавқеини тўғри аниқлаб олишга, хурофий тасаввурлардан озод ҳолда ақл-идроки, куч-ғайрати ва виждонига таяниб, ҳалол меҳнат ва фаолияти билан турмуш шароитини яхшилашга интиладиган бўлиши зарур.

Биз ўз маданиятимиз ва бизни ўраб турган ижтимоий борлиқнинг ҳосиласи эканмиз, вазиятларга боғлиқмиз ва *бошқаларнинг бизга кўрсатаётган таъсирлари* қолида бўламиз. Айрим ёшларнинг жаҳолат ва диний ақидапарастликка берилиши, ўзи тўла англамаган ҳолда турли хил бузғунчи ғоя ва даъватларига қўшилиб кетиши, терроризмнинг манфур ҳаракатларига, жиноятга сабаб бўлган кўплаб воқеаларга бош қўшиши айнан шундай вазият ҳукмида амалга ошганлиги маълум. Шунинг учун асосий вазифа – ҳар бир одамни, у вазиятдан ҳам кўра ўзининг шахсий дунёқараши ва эътиқодини, соғлом қарашларини у ёки бу таҳдидли ва таҳликали ёки конфликтли вазиятларга қарши қўя оладиган қилиб тарбиялаш керак.

Демак, **шахсий фикр** катта аҳамиятга эга. Одамларнинг турли ижтимоий вазиятларда ўзларини турлича тутишлари, аслида уларнинг турлича ўйлашларидан келиб чиқади, ўйлаш, фикрлаш, совуқ мулоҳаза юритиш санъати миллий мафкура тарбиясида биз катталарга қўл келадиган педагогик воситадир. Демак, позитив тафаккур, ижобий фикрлаш – яхши оқибатларга, ижобий натижаларга олиб келади. Агар биз фарзандларимизга “Ўз юртининг эркин фуқароси бўл! Ўз тақдирининг ўзинг эга бўл! Сен шунга муносибсан!” десак, унинг ҳам фикри, ҳам хулқи шу зайлга тушади.

Биз ёшларга ватанпарварлик тўғрисида фақат баландпарвоз гапларни гапиришдан, асл ватанпарварликнинг моҳиятини тушунтиришга, Ватанни *севишини исбот қила* оладиган ҳаракатлари тўғрисида фикр алмашинишга ўргатишимиз даркор. Бу ҳозир даврда педагогика ва психология фанлари амалиётида ўзини оқлаган интерфаол усуллар воситасида амалга оширилади. Бозор муносабатлари фақат пул топиш йўлини излашдангина иборат эмас. Бозор муносабатлари ривожини учун кишиларда даромад топишга интилишдан ташқари юксак маънавият ҳам бўлиши керак. Агар одамларда ҳалоллик, ҳаромдан ҳазар қилиш, имон, инсоф, адолат, инсонпарварлик сингари фазилатлар бўлмаса, бозор тараққиёт йўли бўлмай қолади, жамиятда маънавий инқироз кучаяди. Бозорнинг мезони «ё мен бировни алдайман, ё биров мени алдайди», деган қоида эмас. Бозор муносабатларига асос бўладиган миллий, диний, маънавий қадриятлар – ҳар бир шахс ўзининг, бошқаларнинг қадри қиммати, манфаатини ҳам адолатли равишда ҳисобга ола билишидир.

Ёшлар тижоратга интилишининг ижобий ва салбий томонлари ҳам бор. Ҳозирча бу интилишнинг салбий томонларига етарли эътибор берилмаётгани йўқ. Ёшларни пул топишгагина ўргатмай, уларни кўпроқ ақлий, илмий, амалий камолот йўлига бошламоқ керак. Барча ёшлар олди-соттига берилиб, пул топиш йўлига ўтиб кетаверса, Ўзбекистон келажакда буюк, қудратли давлат бўла олмайди. Мамлакатимиз истиқболли, биринчи навбатда, ёшлар замонавий фан асосларини, энг янги техника ва технологияни, миллий ва умуминсоний маънавият қадриятларини қанчалик чуқур эгаллашига боғлиқ.

Бу фикрлар оиладаги тарбия масаласига ҳам оиддир. Ота-оналар фарзандларининг мактабда, олий ўқув юртларида олаётган билимларига, касб танлаш маданияти, эҳтиёжи шаклланишига бефарқ қарашлари мумкин эмас. Ёш авлодни бугунги кун имкониятларигагина эмас, балки эртанги кун эҳтиёжларига таяниб тарбияламоқ зарур. Умуман тарбияда эртанги кунни ўйлаш, кўра билиш устивор аҳамиятга эга.

Болалар доим бирор фойдали иш билан банд бўлишини таъминлаш ҳам катта аҳамиятга эга. Бирор иш билан банд бўлишга ўрганган ёшлар меҳнатсевар бўладилар, уларда жуда ёшлигиданок маълум меҳнат малакалари шаклланади. Бўш вақтларида, улар ўзлари севган иш билан шуғулланишга ўрганиб қоладилар. Бундай болаларнинг жиноят қилишга ёки ножўя ишлар билан шуғулланишга вақти ҳам бўлмайди.

Одобли, меҳнатсевар, сабр-тоқатли фарзандлар ота-она қолдирган бойликка бойлик қўшади, ҳалол меҳнати билан жамиятда ўз ўрнини, қадр-қимматини топади. Ота-онадан мерос бўлиб қолган ахлоқ ва одоб эса бир умр тугамайдиган энг катта бойликдир. Ўзбек халқи мақолида айтилганидек, мерос йўли билан орттирилган моддий бойлик ёмон, акадан қолган бойлик ундан ҳам ёмонроқ, хотиндан қолган бойлик эса буларнинг ҳаммасидан ҳам ёмонроқдир. Ёшлар ўз меҳнати, пешона тери билан топган бойликни кўпроқ қадрлайдилар.

Ота-оналар билиши, амал қилиши лозим яна бир муҳим масала фарзандларига бераётган тарбия давр руҳига, замон имконияти ва эҳтиёжларига, давлат белгилаган режалар тизимига қай даражада мос келишини яхши тасаввур этишдир. Ота-онанинг кўзи олдида ширин фарзандлари билан бир қаторда, уларнинг жамият, миллат тараққиёти, давр эҳтиёжлари ва имконияти билан узвий боғланган келажак ҳам турмоғи керак.

Ота-оналар фарзанд тарбиясида асрлар давомида шаклланган анъаналарга, бу борадаги умуминсоний қадриятларга таянганда, давр руҳи ва эҳтиёжларини эътиборга олганда яхши натижаларга эришадилар. Бу ишнинг самараси кўпроқ тарбиянинг мақсади ва усулларига боғлиқ бўлади. Тарбиявий ишларнинг мазмуни, йўналиши, усуллари эса ўзгариб, янгиланиб, такомиллашиб туради. Бунга ҳар бир конкрет тарихий даврнинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маънавий, мафкуравий, эҳтиёжлари ҳам таъсир этади.

Шу боис ақлан етук, рухан тетик ва соғлом, эркин ва танқидий фикрловчи, айна пайтда, ижтимоий масъулиятни тўғри ҳис этадиган, муайян касб-ҳунарни эгаллаган баркамол авлодни тарбиялаш Ўзбекистонда янги жамият барпо этишнинг таркибий қисмига, асосий шарт-шароитига ва мақсадига айланди⁷³.

Шу ўринда таълим-тарбия жараёни билан боғлиқ яна бир масалага ҳам эътибор бериш керак. Миллий ахлоқий қадриятларнинг, миллий тарбия усулларининг аҳамиятини камситмаган ҳолда шуни ҳам айтиш мумкинки, ҳар қандай шароитда ҳам тарбия соф миллий мезонлар доирасида қолиб кетиши миллат маънавий камолоти имкониятларини чеклаб қўяди. Жамият тараққиётининг барча даврларида тарбиянинг мазмуни ва йўналиши миллий ва умуминсоний қадриятлар уйғунлиги асосида белгиланади. Бу фикр мустақил Ўзбекистонда амалга оширилаётган таълим-тарбия ишлари йўналишларини белгилаш учун ҳам катта аҳамиятга эга. Миллий тарбиянинг асосий хусусиятларидан бири ёшларда юксак ахлоқий фазилатларни шакллантиришдир. Олимат ул Банотнинг миллий тарбия анъаналари ҳақида қуйидаги фикрларида ҳам чуқур маъно бор. У шундай деб ёзган эди: «Ота-оналар қўлида болалар азиз омонатлардир. Шунинг учун ҳам уларни гўзал тарбия этмоқ яхши хулқларга ўргатмоқ ва кўркем одатларни тушунтирмоқ лозим.

Тарбия билан бир болани олтин этмоқлик мумкин, тупроқ қилмоқ ҳам мумкин⁷⁴. Тарбияланган кишилар дин амри билан яшайдилар, уларнинг тили билан дили, сўзи билан иши бир бўлади. Бундай фазилатларни шакллантириш биринчи навбатда оилада ота-онага ҳамда қолаверса тарбиячиларга боғлиқдир. Айниқса, бозор муносабатларига ўтилган ҳозирги шароитда оила ва ундаги ота-онанинг фарзанд тарбиясида масъулияти янада ошди, деб айтишга тўла асосимиз бор.

Шахс маънавияти, унинг дунёқараши, инсоннинг тасаввур ва эътиқодига алоқадор кўникмалар мажмуи асосан оилада шаклланади. Шу маънода оила - ҳақиқий маънавият ўчоғи, мафкуравий тарбия омили ва муҳитидир. Бинобарин, миллий мафкурамизга хос илк тушунчалар инсон қалби ва онгига, аввало, оила муҳитида сингади. Бу жараён боболар ўғити, ота ибрати, она меҳри орқали амалга оширилади.

“Ҳар бир инсон учун, - деб таъкидлаган эди И.А.Каримов, - Ватан тушунчаси, аввало оиладан бошланади. Шу боис, оила ва мафкура тушунчалари чамбарчас боғлиқдир. Оиланинг жамиятдаги ўрни, тарбиявий-ахлоқий аҳамияти, кадр-қимматини англаб етмасдан, оилага миллий манфаат нуқтаи-назаридан ёндошмасдан туриб, халқчил мафкура ярата олмаймиз»⁷⁵. Юртбошимизнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида ҳам бу масалага алоҳида эътибор қаратиб: “Ҳар қайси

⁷³ Қаранг: Ўзбекистонда барпо этилаётган жамият. Т.: «Ijod dunyosi» нашриёти, 2002. –Б. 20.

⁷⁴ Қаранг: Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари. -Т.: Университет, 1998, -Б. 120.

⁷⁵ Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкуриси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: Ўзбекистон, 2000. –Б. 23.

миллатнинг ўзига хос маънавиятини шакллантириш ва юксалтиришда, ҳеч шубҳасиз, оиланинг тўрғунлиги ва таъсири беқиёсдир»⁷⁶, дейди.

Биобарин, жамият фақат ўз шахсий манфаатини кўзлайдиган одамлар йиғиндисидан иборат эмас. Умумий манфаатларни теран англаш, кишиларнинг жамият бўлиб уюшишларига, ижтимоий талаб ва нормаларни эътироф этиб, уларга амал қилишларига сабаб бўлади. Бу айниқса, ҳозирги ўтиш даврида ниҳоятда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Ана шу сабабдан ҳам жамият аъзоларини умумий мақсад ва манфаатлар йўлида бирлаштириш мафкураининг асосий вазифаларидан биридир. Ўзининг Ватан деб аталмиш улуғ бир оиласига мансублигини ҳис этиш туйғуси ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, балки муттасил ва изчил ғоявий тарбия самараси ўлароқ, юзага келади⁷⁷. Оиладаги тотувлик, аҳиллик, меҳр-шафқат ҳислатлари улуксиз равишда турли шаклларда олиб бориладиган ахлоқий тарбиянинг ғоят хилма-хил қатламларини умумий манфаатлари атрофида жипслаштириш, одамлар ўртасида ҳамжиҳатлик тотувлик, ўзаро ёрдам ҳислатларини шакллантириш ҳам изчил мафкуравий тарбия воситасида амалга оширилади.

Диққат қилинса, таълимнинг миллий моделида илгари сурилган мақсадларнинг моҳияти айнан миллий ғоя ва мафкурадаги асосий тамойиллар билан уйғунлигини англаб олиш қийин эмас.

Кадрлар тайёрлаш миллий моделида белгиланган мақсад ва вазифаларнинг тўла амалга ошиши мамлакатимиздаги ижтимоий-сиёсий муҳитнинг янада яхшиланишига олиб келади, жамиятда янги шахс - комил инсонлар вужудга келади. Улар ҳаётга тамомила бошқача ёндашадилар ва бошқача нигоҳ билан қарайдилар.

Иккинчидан, миллий модел тадбиқи кишининг жамиятда ўз ўрнини топиш жараёнини тезлаштиради. «Таълимнинг янги модели ишга тушгач, – деб кўрсатган эди И.А.Каримов, - инсоннинг ҳаётдан ўз ўрнини топиш жараёни тезлашади. Ҳар қандай одам ҳам ўсмирлик чоғида, эндигина вояга етиб келаётган даврда жамиятдан муносиб ўрин топиши керак»⁷⁸.

Миллий моделнинг такомиллашуви жамиятда мустақил фикрлайдиган шахснинг шаклланишига олиб келади. Бундай шахсларнинг кўпайиши жамиятда онгли ҳаёт кечириш тизимини вужудга келтиради. Яъни, одамлар оламон бўлиб яшашдан бош тортадилар, ҳар бир киши ўз ақли, ўз меҳнати, ўз хулосаси билан яшай бошлайди. Энг муҳими, бундай кишиларга четдан ҳеч қандай нопок куч, бузуқ ғоялар, қуруқ шиорлар, чақириқлар билан таъсир этиб бўлмайди. Бундай одамларни ўзи танлаган йўллари, мақсадларидан ҳеч қандай куч тойдира олмайди. Юксак ғоялар одамларни олижаноб мақсадлар сари етаклайди.

⁷⁶ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.:Маънавият, 2008. –Б. 52.

⁷⁷ Қаранг: Миллий истиқлол ғоясининг асосий мақсад ва вазифалари. –Т.:«Ижод дунёси» нашриёт уйи, 2002. –Б. 9.

⁷⁸ Баркамол авлод орзуси. –Т., 1999, -Б. 179.

ғояси етук, эътиқоди бутун, қадриятлари юксак инсонгина мардлик намуналарини кўрсата олади⁷⁹.

Шундай экан, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да илгари сурилган таълимнинг миллий модели масаласи, аввало, жамиятимиз ҳаётининг ўзига хос мазмунига айланган, халқ таянадиган куч бўлмиш миллий ғоядаги асосий тамойилларни ҳам ўзида акс эттирган.

Президентимиз И.А.Каримов ёзганидек «Халқни буюк келажак ва улғувор мақсадлар сари бирлаштириш, мамлакатимизда яшайдиган, миллати тили ва динидан қатъий назар, ҳар бир фуқаронинг ягона Ватан бахт-саодати учун доимо масъулият сезиб яшашига чорлаш, аждодларимиз бебаҳо мероси, миллий қадрият ва анъаналаримизга муносиб бўлишга эришиш, юксак фазилатли ва комил инсонларни тарбиялаш, уларни яратувчилик ишларига даъват қилиш, шу муқаддас замин учун фидойликни ҳаёт мезонига айлантириш – миллий мафқуранинг бош мақсадидир»⁸⁰.

Бизнинг эзгу мақсадимиз эса таълим-тарбия жараёнини такомиллаштириш асосида ғоя ва мафқурамизни эътиқод қилинадиган муқаддас туйғуга айлантиришдир. Чунки, эътиқодга айланмаган ғояни ғоя, миллий мафқурани мафқура деб бўлмайдиган⁸¹.

Шунинг учун ҳам «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида, давлат, жамият ва инсон фаолиятининг барча соҳаларини қамраб оладиган, бутун таълим тизимини тубдан ислоҳ қилишга қаратилган муҳим ҳаётий масалалар илгари сурилган. Унга кўра, ўқув-тарбия жараёни сифатини жаҳон стандартлари даражасига кўтариш, таълим жараёнига замонавий педагогик ва ахборот технологияларининг бутунлай янги усулларини жорий этиш;

-ўқув юртлари тузилмаларини такомиллаштириш..., ёшларга миллий ва умуминсоний қадриятларни идрок этиш мафқураси асосида, Ватанга меҳр-муҳаббат, мустақиллик ғояларига, садоқат руҳида таълим-тарбия бериш;

-ёшлар билан мунтазам равишда тинимсиз ишлаш, иқтидорли болаларни қидириб топиш, уларнинг энг яхши хорижий ўқув марказларида профессионал таълим олиши учун шароит яратиш;

-Ўзбекистоннинг иқтисодий ва маънавий эҳтиёжига мос келадиган, юксак малакали хорижий мутахассислар билан рақобат қила оладиган кадрлар салоҳиятини юзага чиқариш ва уни ривожлантириш;

-таълим муассасаларининг моддий-техник базасини янги ўқув адабиётлари, замонавий жиҳозлар ва компьютер техникаси билан мустаҳкамлаш ва ҳ. к.

⁷⁹Қаранг: Ғоя ва мафқура. –Т. , 2002 йил, «Ijod dunyosi» нашриёти. 25-бет.

⁸⁰ Бобоев Х. ва бошқалар. Миллий истиқлол мафқураси ва тараққиёт. -Т.:Янги аср авлоди, 2001. –Б. 3.

⁸¹ Қаранг: Бегматов А. Маънавият фалсафаси ёхуд Ислоҳ Каримов асарларида янги фалсафий тизимнинг яратилиши. -Т.: 2000. –Б. 21.

Бинобарин, таълим соҳасида белгиланган бу вазифалар, миллий ғоя ва мафкуранинг асосий тамойиллари, унинг мақсади ва моҳияти билан ҳам узвий боғлиқдир.

Фикримизни асослаш учун миллий мафкуранинг мазмунига эътибор берайлик:

- иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маданий-маънавий ҳаётнинг барча соҳаларига сингиб кетган собиқ Иттифокдан, эски мустабид тузумдан қолган ярамас меросни узил-кесил тугатишдан;

- мустақилликнинг ижтимоий-иқтисодий, маданий, сиёсий-ҳуқуқий заминларини мустаҳкамлашдан;

- Ўзбекистоннинг ўзига хос ва ўзига мос тараққиёт йўлини асослашдан;

- фан-техника ютуқларини ривожлантириб, жамики замонавий янгиликларни чуқур ўрганиб, уларни ҳаётга, ишлаб чиқаришга ижодий, оқилона жорий этиш ва Ўзбекистонни жаҳон бозори талабларига мос келадиган тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган мамлакатга айлантириш;

- ижтимоий адолат, қонунчилик тантана қилишини таъминлайдиган фуқаролик жамияти куриш, тинчлик, осойишталик, миллий ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик, барқарорликни таъминлашдан;

- инсон маънавий камолотини тезлаштиришдан;

- эскича ақидалардан, диний экстремизм, ваҳобийчиликдан, ҳар қандай миллатчилик ва шунга ўхшаш унсурлардан, бошқа элат ва халқларни менсимасликдан, уларни камситиш кайфияти ва қарашларидан мутлақо холи бўлган, мустақил ва янгича фикрлайдиган, эътиқоди мустаҳкам, иймони бутун, иродаси бақувват, ғоявий-сиёсий жиҳатдан етук, ўз Ватанига меҳр-садоқат туйғуси кучли кишиларни тайёрлаш, тарбиялашдан;

- ёшлар қалбига ватанпарварлик, эл юртга садоқат, инсонпарварлик ва одамийлик фазилатларини сингдиришдан;

- кишиларни доимо огоҳ бўлиб туришга даъват этиш..., мафкура полигонлари ядро полигонларига нисбатан ҳам кўпроқ кучга эга эканлигини одамлар онги ва қалбига етказишдан;

- ёшларда меҳнатсеварлик ва инсонпарварлик, виждонлилик ва имонлилик, ҳалоллик, миллий ғурур туйғуларини тарбиялашдан;

- ижтимоий онг, ахлоқ ва одобнинг миллий ва умуминсоний заминларини мустаҳкамлашдан иборат жараёнларнинг барчаси миллий ғоянинг асосий тамойиллари мазмунини англатади. Агар диққат билан қаралса, таълимнинг миллий моделида илм-фан ҳамда ишлаб чиқаришни узвий алоқадорлигини таъминлаш асосида аввало шахс, сўнгра давлат ва жамият манфаатини таъминлаш масаласида ҳам миллий ғоянинг асосий тамойилларидан бири - комил инсонни тарбиялаш ғояси етакчилик қилади.

Мамлакатимизда «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг қабул қилиниши маънавий-маърифий

ишларнинг миллий сиёсатимизнинг энг муҳим ва устувор йўналишларидан бирига айланиши, бу борада амалга оширилган кенг кўламдаги ишлар халқимизнинг феъл-атвори, тафаккуридаги ўзгаришларга жиддий тўртки берди. Иккинчи жиҳатдан эса, мамлакатимизнинг ривожланган давлатлар билан ҳамкорлик алоқаларининг илмий-техникавий, маданий муносабатлари миқёсининг мунтазам кенгайиб бориши кишиларимиз дунёқараши, турмуш тарзида янги хусусиятларни таркиб топтираётир⁸². Бинобарин, ҳар қандай тараққиёт ва тамаддунлар турли халқлар маънавияти, маданияти, эришган ютуқлари ва интилишлари уйғунлашувидан туғилади. Ижтимоий тараққиётнинг ҳозирги ўта мураккаб, қалтис ва масъулиятли даври маънавий-маърифий ишлар, мафкуравий таълим-тарбия марказида ёш авлод туриши зарурлигини, фарзандларимизнинг ақл-заковатли, теран фикрли, мустаҳкам эътиқодли қилиб тарбияланишларига жиддий эътибор беришни, уларнинг соддалик қилиб сохта оқимлар йўлига кириб пана-пасқадамларда писиб юрган ҳар хил жоҳил одамларнинг гапи ва йўлига кириб кетишларига асло йўл қўйиб, бепарво қараб бўлмайди. Ўз навбатида, халқимиз тарихидаги буюк алломаларни, хусусан, маърифатли дунё бухорийлар, фарғонийлар, хоразмийлар, берунийлар, ибн синолар, улўғбекларни қанчалик иззат икром қилган бўлса, йигирма биринчи асрда биз халқимиз, миллатимизга нисбатан ана шундай эҳтиромни қайтадан қўлга киритишимиз керак.

Бунинг учун эса таълим-тарбия тизимини мунтазам такомиллаштириб, миллий моделнинг ҳаётийлигини, унинг миллий ғоя тамойиллари билан узвий алоқадорликда ривожлантиришни таъминлай олишимиз зарур. Ана шундагина биз кутилган натижаларга эриша оламиз ва мамлакатда ти нчлик а осойишталикни таъминлаймиз.

Зеро, юртбошимиз, И.А.. Каримов Ўзбекистон Републикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 23 йиллигига бағишланган тантанали йиғилишда таъкидлаб ўтганидек, “Ўзбекистондаги бугунги аҳволни дунёдаги бошқа давлатлар билан қиёслаб, солиштирганда кўп нарса аён бўлади.

Шу нуктаи назардан қараганда, АҚШда фаолият кўрсатаётган, катта обрўга эга бўлган, Гэллап институти деб ном олган ижтимоий фикрни ўрганиш маркази томонидан “Қонуний тартибларга итоат қилиш индекси” деган мавзуда 2015 йилда ўтказилган ва эълон қилинган тадқиқот материаллари билан танишиш айна муддао бўлур эди.

Ушбу нуфузли ташкилот шу йўналиш бўйича ўз хулосасини чиқариш учун жаҳон миқёсида 141 та мамлакатда сўров ўтказиб, катта ёшдаги 142 минг шахснинг фикрини ўрганган. Сўровномада 3 та савол ўртага қўйилган.

---

⁸² Бекмуродов М. Ўзбек менталитети кеча ва бугун. //Тафаккур журнали. №2. 2002 йил, 15-бет.

Биринчи савол “Сиз ўзингиз яшаётган шаҳар ёки тумандаги маҳаллий полицияга ишонасизми?” деган мазмунда берилган.

Иккинчи савол: “Сиз ўзингиз яшаётган шаҳар ёки туманда кечаси хавф-хатардан қўрқмасдан ёлғиз юра оласизми?”.

Ва учинчидан, “Охирги ўн икки ойда сиз ва оила аъзоларингизнинг пул ва мол-мулки ўғирланган ҳолат содир бўлганми?” деган савол берилган.

Айни мана шундай саволлар орқали, авваламбор, сўров ўтказилган мамлакатда яшаётган ҳар қайси одамнинг кайфиятига, унинг ўзини эркин ҳис этишига қонунда белгиланган тартибларга амал қилиш қандай таъсир кўрсатаётганини аниқлаш кўзда тутилган.

Бизнинг мамлакатимиз, Ўзбекистонимиз, бу сўровнома натижаларига кўра, дунёдаги 141 та давлат орасида 2-ўринни эгаллаганини алоҳида мамнуният билан таъкидлаш лозим. Бизнинг бундай ўта муҳим масала, яъни юртимизда тинч ва осуда ҳаётни асраш ва ҳимоя қилиш бўйича мана шундай юксак даражага кўтарилганимиз, бу соҳада олиб бораётган ишларимиз халқаро миқёсда кенг эътироф этилгани, ҳеч шубҳасиз, барчамизга ғурур ва ифтихор етказди.

Бу ҳақда гапирганда, халқимизнинг тинчлиги ва осойишталигини, энг асосийси, одамларимизнинг ҳаётдан розилигини, эртанги кунга ишончини янада мустаҳкамлаш ўта муҳим аҳамиятга эга эканини ҳисобга олган ҳолда, бу масала бундан буён ҳам эътиборимиз марказида туришини унутмаслигимиз зарур”⁸³.

Назорат саволлари

1. Таълим ва тарбия тушунчаларининг мазмунини тушунтиринг.
2. Ўзбекистондаги таълим-тарбия тизимидаги ислохотларнинг мақсади нима?
3. Ғоявий таълим-тарбиянинг қандай босқич ва йўналишлари бор?
4. Шахс камолотида ғоявий тарбия қандай ўрин тутди?
5. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонунининг ғоявий мазмуни нимада?
6. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида ғоявий-мафкуравий тарбия қандай ўрин тутди?

---

⁸³ Асосий вазифамиз –жамятим зни ислоҳ этиш ва демократлаштириш, мамлакатимизни модернизация қилиш жараёнларини янги босқичга кўтаришдан иборат. // Президент Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 23 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузасидан.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т. , 2014.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”.-Т.: Шарқ, 1998.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.- Т.: Ўзбекистон, 2003.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий ғоя ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Қарори.-«Халқ сўзи». 2006 йил, 26 август.
5. Каримов И. Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. -Т. , «Ўзбекистон», 2000.
6. Миллий истиқлол ғоясининг асосий мақсад ва вазифалари. -Т. , «Ижод дунёси» нашриёт уйи, 2002.
7. Миллий истиқлол ғояси. Олий ўқув юрлари учун дарслик. – Т.:Академия, 2005.
8. Миллий истиқлол ғоясини халқимиз онгига сингдириш, омиллари ва воситалари. Т. , «Ijod dunyosi» нашриёт уйи. 2002 йил, 7-бет.
9. Абу Хамид Муҳаммад ал-Ғаззолий. Охиратнома. Бухоро, 1992 йил 18-бет.
10. Баркамол авлод орзуси. Т. , «Шарқ», -Т. , 1999 йил, 12-бет

Электрон таълим ресурслари

1. www.edu.uz
2. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
3. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
4. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
5. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
6. www.tdpu.uz.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАРГА ТОПШИРИҚЛАР:

1-мавзу: Миллий ғоя ва мафкура (2 соат)

Амалий машғулот режаси:

1. “Ғоя”, “Миллий ғоя”, “Миллий мафкура” тушунчаларининг фалсафий талқини.
2. Ғоянинг “Фикр”, “билим”, “мақсад”, “идеал” тушунчалари билан алоқаси.
3. Ғояларнинг шакл ва кўринишлари.
4. Миллий ғоя, мафкура, миллий мафкура.
5. Ғоя ва мафкуранинг узвий бирлиги ва алоқадорлиги.

Мавзуга оид адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2014.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. –Т.: Ўзбекистон, 1997.
3. Каримов И.А. Миллий мафкура – давлатимиз ва жамиятимиз қурилишида биз учун рухий-маънавий куч-қудрат манбаи. – Т. 8. –Т.: Ўзбекистон, 2000.
4. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси – халқни халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин. – Т. 7. -Т. : Ўзбекистон, 1998.
5. Каримов И.А. Соғлом авлод тарбияси – барчамизнинг муқаддас бурчимиз. –Т. 8. -Т.: Ўзбекистон, 2000.
6. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008.
7. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т.: Янги аср авлоди. 2001.
8. Тўраев Б., Раматов Ж. Миллий истиқлол ғояси: асосий хусусиятлари, фалсафий ва тарихий илдизлари. -Т.: Ижод дунёси, 2002.
9. Фалсафа. Қомусий луғат Т.: Шарқ. 2004
10. Миллий истиқлол ғояси. –Т.: Академия, 2005.

Электрон таълим ресурслари

1. www.edu.uz
2. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
3. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
4. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
5. www.tdpu.uz.

2-мавзу: Миллий ғоя ва маънавият (4 соат)

Амалий машғулот режаси:

1-машғулот:

1. “Маънавият” тушунчасининг мазмуни.
2. Бугунги кунда маънавият муаммосига янгича муносабат.
3. Президент Ислом Каримовнинг “Юксак маънавият – энгилмас куч” асарида “Маънавият” муаммосининг куйилиши.
4. Маънавиятнинг намоён бўлиш шакллари.
5. Шахс ва жамият маънавияти.

2-машғулот:

1. Миллий ғоянинг маънавият негизида шаклланиши.
2. Маънавият ва миллий ғоя: узвий бирлик ва ўзаро алоқадорлик.
3. “Юксак маънавият – энгилмас куч” асарида миллий ғоя ва маънавият, моддий ва маънавий ҳаёт ўртасидаги узвийлик ва алоқадорликнинг ёритилиши
4. Миллий ғоя асосий тушунча ва тамойилларининг маънавий моҳияти.
5. Миллий ғоя такомилда маънавиятнинг ўрни.

Мавзуга оид адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.:Ўзбекистон, 2014.
2. Каримов И.А. – Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1. - Т.: Ўзбекистон, 1996. -364 б.
3. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. 2-жилд. – Т.:Ўзбекистон, 1996.
4. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. 7-жилд. –Т.:Ўзбекистон, 1999.
5. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. 8 жилд.Т.:Ўзбекистон, 2000.
6. Каримов И .А. Юксак маънавият – энгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008.
7. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. –Т.: Ўзбекистон, 2000.
8. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари. – Т.: Ўзбекистон, 2001.
9. Ҳақиқат манзаралари: 96 мумтоз файласуф. – Т.: Янги аср авлоди, 2002.
10. Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. Назаров Қ. таҳрири остида. -Т.: Маънавият, 2009.

Электрон таълим ресурслари

1. www.edu.uz
2. [Infocom.uz](http://www.infocom.uz) электрон журнали: www.infocom.uz
3. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
4. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
5. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
6. www.tdpu.uz.

3-мавзу: Миллий ғоялар тарихи (4 соат)

Амалий машғулот режаси:

1-машғулот:

1. Миллий ғояларнинг жамиятлар тараққиёти, тарихи билан бевосита боғлиқлиги.
2. Уруғ – қабилачилик даврларида шаклланган илк ғоявий қарашлар.
3. Халқ оғзаки ижоди. Қадимий ёзма манбаларда акс этган ғоялар.
4. “Авесто”да акс этган ғоялар. Илк давлатчилик ғоялари. Босқинчиларга қарши Ватан озодлиги учун кураш, ватанпарварлик ғоялари.
5. Ўрта асрларда шаклланган ғоявий қарашлар.

2-машғулот:

1. Маърифатпарварлик ғоялари, уларнинг давлатчилик тараққиётидаги ўрни.
2. Мустамлакачилик ғоялари. Жамият тараққиётида миллий ғоя ва мафкуранинг ўрни.
3. Ўзбекистон: мустақилликка эришиш арафасидаги ғоявий мафкурaviй жараёнлар.
4. Мамлакатимизда жамият ижтимоий ҳаётининг асосларига янгича қараш, унинг ҳуқуқий асослари.
5. Ўзбекистонда жамият ижтимоий ҳаёт соҳаларининг сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрлар хилма хиллигига асосланиши

Мавзуга оид адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 1992; - 2014.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. –Т.: Ўзбекистон, 1992.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. –Т.: Ўзбекистон, 1996.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. –Т.: Ўзбекистон, 2012.

5. Мустақиллик: Изоҳли илмий – оммабоп луғат // Р. Рўзиев ва Қ. Хоназаров умумий таҳририда. Тўлдирилган учинчи нашри. –Т.: Шарқ, 1996.

6. Салимов О., Усмонов Қ., Ғаниев Д. Янги Ўзбекистоннинг 7 зафарли йили. –Т.: Шарқ, 1999. –Б. 9-20, 40-46.

7. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 1, 2, 3 ...12 жилдлар.

8. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамакчилиги даврида. – Т.: Шарқ, 2000. –Б. 624-676.

9. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Учинчи китоб. Мустақил Ўзбекистон тарихи. –Т.: Шарқ, 2000. –Б. 7-4, 773.

Электрон таълим ресурслари

1. www.edu.uz
2. [Infocom.uz](http://infocom.uz) электрон журнали: www.infocom.uz
3. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
4. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
5. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
6. www.tdpu.uz.

4-мавзу: Ўзбекистон мустақиллиги ва “Миллий ғоя” концепциясининг ишлаб чиқилиши (2 соат)

Амалий машғулот режаси:

1. Мустақиллик арафаси ва ундан кейинги дастлабки йилларда вужудга келган ижтимоий-сиёсий ва ғоявий муаммолар. Муаммоларнинг илдишлари ва ечимлари.

2. Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар концепциясининг мазмун ва моҳияти. Миллий ғоя концепциясининг асосий йўналишлари.

3. Ҳозирги замонда инсон қалби ва онги учун курашнинг концепцияда ёритилиши.

4. Мустақиллик – жамиятимиз ҳаётидаги туб бурилиш. Ғоявий-мафкуравий асослардаги ўзгаришлар.

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг “Жамиятимиз мафкураси халқни - халқ, миллатни -миллат қилишга хизмат этсин”; “Миллий истиклол мафкураси халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” асарларида миллий ғоянинг назарий ва амалий жиҳатдан асосланиши.

Мавзуга оид адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 1992-2014.

2. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг “Ўқув дастури, қўлланма, дарслик ва маъруза матнларида

миллий ғоя, миллий мафкура асосларининг шаклланганлик аҳволини ўрганиш тўғрисида”ги 2000 йил 29 апрел 128 сонли буйруғи

3. Каримов И.А. Асарлар 1-16-жилдлар. –Т.: Ўзбекистон, 1996-2009.

4. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. -Т.: «Ўзбекистон», 1998, 14-б.

5. Каримов И.А. Ватанимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг олий мақсадимиз. Т.17. – Т.: “Ўзбекистон”, 2009.

6. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. –Т.: Ўзбекистон, 2010.

7. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: “Маънавият”, 2008.

8. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. –Т.: “Ўзбекистон”, 2009.

9. Каримов И.А. Жаҳон инқирозининг оқибатларини енгиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ва тарраққий топган давлатлар даражасига кўтарилиш сари. Т.18. –Т.: “Ўзбекистон”, 2010.

10. Каримов И.А. “БМТ Саммити Мингйиллик ривожланиш мақсадларига бағишланган ялпи мажлисдаги” нутқи. // 2010 йил 21 сентябрь, www.mfa.uz

11. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси (Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг кўшма мажлисидаги маърузаси). –Т.: “Ўзбекистон”, 2010.

12. Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш йўлини изчил давом эттириш – тараққиётимизнинг муҳим омилидир” Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 18 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. // Халқ сўзи. 2010 йил 8 декабрь, № 220

13. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган ЎзР Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза, 2011 йил 21 янв. -Т.: “Ўзбекистон”, 2011.

14. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. –Т.: Ўзбекистон, 2011. -440 б.

15. Каримов И.А. Демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш – мамлакатимиз тараққиётининг асосий мезони. 19-ж. – Т.: “Ўзбекистон”, 2011.

16. Буюк ва муқаддасан, мустақил Ватан. –Т.: “Ўқитувчи” НМИУ, 2011.

17. Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимда “Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир” номли маъруза. // “Халқ сўзи”, 2011 йил 8 декабрь

18. Эргашев И, А.Холбеков «Фуқаролик жамияти ва миллий ғоя».-Т.:Академия.2007

19. Назаров Қ.,Эргашев И. Миллий ғоя ва раҳбар масъулияти.Т., 2007.

20. Аббосхужаев О., Умарова Н., Қўчқаров Р. Мафкура полигонларидаги олишув. – Т.: “Академия”, 2007.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz
3. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
4. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
5. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
6. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
7. www.tdpu.uz.

5-мавзу: Миллий ғоя ва мафкура, унинг ўзига хос жиҳатлари **(2 соат)**

Амалий машғулот режаси:

1. Онг, миллий онг, ўзликни англаш, миллий ўзликни англаш тушунчаларининг мазмун ва моҳияти.
2. Миллий онгнинг маънавий асослари: тил, маданий мерос, тарихий хотира, урф-одатлар, анъаналар, қадриятлар.
3. Миллий ўзликни англаш ва миллий ғоя. Миллий ғояда тарихий заруратнинг ифодаланиши.
4. Миллий ғоя ва миллий мафкура, унинг ўзига хос хусусиятлари
5. Мустақиллик демократик тараққиётнинг “Миллий ғоя” концепцияси билан муштараклиги. Тараққиётнинг “Ўзбек модели”.

Мавзуга оид адабиётлар:

1. Каримов И.А. Миллий мафкура – давлатимиз ва жамиятимиз қурилишида биз учун руҳий-маънавий куч-қувват манбаи. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т. 8. -Т.: «Ўзбекистон», 2000. –Б. 462-474.

2. Каримов И.А. Улуғлари эъзозланган юрт завоқ кўрмагай. Ғ Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т. 10. -Т.: «Ўзбекистон»,

2002. –Б. 18-23.

3. Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият. -Т.:«Ўзбекистон», 1994. –160 б.

4. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкуриси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин. / Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. Т. 7. - Т.:«Ўзбекистон», 1998. –Б. 84-102.

5. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. / Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. Т. 7. -Т.:«Ўзбекистон», 1998. –Б. 131-154.

6. Каримов И.А. Амир темур - фахримиз, ғуруримиз. Ғ Янгича фикрлаш ва ишлаш давр талаби. Т. 5. -Т.:«Ўзбекистон», 1998. –Б. 181-191.

7. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкуриси - халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т. 8. -Т.:«Ўзбекистон», 2000. –Б. 489-508.

8. Каримов И.А. Бурхониддин Марғинович таваллудининг 910 йиллигига (2000 йил, 16-ноябр. Фарғонада), Имом Мотуридий таваллудининг 1130 йиллигига (2000 йил, 17-ноябр, Самарқандда), бағишланган тантанали маросимларда сўзлаган нутқлари. / Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. 9. -Т.: «Ўзбекистон», 2001. –Б. 113-132.

9. Каримов И. Юсак маънавият – енгилмас куч. – Т.:“Маънавият”, 2008.ъ

10. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар (Ўқув қўлланма). Т.: 2002. –222 б.

11. Сулаймонова Ф. Шарқ ва ғарб. -Т.: «Ўзбекистон», 1997. –416 б.

12. Туленов Ж. Ғафуров З. Мустақиллик ва миллий тикланиш. - Т.: «Ўзбекистон», 1996. –253 б.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz
3. [Infocom.uz](http://infocom.uz) электрон журнали: www.infocom.uz
4. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
5. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
6. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
7. www.tdpu.uz.

6-мавзу: Миллий ғоя ва ижтимоий тараққиёт(4 соат)

Амалий машғулот режаси:

1-машғулот:

1. Миллий ғоянинг жамият ҳаёти соҳалари билан бевосита боғлиқлиги.

2. Миллий ғоя ва жамиятнинг иқтисодий ҳаёти.
3. Миллий ғоя ва жамиятнинг ижтимоий ҳаёти.
4. Миллий ғоя ва жамиятнинг сиёсий ҳаёти.
5. Миллий ғоя ва жамиятнинг маънавий ҳаёти.

2-машғулот:

1. Миллий ғоянинг бош мақсади - Обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаётни барпо этиш.
2. Миллий ғоянинг бош мақсадини амалга оширишда жамиятимиз ҳаётининг барча соҳаларида олиб борилаётган туб ислохотларнинг ўрни ва роли.
3. Бугунги кунда ижтимоий тараққиёт кўндаланг қўяётган муаммолар.
4. Жамият тараққиётида миллий ғоянинг ўрни

Мавзуга оид адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., 1997.
2. Каримов И.А. Жамиятимиз мафқураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин. «Тафаккур» жур., 1998.
3. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Т., Шарқ, 1998.
4. Каримов И.А. Ҳушёрликка даъват. Т., «Ўзбекистон», 1999.
5. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интиломда. Т., «Ўзбекистон», 2000.
6. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафқураси– халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8-июн.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz
3. [Infocom.uz](http://infocom.uz) электрон журнали: www.infocom.uz
3. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
5. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>

7-мавзу: Ҳозирги давр: миллий ғоя муаммосига янгича ёндашувлар ва инновациялар (2 соат)

Амалий машғулот режаси:

1. Глобаллашган, ахборотлашган жамият шароитида миллий ғояга эҳтиёжнинг ошиб бориши.
2. Миллий ғоянинг миллий маънавий мерос, умуминсоний демократик тамойиллар ва қадриятлар негизида таяниши.
3. Миллий ғоянинг мамлакатимиз ва жаҳон миқёсида кечаётган турли-туман мафқуравий жараёнлар билан боғлиқлиги, уларда турли сиёсий кучлар, ижтимоий гуруҳлар, қатламлар манфаатларининг акс этиши.

4. Мафкура полигонлари хавфи тобора ортиб бораётган ҳозирги шароитда ёшлар таълим- тарбиясига ҳамда миллий ғояни инсон онги ва руҳиятига сингдириш масаласига эътиборни кучайтириш зарурлиги.

5. Бугунги кунда маънавий-ғоявий тарбиянинг долзарб тақозолари ҳамда вазифалари.

Мавзуга оид адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т. : 2014.
2. Каримов И. А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т.7. -Т.:Ўзбекистон, 1999, -Б. 85, 297.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.:Ўзбекистон, 1999. Б. 419.
4. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.. -Т.: Ўзбекистон, 2008. –Б. 112.
5. Каримов И.А. Биз танлаган йўли – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик қўли. Т.11. -Т.: Ўзбекистон, -Б. 18.
6. И. Каримов. Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир. «Халқ сўзи», 2008 йил 9 феврал
7. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча, тамойиллар ва атамалар (қиқа изоҳли тажрибавий луғат) -Т.,:Ўзбекистон, 2002. –Б. 78.
8. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. –Т.: Янги аср авлоди. 2001.Б. 35,51.
9. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т.:Ўзбекистон, 2001. –Б. 22, 23, 39.
10. Шайхова Х., Назаров Қ. Умуминсоний кадрятлар ва маънавий камолот. –Т.:Ўзбекистон, 1992. –Б. 11.

Электрон таълим ресурслари

1. www.edu.uz
2. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
3. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
4. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
5. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
6. www.tdpu.uz.

8-мавзу: Миллий ғояни ёшлар онги ва руҳиятига сингдиришда ғоявий тарбиянинг ўрни ва роли. (4 соат)

Амалий машғулот режаси:

1-машғулот:

1. Таълим, тарбия тушунчаларининг мазмун-моҳияти.
2. Ғоявий тарбия ва ундан кўзланган мақсад
3. Таълим тизимидаги ислохотларнинг бош мақсади – етук шахс, баркамол инсонни шакллантириш.
4. Шахс баркамоллигининг меъёрлари.

5. Миллий ғояни ёшлар онги ва руҳиятига сингдириш борасидаги вазифалар.

2-машғулот:

1. Ўзбекистондаги таълим-тарбия тизимидаги ислохотларнинг мақсади.
2. Ғоявий таълим-тарбиянинг босқич ва йўналишлари
3. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонунининг ғоявий мазмуни.
4. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида ғоявий-мафкуравий тарбиянинг ўрни .
5. Миллий ғояни ёшлар онги ва руҳиятига сингдиришда янги инновацион технологияларни такомиллаштириш вазифалари.

Мавзуга оид адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т. , 2014.
2. Ўзбекистон Республикасининг”Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”.-Т.: Шарқ, 1998.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.- Т.: Ўзбекистон, 2003.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий ғоя ва маънавий- маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Қарори.-«Халқ сўзи». 2006 йил, 26 август.
5. Каримов И. Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. -Т. , «Ўзбекистон», 2000.
6. Миллий истиқлол ғоясининг асосий мақсад ва вазифалари. -Т. , «Ижод дунёси» нашриёт уйи, 2002.
7. Миллий истиқлол ғояси. Олий ўқув ютрлари учун дарслик. – Т.:Академия, 2005.
8. Миллий истиқлол ғоясини халқимиз онгига сингдириш, омиллари ва воситалари. Т.: «Ijod dunyosi» нашриёт уйи. 2002 йил, 7-бет.
9. Абу Хамид Муҳаммад ал-Ғаззолий. Охиратнома. Бухоро, 1992 йил 18-бет.
10. Баркамол авлод орзуси. «Шарқ», -Т., 1999 йил, 12-бет

МОДУЛ БЎЙИЧА СИНОВЛАР УЧУН САВОЛЛАР

1. Ғоя ва мафкура тушунчаларининг фалсафий моҳияти
2. Ғоя ва мафкура, миллий ғоя ва миллий мафкура тушунчаларининг ўзаро нисбати.
3. Ғоя ва мафкура тушунчаларининг онтологик ва гносеологик жиҳатлари.
4. «Инсоният тарихи - ғоялар тарихидир», «Мафкура - истиқлолнинг яратувчисидир» деган тавсифларнинг мазмун-моҳияти.
5. Миллий ва умуминсоний ғояларнинг ўзаро нисбати, уларнинг шаклланиши ва ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари.
6. Маънавият тушунчасининг фалсафий моҳияти .
7. Президент Ислам Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида “Маънавият” муаммосининг куйилиши.
8. Фуқароларни маънавий камол топтириш вазифалари ўч ига олган омиллар.
9. Мустақиллик йилларида маънавиятимизни тиклаш соҳасида амалга оширилган ишлар.
10. Маънавиятни англаш.
11. Маънавият ва миллий ғоя: узвий бирлик ва ўзаро алоқадорлик.
12. Жамиятлар тараққиёти, уруғ – қабилачилик даврларида шаклланган илк ғоявий қарашлар.
13. Халқ оғзаки ижоди, қадимий ёзма манбаларда акс этган ғоялар.
14. “Авесто”да акс этган ғоялар.
15. Илк давлатчилик ғоялари.
16. Ватанпарварлик ғоялари.
17. Ўрта асрларда шаклланган ғоявий қарашлар.
18. Маърифатпарварлик ғоялари.
19. Мустамлакачилик даврида мустақиллик учун кураш.
20. Ўзбекистон Республикаси мустақиллиги тўғрисидаги қонун ва унинг тарихий аҳамияти.
21. Мустақилликнинг дастлабки йилларидаги ижтимоий-сиёсий ислохотларнинг моҳияти.
22. Мустақиллик тушунчасининг мазмун ва моҳияти.
23. И.Каримов 1993 йил 6 май куни Олий Кенгашнинг XII сессиясида сўзлаган нутқининг моҳияти.
24. Миллий истиқлол ғоясининг шаклланиш ва ривожланиш босқичлари.
25. Президент Ислам Каримовнинг “Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва келажакка ишончдир” асарида кўтарилган асосий ғоялар.

26. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йилда 25 августдаги “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш

тўғрисида”ги Фармонининг мазмун ва моҳияти.

27. Ўзбекистонда демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясида Президентимиз томонидан ишлаб чиқилган йўналишлар.

28. Маънавий ва маданий мерос деганда нима тушунилади?

29. Ўзбекистонда ўтмиш меросни тиклашдан мақсад нима?

30. Тарихий мероснинг миллий тараққиётдаги ўрни нима билан белгиланади?

31. Ўзбек халқи бадиий меросида умуминсоний ғоялар қандай ифодаланган?

32. Миллий ғояни шаклланишида ўтмишдаги буюк аждодларимизнинг роли қандай?

33. Миллий тараққиёт ғоясининг шаклланишида фалсафий меросимизнинг ўрнини айтиб беринг.

34. Ўзбекистонда ўтмиш меросни тиклашнинг ғоявий-мафкуравий аҳамияти нимадан иборат?

35. Халқимиз маданий меросининг жаҳон маданиятидаги ўрни ҳақида мулоҳаза қилинг.

36. Ғоявий-мафкуравий ишларда ўтмиш меросдан қандай фойдаланиш мумкин?

37. Миллий ғоянинг жамият ҳаёти соҳалари билан бевосита боғлиқлиги.

38. Миллий ғоя ва жамиятнинг иқтисодий ҳаёти.

39. Миллий ғоя ва жамиятнинг ижтимоий ҳаёти.

40. Миллий ғоя ва жамиятнинг сиёсий ҳаёти.

41. Миллий ғоя ва жамиятнинг маънавий ҳаёти.

42. Миллий ғоянинг бош мақсадини амалга оширишда жамиятимиз ҳаётининг барча соҳаларида олиб борилаётган туб ислохотларнинг ўрни ва роли.

43. Ҳозирги ижтимоий тараққиёт босқичида ғоя ва мафкуранинг ўрни нима билан белгиланади?

44. Ғоявий-мафкуравий жараёнлар интенсификациясининг моҳиятини тушунтиринг...

45. Ғоявий-мафкуравий жараёнларнинг интеграциялашуви асосида нималар ётади?

46. Ғоя ва мафкуралар глобаллашувининг объектив ва субъектив сабабларини кўрсатиб беринг.

47. Ёшларда миллий ғоя тарғиботи воситаларидан фойдаланишни ўзига хос хатлари.

48. Миллий ғоя ва миллий ғоя тарғиботининг ёшларни мафкуравий таъсирлар ва хуружлардан ҳимояланишдаги ўрни.

49. Таълим ва тарбия тушунчаларининг мазмунини тушунтиринг.

50. Ўзбекистондаги таълим-тарбия тизимидаги ислохотларнинг мақсади нима?

51. Ғоявий таълим-тарбиянинг қандай босқич ва йўналишлари бор?

52. Шахс камолотида ғоявий тарбия қандай ўрин тутади?

53. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонунининг ғоявий мазмуни нимада?

54. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида ғоявий-мафкуравий тарбия қандай ўрин тутади?

ГЛОССАРИЙ

Ғоя – инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга чорлайдиган, мақсад-муддао сари етаклайдиган кучли, теран фикр.

Мафкура – муайян ижтимоий гуруҳ ё қатламнинг, миллат ёки давлатнинг эҳтиёжларини, мақсад ва интилишларини, ижтимоий-маънавий тамойилларини ифода этадиган ғоялар, уларни амалга ошириш усул ва воситалари тизимидир.

Мафкура – кишиларнинг воқеликка ва бир-бирларига бўлган муносабатлари, социал муносабатлар ва конфликтлар англаниладиган ҳамда баҳоланадиган, мавжуд ижтимоий муносабатларни мустаҳкамлаш ёки ўзгартиришга йўналтирилган социал фаолиятнинг метод-дастурларини ўз ичига олган қарашлар ва ғоялар системасидир

Ғоя ва мафкура – руҳий олам, субъектив реаллик, онг ҳодисалари сифатида, биринчидан, мавжуд объектив реаллик инъикоси ва айни пайтда келажакнинг режаси.

Миллий ғоя – аждодлардан авлодларга ўтиб, асрлар давомида эъзозлаб келинаётган, шу юртда яшаётган ҳар бир инсон ва бутун халқнинг қалбида чуқур илдиз отиб, унинг маънавий эҳтиёжи ва ҳаёт талабига айланиб кетган, ҳар қайси миллатнинг энг эзгу орзу-интилиш ва умид-мақсадлари.

Миллий мафкура – муайян жамиятнинг таркибидаги миллатларнинг ўз мустақиллигини, мустақиллик манфаатларини ҳимоя қилиш, ривожлантириш йўналишидаги ички интилишлари натижасида вужудга келувчи туйғулари, мақсадлари, ҳохиш-иродаларини ифодаловчи ғоялар мажмуаси.

Маънавият – инсоннинг инсонийлик моҳияти, инсон шахсида таркиб топган ижобий фазилатлар мажмуи.

Маънавият – инсонни руҳан покланиш, қалбан улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-этиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган бекиёс куч, унинг барча қарашларининг мезони.

Маънавий таҳдид – тили, дини, этиқодидан қатъи назар, ҳар қайси одамнинг том маънодаги эркин инсон бўлиб яшашига қарши қаратилган, унинг айнан руҳий дунёсини издан чиқариш мақсадини кўзда тутадиган мафкуравий, ғоявий, информацион хуружлар.

Миллий онг – миллатнинг мавжудлиги унинг тарихий тараққиёти ва истиқболи билан боғлиқ омил.

Миллий ўзликни англаш – миллий шаклланиш жараёнининг юқори босқичи.

Тил – онгнинг ифодаланиш шакли.

Она тили – бу миллатнинг руҳи.

Тарбия - инсон шахси, маънавий қиёфасини шакллантиришга қаратилган тадбирлар тизими.

Таълим – ахлоқли, одобли шахсга ҳунар ўргатиш, билим бериш.

Мафқуравий тарбия – талабанинг маънавий, маърифий, сиёсий, иқтисодий билимларини оддийгина қабул қилиб олишинигина эмас, балки уларни онгли равишда тушуниб етишини, бу билимлардан замонавий ижтимоий ҳодисаларга мафқуравий курашлар воқелигидан келиб чиқиб, муносабат билдириш кўникмаларини шакллантиришга ўргатиш.

Ижтимоий инновациялар - бу инсон ақли ва кучи, маънавий дунёсини мутаносиблиги шароитида унинг моҳиятини сақлаш, ҳимоя қилиш, такомиллаштириш, самарадорлигига эришиш йўлларини кўрсатувчи қарашлар мажмуи.